

*Один Господь, одна Пречиста Мати
Хрестом благословляють нас щодня.
І кожен з нас, мабуть, повинен знати,
Що ми таки справжнісінька рідня.*

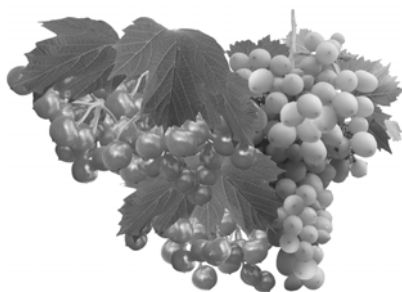
*Бо в нас душа немов широке поле,
І пісні зойк як лебединий глас.
На вічних терезах людської долі
Давид і Леся поєднали нас.*

*Нехай південне небо у Сурамі,
Калиновий у Миргороді цвіт.
Один Господь, одна зоря над нами,
Допоки сонце і допоки світ!*

Наталія Харасайло

Рік Грузії в Україні

**300 років від дня народження
Давида Гурамішвілі**

Полтавська обласна державна адміністрація
Миргородська міська рада
Миргородський краєзнавчий музей

ЛЮДМИЛА РОЗСОХА

ГРУЗИНИ В УКРАЇНІ

ШЛЯХАМИ ДАВИДА ГУРАМІШВІЛІ

Миргород
Видавництво „Миргород”
2005

ББК 63.3 (4Укр - 4Гр)+83.3 (4Укр - 4Гр)
Р 65

ЛЮДМИЛА РОЗСОХА.

Р 65 Грузини в Україні. Шляхами Давида Гурамішвілі:
Монографічне дослідження. — В двох книгах. - Миргород:
Миргород, 2005. - 488 с: іл.

ISBN 966-96557-3-0

Дослідження розкриває маловідомий етап у історії українсько-грузинських взаємин - грузинське поселення в Лівобережній Україні у XVIII столітті та діяльність нащадків грузинських поселенців на українських теренах протягом XIX - початку XX століть.

Монографія висвітлює життя в Україні як знаних грузинських князівських родин, так і менш відомих сімей. Простежується той слід, який залишило грузинське поселення в суспільно-політичному, духовному, культурному житті України, а також у топоніміці й антропоніміці лівобережних земель.

Праця ґрунтується на матеріалах українських архівів і музеїв, на рідкісних і малодоступних опублікованих і неопублікованих джерелах. Видання доповнене документами, які раніше не оприлюднювалися, що розкривають історію поселення грузинів в Україні. Подано нові факти про життя грузинського поета XVIII століття Давида Гурамішвілі на Полтавщині.

Для широкого кола шанувальників історії й культури українського і грузинського народів, для істориків, дослідників, краєзнавців, викладачів і студентів.

Передмова Рауля Чілачава.

ББК 63.3 (4Укр - 4Гр)+83.3 (4Укр - 4Гр)

ISBN 966-96557-3-0

© Розсоха Л., 2005.

© Чілачава Р., передмова, 2005.

*Видання здійснене за сприяння й благодійної допомоги
директора дочірнього підприємства
«Миргороднафтогазрозвідка» НАК «Надра України»
Станіслава Хаскеловича Діасамідзе*

Оглав

Оглав.....	3
Р.Чілачава. Науковий диптих про українське грузинство.....	5
Книга перша.	
Грузини в Україні.....	11
Вступ.....	13
Розділ перший.....	28
Загальна історична характеристика грузинського поселення в Україні у XVIII – XIX століттях.....	31
Грузини в Кременчуці.....	55
Розділ другий.....	61
Бараташвілі.....	63
Джавахішвілі.....	80
Орбеліані.....	111
Саакадзе.....	127
Розділ третій.....	135
Багратіоні.....	137
Гангеблідзе.....	138
Гарсеванішвілі.....	143
Егнаташвілі.....	149
Еріставі.....	151
Єнукідзе.....	155
Манвелішвілі.....	156
Мухелішвілі.....	159
Ратішвілі.....	162
Туркистанішвілі.....	169
Церетелі.....	173
Ціцішвілі.....	179
Розділ четвертий.....	187
Від Абашідзе до Шенгелідзе.....	189
Грузинці, Грузиненки, Грузинські.....	229
Висновки.....	235

Книга друга.

Шляхами Давида Гурамішвілі.....	247
Давидів рід.....	250
Доля блукальця.....	254
Чернець Христофор – брат Давида Гурамішвілі.....	261
Легенда про магдебурзький полон.....	264
«Знову засівать свій лан».....	266
Жінка з роду Авалішвілі.....	269
Миргородське оточення поета.....	276
Господарство Давида Гурамішвілі.....	282
Доля книжки – доля народу.....	288
«Тут зотліваю плоттю я своєю».....	301
«Тримали факел у руці» (Нащадки роду Гурамішвілі)...	312

Примітки. Література і джерела.

Книга перша.....	329
Книга друга.....	368

Додатки.

Документи.....	379
Іменний покажчик.....	436
Географічний покажчик.....	473
Список скорочень.....	486
Про автора.....	487

Науковий диптих про українське грузинство

Коли говорять і пишуть про різноманітні етнічні групи, які населяють Україну і мають свою історію проживання на її благословенній землі, чомусь мовчанкою обходять грузинів, вважаючи, що вони з'явилися тут лише за радянських часів. Насправді, це не так, адже відомо, що їхні далекі предки перебували тут ще за часів Київської Русі і відтоді мали тісні контакти з цією слов'янською землею. Обези, авери, івери, що часто згадуються у стародавніх руських манускриптах, - ніхто інші, як грузини, що мали досить активні контакти з «народом Дніпра», як назвав своїх пращурів видатний український поет Микола Вінграновський. Пізніше доля розпорядилася так, що певній частині грузинів довелося не тільки контактувати з українцями, а й навіки оселитися і розчинитися серед них.

Ця книжка, яку ви тримаєте в руках, по суті, розповідає про трагедію грузинського народу, про те, як «хистке колесо долі» найкращих синів вітчизни занесло спочатку в Росію, а потім у тодішню Малоросію і розкидало їх по безкраїх просторах Полтавської, Чернігівської та інших губерній. Тривожні й надзвичайно важкі часи, які настали в Грузії на початку XVIII століття внаслідок, з одного боку, міжусобних чвар місцевих правителів, а з іншого - експансій мусульманських країн Ірану та Туреччини, змусили царя Картлі Вахтанга VI з численним почтом своїх прихильників покинути батьківщину і шукати підтримку в єдиновірній Росії. Він розраховував за допомогою імператора Петра I зміцнити власні військові сили і вдарити по ворогах як зовнішніх, так і внутрішніх та, перемігши їх, повернути собі престол. На жаль, ці надії не справдилися, і він, не дочекавшись омріяної миті, помер в Астрахані 1737 року. Осиротіле оточення царя, усвідомлюючи своє невітшне становище, погодилось на пропозицію імператорського уряду прийняти російське підданство і вступити на державну службу. Вчорашні грузинські політемігранти, які протягом усього перебування в Росії сподівались на повернення, зненацька стали справжніми російськими гусара-

ми і на території чотирьох полків (Полтавського, Миргородського, Лубенського і Прилуцького) отримали маєтки з відповідними кріпосними дворами. Топоніміка сучасної України досі зберігає назви місцевостей на кшталт: Грузинівка, Грузинів, Грузинська слобода, Мухелівка, Баратівка, Немсадівка, Іверське тощо, які колись належали прибульцям із далекого Сакартвело.

Л. Розсоха з гідною подиву і захоплення відданістю обраній ще замолоду темі шукала, досліджувала, вивчала, аналізувала причини і наслідки драматичної грузинської історії, яка привела на українську землю з далекої, чужої, не схожої на місцевих жителів ні зовнішнім виглядом, ні одягом, ні мовою, ні за способом життя людей, яких могла єднати з ними хіба що їх православна християнська віра, прийнята ними ще на початку четвертого століття.

Л. Розсоха провела величезну дослідницьку роботу в багатьох архівах України, прочитала гору різноманітних матеріалів, вивчила і проаналізувала безліч публікацій української, грузинської, російської преси, об'їздила місця колишнього розселення грузинів, як тоді казали, на «півдні Росії», зустрілася з нащадками тих, хто колись думав, що перебуває тут тимчасово й обов'язково повернеться додому. Адже це відома риса грузинської вдачі - намагатись не пускати глибоко коріння на чужині, аби при першій же нагоді повернутися назад. Дарма, що людина розмірковує, а Бог вирішує, що їй чекає попереду.

Оскільки серед емігрантів жінок було мало, то через деякий час грузинські родини стали змішаними, і поступово почався неминучий та природний в таких випадках процес асиміляції. Забувались мова, звичаї, традиції, переінакшувались прізвища, підбирались місцеві імена, і далека, оповита легендами історична батьківщина продовжувала жити в пам'яті поколінь лише в міфологізованих родинних переказах. Так з'явилися на теренах України незвичні для слов'янського вуха прізвища Жевахови (Джавахішвілі), Ерістови (Еріставі), Манвелови (Манвелішвілі), Сегенази (Сагінадзе), Мухелови (Мухелішвілі) тощо. Цікаво дізнатись, що досить поширене українське прізвище Гуржій також походить від тюркської назви грузинів – „гюрджі”.

Існує грузинський вислів: «сисхліс ківілі» - «поклик кро-

ві». Скоріше, це не вислів, а стан душі, активне, пекуче відчуття власних коренів, свого генетичного начала. Саме за цим бентежним покликком крові ось уже кілька років розшукує своїх покровників представниця одного з найблискупіших родів феодальної Грузії, уродженка Дніпропетровська Галина Орбеліані-Булатнікова і знаходить їх в різних кінцях колишнього Радянського Союзу. Час від часу я отримую від неї листи, в яких вона з радістю повідомляє про ці свої «слідопитські» успіхи. І я вкотре переконуюсь: «поклик крові» - не вигадка поетів, він справді є!

Слід зауважити, що грузини, які оселилися в Україні, були, в основному, вихідцями з древніх і знатних родів, вищих верств тогочасного грузинського суспільства, в тому числі й з царської династії Багратіонів, близьких до них Бараташвілі, Орбеліані, Джавахішвілі. Їх від'їзд, безперечно, негативно позначився на інтелектуальному, військовому і політичному потенціалі нації, послабив її духовну міць. Як слушно зазначає А. Розсоха, у XVIII столітті в Росії та Україні зосереджувалась значна група грузинської творчої інтелігенції, яка займалася науковою та літературною працею. Серед них були такі відомі постаті, як Вахушті Багратіоні, Мамука Бараташвілі, Отія Павленішвілі та інші. Сьогодні ніхто вже не скаже, скільки їхніх праць навіки загублено для вітчизняної культури так само, як міг загубитися в хвилях річки Волги рукопис геніальної збірки «Давитіані» Давида Гурамішвілі, що її випадково випустив з рук царевич Міріан. Останній прямо від автора отримав цю «сирітку» в ставці фельдмаршала Потьомкіна в Кременчуці, де перебував з дипломатичною місією.

Науковий диптих А. Розсохи цілком логічно відкривається монографією «Грузини в Україні», яка пояснює передісторію появи представників цього етносу серед українців. Після ознайомлення з нею вже не потребує особливих пояснень чимало деталей складної біографії Давида Гурамішвілі, якому присвячений наступний розділ. Дослідниці вдалося відтворити досить жваву і реалістичну картину повсякденного життя поета в Україні, вивчити родовід його дружини Тетяні Авалішвілі, змалювати їх грузинське й українське оточення, їх матеріальний світ. Все

це набагато розширює наше уявлення про живий образ поета, який нам відомий, в основному з його ж збірки „Давитіані”.

Багатолітнє дослідження Л. Розсохи саме про український період життя найвидатнішого миргородського грузина Давида Гурамішвілі варте особливої уваги, незважаючи на те, що в цій царині вона мала славного попередника - незабутнього Дмитра Косарика, який свого часу звершив справжній подвиг - знайшов документи про смерть великого поета і встановив місце його поховання. Однак Л. Розсоха пішла далі за Косарика і завдяки своїм невтомним пошукам відкрила нам чимало нових таємниць багатостраждального життя «грузинського поета, російського воїна, українського хлібороба».

Дослідження Л. Розсохи містить красиву легенду про Давидових нащадків у Німеччині на прізвище Крамміш (колись Грамміш). Ніби від грузинського поета, який у складі російської армії у 1758 році бився проти пруссаків і, потрапивши до них у полон, деякий час перебував в ув'язненні в Магдебурзькій фортеці, одна молода німкеня народила сина. Давид завдяки обміну полоненими невдовзі повернувся назад, а дець в околицях Кюстрина залишився мимовільний нащадок, якому дісталось його онімечене прізвище - Граміш. Це все могло виглядати як безневинний плід фантазії авторки, якби жителька колишнього НДР Е. Крамміш-Ульрих, дотримуючись родинного переказу, на початку 80-х років минулого століття справді не звернулася до миргородського музею поета з метою з'ясування цієї версії і не їздила до Грузії, аби розшукати родичів свого гіпотетичного прапрапрадіда. Щоправда, на думку Л. Розсохи, не зовсім збігаються дата перебування Гурамішвілі в полоні і дата народження предка ффрау Крамміш-Ульрих, але головне те, що легенди не складають про нищих і нікчемних людей. Мабуть, таки не випадково виникла і досі живе в звичайній німецькій родині пам'ять про грузинського поета!

Є цілком логічними і ймовірними припущення автора про можливе знайомство Давида Гурамішвілі з художником Володимиром Боровиковським, який тривалий час жив у Миргороді, з відомими у Миргородському краї родинами Муравйових-Апостолів, Гоголів-Яновських, а також з письменником В. Капністом.

(Що ж до можливого знайомства Гурамішвілі з Сковородою виступив ще П. Тичина в своєму відомому вірші «Давид Гурамішвілі читає Григорію Сковороді «Витязя в тигровій шкурі»).

Слід підкреслити також, що дослідниці вдалося знайти дуже важливі відомості і про інших грузинських поетів з Давидового оточення. Це згадуваний у «Давитіані» Джавахішвілі, а також Дмитро Саакадзе, Мамука Гурамішвілі та інші. Свого часу в своїй докторській дисертації «Грузинські поети в Україні» про них писав і Соломон Кубанейшвілі, але він не володів усіма тими фактами, які вдалося роздобути автору цього видання. З приємністю зазначу, що в ньому ми маємо деякі несподівані, більше того, сенсаційні відкриття, які розширюють наше уявлення про українсько-грузинські взаємини, вносять у них особливо теплий струмінь, показують, крім духовного єднання, ще й зв'язок генетичний між грузинами і українцями. Завдяки цьому дослідженню ми сьогодні знаємо, що прадід і прабабка класика української літератури, автора знаменитих романів „Хіба ревуть воли, як ясла повні?“ та „Повія» Панаса Мирного були грузинами. Та ще прабабка Єлизавета мала таке колоритне прізвище - Хачапурідзе! (Тут не зайвим буде згадати й про те, що з українських грузинів вийшов знаменитий кінорежисер, скульптор і драматург, знакова постать української культури ХХ століття, один з її активних творців Іван Кавалерідзе).

З особливою цікавістю читав я главу про таємницю портрета Горленко-Жевахової. Йдеться, як пише сама авторка, про „олійний портрет молодой вродливой жінки, написаний художником (Т. Шевченком) в Україні між 1846 і 1847 роками, який, за традицією, вважають портретом Горленко». Як з'ясовується з дослідження, зображена на полотні Шевченка Любов Давидівна Горленко була дружиною гусарського штабс-ротмістра князя Дмитра Михайловича Жевахова (Джавахішвілі), з родиною якого Тараса Григоровича познайомив їхній сусід в селі Линовиці на Чернігівщині — відомий усім шанувальникам творчості Кобзаря Яків де Бальмен. На думку А. Розсохи, Шевченко міг і від Жевахова отримати певну інформацію про Грузію і Кавказ, про відчайдушну боротьбу горців проти експансії царату, звісно, почути грузинську легенду про прикутого до скель Аміра-

ні - грузинського прообраза грецького Прометея.

На моє глибоке переконання, знайдені й опрацьовані Л. Розсохою матеріали матимуть неабияке значення для подальшого осмислення історичних взаємозв'язків Грузії та України, стануть у нагоді етнографам, етнологам, філологам, представникам інших наукових дисциплін.

Ця книга - сумлінна й чітко вивірена подвижницька праця, яка глибоко аргументована відповідними документами і вражає багатством використаних архівних та літературних джерел, яка ще раз вказує на давнє і міцне коріння братерської приязні один до одного українців та грузинів, нинішніх стратегічних партнерів, які спільними зусиллями впевнено посуваються до цивілізованого європейського співтовариства. Вона цікава й пізнавальна не тільки для фахівців, а й для пересічного українського читача, який з її сторінок краще зрозуміє й осягне витoki утворення багатонаціонального населення своєї держави, опосередковано відчує, чому в тривожні дні помаранчевої революції на Майдані Незалежності в Києві разом із жовто-блакитними українськими прапорами гордо майоріли і розшиті червоними хрестами білі грузинські стяги.

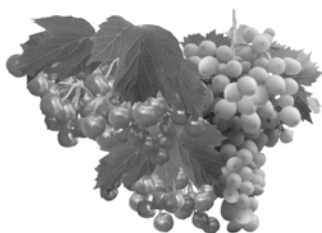
Рауль Чілачава,

*поет, доктор філологічних наук, професор,
заслужений діяч мистецтв України
5 травня 2005 року, Київ*

КНИГА ПЕРША

ГРУЗИНИ В УКРАЇНІ

Вступ

Вивчення витоків дружніх взаємин українського й грузинського народів, її перших проявів має велике значення для дослідження всього подальшого процесу формування стосунків між Україною й Грузією, взаємопізнання їх минулого й сучасного життя, їх культур.

Дружні зв'язки українського й грузинського народів сягають своїм корінням до глибини віків. Перші згадки про ці контакти належать ще до часів Київської Русі, коли, наприклад, грузинські живописці брали участь у художньому оформленні церков Києво-Печерського монастиря. Помітну роль у встановленні дружніх зв'язків відіграли також родинні контакти грузинських царів із київськими князями. Як відомо, онук Володимира Мономаха, князь Ізяслав Мстиславич 1154 року поєднався шлюбом із грузинською царівною Русудан.

У XVI – XVII століттях українсько-грузинські зв'язки здійснювалися через Запорізьку Січ, серед запорізьких козаків були й грузини. Козаки часто вирушали до Колхідського узбережжя, де мали підтримку з боку грузинів.

Значним етапом на шляху зближення двох народів були кілька десятиліть перебування в Україні в другій половині XVIII – в XIX столітті численних діячів громадського й культурного життя, грузинських емігрантів часів грузинського царя Вахтанга VI й більш пізніх вихідців із лав грузинської колонії.

Метою нашої праці є дослідження грузинського поселення в Україні протягом більш як півтора столітнього періоду – з 1738 року, коли вийшов указ про поселення грузинів, до кінця XIX століття, тобто до того часу, коли більшість нащадків грузинських поселенців, переживши процес асиміляції, все ще усвідомлювали свою належність до грузинського народу, підтримували між собою зв'язки, зберігали звичаї, традиції, а іноді й мову своїх предків, тобто, коли грузинська колонія в Україні ще мала етнічно-національні ознаки.

Територіальні межі грузинського поселення в Україні можна чітко визначити тільки в часовому проміжку 40-х – 60-х років XVIII століття. Це терени Полтавського, Миргородського, Лу-

бенського і Прилуцького полків, що відповідає території сучасних Полтавської та частково Чернігівської, Дніпропетровської й Сумської областей. (У своїй праці ми дотримуємося, щонайчастіше, адміністративно-територіального поділу, прийнятого в XVIII – XIX століттях: до 80-х років XVIII століття – за полками й сотнями, а згодом – за намісництвами, губерніями й повітами. При потребі ми окремо уточнюємо розташування населених пунктів, про які йдеться, згідно з сучасним адміністративно-територіальним поділом України). В міру подальшого розселення грузинів у інших регіонах України, особливо протягом останньої чверті XVIII століття (в зв'язку з державною політикою пришивдшеного заселення південних окраїн тодішньої Російської імперії), межі розглядуваного нами явища набувають усе більше розмитих рис. З цього часу до кола нашої уваги потрапляють також великі території Новоросійського краю – сучасних Кіровоградської, Дніпропетровської, Запорізької, Донецької й Херсонської областей України.

Об'єкт дослідження – грузинське поселення в Україні XVIII – XIX століть як територіально-національне утворення розглядається нами в аспекті етнічно-соціальних особливостей існування цього утворення, а також у плані суспільної, громадсько-культурної діяльності його представників.

Слід зупинитися на деяких питаннях термінології. В науковій літературі досі ще не вироблена єдина думка щодо термінологічного визначення явища, яке традиційно має назву «грузинська колонія в Україні». Дослідники визнають, що термін «колонія» не здатний у повній мірі висловити сутність такого складного й неповторного суспільного організму, яким були компактні групи грузинів-емігрантів, поселених в Україні. Поняття «колонія» не враховує фактору органічного проникнення в суспільне життя країни-реципієнта, оскільки має на увазі більшу відособленість, ніж це було насправді в грузинських емігрантських групах стосовно зовнішнього іншонаціонального (українського) оточення.

Не може бути беззастережно прийнятим як такий, що абсолютно точно виражає суть явища, і термін «грузинське поселення» – перш за все через його полісемічні особливості: термі-

ном «поселення» визначається й сам процес появи грузинів у даній місцевості, і поняття «група іноземних поселенців».

І, нарешті, в науковій літературі вживається ще один термін – «вогнище діяльності грузинів», котрий ми також не можемо взяти за єдино прийнятний, через те що цей термін передбачає одиничне поняття й не висловлює суть явища в сукупності всіх його складових.

Щодо діяльності грузинів на Україні в XVIII – XIX століттях жоден із названих термінів не може претендувати на винятково пріоритетне використання. Вдаючись у своїй праці до всіх трьох вище названих термінів як синонімів, ми цілком усвідомлюємо їхню недосконалість і висловлюємо сподівання, що в майбутньому, внаслідок більш поглибленого вивчення розгляданого явища, дослідники зможуть знайти оптимальні, якнайточніші і всеосяжні дефініції й терміни.

Грузинське поселення в Україні XVIII – XIX століть належить до недостатньо вивчених проблем. В нечисленних працях на цю тему ще ніколи не чинилися спроби дослідити це історичне явище як територіально-етнічне утворення, яке відіграло помітну роль у розвитку українсько-грузинських історичних і культурних зв'язків і яке істотно вплинуло на формування, зокрема, літературної творчості й діяльності багатьох представників із числа нащадків грузинських емігрантів. Дослідники XIX – XX століть здебільшого тільки обмежилися констатацією факту існування грузинської колонії в Україні. В деяких наукових працях було накопичено певний фактичний матеріал, зроблено окремі цінні спостереження, але розгляд цих питань мав, зазвичай, спорадичний характер. Не були визначені загальні риси, властиві грузинській колонії в Україні як соціальному організмові. Не виявлені конкретні зв'язки грузинів з українськими жителями, не аналізувався соціальний аспект грузинського поселення. Не розглядався зв'язок українських грузинів із земляками – вихідцями з Грузії, які жили в Росії. Все це змусило нас удатися до поглибленого розгляду теми.

Грузинська колонія на Україні була тією сполучною ланкою, завдяки якій чинилося зближення і взаємне ознайомлення

українського й грузинського народів. Проте внаслідок певних причин діяльність грузинів на українських лівобережних землях протягом тривалого часу залишалася поза видноколом дослідників. Спробуємо визначити ці причини.

По-перше, грузинська колонія в Україні, на відміну від грузинських колоній в Росії, мала характер не сконцентрованого в одному місці поселення (як от у Москві, Петербурзі, Астрахані), а багатьох дрібних, розкиданих майже по всій Лівобережній Україні емігрантських вогнищ. Це, певна річ, робило важчим дослідницький пошук. По-друге, негативно позначилася деяка «завуальованість» матеріалу для негрузинського дослідника: чимало грузинських прізвищ, а надто маловідомих, часом було важко відрізнити від російських з огляду на ті модифікації, яких ці прізвища зазнали через традицію, що існувала в офіційному діловодстві Росії XVIII століття. Прізвища типу Бедауров, Бежанов, Шинаєв, Сологов за зовнішніми морфологічними ознаками майже нічим не відрізняються від російських. Такі ж зросійщені грузинські прізвища як Ігнат'єв (Егнаташвілі), Туманов (Туманішвілі), Степанов, Кафаров, Корганов, Тулов та інші взагалі не сприймаються як грузинські внаслідок майже повного їхнього збігу з аналогічними прізвищами суто російського походження чи внаслідок асоціацій, викликаних їхнім звучанням.

Дослідникові потрібен був конкретний вихідний матеріал, відштовхуючись від якого, можна було б вести пошуки грузинів та їх нащадків на Україні. Для нас такою точкою опори, вихідною позицією був матеріал про одержання грузинами земель на Україні на початку 40-х років XVIII століття.

За нинішнього недостатнього ступеня вивченості питання перед пошуковцем відкривалася, по суті, майже незаймана цілина, широке поле дослідницької роботи. Більшість грузинських і українських учених – істориків і літературознавців, звертаючись у тому чи іншому зв'язку до теми грузинських поселень у Росії (ця тема має досить ґрунтовні напрацювання), обмежувалися тільки згадками про існування грузинської колонії в Україні. Їхні звернення до теми не мали характеру спеціальних досліджень. Були розглянуті лише деякі питання діяльності грузинської колонії в Україні, які межували з темою грузинських

поселень у Росії; увага зверталася тільки на деякі поодинокі факти діяльності грузинів на Україні; не було праць, які ставили б своїм завданням узагальнити наявний, раніше опублікований матеріал, зібрати і в належному освітленні проаналізувати розрізнені уривчасті відомості про грузинів на Україні в усій їх сукупності.

В історіографії обраної нами теми чітко окреслюються дві групи наявних наукових досліджень:

1. Праці грузинських і українських істориків, присвячені темі поселення і діяльності грузинів на Україні;

2. Дослідження грузинських і українських літературознавців, які розкривають життя і творчість на Україні грузинського поета XVIII століття Давида Гурамішвілі як найвідомішого й найяскравішого представника грузинської колонії.

Перші звідомлення про грузинське поселення в Україні належать до другої половини XIX століття. В «Сборнике материалов для описания местностей и племен Кавказа» (выпуск VII, 1887 р.) була опублікована стаття П.Федоровського «Сторінка із життя грузинів поселенців у Малоросії». Першою серйозною спробою проаналізувати дане явище була праця М.Плохінського «Поселення грузинів у Малоросії в XVIII ст.»¹. Автор – архіваріус Харківського історичного архіву – глибоко вивчив справи Другої Малоросійської Колегії. У названій праці, а також у публікації «Іноземці в старій Малоросії» (Ч. 1, М., 1905) – М.Плохінський уперше ввів до наукового обігу чимало документів, серед яких особливе місце посідають відомості про роздачу дворів грузинам в Україні. Дослідник досить детально розглянув сам процес поселення, діяльність так званої «роздаточної грузинам дворів комісії». Дав економічну характеристику одержаних грузинами маєтків, зробив спробу визначення юридичного статусу грузинських поселенців на Україні, детально зупинився на взаєминах грузинських дворян і українського шляхетства.

Одна із перших згадок про грузинське поселення в Україні трапляється у журналі «Квалі» («Борозна») за 1894 рік, число 5, де грузинський письменник Сопром Мгалоблішвілі опублікував листа з Полтави, у якому йшлося про нащадків грузинів Еріставі, які жили в Україні ще з XVIII століття. Спробу розг-

лянути діяльність грузинського поета Д.Гурамішвілі у зв'язку з грузинською колонією зробив Г.Гарелі у статті «Поет Гурамішвілі й поселення грузинів у Малоросії»². Біографія поета вивчалась багатьма грузинськими дослідниками. В журналі «Іверія» за 1880 рік (№ 1-2) і 1882 рік (№ 1-2) було опубліковане монографічне дослідження Т.Жорданія «Давид Гурамішвілі і його час». Е.Такайшвілі уперше зробив археографічний і текстологічний аналіз рукопису «Давитіані»³, створеного в Україні.

У 40-х роках ХХ ст. з'являються роботи, в яких подаються нові біографічні відомості про Д.Гурамішвілі. Перш за все це цінні праці українського літературознавця Д.Косарика. Йому належить честь віднайдення могили грузинського поета в Миргороді, важливих, раніше невідомих свідчень про його перебування в Україні. У книгах Д.Косарика⁴ узагальнено великий документальний матеріал, зібраний ним в українських архівах, подана доволі ґрунтовна картина життя поета на Полтавщині, представлені цікаві свідчення про родину Д.Гурамішвілі. У працях Д.Косарика вперше з'являються окремі повідомлення про деяких грузинів, які жили в Миргороді у другій половині ХVІІІ століття: Ратішвілі, Одишилідзе, Сагінадзе, Шенгелідзе та інших. Але грузинської колонії як середовища, в якому розвивалася творча діяльність Д.Гурамішвілі, Д.Косарик торкнувся мало.

Помітним внеском у вивчення теми грузинської еміграції була монографія грузинського вченого С.Кубанейшвілі про Д.Гурамішвілі⁵. У цій праці, крім нових біографічних відомостей про автора «Давитіані», розглянута також служба в російській армії деяких однополчан поета, які згодом разом із ним оселилися в Україні. Однак дослідження С.Кубанейшвілі хронологічно доведено тільки до 1760 року, і тому питання взаємин Д.Гурамішвілі з його однополчанами після закінчення служби поета, за років життя в Україні, залишаються поза увагою дослідника. Діяльність грузинських поетів ХVІІІ століття в Україні присвячена докторська дисертація С.Кубанейшвілі⁶. Крім Давида Гурамішвілі, учений зупинився на діяльності грузинських поетів Отія Павленішвілі і Джавахішвілі. За обмеженістю біографічних відомостей про поетів С.Кубанейшвілі більшу частину праці приділяє розгляду їх поетичної спадщини, створеної ще до переїз-

ду на Україну (наприклад, «Вахтангіані» О.Павлені-швілі).

Деякі питання життя грузинів на Україні розглянуто в працях О.Барамідзе «Давид Гурамішвілі» (Тбілісі, 1931, 1955), Г.Леонідзе «Життя і творчість Давида Гурамішвілі» (Тбілісі, 1956), Е.Маградзе «Давид Гурамішвілі» (Тбілісі, 1978), С.Цаїшвілі «Давид Гурамішвілі» (Тбілісі, 1980), Г.Натрошвілі «Давид Гурамішвілі» (Тбілісі, 1980) та інших.

Зв'язок творчості автора «Давитіані» як жителя України з давньгрузинським театром розглядався у працях Г.Джанелі-дзе «Грузинський театр з найдавніших часів до другої половини XIX століття» (Тбілісі, 1959), Н.Шалуташвілі «Грузинсько-українські театральні зв'язки» (Тбілісі, 1984), О.Баканідзе «Грузинсько-українські літературно-мистецькі взаємини» (Київ, 1984).

У працях грузинських дослідників, які займалися проблемами грузинських колоній у Москві і Петербурзі, в тій чи іншій мірі ставилося питання і про грузинську колонію на Україні. Цікавими щодо цього були праці Н.Махатадзе «Петербургське вогнище грузинської культури» (Тбілісі, 1967), і М.Горгідзе «Грузини в Петербурзі» (Тбілісі, 1976). Книжки М.Тарсаїдзе «Історичні етюди» (Тбілісі, 1972), «Відомості про грузинів в Росії в другій половині XVIII століття» (Тбілісі, 1983) та інші дають вагомий фактичний матеріал про долю поселених в Україні емігрантів.

Деякі питання культурно-просвітницької діяльності грузинів на еміграції розглянуто в працях грузинських учених А.Абрамшвілі, О.Касрадзе, присвячених історії грузинського книгодрукування⁷. У працях грузинських учених і дослідників з проблем грузинсько-російських літературно-культурних взаємин знаходимо відомості про деяких грузинів, які стосуються України. Це монографії і статті О.Барамідзе, Т.Рухадзе, Н.Махатадзе, Г.Таліашвілі, В.Шадурі, Г.Мікадзе, П.Сіхарулідзе, Р.Ахвердян, Ц.Каландадзе та ін.

Розгляду зв'язків творчості Гурамішвілі з українською народною поезією присвячені дослідження М.Чиковані. Деякі питання життя Гурамішвілі в Україні розглядалися в публікаціях Є.Метревелі, А.Рогава, А.Кочлавашвілі та інших. Різні аспекти творчості Д.Гурамішвілі, його громадські і естетичні погляди,

особливості поезики вивчали К.Кекелідзе, С.Цаїшвілі, Г.Джибладзе, Р.Сірадзе, Г.Кікодзе, Н.Натадзе, Р.Барамідзе, І.Мтварелідзе, А.Григолашвілі. Текстологічний аналіз «Давитіані» здійснив М.Кавтарія. Проблеми пасторальної поезії Д.Гурамішвілі присвячена праця Д.Бедіанідзе. Грузинськими дослідниками створено ряд праць, присвячених типологічним аспектам творчості поета. До різноманітних питань теми «Давид Гурамішвілі й Україна» зверталися Р.Чілачава, О.Мушкудіані, Ш.Гогоберідзе та інші.

Українські літературознавці розглядали творчість Д.Гурамішвілі в ідейно-естетичному контексті просвітництва, шукали типологічні і контактні зв'язки грузинського поета з українськими літераторами XVIII століття (праці М.Яценка, І.Луценка, Ш.Вядро та ін.). Проблемам українсько-грузинських історичних, культурних і літературних зв'язків були присвячені тематичні збірники, які видавалися в Грузії й на Україні: «Райдужними мостами» (Київ, 1968), три збірники «Із історії українсько-грузинських зв'язків» (Тбілісі, 1968, 1975; Київ, 1971), збірник «Літературна співдружність народів СРСР» (Тбілісі, 1984), присвячений 150-літтю Київського університету; 43-й, 44-й і 47-48-й випуски «Україна – Грузія» альманаху «Хроніка – 2000» (Київ, 2001-2002). Частково торкалися нашої теми дослідники українсько-грузинських культурних і літературних взаємозв'язків XVIII–XIX століть: О.Барамідзе, Б.Жгенті, Р.Чілачава, Л.Асатіані, Р.Хведелідзе та інші.

Помітний інтерес становить книга О.Гвінчідзе «Микола Андрійович Цертелєв» (Тбілісі, 1980), яка являє собою ґрунтовне дослідження про діяльність відомого фольклориста, нащадка українських грузинів. Фактичний матеріал про предків М.Цертелєва, зібраний О.Гвінчідзе, є якнайповнішим серед відомостей про фольклориста, які є в літературі. Деякі відомості про грузинів на Україні в XVIII столітті спостерігаємо в дослідженнях Р.Чичинадзе про письменника Петра Шалікова⁸.

Праці грузинських істориків, присвячені темі грузинсько-російських взаємин та історії грузинської колонії в Росії, висвітлюють також деякі моменти із історії грузинського поселення в Україні, але, зазвичай, їх автори не входять в глибокий розг-

ляд питання, а часто також лише обмежуються констатацією факту існування груп грузинів на Україні. Являють собою інтерес праці грузинського історика Г.Пайчадзе з історії грузинсько-українських взаємовідносин. До нашої теми має стосунок його стаття «До історії грузино-українських зв'язків у XVIII столітті»⁹, у якій на матеріалах документів Державної Колегії іноземних справ розглянуто характерні для середини XVIII століття численні випадки появи на Україні грузинів, які втікали із турецького полону. Такі поважні праці цього грузинського вченого, як «До історії російсько-грузинських взаємин I чверті XVIII століття» (Тбілісі, 1960), «До історії грузинської колонії в Москві в XVII–XVIII століттях» (Тбілісі, 1982) та інші мають у собі вельми суттєві звідомлення, які стосуються осіб грузинської національності, які жили в Україні, хоча в названих працях ці факти спеціально не наголошуються.

У працях, де розглядаються грузинські поселення в Росії, є також відомості про грузинів-емігрантів та їхніх нащадків, які жили в Україні або певним чином були пов'язані з нею. Слід відзначити праці Ц.Каландадзе, Б.Андронікашвілі¹⁰.

Епоха Давида Гурамішвілі і діяльність в Україні деяких сучасників поета частково розглянута у працях В.Мачарадзе¹¹. Діяльність деяких грузинів, які жили в Україні на початку XIX століття, висвітлена в дослідженні І.Антелава, присвяченому темі Вітчизняної війни 1812 року¹² і в книжці М.Гогітідзе «Грузинський генералітет» (Київ, 2001).

Із українських дослідників до теми грузинсько-українських зв'язків звернувся Ф.Шевченко. У статті «Грузини в Війську Запорізькому»¹³ ним залучений документальний матеріал не тільки про службу грузинів у козацькому війську, але й про життя їх на території Запорозької Січі та в інших південних районах України. У статті дано історичну характеристику грузинського поселення у XVIII столітті, подано відомості про деяких грузинів на Україні (Гарсеванішвілі, Орбелані, Бараташвілі, Сологашвілі, Немсадзе – всі прізвища в зросійщеній формі), але в праці відсутні спроби розгляду грузинського поселення як єдиного цілого, виявлення будь-яких зв'язків між емігрантами, що жили в Україні.

Інший український дослідник В.Наулко в статті «Грузинське поселення в Україні за статистичними і історико-етнографічними джерелами»¹⁴ уперше після М.Плохінського зробив спробу аналізу і узагальнення наявних відомостей про грузинів на Україні в демографічному аспекті. У статті зроблено серйозний крок до визначення головних рис грузинського поселення на Україні як своєрідного явища у розрізі етнічних особливостей.

В науковій літературі існують праці, в яких розглянуте ще одне компактне поселення грузинів на Україні – в селі Старогнатівці (Ігнатіївці) Донецької області, яке не має прямого стосунку до розглядуваного нами явища, але є дотичним до нього за часом (остання чверть XVIII століття) і пов'язане з ним через діяльність деяких осіб. Це праці, здебільшого, істориків XIX – початку XX століть А.Скальковського, Ф.Макаревського, Г.Писаревського¹⁵ та ін.

Таким чином, у науковій літературі уже існує певна кількість праць з проблем розглядуваної нами теми.

Давно виникла потреба в розширенні документальної бази про грузинське поселення в Україні. У нашій праці використані як архівні, так і опубліковані джерела. Серед архівних джерел переважають документальні матеріали із фондів Центрального Державного Історичного архіву України в м. Києві¹⁶. Значний матеріал за темою дослідження дало вивчення фонду Миргородського повітового суду (1782–1797). Тут знайдено відомості про Давида Гурамішвілі, його сім'ю і родичів, його земляків-грузинів у Миргороді, в тому числі й про деяких грузинських поетів. Деякі відомості з питання, яке нас цікавить, удалося знайти у фондах Миргородської полкової канцелярії, Миргородського повітового земського суду, Миргородського городського суду, сотенних канцелярій Лівобережної України.

Відомості про процес поселення грузинів на Україні, про їх майновий стан знаходимо у фондах Другої Малоросійської Колегії, Комісії економії описних малоросійських маєтностей, канцелярії гетьмана Розумовського, канцелярії міністерського правління, Київської губернської канцелярії. Обширний різно-

рідний матеріал про грузинів знайдено у великому фонді Київського намісницького правління. У метричних книгах миргородських церков (об'ємні фонди Київської та Переяславсько-Бориспільської духовних консисторій) виявлено дані про членів грузинських сімей у Миргороді в другій половині XVIII століття.

Для вивчення діяльності грузинів у південних землях України залучено справи Катеринославського намісницького правління, Царичанської воєводської канцелярії. Цінні відомості з розглядуваної проблеми вдалося знайти в особовому фонді В.Д.Жевахова.

Поважний масив архівних матеріалів удалося почерпнути в Державному архіві Полтавської області: у фондах Полтавської духовної консисторії, Миргородського комісаріатства, Миргородського повітового училища, у фонді «Лубенський музей К.М.Скаржинської», у важливому фонді, який порівняно недавно надійшов до Полтавського архіву, – «Православні церкви Полтавської губернії». Виняткове значення для генеалогічних побудов і висновків нашої праці мали метричні книги, сповідальні відомості й так звані «брачные обыски» – записи при шлюбі.

Праця в державних архівах Чернігівської, Харківської і Одеської областей уможливила уточнення деяких положень, які раніше хибно чи неоднозначно трактувалися дослідниками.

В ході дослідження враховані деякі матеріали Інституту рукописів Національної Бібліотеки України імені В.І.Вернадського НАНУ («Збірка Лазаревського»), відділу рукописів Інституту літератури імені Т.Г.Шевченка НАНУ, Інституту рукописів імені К.С.Кекелідзе Академії Наук Грузинської РСР, музеїв України: Миргородського літературно-меморіального музею Д.Гурамішвілі, Миргородського краєзнавчого музею, Полтавського краєзнавчого музею, Полтавського літературно-меморіального музею Панаса Мирного, Дніпропетровського історичного музею імені Д.Яворницького, Чернігівського історичного музею, громадських історико-краєзнавчих музеїв Полтавщини.

Джерелами в даній роботі слугували численні опубліковані матеріали, дослідження, статті, які не ставили метою наукове вивчення грузинського поселення в Україні, але в яких були де-

які відомості з цього питання. У своїй праці ми йшли шляхом збору і систематизації таких розрізнених уривчастих відомостей, випадкових згадок. Внаслідок аналізу зібраних даних та порівняння їх одне з іншим і з уже накопиченими наукою знаннями, а також з нововиявленими архівними матеріалами, нам вдалося зробити деякі суттєві висновки і побудови з даного питання.

Зупинімося на характеристиці головних опублікованих джерел, використаних у нашій праці. Важливим джерелом для вивчення історії грузинських родин був список почту грузинського царя Вахтанга VI 1924 року, опублікований Г.Пайчадзе¹⁷, список почту 1737 року і оглядовий список Грузинського гусарського полку 1753 року, опубліковані С.Кубанейшвілі¹⁸.

Згадані вище, в огляді літератури, праці М.Плохінського стоять на межі літератури і джерел. Як джерело нами використані наведені в них списки грузинів, котрі поселилися на території полків Лівобережної України. Однак, беручи до уваги неодноразові спотворення грузинських прізвищ в публікаціях Плохінського, ми змушені були звернутися до вже використаного ним першоджерела – до матеріалів Другої Малоросійської Колегії з метою встановлення справжніх прізвищ.

Взято до уваги законодавчі й державні акти XVIII століття, документи, створені імперським законодавством: «Полное собрание законов Российской империи», «Наказы малороссийским депутатам 1767 года и Акты о выборах в Комиссию сочинения Уложения» (Київ, 1889).

В роботі використано цінний фактичний матеріал, поданий у працях із історії України XVIII – XIX століть. Як джерело для нас становили інтерес щоденникові записи українського мемуариста XVIII століття Я.Марковича¹⁹, історика О.Шафонського²⁰, які дають цінну інформацію про грузинів на Україні, про їх родинні стосунки тощо. Деякі цікаві відомості з історії поселення грузинів на Полтавщині знаходимо в працях істориків XIX – початку XX століть М.Арандаренка, О.Лазаревського, В.Модзалевського, В.Барвінського, М.Астряба, І.Павловського, Л.Падалки та ін. Використано праці з історії Півдня України істориків Д.Яворницького, Д.Багалія, В.Голобуцького, О.Дружиніної,

В.Кабузана. Деякі факти надали нам праці радянських істориків і літературознавців І.Гуржія, К.Гуслистого, В.Дядиченка, М.Литвиненко, І.Шаповала, А.Кузьменка.

Узагальнено різноманітні відомості про грузинів на Україні, розпорошені в різних виданнях XIX століття: це багатотомна серія «Материалы для географии и статистики России, собранными офицерами Генерального штаба» (СПб., 1859–1868); «Россия. Полное географическое описание нашего отечества» (СПб., 1899–1914); «Списки населенных мест Российской империи, составленные и издаваемые Центральным статистическим комитетом Министерства внутренних дел» (СПб., 1861–1885) та інші видання, в яких нами опрацьовані матеріали по Полтавській, Чернігівській, Харківській, Катеринославській і Херсонській губерніях.

Значну інформативну цінність становлять такі видання, як списки населених пунктів за повітами, які видавалися губернськими земськими управами на початку XX століття; так звані «месяцесловы», пам'ятні книжки та адрес-календарі, адресні і довідкові книги міст і губерній України; різноманітні видання, у яких зафіксовано списки посадових осіб; списки дворян і предводителів дворянства, укладені й видані Г.Милорадовичем наприкінці XIX століття; «Описи Чернігівської губернії» О.Русова (т. 1–2, Чернігів, 1898–1899); збірники з господарчої статистики тощо.

Розрізнені відомості про грузинські родини виявлено в періодичних і серійних виданнях XIX століття, як от: журнали «Киевская старина», «Русская старина», «Русский архив», «Сборник Императорского Российского Исторического общества», «Записки Одесского общества истории и древностей», «Труды Полтавской ученой архивной комиссии» (Випуски 1–15, 1903–1917), «Труды Черниговской губернской архивной комиссии», «Черниговские губернские ведомости».

Залучено краєзнавчий і деякий фактичний матеріал із праць з історії церкви: «Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской епархии» Феодосія (Макаревського) (Випуск 1–2, Катеринослав, 1880); «Историко-статистическое описание Черниговской епархии» (кн. 1–6, Чернігів, 1873–

1874) і «Историко-статистическое описание Харьковской епархии» Філарета (Гумілевського), видані в Харкові й Москві в 1852–1858 роках; «Исторический очерк поселений Кобеляцкого уезда...» ієрея М.Пірського (Кобеляки, 1908); із періодичних видань – «Черниговские епархиальные известия», «Полтавские епархиальные ведомости».

Деякі вибіркові свідчення почерпнуто із праць з історії Грузії, зокрема, це «Материалы для новой истории Кавказа с 1722 по 1803 гг.» (СПб, 1869) П.Г.Буткова; «Грамоты и другие исторические документы XVIII ст., относящиеся к Грузии» (т.1–2, за редакцією А.Цагарелі, СПб., 1891).

Цікавий матеріал дає вивчення видань, які не ставили перед собою наукової мети: нотаток і спогадів грузинських нащадків М.Герсєванова, О.Гангєблєва, О.Смирновєй-Россет, М.Лорєра²¹, а також творів авторів-грузинів М.Цєртєлєва, М.Жєвахєва, М.Герсєванова та інших.

Використано енциклопедичні, біографічні та інші словники XIX століття. Матеріал для вивчення родинних зв'язків між грузинським і українським населенням надають історико-генеалогічні видання: «Российская родословная книга» П.Долгорукова (ч. 1–4, СПб., 1854–1857); «Малороссийский родословник» В.А.Модзалєвського (т.1–4, Київ, 1907–1914); «Родословная книга Черниговского дворянства» Г.Милорадовича (т.1–2, СПб., 1901); видання з родоводів окремих дворянських і князівських родів: «Стороженки. Фамильный архив» (т.1–8, Київ, 1902–1910); «Родословная роспись рода Жеваховых» (Київ, 1914); «Князья Цертелевы» А.Бухе (М., 1913); «Роспись рода Горленков» А.Дабижі (1885); «Марковичи. Родословная Марковичей» О.Маркевича (Київ, 1890); «Род Малама» В.Малами (Катеринослав, 1912); «Родословная рода Поповых» І.Павловського (Полтава, 1910) та ін. Джерелами служили також епістолярні публікації: «Частная переписка И.Р.Мартоса» (Київ, 1898); «Письма Н.В.Гоголя. Ред. В.И.Шенрока» (т. 1, СПб., 1902); «Листи Василя Горленка до Панаса Мирного» (Київ, 1928).

Із видань останніх десятиліть як джерела нами залучені багатотомні видання «Історія міст і сіл Української РСР», «Восстание декабристов. Материалы и документы», «Советская эн-

циклопедия истории Украины». Використано збірники документів «Гайдамацький рух на Україні в XVIII ст.», «Селянський рух на Україні», збірники документів з історії вітчизняної війни 1812 року, видання великих комплексів описово-статистичних джерел «Описи Київського намісництва 70-80 років XVIII ст.», корпусу документів «Архів Коша нової Запорозької Січі» (Київ, 1998), мемуарна література XIX століття та ін.

Взято до уваги деякі факти історико-біографічного характеру, які збереглися у творах Г.Сковороди, В.Капніста, М.Гоголя, О.Стороженка, П.Мирного та інших українських письменників.

У визначенні територіальних меж розселення грузинів по Україні нам допомогли картографічні матеріали (карти і плани місцевого межування кінця XVIII століття, карти XIX століття при виданнях «Списки населенных мест»), межові книги намісництв, сучасні довідники з адміністративно-територіального поділу областей України, за якими вдалося встановити низку невідомих раніше топонімів грузинського походження.

Взято до уваги публікації місцевої періодики: обласної газети «Зоря Полтавщини», миргородської районної газети «Прапор перемоги», інших районних газет. Залучено також неопубліковані матеріали: авторське листування з нащадками грузинів Бараташвілі, Орбеліані, Ратішвілі та інших, дані їхніх родинних архівів, листування з краєзнавцями України; усні зведення, спогади грузинських нащадків у Миргороді, легенди, перекази; зібрані нами етнографічні, топонімічні і антропонімічні матеріали, що стосуються грузинів на Україні.

Ми вважали за доцільне викласти нариси з історії грузинських родів у трьох розділах, у залежності від ступеня інформативної насиченості й вагомості матеріалу. Нариси кожного з розділів подано в алфавітному порядку.

Розділ І.

Загальна історична
характеристика
грузинського
поселення
в Україні
у XVIII – XIX
століттях.

Грузини
в Кременчуці.

Загальна історична характеристика грузинського поселення в Україні у XVIII – XIX століттях.

У першій чверті XVIII століття Грузія пережила складну внутрішньодержавну ситуацію. Сукупність несприятливих обставин зовнішньополітичного характеру привела до того, що чимало найкращих представників грузинського народу в 20-х роках XVIII століття змушені були покинути батьківщину і в пошуках притулку спрямувати свій шлях до Росії.

Цар Вахтанг VI Багратіоні (1675 – 1737) – один із найвідоміших діячів Грузії пізньофеодальної доби, очолив країну в тяжкій тривожній часи. Прагнучи звільнити Грузію від перського гніту і позбавитися від експансії з боку Туреччини, він 1722 року уклав військовий союз із Петром I. Однак, Перський похід російських військ не був успішним; внаслідок обставин, що склалися, грузинський цар зазнав ряду військових і політичних поразок і прийняв рішення покинути Грузію, сподіваючись в майбутньому повернутися на батьківщину.

Грузини вчинили цей крок з болем у серці. Вони залишали країну, розтерзану численними війнами і міжусобицями. Картлі була захоплена турками, жорстоко розграбована. Грузинський поет Давид Гурамішвілі, сучасник трагічних подій, дав сувору, правдиву картину тих історичних катаклізмів, що їх зазнала Грузія:

Все, про що кажу я, сталося
Через чвари між братами.
Лезги зайняли Кахеті,
В Картлі турки є панамі;
Гори й доли багровіли
Кров'ю, що пролита нами,
І отруйно скрізь смерділи
Трупом виповнені ями¹.

Причому поет не просто змалював ці страшенні страждання батьківщини, але й дав об'єктивну, безсторонню оцінку дій владик, їх політичну близорукість за часів, коли вирішувалась доля країни. Поет-патріот із гіркотою пише про своїх сучасників, які не змогли розібратися, хто для них справжній друг, а хто ворог:

Не змогли царі гнівливі
Вгамувать злобу безкраю, –
Нерозважно все чинили,
Тяму втратили з одчаю.
Перед ворогом свавільно
Розчинили брами краю².

У квітні 1724 року Вахтанг VI з родиною і в супроводі численного почту в кількості 1200 осіб виїхав до Росії. Прибульці поповнили лави першої грузинської колонії в Москві, заснованої ще в середині XVII століття і зміцнілої за часів грузинського царя Арчила. Вахтанг VI, який утратив усе – батьківщину, трон, віру в справедливість долі й відданість друзів, жив лише сподіваннями про повернення до Грузії. Проте цим сподіванням не судилося здійснитися.

Грузинський цар Вахтанг VI

У 20-х – 40-х роках XVIII століття грузинська колонія в Москві стала центром передової політичної, суспільної і літературної думки Грузії. В той час це була реальна сила, котра могла чинити помітний вплив на хід розвитку непростих взаємостосунків між Грузією і Росією.

Грузини розгорнули активну діяльність у багатьох галузях. Діяльність грузинів у московській колонії, яка висунула із своїх лав багатьох літераторів і

вчених, була надзвичайно плідною. В 1730 році розпочалася культурно-літературна діяльність петербурзької грузинської колонії³.

Вахтанг VI, який стояв на чолі усіх культурних і літературних справ у Грузії початку XVIII століття, був одним із найосвіченіших людей свого часу. Поет, перекладач, редактор давніх грузинських рукописів, він чимало зробив для добра і розвитку своєї країни. Його стараннями був пущений у Тбілісі перший друкарський стан, де вперше 1712 року була видана поема Шота Руставелі «Витязь в тигровій шкурі». Давид Гурамішвілі так писав про нього:

Це був цар, щедроти повний,
Дбав про бідних, жив у мирі,
Вчений, ритор, псалмописець,
Бога прославляв на лірі;
Гілка вславленого роду,
Що плоди давала щирі⁴.

Вахтанг VI і в Москві, за не завжди сприятливих умов еміграції, прагнув продовжити свої прогресивні починання, які були підтримані найкращими представниками грузинської аристократичної інтелігенції. В Москві й Петербурзі розгорнули свою наукову, просвітницьку й літературну діяльність чимало грузинських поетів і вчених: Вахушті Багратіоні, Йосиф Самебелі, Романоз Еріставі, Дмитро Саакадзе, Фома і Мамука Бараташвілі, Габріел Геловані, Отія Павленішвілі, Джавахішвілі, Христофор і Мамука Гурамішвілі, Ніколоз, Деметре і Зосиме Орбеліані, Вахтанг Орбеліані, Ерасті Туркестанішвілі. Особливе місце серед них посідає видатний поет Давид Гурамішвілі, творчість якого стала яскравим втіленням дум і сподівань грузинського народу. Більша частина грузинської феодальної аристократії в Росії здобула князівські титули. Словом «князь» за часів еміграції Вахтанга VI було перекладено різномірні поняття: і слова «тавади», «мтаварі», що означали власне «можновладні володарі», і високі аристократичні придворні та військові титули «моураві», «еріставі», «амілахварі», які первісно означали посаду, а вже згодом стали прізвищами. Тому так багато в Російській імперії було саме грузинських князів⁵.

Грузини вели активну наукову, перекладацьку та видавничу діяльність. З 1738 по 1744 рік у підмосковному селі Всесвятському у палаці царевича Бакара діяла грузинська друкарня. Роботу в ній очолили архієпископ Йосиф Самебелі й ієромонах Христофор Гурамішвілі, брат Давида Гурамішвілі. В друкарні було виготовлено грузинські шрифти, видавалися рідною мовою книжки церковного призначення: Псалтир, Євангеліє, Біблія, Часослов, Тріодь, грузинська азбука та інша література релігійно-просвітницького змісту⁶.

Біль і сподівання були тими головними почуттями, які об'єднували всіх грузинів, що опинилися в Росії й дали один одному, за словами Гурамішвілі, «обіцянку жити по-братерськи і трудитись». Однак, «колесо криве» хисткої долі (а по суті, відсутність однодумства у поглядах і єдності в діях), «скажена заздрість» людей, які оточували царя, завадили здійсненню цих добрих намірів. По смерті Вахтанга VI, яка сталася 1737 року, грузини опинилися на роздоріжжі, без засобів до існування, без чітко виробленої політичної програми, без тієї могутньої підтримки, яку надавав раніше російський уряд.

Більшість членів почту Вахтанга VI прийняли пропозицію імператриці Анни Іоанівни про вступ на службу до російської армії. Через рік по смерті Вахтанга VI, 25 березня 1738 року, Сенат затвердив створення грузинської гусарської роти, згодом ескадрону, 1741 року реорганізованого в полк, до складу якого вступила більшість чоловіків із числа емігрантів⁷.

З цього часу розпочався новий етап в історії грузинської еміграції. Згідно з указом 1738 року воїни-грузини одержали «в вечное потомственное владение, каждому по пропорции» землі і посполитих, підданих селян «в Украйне в пристойных местах»⁸: князі одержали по 30, а дворяни по 10 підданських дворів. Ці невеликі маєтності мали стати для них підмогою для забезпечення себе зброєю, амуніцією, кіньми «из своего собственного иждивения, не требуя из казны». Крім того уточнювалося, що села і землі грузинам мали бути відведені поблизу до кордонів, всім «всем к одному месту... из свободных войсковых малороссийских маетностей»⁹.

Землі грузинським гусарам було виділено на території 4-х

тодішніх полків (адміністративно-територіальних одиниць) Лівобережної України: Полтавського, Миргородського, Лубенського і Прилуцького¹⁰; нині це територія сучасних Полтавської і Чернігівської областей.

У другій половині XVIII століття в Україні продовжувався процес закріпачення селянства. Гетьманським універсалом 1760 року й імператорськими указами 1763 та 1769 років були вжиті дедалі більш жорсткі заходи щодо селян. 1783 року царським урядом остаточно на Україні було запроваджено стан селян-кріпаків. Після ліквідації Запорозької Січі (1775 р.) українська козацька старшина – генеральна, полкова, сотенна – була зрівняна в правах із російським дворянством і на підставі феодалного права закріпила за собою значні землеволодіння, запровадила панщину та інші повинності. За років життя грузинів на Полтавщині відбувався ряд селянських антикріпосницьких повстань (у селах Кліщинцях Лубенського полку, в Турбаях і Білоцерківці Миргородського полку), набув поширення гайдамацький рух.

Характеризуючи грузинське поселення в Україні, слід зазначити, що його не можна відносити до типу військових поселень¹¹, котрі, на відміну від розглядуваного нами явища, являли собою особливу організацію війська з суворою регламентацією життя, побуту і праці військових поселенців. Грузинському поселенню не були властиві у край строгі обмеження, характерні для військових поселень. До того ж, останні передбачають високий ступінь територіальної згуртованості, тоді як грузини були розселені в понад тридцять населених пунктах Лівобережної України, причому в кожному населеному пункті могло бути від однієї до десяти, а іноді й більше грузинських родин.

Основна маса грузинів поселилася в басейні рік Сули, Псла, Хоролу, Ворскли. Найбільша кількість дворів грузинам була роздана на початку 40-х років у таких містах, містечках і селах України: в Старих і Нових Санжарах, Великих Будищах, Біликах, Кобеляках, Сокилці, Кишеньці, Келеберді – Полтавського полку; у Говтві, Омельнику, Остап'ї, Білоцерківці, Багачці, Миргороді, Зубівці, Устивиці, Яреськах, Баранівці, Хоролі – Миргородського полку; в Пирятині, Чорнухах, Лохвиці, Ромнах, Глин-

ську – Лубенського полку¹². Після 1743 року грузини одержали землі в Прилуцькому полку, в містечках Срібному, Варві, Ічні, Монастирищі та інших.

Значними землевласниками на Україні були члени царської родини Багратіоні. Їм належали 3095 дворів у Чернігівському, Полтавському і Прилуцькому полках. Одна лише цариця Русудан, вдова Вахтанга VI, володіла 832 дворами в Столенській, Синявській, Сосницькій, Волинській та інших сотнях Чернігівського полку. Царевичі Бакар і Симон одержали села в Бакланській, Мглинській і Погарській сотнях Чернігівського полку (нині Брянської області), царевич Георгій – в Новгородській сотні (тепер – Новгород-Сіверський район Чернігівської області). У Полтавському полку селом Мачухами володів царевич Симон, селами Івашками, Грабинівкою – позашлюбний син Вахтанга VI – Вахушті; села Гожули, Тахтаулове, Павленки були надані царевичу Паату, ряд невеликих сіл належали царевичу Арданасу і панні Марії. Небога царя Вахтанга Анна Кайхосрівна одержала в своє розпорядження села Харитонівку і Никонівку в Срібнянській сотні Прилуцького полку¹³. Члени царської родини, певна річ, не вважали за пристойне жити в провінційній глушині і, здебільшого, проживали в столиці.

Наприкінці 30-х років, напередодні переселення в Україну, багато хто з грузинів подавав до Сенату прохання про відпуск їх до Грузії «для забрання жен своих и детей и близких родственников» на Україну. Сенат дав розпорядження забезпечити грузинів, які переїздитимуть із Москви на Лівобережжя Дніпра для постійного проживання, а також тих, хто захоче перевезти на Україну свої родини з Астрахані, підводами й «прогонними грошима»¹⁴. Кошти на це, згідно з указом, мала виділяти Штатс-Контора, проте насправді весь тягар ліг на плечі української влади. Наприклад, прапорщиків Грузинської гусарської роти Андронікову (Андронікашвілі), який їхав із Глухова до Астрахані «для забрання тамо фамилии ево», за наказом Військової Генеральної канцелярії було виділено на дві ямські підводи прогонні гроші – «четыренадцать рублей тридцать четыре копейки от Скарбу Войскового»¹⁵.

Уже 1739 року перші грузинські поселенці стали з'являти-

ся в Україні. У листопаді Військова Генеральна канцелярія в Глухові – резиденції гетьмана Лівобережної України – одержала із Сенату указ: «Грузинцам, вновь присылаемым, которых будет человек 30, дать места и маестности»¹⁶. Грузинам було дозволено «покупать у малороссийских обывателей грунты и проч. Токмо смотреть, чтобы, под видом покупки подданных черкас [тут: селян. – Л.Р.] не имелось в продаже козаков, и чтоб чрез то они в подданство приведены быть не могли»¹⁷.

Основна маса грузинських емігрантів прибула в Україну на початку 40-х років. Що ж завадило їм одержати й розпочати обживати свої нові землі та заводити нові господарства безпосередньо після отримання імператорського указу навесні 1738 року? Напевно, тут далися взнаки і властива чиновницько-віконавському апаратові тяганина, і об'єктивні причини, зокрема, жаклива епідемія чуми, що спалахнула в 1738 – 1739 роках на Україні. Мором тоді були охоплені великі території, зокрема, місця, призначені для поселення грузинам: містечка Сокилка, Кишенька, Кобеляки, Санжари, Бірки, Будища, Говтва, Келеберда, Кременчук та інші. Суворі заходи обмежували вільне пересування людей аж до зникнення епідемії в грудні 1739 року¹⁸.

На початковому етапі поселення більшість грузинських родин прибули до Глухова, де тоді містилася адміністрація Лівобережної України, а вже звідти виїхали до призначених їм маєтків. Як видно з багатьох документів, при розподілі грузинам дворів і землеволодінь місцева влада припускалася неодноразових порушень указу, траплялися випадки хабарництва, службових зловживань із боку полкової козацької старшини, яка входила до складу роздаткових комісій. Наприклад, військового товариша Лазаревича звинувачували в тому, що він брав хабар від князя Джевахова килимами й ножами¹⁹.

Наділи, одержані грузинами, були дуже бідними. Наприклад, в описові володінь князя Шалікашвілі про двадцять два із тридцяти наданих йому селянських господарств сказано: «має житловий двір, а інших угідь не має»²⁰.

Внаслідок хабарництва, небадьства та інших причин дво-ри багатьом грузинам було роздано не згідно з їхніми докумен-

тами, через що виникали всілякі сутички, конфлікти, невдоволення. У відповідь на утиски, що їх чинила місцева влада, грузинські поселенці часто теж починали діяти більш агресивно й «усиловне», тобто силоміць, захоплювали «дворы и плецы, в их отдаточных билетах не значащиеся»²¹.

Посягання на володіння грузинів з боку місцевих старшин були явищем доволі поширеним. Не випадково гетьман Кирило Розумовський, видаючи 1752 року універсал прилуцькому полковникові Г. Галаганові про виділення останньому дворів у містечку Ічні, окремо наголошував на недоторканності грузинських володінь: «...кроме имеющихся в том же месте Ичне отданных во владение грузинским князьям и дворянам посполитых дворов и при них угодей, якия при тех же грузинах за силу прежних определений быть должны»²².

Новопоселені іноземці являли собою небажаних для місцевої знаті претендентів на ще не захоплені землі. Тому козацька старшина всіляко чинила перепони при роздачі угідь і селян грузинським князям і дворянам, залякуючи українських посполитих «грузинцями», здобуваючи собі при цьому чималу користь. На початку 40-х років XVIII століття бунчуковий товариш Остроградський із братом дешево скупив у населення в містечку Говтві Миргородського полку 144 двори. Причому «сами те обыватели объявляются, что продажу чинили не добровольную, но от страха, ибо Остроградский стращал их отдачею грузинцам, отчего они и принуждены были тую продажу чинить...»²³.

Місцева козацька верхівка 1764 року апелювала до Катерини II «о недаче иностранным людям деревень и чинов в Малой России и о выводе грузинцов»²⁴ за межі України. Національна неприязнь була породженням соціальних вад імперського ладу.

Навіть через кілька років після імператорського указу 1738 року про надання емігрантам дворів на Україні новопоселені грузини не мали впевненості в своєму завтрашньому дні, тому вони все ще не зважувалися назавжди облаштовуватися на нових місцях. У проханні до генерал-лейтенанта І.І.Бибикова поручик князь Ерасті Джавахішвілі 1744 року просив виділити йому тим-

часове помешкання: «...хотя свой двор строить надобно и землю купить, а ныне ни один наш владелец собственного двора себе не строит и не можем утвердитца, велено нам ожидать вторителного указа, и сами и не знаем, в вечное ли и нам владение даецца или обратно будут»²⁵.

Дітей грузинських князів і дворян брали на навчання до військових навчальних закладів, зокрема, до кадетського корпусу, тільки за умови, що батьки дадуть зобов'язання навічно залишити дітей у Росії²⁶.

1749 року вийшов указ Київського міністерського правління, згідно з яким у володінні грузинських князів і дворян мала залишитися тільки категорія посполитих; ті ж, хто належав до «цехових» (тобто ремісники – ткачі, шевці, кравці, шаповали, ковалі, різники, калачники, а також торговці, «купеческим промыслом бавящиеся»), мали бути звільнені з підданства грузинських поміщиків. За цим «міністерським» розпорядженням у листопаді 1749 року були відібрані в Миргороді в князів Давида Ратішвілі – 7 осіб, у Заала Херхеулідзе – 4, у Давида Гурамішвілі – 4; у дворян Кацури Інасерідзе – 4, у Ніколоза Хачапурідзе – 3, у Давида Чхарідзе – 3 особи. Зазнали змін і володіння грузинів у інших містечках²⁷.

Одночасно з цим до влади надходило чимало скарг від українських селян і цехових на утиски з боку грузинських поміщиків Макара Кафарова, Аврама Кобієва та інших²⁸.

Невгіддя, неродючі землі, які було виділено грузинам, украй зубожілі селяни – все це не раз змушувало нових поселенців подавати прохання про заміну їм селянських дворів і земель іншими²⁹. 1750 року грузинські князі й дворяни Амілахварі, Кобулашвілі (Хвабулов), Мухелішвілі, Бараташвілі, Еріставі, Ніношвілі та інші підписали «доношеніє» на ім'я гетьмана Кирила Розумовського про переселення їх з України, в якому прохали: «...нас из Малороссии вывезть и вместо владеющих тамо нами деревень и земель, приискав в Великороссии ис конфирмованных отъестъ деревни и земли», – мотивуючи своє прохання «крайнею нуждою» і тим, що «почти из одного жалованья себя исправными к службе и фамилии свои довольствовать приуждены»³⁰.

Зубожінню грузинів сприяла їхня тривала служба в армії. Постійна відсутність господарів приводила їхні садиби до занепаду. Про це промовисто свідчить прохання, подане в червні 1763 року грузинським князем Заза Баратовим до Генеральної Військової канцелярії: «...Я, нижайший... был в Высочайшей Е.И.В. службе немалое время, но потом же за престарелыми моими летами от той службы уволен и на свое пропитание по моей прозбе надеяся на то, как имел свое от височайшей милости подданство, прибыл. И по прибытии в свое подданство в дом свой, в м-ко Келеберду, видя своих подданных, что они являются ни в чем мене никогда послушными и называют себя, что они козаки, а не подданные мои, и один по одному без моего дозволения сами собою начали в том же м-ки Келеберде двори и грунты охочим людям продавать, а инние в том же местечки с места на другое место двори переставлять и под другое владение стали тамошним старшинам отдаваться со всеми своими пожитками и с грунтами ... и так я без всего остался, и от того пришел в крайнее разорение так, что и пропитания никакова не имею...»³¹.

Наділені грузинам «піддані» – посполиті – всіляко намагалися позбутися цієї нової залежності шляхом запису своїх родин до категорії міщан. Княгиня Тетяна Михайлівна Моураві (Моуравова), вдова капітана князя Омана Моураві, яка володіла разом із сином 35 дворами в Ромнах і в Лохвиці, подала до Сенату чолобитну, суть якої полягала ось у чому. Указом Сенату син княгині Моуравової – Антон був відряджений на навчання до Петербурга, до кадетського корпусу. Відвозячи сина до «північної столиці», княгиня Тетяна доручила доглядати за маєтком своєму служникові грузинові Григорію Іванову, а повернувшись додому, довідалася, що її піддані селяни «в міщани відібрані»³². Аналогічні проблеми виникли в Ромнах і в інших грузинських поселенців – княгинь Ціцішвілі й Еріставі, князів Орбеліані й Шалікашвілі³³.

Багаті місцеві землевласники Остроградські, Родзянки, Забіли, Базилевські, займаючись скупівлею земель, за безцінь придбали угіддя збіднілих грузинських дворян Кобієва, Харідзева (Чхарідзе), Сологова (Сологашвілі)³⁴ та інших. Документи свідчать про «гвалтовне» захоплення земель грузинів Інасарідзе,

Мусхелішвілі, Гогібедашвілі, Джавахішвілі, Херхеулідзе, Чолокашвілі та інших українськими магнатами і козацькою старшиною Тарновськими, Марковичами, Кочубеями, Милорадовичами³⁵, про утиски, яких останні завдавали новопоселеним сім'ям Саакадзе, Бараташвілі, Гамкрелідзе та іншим, а також їхнім підданим³⁶.

Численні суперечки і судові позови з приводу підданих і майна між українським панством і грузинами Егнаташвілі, Чиквоїдзе, Туркестанішвілі, Саакадзе, Джапарідзе, Орбеліані³⁷ були особливо гострими в 40-х – 60-х роках XVIII століття. Майнові суперечки спостерігаються і в стосунках між самими грузинами³⁸.

Юридичний статус грузинських поселенців на Україні визначався їх особливим становищем. З одного боку, вони «яко іноземні» користувалися пільгами, які в другій половині століття надавалися іноземним переселенцям, зокрема, мали право «избрать род жизни, какой они сами заблагоразсудят, на пользу общую и для своего собственного пропитания»³⁹, не підкоряючись гетьманському правлінню. З іншого боку, вони урівнювалися в правах із місцевим дворянством.

Грузинські поселенці були звільнені від усіляких повинностей – солдатських постойів, сплати грошей на поштові, канцелярські та інші потреби місцевої адміністрації. Тому, коли 1751 року сотенна канцелярія містечка Великих Будищ Полтавського полку стала вимагати від грузинів таких сплат, вони подали «доношення» на ім'я гетьмана Кирила Розумовського з проханням звільнити їх від тих повинностей. Під документом поставили свої підписи грузини-офіцери князь Заза Бараташвілі, дворяни Ростом і Борис Канчієлі, Макар Львов (підписався грузинською мовою), Шермазан Цнаріов, малолітні князі Іван Магалашвілі та Симон Еріставі⁴⁰.

Серед українського населення, яке не хотіло потрапляти в підданство до грузинських поміщиків, поширилося характерне для всієї тогочасної Лівобережної України явище – «шукання козацтва», тобто прагнення довести своє козацьке походження, що давало права особистої свободи. Домагалися визнання їх козаками, наприклад, жителі Миргорода брати Івченки, які в 60-

х роках прагнули звільнитися з-під влади їхнього нового володаря – відставного вахмістра Грузинського гусарського полку Осипа Шенгелідзе. Вони таки домоглися свого, суд виніс рішення: «Відвести йому, Шенгелідзеву, інших, таких самих майном»⁴¹.

Кількість грузинів, що проживали в Лівобережній Україні, дедалі збільшувалася. В значній мірі це відбувалося завдяки припливу втікачів-грузинів із Туреччини. Особливо помітним це явище було в 50-х – 60-х роках XVIII століття. Новоприбулі незаможні грузини або ставали на службу до тих багатих грузинських поміщиків, котрі осіли в Україні раніше, або заводили самотійні господарства. Іноді таких прибульців відправляли на поселення до новозаснованих колоній іноземців. Наприклад, 1769 року із Київської губернської канцелярії було відправлено чотири грузинських родини до села Великого Хутора Переяславського полку і трьох одиноких грузинів – до міста Ніжина, де сформувалися колонії іноземців – «ромунців», греків тощо⁴².

Склад грузинського поселення в Україні не відзначався соціальною однорідністю. Серед грузинів були і знатні князі, і багаті дворяни-азнаури, й малоземельні поміщики, і збіднілі офіцери, й духовництво, і прості міщани, селяни, слуги-кріпаки. Серед князів і дворян переважали поміщики середньої руки. Деяким із них удалося розбагатіти (Еріставі, Кавкасідзе); інші ж, а їх була більшість, злилися із масою тих дрібнопомісних українських дворян, яких так достовірно й переконливо описав у своїх повістях уродженець Миргородщини Микола Гоголь, а також український письменник середини XIX століття Олекса Стороженко – нащадок грузинів Мусхелішвілі.

Про соціальну неоднорідність грузинського поселення промовисто свідчить такий факт. У канцелярії Київського намісницького правління розглядалася «Справа за рапортом Миргородського городского магістрату про зарахування до тамтешнього міщанства грузинської нації чоловіка Гордія Давидошвєлова з двома його синами»⁴³. Гордій Давидошвілі (в Миргороді він носив також прізвище Гуржій) – родом із села Цхнети. Його, одинадцятилітнього хлопчика, багато років тому було взято в полон ворожою ордою, двічі він утік із Криму, після чого понад сім років жив на Запорізькій Січі. 1768 року він прийшов до

Полтавщини, одружився в Миргороді з донькою козака Марією Гоцулівною. Капітан Георгій Ігнат'єв (Егнаташвілі), який раніше оселився у місті, дозволив йому збудувати на своїй землі хату. Але по смерті Георгія Ігнат'єва його син Осип під час ревізії 1782 року записав Гордія Давидошвілі до числа своїх підданих і став пригнічувати його, як свого кріпака, «неумеренними роботизмами», привласнив собі його хату, все майно, худобу, домашній скарб⁴⁴, а самого бідака утримував закованого в кайдани під охороною на своєму віддаленому хуторі. Або такий факт. Комendant Полтави грузинський князь Прангістан Туркистаншвілі 1758 року взяв собі найманого працівника – «вышедшего ис татарского полону... грузинского местечка Тифлис жителя Егора Джевахова», котрий «быть в надзирании собственного ево винограда с заплакою на месяц по рублю по пятидесят копеек пристал»⁴⁵. Коли ж Джевахов вирішив повернутися на батьківщину, князь не дав йому зароблених грошей, відмовив у наданні проїзного документу – «пашпорта» і навіть присвоїв собі двох кобил і лошат Джевахова.

Крім розглянутого вище поселення «вахтангівської» колонії, існувало ще одне помітне вогнище діяльності грузинів – на півдні України. Це були ті, здебільшого безмаєтні грузини, які виявили бажання наприкінці 70-х років XVIII століття покинути територію Туреччини і переселитися в Новоросійський край. Їхні поселення носили більш компактний характер, хоча за чисельністю населення вони поступалися лівобережним, «вахтангівським» грузинам, і повністю відповідали поняттю іноземні колонії. У цій південній групі грузинів проглядаються два різновиди переселенців:

а) особи грузинської національності, які покинули Туреччину внаслідок офіційної домовленості між турецьким і російським урядами;

б) грузини-полоняники, які самовільно втекли із Туреччини до України в пошуках порятунку. Ми цілком поділяємо думку одного із перших дослідників грузинського поселення в Україні М.Плохінського про те, що «все таки рух грузинів із Туреччини до Малоросії ми маємо вважати за незначний і притому

обставлений іншими умовами, головна ж маса руху йшла вся із Великої Росії»⁴⁶.

У зв'язку з «турецьким» потоком грузинських переселенців особливого розгляду потребує історія села Ігнатіївки (нині Донецької області). 1774 року між Росією і Туреччиною було підписано Кучук-Кайнарджийський мирний договір, за яким Туреччина визнавала незалежність Кримського ханства. Ця угода надавала Росії право захисту християнського населення Туреччини. У серпні 1778 року розпочалося переведення християн Кримського ханства до Азовської губернії. Серед них було 219 грузинів⁴⁷, які прибули із Бахчисараю, Кафи, Гезлева, Карасу-базара, Великої Кара-Коби і інших кримських міст і сіл. Свого часу всі ці люди а чи їхні предки потрапили в яsir до татар, перебували в полоні в Криму, де служили у татарських багачів. Переселені грузини осіли на північному березі Азовського моря, на території колишньої запорізької Кальміуської паланки. Ними було засноване село Ігнатіївка⁴⁸. За нашого часу це село Староігнатіївка Тельманівського району Донецької області. Жителі називали село Ігнатіївку по-своєму – Гюрджі, що в перекладі з тюркської означає Грузія. Старожили села ще й сьогодні називають себе «гюрджулер».

До речі прізвище Гурджі, Гюрджі та схожі до них траплялися і в інших місцях Півдня України. У відомості на роздачу земель в Катеринославському повіті за 1776 рік зазначається, що «майору Гиржеву на реч. Малої Терновке по теченію с левой стороны»⁴⁹ було визначено понад 4700 десятин землі. До нашого часу в селі Старогнатівці збереглося прізвище Імерелі, деякі інші прізвища, які вказують на грузинське походження їхніх носіїв – Бєро, Шєрмазан.

1779 року Катериною II були видані «Жалованные грамоты христіанам греческого и армянского закона, вышедшим из Крыма в Азовскую губернію на поселение»⁵⁰. Переселенці, зокрема грузини, одержали значні пільги: вони на десять років були звільнені від податків і військових повинностей, одержували безоплатні земельні наділи, худобу, насіння, інвентар тощо. Але, незважаючи на пільги, грузини із цього села все таки чомусь прагнули переселитися до інших районів України. 1781 року в

Царичанській воєводській канцелярії заслуховувався указ про розшук «втікачів із слободи грузинської Ігнатіївки двадцяти семи чоловік грузинів неодружених»⁵¹.

1779 року в Олександрівському повіті жили 556 грузинів чоловічої статі, отже, разом із жінками їх було щонайменше 1000 осіб. Наприкінці 70-х років XVIII століття невелика кількість грузинів жила також у інших повітах Катеринославської губернії: у Бахмутському повіті – 18 душ чол. ст., в Донецькому – 36 душ чол. ст. Напевно, ними й були засновані поселення Іверське, Новоіверське, Новий Кавказ, які існують донині. 44 грузини чоловічої статі жили в Єлисаветградській провінції Херсонської губернії. Отже, за статистичними даними загальна чисельність грузинів у Новоросії складала 654 душі чоловічої статі, що становило 0,45 % всього населення краю⁵².

Кількість же грузинського населення в Лівобережній Україні – у Миргородському, Лубенському, Полтавському і Прилуцькому полках – поки що не вдалося визначити з достатнім ступенем точності. В середині XVIII століття на Лівобережжі нараховувалось понад 150 князівських і дворянських грузинських родин, котрі мали при собі в usługванні по кілька сімей простих, незнатних грузинів. До кінця XVIII століття їх кількість значно збільшилася. Все це дає підстави вважати, що наприкінці XVIII століття на Лівобережній Україні перебувало кілька тисяч грузинів-переселенців.

Як свідчать факти, між двома великими масивами грузинських поселень в Україні (між вахтангівськими емігрантами, які переїхали з Росії й поселилися на Лівобережжі, з одного боку, і вихідцями з Туреччини, поселеними в Азовській губернії, з другого) існували контакти і взаємодопомога. Так, наприклад, Г.Герсеванов, який перебував на посаді азовського губернатора і мав великі землеволодіння на Півдні України, всіляко допомагав своїм землякам-грузинам, які з тієї чи іншої причини опинилися на чужині. 1783 року до нього прибув грузинський протоієрей Захарій Пурцхелов з грамотою патріарха Грузії Антонія, яка наказувала допомогти Захарію в пошуках і викупі його дітей, узятих в полон лезгинами і проданих до Туреччини. Г.Герсеванов радо прийняв земляка, грамоту патріарха переклав на російсь-

ку мову і з нею відправив Захарія Пурцхелова до грузинського села Ігнатіївки. Згодом він домагався від високих церковних властей дозволу залишити протоієрея Захарія в Ігнатіївці на посаді священика⁵³.

Чимало грузинів, які втекли із турецької неволі, приходили на Лівобережну Україну, де знаходили прихисток і підтримку як з боку співвітчизників, що жили там, так і з боку уряду. Особливо багато випадків втеч на Україну траплялося в середині XVIII століття. Одні втікачі залишались у Запорозькій Січі, інші через українські міста Київ, Глухів, Полтаву, а далі через Астрахань і Кизляр повертались на батьківщину. Зазвичай їх відпускали після наведення про кожного відповідних довідок в Колегії іноземних справ про те, що «дел и долгов до него здесь никаких не касается и человек свободный»⁵⁴.

Починаючи з останньої чверті XVIII століття, багато поміщиків-грузинів, які мали незначні володіння на Полтавщині і Чернігівщині, почали переселятись на Південь України, до Новоросійського краю, на колишні землі Запорізької Січі. За цих років царський уряд посилено проводив політику щедрих земельних роздач на Півдні країни українській козацькій старшині, російським дворянам, а також прирівняним до них «іногородцям» з метою прискореного заселення Новоросії і, таким чином, закріплення нових областей, а також забезпечення прикордонних районів озброєною силою на випадок конфлікту з Туреччиною. Новоросійський край був ще дуже слабо заселений. Наприклад, в Херсонському повіті на людину в середньому припадало по 132 десятини землі, тоді як у Полтавському повіті – по 3 десятини⁵⁵. 70-і – 80-і роки були періодом найбільш інтенсивного заселення Північного Причорномор'я; тільки протягом шести літ (з 1776 по 1782 рік) на цих землях з'явилося 569 нових населених пунктів⁵⁶, що їх «осадили», тобто заснували представники української козацької верхівки й російські поміщики, які масово переселили туди своїх кріпаків.

Основна маса переселенців ішла з Лівобережної України. У 80-х роках вона осідала, здебільшого, на території Катеринославського, Новомосковського і Павлоградського повітів, а з 90-х років одне із перших місць за кількістю переселенців посідав

Верхньодніпровський повіт. В ці самі райони прибували і грузинські поміщики з Полтавщини. Уряд, наділяючи їх новими значними земельними «дачами», зобов'язував їх заселяти ці ділянки селянськими сім'ями за свій кошт.

Друга половина 70-х – початок 80-х років на запорізьких землях видалися вкрай неврожайними через низку несприятливих погодних умов: холодних і безсніжних зим, посух; частими явищами були падіж худоби, навали саранчі. Характеризуючи Новоросійський край кінця XVIII століття, А.Скальковський відзначав, що він «був бідний, страждав від нестачі хліба, щороку загрожував йому голод»⁵⁷.

Саме за цих останніх десятиліть XVIII століття на території південних губерній України – Катеринославської і Херсонської – з'явилося чимало населених пунктів, назви яких утворилися від прізвищ грузинських поміщиків: Еристівка, Манвелівка, Герсеванівка, Мухелівка, Лашкарівка, Баратівка, Немсадізівка, Павлинівка, Канчелівка, Мечебилівка, кілька Грузинівок та інші⁵⁸.

Таким чином, із відомих нам фактів про перебування грузинів на Україні в XVIII столітті слід зробити висновок про існування двох масивів грузинських поселень, які виникли в різні десятиліття і були зобов'язані своєю появою різним зовнішньополітичним чинникам, а також мали різний ступінь територіальної згуртованості.

У значних масштабах до військової служби російським урядом залучалися іноземці. Заселення південних районів іноземними переселенцями (німцями, болгарами, сербами, волохами та ін.) привертало увагу багатьох дослідників⁵⁹. Однак про грузинських поселенців у Новоросії писали небагато⁶⁰. Причому і в тих працях, де є згадки про грузинські колонії, малися на увазі лише поселені на Півдні компактні групи грузинів, які вийшли із Кримського ханства, але зовсім випадала з поля зору дослідників та категорія грузинських поселенців, яких умовно можемо назвати «полтавськими» і «чернігівськими».

Протягом XVIII – XIX століть грузинське населення майже повністю зазнало асиміляції. Природна асиміляція грузинів посилювалася ще й тому, що офіційно грузини-поміщики уже

вважалися російськими, чому сприяли також їхні зросійщені прізвища. Навіть в спеціальній історичній літературі ми часом натрапляємо на відомості про грузинських поміщиків, яких вважали за росіян. Так наприклад В.М.Кабузан, зазначаючи, що в 70-х роках XVIII століття росіяни становили в Павлоградському повіті Катеринославської губернії 27,67 % всіх жителів повіту, стверджує, що саме росіянами були засновані тут деякі села, зокрема, 1770 року засноване село Тернівка⁶¹. Останнє ж, як відомо, заснував грузин Георгій Гарсеванішвілі. Отже і в даному випадку дослідника ввела в оману, щодо національності, російська форма прізвища.

З цієї самої причини дослідникам було важко визначити хоча б приблизну кількість грузинів, які в другій половині XVIII століття переселилися з Чернігівщини й Полтавщини до південних районів.

Протягом середини – другої половини століття у стосунках грузинів, закинутих долею далеко від батьківщини, спостерігаємо численні приклади взаємодопомоги. Якийсь невільник-грузин Петро, що 1746 року утік із мусульманського полону й прямував до України, зустрів у Запорізькій Січі на перевозі свого земляка «грузинця Ягіка», жителя містечка Санжар, котрий їхав до Криму для купівлі кримського вина. Той порадив Петрові добиратися до Санжар і чекати там його повернення з Криму, навіть дав утікачеві листа, адресованого в свій дім, і обіцяв нещасному землякові «по единоверию и по единоземству» винагородити його, а потім відправити через Астрахань на батьківщину – до Грузії⁶².

Головним родом занять грузинських емігрантів була військова служба. Після розформування Грузинського гусарського полку вони служили в різних гусарських, уланських, гренадерських та інших полках, значна частина яких у другій половині XVIII століття зосереджувалась на прикордонних укріплених лініях Півня України. По виході у відставку вони вибирали рід занять на свій розсуд. Грузинські офіцери-відставники щонайчастіше посідали управлінські посади середньої ланки. Наприклад у 80-х роках Г.Егнаташвілі служив земським комісаром

Царичанського повіту, Д.Ратієв був повітовим суддею Миргородського суду, І.Табатадзе – городничим міста Лубен.

У більшості грузинів на Україні були сади й виноградники, деякі стали власниками невеликих заїздів. Поручик Симон Херхеулідзе в 60-х роках збудував у Миргороді «приезжой двор в двох хатах... с небольшим садком и частию винограда»⁶³. Секунд-майор князь Саакадзе 1764 року утримував у містечку Монастирищі кінний завод⁶⁴. Інколи грузини утримували «шинкові будинки», займались торговим промислом⁶⁵, їздили до Криму для закупівлі вин⁶⁶. Миргородські грузини Пхеїдзе, Ратішвілі, Егнаташвілі, Єнукідзе та інші володіли водяними млинами і вітряками, які були розташовані «на реки Хорол вскрай города Миргорода» і «на выгонной каждого земле от города в четверть версты»⁶⁷.

Грузинські садиби, зазвичай, були невеликими: щонайчастіше вони складалися з двору, де розміщалися житловий будинок на кілька (від двох до дев'яти, залежно від заможності) «покоїв», комори, сараї, конюшня та інші господарчі будівлі, кілька «людських» хат, де жили слуги, колодязь, город, садок, іноді ліс⁶⁸.

Нестатки часто змушували незаможних грузинів продавати частину своїх маєтностей. Наприклад, житель Миргорода відставний гусарський вахмістр Оврам Кобієв 1763 року, бідуючи, продав миргородському сотникові Кирилові Забілі свого підданого і город із садком на Харківці. Майже за безцінь продав свою землю й вахмістр Кацура Інасарідзе.

Багатші поміщики тримали численну обслугу, власних кріпаків-майстрів. Житель сусіднього з Миргородом містечка Ярецьок ротмістр Давид Пхеїдзе відрядив до села Великих Сорочинців до майстра Карла Густава на три роки свого кріпака для навчання «нижеписанного мастерства работ, яко то каретного, столярного и седельного»⁶⁹.

У побуті грузини рідко носили національний одяг, здебільшого європейський; за свідченням сучасників, вони, «живучи между малороссиянами, одяжение гусарское и немецкое употребляют и обычай русский приняли»⁷⁰ (тут під словом «русский» мались на увазі негрузинські, тобто, здебільшого, українські зви-

чаї).

До кінця XVIII століття серед грузинських родин в Україні переважала як розмовна грузинська мова. Однак в наступних поколіннях прагнення до збереження рідної мови уже дещо слабшає. Цікаві відомості про цей перехідний етап знаходимо у спогадах О.О.Смирнової-Россет. Її бабуся – грузинка Кетеван – Катерина Євсеївна Ціцішвілі-Лорер наприкінці XVIII століття жила в селі Водяному Херсонської губернії. Стара Лореровичка, як називали її місцеві жителі, говорила по-грузинськи і по-українськи. Вона вимовляла «що», «щоб», «серденько», як всі українці, але акцент зберегла грузинський. Побут її родини був якнайпростішим. На її кухні готували українські страви –

Портрет хлопчика.
Невідомий художник. Полтавщина,
середина XIX ст.

борщ, вареники, куліш, галушки, шулики⁷¹. «...Сфера її мислення обмежувалася турботою про польове господарство й домашні порядки, спогадами про Грузію, про знатність її походження...»⁷². Як бачимо, в житті грузинів на Україні якнайтіснішим чином переплелися риси українського й грузинського побуту, звичок і звичаїв.

Ще з другої половини – кінця XVII століття, з часу першої хвилі грузинської еміграції за царя Арчила до Росії, усталилася мовна і писарська традиція змінювати «незрозумілі» й важкі для московської вимови грузинські прізвища на російський лад: Давиташвілі стали Давидовими, Бараташвілі – Баратовими,

Амілахварі – Амілахоровими тощо. Сталися ономастичні зміни й у власних іменах людей: Папуну записали Павлом, Заала – Захаром, Мамуку – Матвієм, іноді імена змінювали на зовсім не схожі, як от Нодар – на Олександр. Зросійщені прізвища залишилися в такій самій формі й за років життя грузинів на Україні. Хоча зрідка на новому мовному ґрунті стали з'являтися й українські неоантропоніми: Грузиненко, Малорашвило. Грузинські власні імена Автандил, Кацура, Бєро, Шалва, Бежан досить часто були сприйняті українцями як прізвища і невдовзі таки стали ними.

Неприятні стосунки між місцевими й грузинськими поміщиками спостерігалися всього лише протягом кількох перших десятиліть від часу поселення емігрантів на Україні, тобто, здебільшого, в 40-х – 60-х роках XVIII століття. Через деякий час, коли народилося й виросло нове покоління, старі взаємні претензії стали потроху забуватися. Більше того, наприкінці XVIII століття між ними виникли нові відносини, які проявилися, зокрема, в прагненні встановити дружні, добросусідські, а часто й родинні зв'язки; дедалі частіше бралися шлюби між українськими корінними жителями і грузинськими поселенцями та їхніми нащадками.

У зв'язку з непростотою долею грузинів на Україні заслуговує окремого звідомлення й історія Грузинського гусарського полку, в якому служили щонайменше два покоління переселенців. Заснування цього полку датується 1738 роком, коли за наказом імператриці Анни Іоанівни первісно була створена грузинська гусарська рота у складі 87 чоловік. 1740 року вже було три таких роти, які 11 травня 1741 року перейменовано в Грузинський гусарський корпус майора князя Мамуки Давидова. З 14 жовтня 1741 року це військовоє формування одержало назву Грузинський гусарський полк. 10 травня 1763 року цей полк (зі збереженням його назви) був доукомплектований кількома ескадронами Жовтого гусарського полку. За наказом командування до нього стали вербувати не тільки грузинів, а й людей інших національностей, причому тільки вільних, а не закріпачених російських підданих. Для вербування було визначено й території – Ліфляндія, Інгерманляндія, Петербург, Москва, Астрахань. З

березня 1765 року полк було переформовано в шестиескадронний Грузинський польовий гусарський полк. 3 жовтня 1769 року з нього було вилучено чотири ескадрони, які пішли на створення Московського легіону. Решта ж – два ескадрони – були залишені в гарнізоні міста Кизляра як «екстраординарні» під орудою генерал-майора Демидова.

Після зруйнування Катериною II 1775 року Запорізької Січі, яка протягом тривалого часу була форпостом південних рубежів Російської імперії, в уряді виникла потреба створення нових військових формувань зі сторожовими й оборонними функціями. На території Новоросійської й Азовської губерній було запроваджено дев'ять нових поселених гусарських полків: Слов'янський, Іллірійський, Сербський, Болгарський, Далматський, Волоський, Молдавський, Македонський і Угорський. На створення цих нових полків і було передано два Грузинських гусарських ескадрони, частину Московського легіону та інші гусарські частини.

Рядові гусари й офіцери-грузини старшого покоління, які служили в Грузинському полку від часу його створення, в 60-х – 70-х роках уже пішли в відставку і, здебільшого, оселилися в своїх маєтках у Лівобережній Україні, а молодша генерація продовжувала нести службу в інших полках, які переважно дислокувалися в Новоросійському краї. Указом від 28 липня 1783 року було створено регулярну кінноту – «легкокінні полки», а колишні гусари-грузини остаточно розпорошилися в строкатій різнонаціональній мішанині Півдня України.

Слід зазначити, що з 11 травня 1741 року діяв сенатський указ «о неопределении грузинцов ни в какую другую службу, кроме Грузинского гусарского корпуса». Втім, це не стосувалося тих, «кои особенное достоинство по наукам своим имеют будут»⁷³. Серед переселених в Україну грузинів було чимало досить високо освічених людей, які досконало володіли грузинською й російською мовами, часто – фарсі й турецькою. Командування використовувало їх не тільки як перекладачів, а й для дипломатичних зв'язків із Грузією, країнами мусульманського Сходу, а також для вербування «іногородців», «азійських людей» для російської армії, зокрема, для поповнення Грузинського гусар-

ського полку, а ще як місіонерів для навернення до православ'я нехристиянських народностей Кавказу. Такими людьми були князі Йосиф Еріставі, Георгій Ратішвілі, Сергій Бараташвілі, дворянин Георгій Одишилідзе та інші.

Наприкінці XVIII – в першій половині XIX століття продовжувалася подальша асиміляція грузинського населення. Поріднившись із українськими сім'ями, нащадки грузинських поселенців дедалі більше переймали звичаї та мову українців. У третьому-четвертому поколіннях уже не всі з них володіли грузинською мовою, зберігаючи лише спогади предків про далеку батьківщину. Однак усвідомлення своєї належності до грузинського народу, який мав багатющу історію й міцно оберігав національні традиції, значною мірою визначило подальшу долю багатьох грузинських нащадків у XIX столітті. Вони не поривали з Грузією, проявляли до неї постійне зацікавлення; у них помітне прагнення зберегти єдність своєї невеликої етнічної групи в іншонаціональному оточенні.

Виховані в глибоких родинних і громадських традиціях православної віри, грузини-емігранти і в Україні знаходили можливості для реалізації своїх духовних потреб та виявлення релігійних почуттів. Вони тут будували й облаштовували храми. Багато хто з них привіз із собою до України книжки, які видавалися рідною грузинською мовою ще на батьківщині, а також за років їхнього життя в Росії, у грузинській друкарні села Всесвятського. Житель Миргорода Георгій Одишилідзе 1796 року передав у спадщину своїм дітям «різні грузинські, латинські, російські та інших мов книги»⁷⁴.

Поет Давид Гурамішвілі, одержавши в спадщину майно померлого 1753 року в Осетії старшого брата Христофора-ігумена⁷⁵, напевно, перевіз до Миргорода і його численні книги, зокрема, книги, видані за участі Христофора в Московській грузинській друкарні.

У Полтавському Хрестовоздвиженському монастирі до кінця XIX століття зберігався рідкісний стародрук вахтангівської доби – євангеліє грузинською мовою, видрукуване в Тбілісі 1709 року. Книга була обкладена оксамитом малинового кольору, мала надпис грузинською мовою: «Великими трудами и бо-

гатыми израсходованиями правоверного и образованного управителя Грузии, царевича Вахтанга – Левановича, явилось это новое и первопечатное евангелие, в царствование великого и славного царя Грузии Георгия. Напечатано в городе Тифлисе в типографии Михаила Степановича Онгровлахели 1709 года»⁷⁶. До монастиря цей раритет міг потрапити від грузинів, поселених на Полтавщині, або від їхніх нащадків, які щиро й глибоко шанували свою історію й культуру.

Цікаві матеріали про стосунки українців і грузинів у XVIII – XIX століттях збереглися у фонді українського вченого, філолога, історика, фольклориста Осипа Бодяньського (1808 – 1877), батько якого – Максим Гаврилович Бодяньський, священник містечка Варви на Чернігівщині – зібрав цінну колекцію церковних паперів. Серед них – документи, що стосувалися поселених у Варві грузинів та їхнього оточення. Зокрема, це лист князя Володимира Орбеліані до єпископа Полтавського і Переяславського Мефодія 1818 року про Успенську церкву містечка Варви⁷⁷, листування князя Якова Орбеліані зі священником М.Г.Бодяньським за 1833 – 1839 роки⁷⁸, список вірша князя Цертелєва «Другу», написаного у 30-х роках XIX століття⁷⁹. У фонді О.Бодяньського збереглася копія «Краткой записки о моем предприятии составит Кавказско-горское ополчение в 1812 г.» Романа Медокса (копія була зроблена 1827 року для царя Миколи I)⁸⁰. У листуванні батька й сина Бодяньських згадуються грузини Орбеліані, Цертелєв, Тулов (Тулашвілі), йдеться про рукопис праці «Подорож до Імеретії»⁸¹.

Для дослідників українсько-грузинських взаємин XVIII століття, певна річ, становитиме інтерес ще один документ із архіву Бодяньських – список 1718 року, зроблений М.Полуденським: «Книги, которые прежде сего были на Иверском подворье»⁸². «Подвор'ями» у старій Москві називали заїзди, заїжджі двори. Очевидно, мався на увазі один із постійних пунктів, де зупинялися приїжджі грузини на початку XVIII століття. Згодом бібліотеку, яка зберігалася на Іверському заїжджому дворі й налічувала 283 книжки, передали до Патріаршої ризниці. У «іверській» книгозбірні було чимало книг, писаних староукраїнською, польською й білоруською мовами, зокрема, це твори

українських письменників XVII століття: «Перло многоценное» Кирила Транквіліона, «Вертоград многоцветный», «Обед» і «Вечеря» Симона Полоцького, його перекладні праці й епістолярій, «Требник Київський» Петра Могили, книги львівського друку 1639 року. Був поміж них і рукопис московського стольника Никифора Толочанова «О посольстве в Меретинскую землю»⁸³ (тобто, в Імеретинську землю), де йшлося про посольську місію 1650 року грузинського царя Теймураза I до Олександра Імеретинського.

Як бачимо з вищевикладеного, стосунки між українцями й грузинами поширювалися на різні сфери суспільних відносин, політики, духовного й культурного життя, побуту.

Далі ми розглянемо історію найвідоміших, а також мало знаних грузинських родів, які оселилися в Україні у XVIII столітті.

ГРУЗИНИ В КРЕМЕНЧУЦІ

Місто Кременчук на Півдні України відіграло помітну роль у житті грузинської колонії кінця XVIII століття. З утворенням Новоросійської губернії 1765 року це місто на Дніпрі стало губернським центром. І хоч у цьому статусі воно проіснувало всього лише неповних два десятиліття, до створення 1784 року Катеринославського намісництва, й увійшло до нього як повітове місто, все таки ще протягом п'яти наступних років Кременчук не втрачав свого колишнього значення, у місті все ще залишалися губернські установи, працювали важливі зброярські підприємства, які обслуговували армію під час російсько-турецької війни 1787 – 1791 років. За різними даними, у 80-х роках в місті налічувалося від чотирьох із половиною до восьми тисяч жителів.

Через Кременчук проходили жваві торговельні шляхи, що з'єднували північні й східні землі України з новозаселеним Півднем. Сучасники-іноземці, яким траплялося бувати наприкінці XVIII століття в Кременчуці, безстороннім поглядом відзначали особливості цього міста: «Торгівля Кременчука, поза сумні-

вом, перевищувала київську; в лавках багато товарів, і в місті великий приплив іноземців»¹.

Коли влітку 1787 року Туреччина оголосила Росії війну, Кременчук став місцем дислокації ставки верховного головнокомандувача – фельдмаршала Г.О.Потьомкіна, до відання якого входили, зокрема, всі справи, що стосувалися російсько-грузинських політичних взаємин. Слід окремо акцентувати той факт, що за цих років Росія посилено ініціювала вирішення проблем щодо остаточного приєднання Грузії до своїх володінь. Факт підписання 1783 року так званого Георгіївського трактату, за яким Грузія входила під протекторат потужного північного сусіди, свідчив про те, що Росія, силоміць залучивши Грузію до сфери свого політичного впливу, аж ніяк не збиралася випускати її звідти. Закавказзя потрібне було Росії як турецький тил, з якого можна було відкрити ще один фронт.

Саме про це російський уряд вів перемовини з імеретинським царем Давидом та царем Картлі й Кахетії Іраклієм II. Наприкінці літа 1787 року до Кременчука для політичного діалогу прибула з Петербургу грузинська дипломатична місія з дев'яти офіційних осіб, на чолі якої стояв Бесаріон Габашвілі (1750 – 1791), відомий політичний діяч, дипломат і поет. Разом із ним прибули східні амбасадори: царевичі брати Міріан і Антоній, архієпископ, – сини Іраклія II; архімандрит Гайоз; повноважний посол Грузії ешикагаси-баші (генерал-лейтенант) Гарсеван Чавчавадзе; дипломат Сулхан Туманішвілі, заступник Чавчавадзе в посольських справах. Цих високих осіб супроводжували капітан Габріел Арешідзе та офіцер-перекладач Іван Микеладзе². Обставини склалися так, що грузинські уповноважені особи змушені були протягом цілих двох років залишатися в Кременчуці в очікуванні вирішення політичних проблем.

Збереглися цікаві відомості про деякі факти літературного життя грузинів Кременчука наприкінці 80-х років XVIII століття. Високопоставлені дипломати складали невеликий гурток осіб, у колі яких високо цінувалася вишукана грузинська поезія. Царевич Міріан, поет Бесікі (Бесаріон Габашвілі) й архімандрит Гайоз із аристократичного роду князів Бараташвілі склали осереддя цього гуртка. Довгими осінніми вечорами вони гайнува-

ли дозвілля в добірному тісному товаристві. Царевич Міріан мав чин полковника, добре знався на поезії, захоплювався малюванням. Бесікі, син придворного священика й літератора Захарія Габашвілі, який здобув блискучу освіту при дворі Іраклія II, чарував усіх своїм вишуканим смаком, тонкими ліричними віршами, вражав талановитими сатиричними мініатюрами й надзвичайно гострими епіграмами.

Гайоз Бараташвілі, грузинський архімандрит, учений, державний і літературний діяч, дипломат, перекладач, іще з 70-х років XVIII століття підтримував стосунки зі своїми земляками в Україні. В 1787 – 1789 роках у Кременчуці Гайоз займався перекладацькою діяльністю, зокрема, 1787 року він переклав на грузинську мову твір Мармонтеля «Велізарій». (Цей рукопис згодом зберігався в бібліотеці князя Івана Григоровича Грузинського, так само, як і «Ранкові молитви, писані в Кременчуці 1788 року архімандритом Гайозом»). Тоді ж таки в Кременчуці Гайоз переклав також твори Амвросія Медіоланського і створив власні вірші. У книгозбірні професора Д. Чубинова зберігалася книжка церковного друку «Грузинська граматика Гайоза», видана в Кременчуці 1789 року. Наприкінці тексту граматики грузинською мовою було надруковано: «Закінчив граматику. Слава Богу, жовтня 2, 1789, Кременчук»³.

Якось у вересні 1788 року друзі, змуджені вимушеним неробством у Кременчуці, знічев'я намірилися пообідати в царевича Міріана. Послали служника до Гайоза з запрошенням на обід, але той відповів: «Я вже пообідав, буря, непролазна грязюка, прибути не можу». Дотепник Бесікі негайно відгукнувся на це жартівливим шаїрі на взірць поета Чахрухадзе⁴.

Варто згадати й те, що старий поет Давид Гурамшвілі з Миргорода довідався про існування в Кременчуці цього літературного осередку й восени 1787 року прибув до царевича Міріана, вручивши йому рукопис власної поетичної збірки «Давитіані». Не виключено, що, крім царевича, він спілкувався ще й із Гайозом Бараташвілі та Бесікі, а, можливо, і з Гарсеваном Чавчавадзе, адже дружина останнього, Марія Іванівна, дружина Давида Гурамшвілі, Тетяна Василівна, походили з одного роду – князів Авалішвілі.

Брат царевича Міріана, двадцятичотирьохлітній Антон незадовго до приїзду в Кременчук був висвячений на архієрея в Царському Селі під Петербургом; під час цієї урочистої події імператриця Катерина II подарувала йому панагію, усажену дорогоцінним камінням, і надалі виявляла до нього прихильність. У вересні 1786 року Київському митрополитові стало відомо «о высочайшем Ея императорского величества соизволении, чтоб архиепископ Антоний, царевич Грузинский, имел пребывание в Киеве или в Полтаве, и там бы продолжал обучение русского языка и других нужных знаний»⁵. Було видано наказ про відведення архієпископу в Києві «пристойных сану его келий». Антоній прибув до Києва, до Києво-Печерської лаври в січні 1787 року й перебував там до весни. 16 квітня 1787 року він виїхав із Києва до Кременчука разом із грецьким митрополитом Серафимом, повідомивши при від'їзді, що звідти він спрямує свій шлях або до Москви, або до Грузії.

Але на зворотному шляху з Кременчука Антоній ще заїхав до Полтави, де на початку травня 1787 року в місцевому соборі знову зустрівся з Катериною II, яка саме подорожувала Україною. Як свідчить «Журнал высочайшего путешествия», у будинку в Полтаві, де зупинився Антоній, на честь імператриці було влаштовано пишну учту. Як відомо, згодом портрет католикоса Антонія II написав талановитий український маляр-портретист із Миргорода Володимир Боровиківський⁶, високу майстерність якого відзначила імператриця під час усе тієї ж подорожі 1787 року.

У Кременчуці в 80-х роках XVIII століття жили й інші відомі грузинські діячі. Крім Бесікі, тут бували ще деякі представники високопоставленої грузинської родини Габашвілі – Заза, секретар грузинського посольства в Георгіївську 1783 року, і Семен Габашвілі.

Цілком імовірно, що до кременчуцького грузинського літературного гуртка долучився і Свимон Егнатшвілі (нар. 1743), перекладач Колегії іноземних справ, який 1787 року служив на такій самій посаді при ставці фельдмаршала Потьомкіна в Кременчуці. Егнатшвілі належав до нащадків грузинських емігрантів часів Вахтанга VI. Це був один із перших перекладачів гру-

зинських літературних творів на російську мову. Завдяки його перекладацькому перу тогочасні читачі в Україні й Росії змогли ознайомитися з такими грузинськими творами, як «Пригоди новомодної красуні принцеси Гуландани і хороброго принца Барама, створені Диларгетом, секретарем тбіліським» та «Історія Георгіянська про юнака Амілахорова» Олександра Амілахварі, виданими в Петербурзі відповідно 1773 та 1779 років. Як добрий знавець мов, С.Егнаташвілі уклав ще й грузинський словник, але ця його праця не збереглася. 1783 року Свимон Егнаташвілі співпрацював на посольській ниві з відомим дипломатом, українцем грецького походження Василем Степановичем Томарою (1740 – 1819), сином переяславського полковника Степана Томари.

У 80-х роках XVIII століття в Україні, за даними поета-академіка Георгія Леонідзе, перебували грузинські літературні й просвітницькі діячі Филип Хуцішвілі, Василь Котетішвілі, Григорій Хартчашнелі та інші⁷.

У зв'язку з діяльністю в Кременчуці грузинського літературно-культурного осередку постає питання про функціонування в цьому місті грузинської друкарні, в якій видавалися грузинські книги. Із створенням Новоросійської губернії в місті Єлисаветграді (фортеці Святої Єлизавети) 1764 року було відкрито друкарню для потреб губернської канцелярії. Коли центром управління краю став Кременчук, до нього перевели й друкарню з Єлисаветграда. Але подальші її сліди загубилися. В 1788 – 1789 та в наступних 1791 – 1793 роках у Кременчуці тричі зупинялася похідна друкарня Г.Потьомкіна, створена ще 1779 року. Під час російсько-турецької війни ця друкарня постійно супроводжувала князя в його поїздках, зокрема, й по південних містах України⁸. По смерті Потьомкіна його похідну друкарню передали 1793 року до Катеринослава, до приказу громадської опіки.

У якійсь із цих двох друкарень у Кременчуці й видавалися книжки грузинською мовою. Напевно, не випадково в 80-х роках приїздив на Україну грузинський єпископ Григорій Хартчашнелі, який 1768 року створив у Петербурзі грузинську друкарню з метою видання церковних книг для грузинів-емігрантів, бо саме до України вели сліди залишків обладнання ще пер-

шої грузинської друкарні 30-х – 40-х років, яка діяла у підмосковному селі Всесвятському (див. «Кобулашвілі»).

Після того, як наприкінці 80-х – на початку 90-х років XVIII століття Кременчук утратив своє колишнє значення як центр зв'язків із Грузією, діяльність деяких поважних грузинських священнослужителів переключилася до Києво-Печерської лаври. Так грузинський митрополит Іона Гедеванішвілі-Мровелі, великий друг архімандрита Гайоза (Бараташвілі), протягом 1792 – 1794 років жив у лаврі, де служив вікарієм київського митрополита Самуїла⁹.

Як ми побачили, діяльність грузинів у Кременчуці стала помітною сторінкою в історії стосунків України та Грузії.

Розділ II.

Бараташвілі.

Джавахішвілі.

Орбеліані.

Саакадзе.

БАРАТАШВІЛІ

З ІСТОРІЇ РОДУ

Це одне з найпоширеніших прізвищ у грузинському емігрантському середовищі в Україні. В Росії цей рід відомий під прізвищами Баратови й Баратаєви. Із них вийшло чимало відомих державних, військово-політичних і громадських діячів.

Давнє родове прізвище князів Бараташвілі – Качибадзе. Вони були близькими до царського двору, мали родинні й свояцькі стосунки з Багратіонами, брали активну участь у політичному й культурному житті Грузії. З роду Бараташвілі вийшли грузинські поети: Фома (? – 1758), Мамука (XVIII ст.), Анастасія (? – 1787), Ніколоз (1817 – 1845) та інші.

У списках почту грузинського царя Вахтанга VI в 1724 – 1737 роках бачимо багатьох князів Бараташвілі: Едішера, Нодара, Мамуку, Іесе, Зураба, Бежана, Заала. Грузинські царі й царевичі виявляли їм своє заступництво, наприклад, 1740 року цариця Русудан і її син Бакар просили Сенат призначити на службу в Росії князя Зураба Бараташвілі, який перебував у складі почту царевича Бакара¹.

Князь Мамука Бараташвілі також входив до оточення царя Вахтанга, який надав йому посаду мечоносця при своїй особі. “Царев спатарь” – так він записаний 1724 року серед осіб, що супроводжували Багратіонів². Як і інші грузинські емігранти придворного кола – Давид Гурамішвілі, Джавахішвілі, Павленішвілі – Мамука Бараташвілі проявив поетичний дар. У Москві на початку 1731 року ним створена поетична збірка “Чашнікі” (“Спроба”). Цікаво, що саме в цій книжці рукою іншого поета, Давида Гурамішвілі, записаний один із віршів останнього³. Це важливий літературознавчий факт, адже автографів Гурамішвілі, крім цілісного збірника “Давитіані”, зберглося обмаль. Не виключено, що обидва поети були приятелями.

Близькі стосунки мав Гурамішвілі також із іншим пое-

том – Фомою (Томою) Бараташвілі, сином грузинського князя Автандила. Фома Бараташвілі з 1724 року теж жив у Росії як придворний царевича Бакара. Освічений і розумний князь, який добре володів російською і перською мовами, Фома служив дипломатичним кур'єром від російської Колегії іноземних справ у Персії, часто бував у Грузії, служив у складі російської армії в Грузинському гусарському полку в званні капітана⁴. Його вірші “Ексоріані”, “Заповіт”, “До світу” були популярними в грузинському середовищі. Давид Гурамішвілі навіть запозичив у Ф.Бараташвілі віршований розмір, про що сам писав у поезії “Прохання віршувальника”. Ф.Бараташвілі помер у Москві 1758 року.

“Українські” Бараташвілі (здебільшого фігурують під прізвищем Баратових) – це відгалуження роду, значне і за кількістю його представників, і за значенням, яке вони мали в громадському житті України другої половини XVIII – першої половини XIX століть.

Князь Заза Бараташвілі з 1730 року жив у Росії. Згідно з царським указом він одержав у власність 30 дворів у містечку Келеберді Полтавського полку. 1752 року він, на той час уже відставний поручик, як і інші грузинські поселенці Полтавського полку, підписав подання гетьманові Кирилові Розумовському, прохаючи повернути своїх „підданих” або замінити їх іншими⁵. В червні 1763 року він знову апелював до Генеральної військової канцелярії про повернення йому “підданих” із містечка Келеберди, які перейшли з пожитками до інших дідичів⁶. 1770 року поручика Заза Баратова бачимо як власника 9 хат у містечку Багачці Миргородського полку⁷.

КНЯЗЬ ГІВІ ТА ЙОГО НАЩАДКИ

Грузинський князь Гіві Бараташвілі (в Росії був записаний як Георгій, Юрій) із 1730 року перебував у Москві в складі почту грузинської цариці Русудан: “Баратов Гиви – Его Высочества князь, обер-казначей, с княгинею, с двумя сыновьями да с двумя дочерьми”⁸. Йому було надано 30 дворів у містечку Кишеньці Полтавського полку; у деяких документах Гіві Баратов хибно записаний як Завібаров. Помер він раніше 1753 року⁹.

Його старший син Сергій (народження близько 1721 року), як і батько, одержав 30 дворів у Кишеньці, а молодший, неповнолітній Іван (народився близько 1735 року) – 5 дворів у Великих Будищах. Сергій служив у російській армії з 17-літнього віку. Його не задовольнили виділені йому в Україні землі, тому 1750 року він поставив свій підпис під проханням грузинських князів і дворян про переселення їх з України¹⁰. Служачи ад'ютантом у Грузинському гусарському полку, він 1752 року був посланий в Україну для вербування гусарів. У 70-х роках прем'єр-майор С.Баратов, депутат, відігравав помітну роль на Півдні України, з ним листувався Кіш Запорозької Січі¹¹. Сергій Баратов дослужився до звання генерал-майора. У другій половині XVIII століття він володів 300 десятинами землі в околицях містечка Кишеньки й частиною острова Біловода на Дніпрі¹². Йому належало також село Баратівка в Новоросійській губернії (нині Новобузького району Миколаївської області). За деякими даними, Сергій Бараташвілі і грузинський князь Євсей Ціцішвілі були свояками – мали за дружин рідних сестер.

Брат Сергія – Іван Бараташвілі – служив із 1750 року, з 1768 року в званні секунд-майора Нотебурзького піхотинського полку, 1789 року – прем'єр-майора Ізюмського легкокінного полку¹³. А ось цікава інформація про князя Івана Баратова, прапорщика Севського піхотинського полку, який був знайомий із поетом Давидом Гурамшвілі: 1773 року вони обидва підписали документ – “верчой откровенной лист” нащадків грузинського дворянина Ніколоза Тухарелі, який володів маєтком у Миргороді¹⁴.

Із дітей Сергія Бараташвілі відомі син Стефан та доньки Анна і Єлизавета. Князь Стефан Сергійович Баратов за родинною традицією перебував на військовій службі, вийшов у відставку в званні секунд-майора. Як ревний християнин він дбав про оздоблення храмів у його рідному селі Кишеньці – батьківській спадщині. На цьому питанні варто зупинитися детальніше.

Дослідник кобеляцької старовини протоієрей Микола Пірський стверджував, що Миколаївська церква села Кишеньки спочатку була споруджена на правобережжі річки Ворскли 1736

року і що влаштована вона була заходами князя Стефана Сергійовича Баратова¹⁵. Дозволимо собі висловити деякі уточнення щодо цього твердження. По-перше, грузини одержали маєтки в Кишеньці лише після 1738 року, тож або церква була заснована трохи пізніше, ніж 1736 року, або ж її заснував хтось інший. По-друге, Стефан Сергійович Баратов не міг бути засновником храму, бо 1736 року його самого ще не було на світі, а його батько Сергій мав усього 15 літ¹⁶. На нашу думку, фундатором Миколаївської церкви міг бути князь Гіві Бараташвілі, батько Сергія, і сталося це після 1738 року.

У другій половині XVIII століття містечко Кишенька зростало, виникла потреба збудувати церкву на лівому березі Ворскли. 1764 року київський митрополит Арсеній дав дозвіл на перенесення Миколаївської церкви з правого боку Ворскли на її лівобережжя. Стараннями і коштом князя С.Баратова церкву було перенесено. Протоієрей М.Пірський стверджує, що це теж був секунд-майор Стефан Сергійович Баратов. На нашу ж думку, за таку досить складну й поважну справу міг узятися радше його батько – на той час 43-річний майор Сергій Баратов, аніж його юний син Стефан. Проте, як би там не було, а саме родина Бараташвілі – Баратових постала в центрі духовного життя містечка Кишеньки в 30 – 60-х роках XVIII століття.

Миколаївська церква в Кишеньці спочатку була дерев'яною, з трьома банями, “на зразок корабля”, з окремою дзвіницею. На лівому березі цей храм зберігся аж до початку XX століття¹⁷. Баратови надавали щедрі пожертви на цей храм: 1746 року подарували 3 дзвони, дали кошти на спорудження триярусного іконостасу, 1763 року офірували великий срібний напрестольний хрест, шиту сріблом плащаницю.

1743 року Баратови збудували Покровську церкву в селі Ханделіївці на лівому березі Ворскли. (На наше переконання, це теж була справа не Стефана Сергійовича, як стверджує о. М.Пірський, а його батька Сергія або ще навіть діда – Гіві Бараташвілі). Діяльність же князя Стефана Сергійовича Баратова припадає не на 40-і роки, а на значно пізніший період. Так 1789 року ми бачимо секунд-майора Степана Сергійовича Баратова на посаді голови Дворянської Опіки Катеринославського намі-

сництва¹⁸.

Доньки Стефана Баратова одружилися з українськими і російськими дворянами. Анна стала дружиною Павла Яковича Кулябки (народився близько 1749 року), який служив ад'ютантом штабу генерал-майора Вассермана, а 1773 року вийшов у відставку в званні поручика і служив поштмейстером Хорольського повіту; 1782 року П.Кулябка мав 164 душі в селах Клепачах, Вергунах і в хуторі Ліснички¹⁹. Сама ж Анна Баратова була ще й власницею села Малої Аннівки (або ще Галиної), що при річці Інгулі в Херсонській губернії.

Сестра Анни – Єлизавета Сергіївна Баратова, у шлюбі Шклоревич (Шкляревич), жила в батьківському селі Баратівці, що поблизу м. Миколаєва²⁰. Шкляревичі належали до роменської сотенної старшини Лубенського полку. Єлизавета Сергіївна Баратова доводилась родичкою “українським” грузинам Ціцішвілі та їхнім нащадкам Лорерам (про це детальніше – в розділі “Ціцішвілі”). По смерті Єлизавети Сергіївни Баратової-Шклоревич в її маєтку в Баратівці жила сестра декабриста Миколи Івановича Лорера – Віра Іванівна Лорер-Мазаракі зі своєю матір'ю Катериною Євсеївною Ціціановою (Лорер).

Є документ: “Сведения Новороссийского Губернского правления о раздаче земель помещикам на территории губернии. 1772 – 1795 годы”. Згідно з цим документом, село Баратівка (воно ж Улянівка) належало дружині колезького радника Єлизаветі Шклоревській. Землі (8600 десятин) в селі було надано його власникам у 1778 року. Відповідно до кількості земельних наділів поміщик зобов'язаний був поселити на цих нових землях 286 душ (чоловічої статі), проте 1795 року село мало населення лише 247 осіб чоловічої статі та 179 – жіночої²¹.

Будинок Баратових у селі Баратівці Новобузького району Миколаївської області зберігся до кінця XX століття, у 80-х роках у ньому розміщалася Баратівська середня школа, де в шкільному музеї учнями під керівництвом викладача О.Й.Книш було зібрано чимало матеріалів з історії села й родини Баратових. Юні слідопити підтримували зв'язки з нащадком роду Василем Васильовичем Баратовим²². Про українську гілку роду Бараташвілі писала й грузинська преса²³.

"ЗНАЮ, ЩО БУЛИ ТРИ БРАТИ..."

Розшукуючи сліди роду Бараташвілі на Полтавщині, на початку 80-х років XX століття авторка цих рядків вийшла на нащадків Баратових - Бориса Кириловича Ірзу, який мешкав у тодішньому Ленінграді, й Валентину Йосипівну Адвент, жительку Новосанжарського району на Полтавщині. Розпочалося листування. У цих родинах іще збереглися окрушини від давніх сімейних переказів про їхніх предків грузинів. Б.К.Ірза розповів, що його мати Надія Олександрівна Баратова згадувала ці давні переповідки: "Знаю, що були три брати, одного звали Реваз" (це був її прадід). Що ж це за гілка від великого роду?

У почті царя Вахтанга Багратіоні 1724 року виїхав із Грузії князь Нодар Бараташвілі. У спискові 1737 року він був записаний як стольник цариці Русудан. На підставі наявних даних робимо висновок, що Нодар і згадуваний вище Гіві були братами. Разом із Нодаром виїхав на еміграцію його найстарший син Реваз (народження близько 1718 року). В Росії, потрапивши до елітних кіл Москви, вони обидва змінили свої незвичні для росіян імена: Нодар узяв ім'я Федір, а Реваз став іменуватися Олександром²⁴. Як людина дійова, Нодар Бараташвілі мав намір займатися підприємницькою діяльністю в місті Кизлярі - розводити шовкові й виноградні заводи, добувати фарбу, вирощувати рис, проте доля назавжди звела його з Україною.

Батько й син - Нодар і Реваз Бараташвілі, які служили в російській армії, в Грузинському гусарському полку, - згідно з указом імператриці Анни Іоаннівни 1738 року одержали володіння в містечку Кобеляках на території Полтавського полку, кожен по 30 дворів. Нодар, як новий власник Кобеляк, поводить себе досить зухвало. Документи свідчать про те, що він чинив утиски місцевому населенню, зокрема, жителям Сокільської сотні²⁵.

У середині XVIII ст. майор князь Нодар Баратов був комендантом міста Полтави²⁶. Він надавав допомогу як грузинам, що осіли на Полтавщині, так і іншим вихідцям із Кавказу, наприклад, осетину Прокофію Сидамонову, який утік із Криму до

Полтави. Посідаючи уряд коменданта Полтави, Нодар Бараташвілі намагався зміцнити свій соціальний статус ще й завдяки родинним зв'язкам, тому видав свою доньку за сотника Полтавського полку Павла Семенова²⁷.

Син Нодара, Реваз Бараташвілі (він же Олександр Федорович Баратов) розпочав службу в армії 20-літнім юнаком, із 1 березня 1750 року мав звання поручика Грузинського гусарського полку, з 1 січня 1768 року - прем'єр-майора, в цьому званні служив у Острогозькому Слобідському гусарському полку. За років служби в Грузинському полку був знайомий із поетом Давидом Гурамшвілі: відомо, що в березні 1747 року він підписав документ на одержання Давидом Гурамшвілі звання прапорщика.

Коли розпочалося активне освоєння південних теренів тодішньої Російської імперії, Реваз Баратов у 1767 - 1768 роках одержав від командування атестат про те, що він "благополучно й успішно" діяв у справі переселення до Новоросії нових поселенців²⁸. 1773 року він мав звання полковника, здобув кілька військових нагород, зокрема, орден Святого Георгія²⁹. Близько 1785 року якийсь майор князь Баратов володів 3000 десятин землі в новозаселених південних землях³⁰. Головний маєток Рєваза Бараташвілі був у містечку Кобеляках. А в 1784 - 1786 роках йому належали ще й 36 дворів із 206 душами селян поблизу містечка Орчика Кобеляцького повіту³¹.

Реваз Бараташвілі помер 1806 року в Кобеляках, а маєтком заволоділа його дружина Ганна Артемівна. 1810 року в Кобеляках їй належали маєтності: "Вдовы полковника ... княгини Анны Баратовой при урочище Бобровом часть пахотной и сенокосной земли, да лесу, где ревизских числа душ не числится, а находится только один винокурный завод с крестьянскою избою", а також "шинковой дом"³².

Інші сини Нодара Бараташвілі - Ростом і Давид - теж одержали по 30 дворів у Кобеляках. Давид, крім того, 1756 року володів селянами в містечку Нових Санжарах, як і інші Баратови³³.

Відомо, що Реваз Бараташвілі мав синів, котрі офіційно писалися як Григорій Олександрович і Павло Олександрович Баратови. Григорій Олександрович Баратов (нар. 1779) успадку-

вав кобеляцький маєток. Мав чин поручика, згодом - статського радника. З 1824 року служив чиновником особливих доручень при князеві М.Г.Рєпніні - Малоросійському військовому генерал-губернаторі й управителеві цивільною частиною Полтавської й Чернігівської губерній. Дехто із дослідників (П.Жур) навіть вважає його другом Рєпніна. Не виключено, що Г.Баратов співчутливо ставився до руху декабристів. Відомо, що відразу після поразки повстання Чернігівського полку, на початку січня 1826 року Г.Баратов з наказу губернатора був посланий до села Хомутця Миргородського повіту - маєтку декабристів Муравйових-Апостолів - з метою проконтролювати зв'язки і контакти одного з лідерів руху Сергія Муравйова-Апостола, але Баратов не знайшов там "ничего предосудительного"³⁴. В цьому плані прикметно, на нашу думку, й те, що дружина Г.Баратова - Олександра Федорівна Савич (нар. близько 1794) походила зі старовинного українського козацько-старшинського роду, який відомий своїми зв'язками з автономістськи налаштованою українською елітою XVIII століття, що становила опозицію російському урядові.

Григорій Олександрович мав синів Федора, Михайла і Григорія³⁵. Дати їхнього народження відповідно: 1812, 1827, 1830 роки. Можливо, також був ще син Олександр (нар. 1815). Федір Григорович, надвірний радник, у 1863 - 1867 роках служив помічником проректора університету Святого Володимира в Києві. Був одружений двічі: першим шлюбом - із Любов'ю Яківною, другим - із донькою Чечен³⁶. Численні онуки Григорія Олександровича розпорошилися, здебільшого, в Полтавській і Чернігівській губерніях. Нам відома доля лише деякого з них. Наприклад, князь Костянтин Баратов (1849 року народження) 1875 року закінчив Полтавський кадетський корпус, згодом інженерну академію³⁷.

Єдина українська гілка з великого роду Бараташвілі, генеалогічний ланцюг якої простежується до нинішніх часів, - це нащадки Павла Олександровича Баратова (брата Григорія Олександровича). Майор Павло Баратов на початку XIX століття жив у селі Баратівці (нині Новобузького району Миколаївської області), був учасником Вітчизняної війни 1812 року, за що мав

нагороди. У його далекого нащадка Василя Васильовича Баратова (жив у місті Белзі Львівської області, помер близько 1980 року) зберігалися два рескрипти імператора Олександра - нагородні листи на ім'я князя Павла Баратова. Пропонуємо тексти цих двох документів.

№ 1

Господин майор князь Баратов.

В воздаяние отличной храбрости, оказанной Вами в сражении 24 числа прошедшего мая противу французских войск, в коем Вы, мужественно поступая в поражении неприятеля, подавали собой пример подчиненным, жалую Вас Ковалером ордена Святого равноапостольного Князя Владимира Четвертой степени, коего знак при сем препровождая, повелеваю возложить на себя и носить в петлице с бантом по уста-новлению, уверен будучи, что сие послужит Вам поощрением к вядущему продолжению ревностной службы Вашей, пребываю Вам благосклонен

*Санкт-Петербург
24 мая 1808*

*Александр
Граф Петр (подпись)*

№ 2

Господин майор князь Баратов.

В воздаяние отличной храбрости, оказанной Вами в сражении 29 мая [в] Гейльсберге противу французских войск, где Вы, находясь со стрелками впереди, мужественно отражали неприятеля, жалую Вам золотую шпагу, с надписью за храбрость, уверен будучи, что сие послужит Вам к вядущему продолжению усердной службы Вашей, пребываю Вам благосклонен

*Санкт-Петербург
29 мая 1808*

*Александр
Военный министр Аракчеев*

Павло Олександрович Баратов мав сина Віктора Павловича (нар. бл. 1829) і двох дочок, із яких одна перебувала в шлюбі з генералом Огньовим, а друга – з генералом Башмаковим, жила в Києві. Віктор Павлович 1850 року закінчив Петровський Полтавський кадетський корпус і був відправлений до Дворянського полку. Він був одружений із Любов'ю Іванівною Сушковою (? – 1904), яка була начальницею гімназії в Кобеляках³⁸. Жили Баратови в Біликах на Горі, мали добротний будинок, гарний садок, господарство з паровим млином. Під час реформи 1861 року Віктор Павлович дав селянам землю, допомагав їм у будівництві хат. Місцеві жителі були про нього дуже доброї думки, за спогадами місцевих старожилів, його називали “святим”³⁹. У 50-х роках ще якийсь В.Баратов був службовцем Полтавської дворянської опіки⁴⁰. Віктор Павлович Баратов помер 29 серпня 1874 року, похований у Біликах біля церкви.

Подружжя Баратових виховало синів Віктора, Євгена, Олександра. Найстарший, Віктор Вікторович, навчався в Петербурзькому університеті, по смерті батька повернувся до України, продовжив навчання в Києві, де жив у тітки, генеральші Башмакової. По закінченні навчання оселився в Кам'янці-Подільському, служив суддею, головою мирових посередників. До нього перейшла родинна реліквія – орден Святого Володимира, здобутий його дідом Павлом за участь у війні 1812 року⁴¹. Віктор Вікторович мав сина Леоніда, генерал-майора радянської армії, і дочок.

Середній син Віктора Павловича – Євген Вікторович Баратов – навчався в Петербурзькому ліцеї. В родині згадують, що за якісь “витівки” його було переведено на навчання до Саратова, а згодом віддано рядовим до кавалерійських військ. Володіючи кількома мовами, він служив перекладачем у Одесі. Помер у 30-річному віці в Кременчуці, не залишивши дітей. Наймолодший із синів Віктора Павловича – Олександр Вікторович Баратов (1865-1933) за юних літ жив у Кобеляках і Біликах, де займався сільським господарством, згодом переїхав до Полтави. Був одружений із Єфросинією Павлівною Буцькою. В родині добре пам'ятали, що їхні предки походили з Грузії, цікавилися її історією. Олександр Вікторович навіть їздив на свою прабатьків-

щину, мав намір переїхати туди назавжди. Але йому там не сподобалося, він повернувся і купив собі хутір Червона Балка поблизу містечка Сахнівщини (нині районний центр Харківської області) й жив там. До речі, поблизу Сахнівщини й нині є село з незвичною назвою Дар-Надежда. Як стверджує Євгенія Олександрівна Баратова (Буцька), спочатку була назва “Дар Надежде” і утворилася вона від того, що багатий поміщик Іван Сушков подарував це село своїй доньці Надії (Надежде) – рідній сестрі Любові Іванівни Сушкової (остання перебувала в шлюбі з Віктором Павловичем Баратовим).

Родина князя Олександра Вікторовича Баратова. Світлина 1907 р.

1905 року Олександр Вікторович Баратов купив будинок у Полтаві на Загородній вулиці, де мешкав до 1914 року, а потім переїхав до села Калантаївки Новосанжарського району. О.В.Баратов мав серед людей велику повагу й залишив по собі добру славу. Він був небайдужою людиною. Разом зі своїм сусідою по помешканні в Полтаві, полярним дослідником Георгієм Сєдовим, просив місцевих багатіїв виділити кошти для полярної експедиції⁴².

Колишня садиба поміщиків Баратових, згодом будинок Баратівської середньої школи Новобузького району Миколаївської області.
Світлина 1950 р.

1929 року Баратови зазнали утисків від радянської влади, все їхнє майно було реквізоване більшовицькими можновладцями і продане. Помер князь О.В.Баратов у Полтаві страшної голодної весни – 20 травня 1933 року, був похований на монастирському цвинтарі. Його могила до сьогодні не збереглася.

Усі його діти, остерігаючись репресій за своє князівське походження, змінили батьківське прізвище Баратови на материні і стали Буцькими. Навіть у середині 80-х років ХХ століття, коли я розшукала одну з дочок О.В.Баратова, вона, старенька жінка, дуже злякалася, що довідалися про її князівські корені. Страх ще зі сталінських часів навічно засів у її душі. Б.К.Ірза розповів, що у його матері Надії Олександрівни Баратової-Буцької (нар. 1904 р.) зберігалася передана їй від предків грамота імператора Павла I (правив у 1796 – 1801 роках), в якій йшлося про те, що князі Баратови були помилувані і що їм повернуто дворянство. На жаль, ця грамота не збереглася, бо Надія Олександрівна, побоюючись переслідувань із боку каральних органів радянської влади, знищила цей документ.

В Олександра Вікторовича були діти: Михайло (1887 – ?), закінчив Полтавський кадетський корпус, служив офіцером; Феодосія (1890 – 1967); Володимир (1893 – 1933), який закінчив Полтавську гімназію, брав участь у Першій світовій війні, нагороджений двома Георгіївськими хрестами, писав вірші, помер в Одесі неодруженим; Григорій (1896 – 1977), Надія (нар. 1904), Любов (нар. 1906), Євгенія (нар. 1917)⁴³.

Син Надії Олександрівни – Борис Кирилович Ірза – у 80-х роках ХХ століття жив у Ленінграді. Йому я вдячна за ту цінну інформацію про рід Бараташвілі-Баратових, яку він надав мені. Наші спільні пошуки уможливили написання цього розділу. Чи не єдиний із відомих мені нащадків Бараташвілі, які ще залишилися на Полтавщині, – це Валентина Йосипівна Адвент, яка живе в Новосанжарському районі – в місцях, де понад два з половиною століття тому поселилися її предки. Ці люди дбають про збереження пам'яті роду.

ЧЕРНІГІВСЬКІ БАРАТАШВІЛІ

Значне відгалуження роду Бараташвілі спостерігаємо в Чернігівській губернії в ХІХ столітті. Ймовірно, що це були нащадки вже згаданого вище Григорія Олександровича Баратова, чиновника особливих доручень при князі М.Г.Рєпніні. Ці Баратови володіли землями й селянами в Борзенському, Новозибківському й Суразькому повітах Чернігівської губернії. Тільки в останньому з названих повітів князі Баратови мали маєток, де налічувалося понад 5000 тисяч душ⁴⁴. У середині ХІХ століття князь Олександр Григорович Баратов (нар. 1815) був предводителем дворянства цього повіту. Свою долю він поєднав із графінею Варварою Кирилівною Гудович (нар. 1823). Їй належали 1625 десятин землі в селі Медведях і селі В'яжнівці Суразького повіту⁴⁵.

В Прилуцькому повіті (у ХІХ столітті це була територія Полтавської губернії) діди́чка княгиня Марія Андріївна Баратова 1849 року була власницею маєтку, де налічувалося понад 100 душ. Князь Василь Іванович Баратов, корнет, 1860 року володів кінним заводом у селі Петрівці Прилуцького повіту. Дружина Василя Івановича – Варвара Давидівна Горленко (1828

– 1898)⁴⁶ – походила зі знатного старовинного українського козацького роду (про Горленків ідеться в розділі „Джавахішвілі” цієї книжки). Привертає увагу той факт, що Баратови оберталися в колах, близький до старшинсько-дворянської опозиції. Родичі Баратових – Савичі, Гудовичі, Горленки – відомі своїми автономістськими й індепендентськими поглядами, традиційно, ще з XVIII століття, мали опозиційні щодо російського уряду настрої⁴⁷.

Рід Бараташвілі завжди пишався своєю древністю. Ще з XV століття Бараташвілі мали в Грузії свій прапор помаранчевого кольору й фамільну емблему – золотий меч, обвитий змією. З часом геральдика роду змінювалася. Полтавські й чернігівські князі Бараташвілі мали родовий герб, який складався з чотирьох частин: “У першій частині на трьох горах фортеця і гармата, у другій знамена, в третій приковані до стовпа два леви, а в четвертій – шабля, лук і стріли сполучені”⁴⁸.

Збереглися різноманітні розрізнені відомості про інших представників роду Бараташвілі, однак за браком додаткової інформації ми не можемо віднести їх до того чи іншого родового відгалуження. Так, наприклад, наприкінці XVIII століття в Україні жила така собі Марія Бараташвілі, яка доводилася двоюрідною сестрою грузинському митрополитові Іоні Гедеванішвілі-Мровелі. Вони зустрічалися 1791 року, коли митрополит прибув до України і відвідав своїх родичів Джавахішвілі, Манвелішвілі та інших. Зустріч із Марією Бараташвілі, ймовірно, сталася в місті Олексополі.

Якийсь секунд-майор Микола Осипович Баратов у 1781 – 1784 роках обіймав посаду земського комісара Ольвіопольського повіту Новоросійської губернії⁴⁹. Ще один Баратов, Іван Овсійович, служив у війську з 1785 до 1796 року, мав звання поручика (1793), служив у Чугуївському козацькому полку на Харківщині, мав дружину Марію Андріївну. Можливо, Іван Овсійович був сином князя Овсія Баратова (в Грузії знаного ще як Іесе Осешвілі) – мдіванбега грузинського царя Іраклія.

Деякі представники роду Бараташвілі, хоч і не проживали в Україні постійно, проте були пов’язані з нею своєю діяльністю,

як от грузинський архімандрит, учений, державний і літературний діяч, перекладач, дипломат, ректор Тбіліської семінарії Гайоз Бараташвілі, який у 1787 – 1789 роках жив і працював у Кременчуці (детальніше про це йшлося у розділі “Грузини в Кременчуці”).

Згадки про рід Бараташвілі залишилися і в географічних назвах України. Крім уже згаданого села Баратівки в Новобузькому районі Миколаївської області, зафіксовано ще одну Баратівку – в Снігурівському районі тієї самої області. 1859 року в Верхньодніпровському повіті Катеринославської губернії, на річці Кам’янци також знаходилось невелике село Баратівка, яке складалося з 56 дворів. На деяких мапах XIX століття це село позначене під назвою Мар’янівка-Баратова. Нині це село Вишневе Софіївського району Дніпропетровської області. За кілька кілометрів на захід від нього, на балці Водяній, розміщався хутір Баратівський. На території Іркліївської сотні Мирго-родського полку була слобода Княжа, яку заснував гусарський командир князь Баратов.

У зв’язку з посиленням кріпосництва в центральних районах Росії й на Україні з другої половини XVIII століття на вільніші землі Новоросійського краю пішли потоки втікачів, які прагнули звільнитися з-під гніту поміщиків. Утікали на південь цілими родинами й навіть селами. Траплялося, поміщики самі перевозили своїх селян до новопридбаних південних маєтків. В опублікованому В.Голобуцьким⁵⁰ реєстрі сіл і хуторів, які поселилися на запорізьких землях, південніше від річки Орелі, записане “князя Баратова село”.

Цікавий топонім, походження якого, на нашу думку, може бути пов’язане з прізвищем Баратови, трапився в Сумському районі Сумської області. Це село Варачине, яке за давнини мало назву Баратчине⁵¹.

ДЖАВАХІШВІЛІ

“ТАМ ЗМАГАТИСЯ У ВІРШАХ МУСИВ Я З ДЖАВАХІШВІЛІ”

У різноманітних документальних джерелах XVIII – XIX століть натрапляємо на численні прізвища Джавахови, Чавахови, Чавахіни, Чавакови, Джевахови, Жевахови, Жавахі, Жевакіни тощо. Всі вони є варіантами зросійщеного грузинського прізвища Джавахішвілі. Цей рід започаткований від кількох грузинських князів-емігрантів, які 1724 р. виїхали з Грузії разом із царем Вахтангом VI або вслід за ним.

Доля закинула до Росії трьох синів можновладного князя Паремуза Джавахішвілі – Шію, Ніколоза й Ерасті. Не виключено, що й такі собі Спиридон та Євстафій Джавахішвілі теж були синами Паремуза. У спискові грузинських емігрантів 1724 р. у почті царевича Бакара, сина Вахтанга VI, числилися князь Ерасті Паремужович Жавахі та князь Шіюш (Шію) Джавахішвілі, кожен із двома служниками². На ім'я їхнього третього брата Ніколоза натрапляємо в документах значно пізнішого часу – 60-х років XVIII ст. У сповідальних книгах Покровської церкви містечка Біликів Кобеляцького повіту Полтавської єпархії (де в 40-х роках поселилися Джавахішвілі) за 1764 рік записаний відставний майор князь Микола Жевахов у віці 68 років, його дружина Олена 53 років, донька Варвара 2 років, “мамка” – годувальниця та інші слуги³. Княгиня Олена померла 1808 року, за іншими даними, їй на час смерті виповнилося 100 літ.

У четвертого з синів Паремуза – Автандила – було два сини: Теймураз (у Росії він своє “важке” ім'я змінив на Романа) й Ерасті (про нього йтиметься далі).

Грузинський поет Давид Гурамішвілі (1705 – 1792), автор поеми “Лихоліття Грузії”, згадуючи в глибокій старості про перші злети власної літературної слави в Москві в 1729 – 1734 роках, розповідав читачам про свої поетичні перемоги під час поетичних турнірів. Серед тодішніх поетів-мгосанів він згадував яко-

гось Джавахішвілі:

Дай вам Боже зустрічати
Великоднє свято й далі
Бучно так, як ми Великдень
Святкували в царській залі, –
Тішились, складали вірші,
Любо грали на кімвалі.

Там змагатися у віршах
Мусив я з Джавахішвілі.
Ми обидва з ним не мали
Тями в віршницькому ділі.
Був він схожий на коряку,
Висохлий, худий на тілі.
Мов реп'ях, чіплявся до нього
Вірш мій. Гнівавсь він в знесиллі. ⁴

Грузинський дослідник С.Кубанейшвілі стверджував, що цим поетом міг бути Шіо або Ерасті Джавахішвілі, яких він вважав братами ⁵. На жаль, досі достеменно не вдається з'ясувати, хто саме із них був поетом: на користь кожного існують свої аргументи. На перший погляд, найбільш вірогідно, що поетичним суперником Давида Гурамішвілі був Ерасті, син Паремуза Джавахішвілі. Ерасті народився 1706 року, був ровесником Давида, і радше між молодими однолітками, ніж між людьми різного віку, могли виникнути такі шалені й дошкульно-ущипливі змагання, які описав автор “Лихоліть Грузії”.

Шіо Джавахішвілі був значно старший за віком. Проте є один факт, який, хоч і опосередковано, але все-таки дає підстави для припущення, що поетом міг бути й Шіо. Пригадаймо, Гурамішвілі описує віршувальника Джавахішвілі як людину з деякими вадами, що давало Давидові ґрунт для кпинів. Цілком імовірно, що такою вадою Джавахішвілі була його недорікуватість. Цікаво, що зберігся один документ, який вказує на те, що Шіош Джавахішвілі справді таки був шепелявим. Це письмове прохання Шіоша Жевахова 1752 року, яке він підписав грузинською мовою. А от писар, який виклав його прохання російською мовою,

записав ім'я прохача як “Сиос Зевахов”⁶, тобто фонетично точно відтворив на письмі дефекти вимови Шіюша.

Є сподівання, що майбутні дослідження остаточно встановлять ім'я грузинського поета XVIII ст. з роду Джавахішвілі.

* * *

Цікаво, що в другій половині XVIII ст. в Україні жили не тільки представники знатного князівського роду Джавахішвілі, а й їхні менш родовиті однофамільці. Наприклад, уродженець Тифліса Єгор Джевахов, який перебував у турецькому полоні, утік звідти в Україну, близько 1759 року прибув до Полтави, де служив за наймом у полтавського коменданта Прангистана Туркистанішвілі⁷, а згодом, очевидно, повернувся до Грузії.

ШІО Й ЕРАСТІ

Зважаючи на те, що постаті обох братів можуть цікавити дослідників грузинської літератури XVIII ст., вважаємо за доцільне детальніше зупинитися на життєвих долях цих представників грузинської еміграції.

Шіюш Джавахішвілі народився в Грузії близько 1693 року. В 1724 – 1737 роках бачимо його в списках грузинів-емігрантів у почті царевича Бакара. 1729 року він повернувся було до Грузії, але потім знову прибув до Росії, де 1738 року розпочав службу рядовим гусаром Грузинської роти. Одержав звання вахмістра (1739), брав участь у Кримській і Шведській війнах. На початку 40-х років Джавахішвілі отримав маєток в Україні й невдовзі, 1742 року, вийшов у відставку в званні прапорщика, як написано в посвідченні Головного штабу, “за слабостию здоровья ево и что правою рукою не владеет... дав абшит [відставку – Л.Р.], отпустить на ево пропитание на Украину, где в тамошних местах жить пожелает”⁸. Землю і підданські двори Шіюш Джавахішвілі одержав у містечку Біликах на території Полтавського полку⁹ й оселився там назавжди.

У вересні 1752 року Шію звернувся з проханням на ім'я гетьмана К.Розумовського зі скаргою на дії сотенної білицької старшини, яка, на думку Джавахішвілі, спонукала його підданих до непокори¹⁰. Внаслідок розгляду справи від імені гетьмана надійшов указ полтавському полковникові Горленку: не зав-

давати князеві Жевахову “обид и озлоблений” від місцевої старшини ¹¹.

В описі містечка Біликів 50-х років XVIII ст. згадуються, крім Джавахішвілі, ще й двори інших грузинських жителів: грузинської княгині Манвелової, грузинської дворянки Тетяни Мурзинової, грузина Єгора Кахова, Грицька Грузина ¹². Поряд із Шіо жив його сусід – грузинський дворянин Матвій Невсадзієв (Немсадзе).

Відомо, що до 1738 року Шіо овдовів, а близько 1742 року він одружився вдруге із значно молодшою (народилася 1723 року) жінкою Мотроною. Від обох шлюбів він мав сімох синів – Єгора, Спиридона, Петра, Семена, Пилипа, Івана першого й Івана другого. Мав також п’ятьох дочок: Марію (народження 1748 року), Ганну (1759), Євфимію (1761), Єфросинію (1764), Євдокію (1766) – доля яких нам не відома. Більшість із його дітей народжені від другого, пізнього шлюбу ¹³.

Помер князь Шіо Джавахішвілі (за українськими документами – Семен Жевахов) у Біликах 8 травня 1769 року у віці 73 літ ¹⁴. Він був парафіянином Покровської церкви, тож, треба думати, він як шанована в містечку людина був похований, за тодішнім звичаєм, деś поблизу Покровського храму.

Ерастї (Герастїй) Джавахішвілі (1706 - ?) за молодих років повторив долю Шіо. 1740 року він одержав звання поручика Грузинського гусарського полку, 1752 – капітана, служив у 3-й роті ¹⁵. Брав участь у військових кампаніях 30 – 40-х років. При поселенні в Україні йому з самого початку роздачі земель було призначено 30 дворів у містечку Кишеньці Полтавського полку (як і поетові Давидові Гурамішвілі), але він 1740 року відмовився їх прийняти ¹⁶. Натомість 28 серпня 1743 року йому було надано маєтності в Прилуцькому полку: в містечку Ічні – 23 двори, в містечку Срібному – 3 двори та в Лубенському полку: в місті Лохвиці – 1 двір, у селі Венславах Лохвицької сотні – 3 двори, а всього – 30 дворів ¹⁷. Цими дворами він мав “довольствоватца и содержать себя всем от тех пожалованных дворов без жалованья” ¹⁸. Проте виявилося, що ці двори “весьма нищетные, такие, что мало и пропитания у себя имеют”. Як свідчать документи, поручик князь Ерастїй Джевахов мав, наприклад, у Лохвиці 15 дво-

рів убогих і 9 осіб, про яких сказано: “сойшол безвестно, а хата его впусе”¹⁹. Через те він просив замінити йому цих бідних підданих “ґрунтовими мужиками”²⁰.

За відомістю 27 листопада 1745 року “Грузинского гусарского полку порутчику князь Эрастиу Спиридонову сыну Джавахову” було віддано нові 26 дворів у містечку Срібному Прилуцького полку²¹. Під час заміни дворів із Е.Жевахова брали хабарі “роздатчики” – військовий товариш Лазаревич і канцелярист Жуковський. З приводу цього в Комісії економії розглядалася справа “о взятых ими у одного порутчика Жевахова вещах, а именно: Жуковским золотой пуговицы с управленным в оную камушком, серебрянной табакерки да особливо одного камушка, а Лазаревичем двух персицких ковров и ножов с прецметальными черенками”²². За “ревізкою сказкою” 1764 року за князем числилось у Срібнянській сотні 7 дворів із 33 душами чоловічої статі²³.

Ім'я князя Ерасті (Еріста) Джавахова часто трапляється в документах 60-х років, проте ми не можемо однозначно стверджувати, чи це був Ерасті Паремужович чи Ерасті Спиридонович Джавахішвілі. Крім них, у ці роки жив ще один Ерасті Джавахішвілі-молодший – син Автандила, тобто небіж Шіюша й Ерасті Паремужовичів.

Один із цих трьох Ерасті Джавахішвілі перебував у дружніх стосунках із грузинами, що поселилися в Україні: Давидом Ратієвим, який жив на території Миргородського полку, і Єфремом Кавкасідзе, поселеним у містечку Глинську Лубенського полку (до речі, всі троє з названих грузинів були близькими до літературних кіл). 1764 року ми бачимо Ерасті Джавахішвілі в званні прем'єр-майора, з 1768 року – підполковника Грузинського гусарського полку. 1793 року князь Е.Жевахов обіймав посаду прилуцького маршалка, тобто повітового предводителя дворянства²⁴.

Ерасті Автандилович Джавахішвілі був одружений із княжною Мариною Миколаївною Саакадзе²⁵, донькою грузинського князя Ніколоза Саакадзе, який жив на Чернігівщині, в містечку Ічні. Ми здогадуємося, що Ніколог Саакадзе був братом грузинського поета Дмитра Саакадзе, який теж протягом пев-

ного часу жив на Україні (про це йтиметься далі). Відомо, що якась княгиня Марина Джавахішвілі, дружина підполковника, 1791 року мала зустріч в Україні зі своїм небожем Іоною Гедеванішвілі-Мровелі, грузинським митрополитом, який у ці роки відвідував своїх земляків-емігрантів²⁶. Ерасті й Марина мали сина Спиридона, доньку Марію (була в шлюбі з підполковником Григорієм Івановичем Гейкіним, померла 1784 року) і ще одну доньку Н., яка була одружена з генералом Михайлом Михайловичем Давидовим.

Спиридон Ерастович (Юрастович, іноді Євстафійович) Джавахішвілі (1768 – 1815), син Ерасті Автандиловича, успадкував батьківські маєтності. 1812 року в нього налічувалося в Чернігівській і Полтавській губерніях 162 душі чоловічої статі: 100 – в Ніжинському повіті, 18 – у Борзенському, 21 – в Глинському, 23 – в Лохвицькому.

Грузинські нащадки на рубежі XVIII і XIX століть вже були напівросійщеними, тож у формулярному спискові Спиридона Ерастовича Джавахішвілі (Жевахова) записано: „Происхождением из грузинских князей, уроженец российской”. Спиридон Джавахішвілі розпочав службу 1789 року сержантом у лейб-гвардії Преображенському полку. В 1790 – 1792 роках служив ротмістром у Олександрійському легкокінному полку, в Малоросійському корпусі піших стрільців, в Острогозькому легкокінному полку. Брав участь у численних походах і баталіях: 1790 року – в Туреччині при захопленні фортеці Килії, 1791 – при Дубоссарах, у Польському поході, в 1796 – 1797 роках – при взятті перських володінь аж до річки Кури. В 1799 – 1805 роках був учасником походів у Галичину, Моравію, Богемію, Баварію, Швабію. Із 1797 року служив у Павлоградському гусарському полку в званнях майора (1798), підполковника (1800), полковника (1807). Із грудня 1810 року був призначений на посаду командира Павлоградського полку. У листопаді 1805 року брав участь у відомій битві при Австерліці та інших боях. Відзначився в кампанії 1812 року, за що “высочайшим приказом” 15 вересня 1813 року йому було надано чин генерал-майора. С.Е.Жевахов (у військових колах його ще називали Жевахов 2-й) – Георгіївський кавалер 3 і 4 ступенів. За участь у бою при Городечні одержав

Золоту шаблю з надписом “За хоробрість”²⁷. Помер він 25 липня 1815 року під час походу до Прусії, в м. Веймарі²⁸. Дітей генерал Спиридон Жевахов не залишив.

НАЩАДКИ ШІО

А тепер знову повернімося до найбільшої української гілки роду Джавахішвілі, гілки, відгалуження якої дійшли аж до ХХ століття. Ця велика родина гідна того, щоб про неї розповісти детальніше. Ми вже згадували про дванадцятьох дітей Шіо (Семена) Джавахішвілі. Усі його сини, за прикладом батька, стали військовими, причому троє з них – відомі генерали, герої війни 1812 року, це Семен, Пилип та Іван Жевахови.

Петро Семенович Жевахов (1745 – 1802), либонь, найстарший із синів Шіо, 1777 року служив поручиком Дніпровського пікінерського полку²⁹, згодом – капітаном Українського гусарського полку. По смерті батька він став співвласником містечка Біликів, де 1795 року йому належало 38 душ чоловічої статі й 42 душі жіночої. З дружиною Оленою Карлівною (1760 – не раніше 1808) він мав сина Олександра (народження 1782 року) та трьох молодших доньок – Віру, Марію, Катерину. Хрещеним батьком Олександра став бригадир Микола Адабаш. Помер князь Петро в Біликах 31 жовтня 1802 року в віці 57 літ³⁰.

Його син Олександр Петрович на початку ХІХ ст. володів маєтками в Мглинському повіті Чернігівської губернії, які згодом успадкувала його донька – княжна Клеопатра. Остання поєднала свою долю з Василем Прохоровичем Міцкевичем, який із 1828 року служив скарбником Полтавського інституту шляхетних панн³¹. Мглинські маєтності перейшли до їхнього сина Модеста (народження 1843 р.).

Брат Петра Семеновича Жевахова – Семен Семенович Жевахов (1750 – 1812) провів дитинство і юність у Біликах, а подальшу свою долю пов’язав із армією. Він брав участь у Вітчизняній війні 1812 року, в одному з боїв був смертельно поранений і помер того таки 1812 року³².

Чи не найбільше відомий із братів Жевахових генерал Пилип Семенович Жевахов. Дані про рік його народження в різних джерелах розходяться – називають 1752, 1756, 1759 роки. Як і

його батько Шіо, Пилип Семенович став гусаром. 1 листопада 1766 року він розпочав службу вахмістром у Сумському гусарському полку. В 1771 – 1787 роках служив у Жовтому Угорському, Харківському гусарському та Ізюмському кавалерійському полках. 1788 року одержав чин секунд-майора. Брав участь у двох російсько-турецьких війнах 1768 – 1774 та 1787 – 1791 років. 1771 року був учасником переходу через Сиваш і захоплення Перекопської лінії, 1788 року – взяття міста Очакова. Кілька разів виходив у відставку, але щоразу знову повертався на службу. 1794 року одержав звання прем'єр-майора, 1798 – полковника. Протягом останніх років служив у Охтирському гусарському полку, звідки й був звільнений від служби.

17 грудня 1801 року імператорським указом було “повелено в отставке полковника князя Жевахова пожаловать в генерал-майоры и назначить ему половинный пенсiон”, а “по ходатайству Комитета, сверх получаемого им пенсiона велено производить ему же из Инвалидного капитала по 2000 рублей в год”³³. Пилип Семенович оселився в батьківському маєтку в Біликах, де й жив аж до 1812 року, коли, незважаючи на вже немолодий вік генерала, полтавське шляхетство, віддаючи перевагу його досвіді й військовому вмінню, обрало його начальником Полтавського ополчення³⁴, якому він віддавав чимало сил. У керованому ним Полтавському ополченні було понад 15 тисяч козаків. По закінченні війни П.С.Жевахов жив у Біликах, либонь, до закінчення свого віку. Мав великий будинок на кілька десятків кімнат, займався вівчарством і виноградарством. У сповідальному розписі Покровської церкви містечка Біликів за 1814 рік записаний поміщик князь генерал Пилип Семенович Жевахов 55 літ від народження. 1817 року він був іще живий³⁵. Нащадків по старому воякові не залишилося. До сьогодні в селі Біликах Кобеляцького району збереглися руїни старої вежі з бійницями й муру, який оточував садибу грузина-генерала.

У деяких дослідницьких працях ім'я П.С.Жевахова згадується серед учасників Бородінського бою 26 серпня 1812 року. Однак таке твердження суперечить документальним фактам. Зберігся лист П.С.Жевахова до полтавського “губернського асала і кавалера” Віліма Вікентійовича Райзера, відправлений з

Полтави 20 серпня 1812 року. Жевахов запрошував його – “гід-ного співробітника” до себе в Білики на 25 серпня 1812 року з приводу створення земського ополчення й улаштування його навчань³⁶. Отже, 26 серпня П.С.Жевахов ніяк не міг бути під Бородіном. Листування цих двох полтавських діячів тривало й згодом. Один із листів Жевахова до Райзера стосувався прапорів Полтавського ополчення³⁷. З Райзером листувався і Олександр Петрович Жевахов³⁸.

Райзери доводилися ріднею грузинським поселенцям в Україні князям Ціціановим (Ціцішвілі): Катерина Вікентіївна Райзер була дружиною Дмитра Олексійовича Ціціанова. Райзери на початку ХІХ ст. перебували в родинних стосунках із Горленками. Вілім (Вільгельм) Вікентійович Райзер, з яким листувався П.С.Жевахов, був дядьком відомої благодійниці й колекціонерки Катерини Миколаївни Скаржинської (1854 – 1932). В її архіві збереглося листування з багатьма грузинами та їхніми нащадками: Жеваховими, Ціціановими, Лашкарьовими, Геловани та іншими³⁹.

Зберігся також цікавий документ – оригінал листа генерала князя Пилипа Семеновича Жевахова до його брата – Спиридона Семеновича, який стосується того часу, коли Пилип Семенович на чолі Полтавського ополчення вирушив до герцогства Варшавського, де це ополчення влилося до складу корпусу генерал-лейтенанта Рота, який блокував фортеці Нове Замостя і Глягау. Цей лист раніше не публікувався, тому подаємо його повністю, зберігши мову оригіналу, лише проставивши необхідні для розуміння тексту розділові знаки.

“24 декабря 1813 года. Крепость Н.-Замосця.

Любезный брат князь Спиридон Семенович. Письмо ваше от 14-го сентября вчерашний день только я получил, в котором вы пишете о кончине любезного вашего сына князя Михаила Спиридоновича, о котором я крайне жалею тоже и об вашем несчастии. Но что же делать, видно, так богу угодно, и все мы умрем без прозбы нашей.

О себе вам скажу, что я здоров, и на сих днях нам поход за реку Выслу, а оттуда, может, и за Рейн. А на месте долго не простои́м, ибо войско все двигается вперед. Проклятой Бона-

парте миритца не хочет. У нас также поговаривают, что и с турками будто у нас война начнется наверное. Бог знает, куда нас повернут.

Вы, братец, пишете, что я хорошо сделал, что принял службу губерским начальником. Это правда, что честы много, но это стоит здоровья моего – а без здоровья все ничто. Я очень от хлопот устал и ослабел. Александровичу я письмо непременно доставлю и буду старатца об отпуске его в дом. Что же вы пишете о Петре Ивановиче о Ржевском, то я его сам люблю, ибо я нахожу его достойным, добрым и умным и постараюсь всеми силами, чтоб сделать ему добро. Впрочем прощай, брат. Поздоровья, с моей братской преданностью пребуду навсегда ваш брат и покорной слуга

К. Филип Жевахов.

Ко мне не пишете, пока не получите отзыва, где я буду квартировать”⁴⁰.

Незважаючи на те, що лист написаний російською мовою (це характерно для епістолярію українського шляхетства початку

ХІХ століття), цей документ дає підстави зробити припущення, що в побуті брати Жевахови послуговувалися українською народною мовою, як усі жителі містечка Біликів. Про це свідчать українізи типу “двигаетця”, “начнетця”, “нещась”, “честы”, “силамы” тощо.

Ще один син Шіо Джавахішвілі – це генерал Іван Семенович Жевахов. Різні джерела подають зовсім відмінні одна від одної да-

Іван Семенович Джавахішвілі

Залишки вежі й муру навколо колишнього маєтку князя Пилипа Семеновича Жевахова в с. Біликах, нині Кобеляцького району Полтавської області. Світлина 2000 р.

ти його життя: народження – 1762, 1763, 1765 і 1769 роки, смерті – 1821, 1837 роки. На нашу думку, правильними є дати: народження – 28 лютого 1762 року, смерті – 26 липня 1837 року, які виводимо внаслідок зіставлення численних різноманітних матеріалів. Розбіжності ж у даті народження пояснюються, либонь, ще й тим, що у Шіо Джавахішвілі було два сини на ім'я Іван; один із них, Іван 2-й, народився в Біликах 28 лютого 1769 року ⁴¹.

Генерал Іван

Семенович Жевахов пройшов нелегкий шлях, розпочавши службу 1775 року кадетом в Українському гусарському полку. У 80-х роках служив у Харківському легкокінному полку, в Катеринославському егерському корпусі, Ізюмському легкокінному полку. 1788 року він одержав звання капітана, 1794 – майора, 1799 – підполковника, 1810 – полковника. Останнього дня 1811 року здобув призначення на посаду шефа Серпуховського драгунського полку ⁴². Цьому полкові судилося відіграти важливу роль у кампанії 1812 року. У квітні 1813 року став генерал-майором. Доля закидала його на Кавказ (1777 – 1778) для упокорення гірських черкесів і під Очаків (1788 – 1789), де він постраждав від розриву бомби й довго лікувався від численних осколкових поранень. 1792 року І.С.Жевахову довелося бути при облозі міста

Бендер, при взятті польської фортеці Несвіж, у 1806 – 1814 роках – у численних походах в Галичині, Польщі, Пруссії, Саксонії. 31 січня 1817 року генерал-майор Іван Семенович Жевахов був звільнений від служби “за ранами и с пенсионом полного жалованья”⁴³. Мав численні нагороди: орден Святого Володимира 3 ступеню, орден Святого Георгія 4 класу, Золоту шпагу “За хоробрість”, численні нагороди від царя, коштовності та інше. Його портрет розміщений у галереї Зимового палацу серед портретів інших героїв війни 1812 року⁴⁴.

У різних джерелах натрапляємо на різноманітні свідчення про князя І.С.Жевахова. Наприклад, відомо, що 1807 року полковник Жевахов подав позов до Пирятинського повітового суду на дідича Миколу Свічку, який заборгував йому 30 тисяч карбованців⁴⁵. У Кобеляцькому повіті І.С.Жевахову належав маєток, де налічувалося понад 100 душ⁴⁶. Був він можновладним господарем села Лозоватки, де в повній його власності перебували селяни⁴⁷.

Вийшовши у відставку й не бажаючи ділити з братами великий батьківський маєток, Іван Семенович оселився в Одесі, де брав активну участь у громадському житті, в облаштуванні міста. Стверджують, що саме на честь князя І.С.Жевахова одна з вулиць Одеси була найменована Князівською (“Княжеской”). Є в Одесі й місцина Жевахова гора – це узвишшя поблизу Хаджибейського лиману, яке теж пов’язане з родиною Жевахових. Прізвище князя Жевахова згадується в творах письменника Валентина Катаєва, уродженця Одеси.

В Одесі Іван Семенович Жевахов і знайшов свій вічний спочинок. Там таки, на Старому цвинтарі, поховані його дружина Юзефіна Станіславівна (1802 – 1843), уроджена де-Лятур, і їхні діти: князь Пилип Іванович Жевахов (1816 – 1902), княжна Наталя Іванівна Жевахова (1820 – 1846), княжна Олександра Іванівна Жевахова (1823 – 1847), Марія Іванівна Андросова (уроджена княжна Жевахова, 1824 – 1845), а також княгиня Ксенія Михайлівна Жевахова (1838 – 1877), з дому Кир’якова, дружина Пилипа Івановича Жевахова⁴⁸.

Єдиний син Івана Семеновича – Пилип Іванович Жевахов – із 1837 по 1858 рік перебував на військовій службі, вийшов у

відставку в чині майора. Він володів маєтками в Катеринославській губернії (Павлоградський повіт) і в Херсонській губернії, мав хутір в Одесі. У 60-х роках XIX ст. був членом від уряду в повітових мирових з'їздах у Павлоградському, Новомосковському, Бахмутському повітах ⁴⁹.

Нарешті, у Шіо Джавахішвілі був ще один син – Єгор (Георгій). Із його нащадків нам відомий лише його син – Олексій Єгорович, поручик, який служив у Лісовому департаменті. 1838 року Олексій одружився другим шлюбом із дворянкою Чернігівської губернії Поліксеною Миколаївною (інші дані – Іванівною) Брежинською (народження 1820 року) і жив у маєтку на Чернігівщині. Мав доньку Віру.

РІД СПИРИДОНА ДЖАВАХІШВІЛІ

Окремо слід розглянути відгалуження роду Джавахішвілі, яке йде від одного з синів Шіо – Спиридона Семеновича Жевахова. Дати народження останнього, за різними джерелами, не однакові: 1745, 1749, 1752 роки. 22 січня 1768 року він розпочав службу в чині капрала в Харківському гусарському полку, 1773 року став прапорщиком, 1780 – капітаном, а вийшов у відставку 1782 року в званні секунд-майора. Під час служби брав участь у численних боях і походах. Командири цінували його за старанність: “Лености ради больным никогда не рапортуется и по чину своему опрятен” ⁵⁰.

Майновий стан Спиридона Семеновича був не надто високим: 105 душ обох статей, не розділених із братами, у містечку Біликах. Як нащадок старовинного князівського роду він поєднався шлюбом із представницею не менш знатного роду – донькою генерал-майора Михайла Івановича Стоянова Уляною. М.І.Стоянов, гусарський генерал, серб за походженням, який перебував на російській службі, свого часу одружився із Уляною – донькою козацького миргородського полковника, а згодом гетьмана Данила Апостола. Через дружину Стоянов поріднився зі славетними українськими родами Горленками, Кочубеями, Кулябко-Корецькими та іншими. Усіх своїх чотирьох дочок генерал Стоянов (який протягом певного часу командував Грузинським гусарським полком) віддав за гусарських офіцерів: Ган-

на, Софія і Тетяна вийшли за сербів відповідно Шевича, Депре-
радовича і Хорвата, а Уляна – за грузина Спиридона Жевахова.
Отже, дружина Спиридона Семеновича Уляна Михайлівна до-
водилась онукою гетьманові Д.Апостолу і двоюрідною сестрою
відомому церковному діячеві XVIII ст. Йоасафові Горленкові⁵¹.
І цей факт, як ми побачимо далі, спонукає нащадків С.Жевахова
до історико-генеалогічних пошуків.

Спиридон Семенович Жевахов одержав як віно за дружи-
ною маєток у селі Мамаївці Прилуцького повіту – 222 душі чо-
ловічої статі і 225 – жіночої. Від Стоянових Жевахову перейшов
також маєток у селі Линовиці того самого повіту. Поселившись
у Мамаївці, князь Жевахов і звичував там своє життя. По закін-
ченні військової кар'єри він продовжив службу на цивільних те-
ренах: стряпчим і засідателем Верхнього земського суду Черні-
гівського намісництва (1782 – 1790), предводителем Дворянсь-
кої опіки (1791), предводителем дворянства Прилуцького пові-
ту (по 1797 рік), засідателем совісного суду (по 1798 рік). 1784
року Чернігівське дворянське зібрання визнало права його дво-
рянства, і рід С.С.Жевахова було вписано до дворянської родо-
відної книги Чернігівської губернії.

1830 року Спиридон Семенович написав духовний заповіт.
Помер він у Мамаївці 8 липня 1830 року⁵².

Нащадки князя Спиридона – це два сини, Микола і Ми-
хайло, та донька Катерина. Старший син, Микола Спиридоно-
вич Жевахов (1782 – 1804), підполковник, 22-літнім покинув цей
світ, завдавши великого жалю батькам. Його було поховано на
родинному цвинтарі біля Миколаївської церкви села Мамаївки.

Молодшого сина – Михайла Спиридоновича (1784 – 1811),
у 13-річному віці бачимо як штандарт-юнкера, згодом – ротміс-
тра Уланського полку. Він поєднався другим шлюбом із Ната-
лією Іванівною Бутович (1791 – після 1836), яка походила з ко-
зацько-старшинського роду Зіньківського повіту Полтавської
губернії⁵³. Михайло Спиридонович теж рано пішов із життя (са-
ме про це йшлося в поданому вище листі генерала Пилипа Же-
вахова до брата Спиридона).

Сестра Миколи й Михайла Жевахових – Катерина Спири-
донівна (близько 1774 – 1862) у першому шлюбі була за бароном

фон Штакельбергом, а в другому – за Забілою. На схилі віку вона пішла в черниці, управляла Покровським Ладинським жіночим монастирем у Пирятинському повіті Полтавської губернії. Там вона померла 7 лютого 1862 року й похована в церкві біля вівтаря ⁵⁴.

Нащадки Михайла Спиридоновича і Наталі Іванівни Бутович жили в Пирятинському повіті. Їхній син Віктор Михайлович (1807 – 1866), ротмістр, володів селянами в селі Мамаївці ⁵⁵. Під час селянської реформи 1861 року в маєтку князя Жевахова в Мамаївці сталося селянське заворушення. У грудні 1861 року жителі села протягом двох днів відмовлялися прийняти уставну грамоту. Для упокорення бунтівників із Прилук було викликано піхотну роту. Внаслідок цього було засуджено семеро селян, а восьмеро зазнали тілесних покарань ⁵⁶. Життя Віктора Михайловича закінчилося в Мамаївці, де він був похований. Про його нащадків відомостей не маємо.

Сестра Віктора – княжна Ольга Михайлівна – 1820 року вступила до Полтавського дворянського благодійного інституту ⁵⁷, де здобула відповідну їй станові освіту. Вона поєднала своє життя з Іваном Павловичем Томарою; з родом Томар був близький ще її двоюрідний дід генерал Пилип Семенович Жевахов ⁵⁸.

Третій із дітей Михайла Спиридоновича Жевахова – Дмитро Михайлович (1806 – 1860) закінчив Московський дворянський пансіон, служив у драгунах, 1839 року мав звання штабс-ротмістра, в якому й вийшов у відставку. Жив у Пирятинському повіті, мав садиби в селах Лутайці й Линовиці. Його дружина Любов Давидівна Горленко (1821 – 1898) походила з місцевих дворян, які мали козацько-старшинське коріння. У Жевахових із Горленками спостерігаємо подвійне споріднення: ще бабуся Дмитра Михайловича Жевахова – Уляна Михайлівна Стоянова, дружина Спиридона Семеновича Жевахова, – доводилась небогою Марії Горленко ⁵⁹.

Незважаючи на те, що Дмитро Михайлович Жевахов був представником уже четвертого покоління цього грузинського роду, який поселився в Україні, грузинські корені ще не забулися. Більше того, грузини Жевахови і їхні родичі Горленки продовжували підтримувати контакти з іншими грузинськими емі-

грантськими родами. Це видно, наприклад, із того, що рідна сестра Любові Давидівни Горленко-Жевахової – Варвара Давидівна Горленко (1827 – 1897) була одружена з Василем Івановичем Баратовим, нащадком грузинського князівського роду Бараташвілі (див. розділ „Бараташвілі”). А їхній брат Семен Давидович Горленко (народження 1818 року), предводитель сосницького дворянства Чернігівської губернії, видав свою доньку Аделаїду Семенівну (1843 – 1890) за грузинського князя Симона Кайхосровича Абашідзе ⁶⁰. В першій половині XIX ст. Горленки перебували в родинних стосунках також із сім'єю грузинських князів Ратієвих (Ратішвілі), що мешкали в Миргороді. Один із представників горленківського роду – Іван Григорович Горленко – на початку XIX ст. жив у Тбілісі ⁶¹.

ТАЄМНИЦЯ ПОРТРЕТА ГОРЛЕНКО-ЖЕВАХОВОЇ

Чимало загадок таїть у собі творча спадщина великого українського поета і художника Тараса Шевченка. Одна з таких таємниць – олійний портрет молодої вродливої жінки, написаний художником в Україні між 1846 і 1847 роками, який за традицією називають портретом Горленко. Він зберігається в Державному музеї українського образотворчого мистецтва в Києві. Із портрета дивиться на нас темноволоса жінка з довгастим серйозним обличчям, з тонкими рисами. На вигляд їй 25 – 26 років.

Хто вона? Чому Тарас Шевченко узявся писати її портрет? Що пов'язувало його з родиною Горленків? Такі й інші питання постають перед нами, коли розглядаємо зображення цієї молодої пані.

Біографи й дослідники творчості Шевченка висловлювали різні припущення щодо реальної особи, зображеної на портреті ⁶². Проте ці здогадки були мало аргументованими. Спробуємо висловити свою версію.

Український козацько-старшинський рід Горленків давній і розгалужений. Його члени займали значні посади в Прилуцькому полку. Полковниками в цьому полку були Лазар Горленко

(середина XVII ст.) та його син Дмитро Лазарович (1692 – 1708). Онук Лазаря Андрій Дмитрович Горленко став зятем гетьмана Данила Апостола, одружившись із його донькою Марією.

В роді Горленків було помітне прагнення до літератури, захоплення історією, старовиною. Син Андрія Дмитровича – Яким Андрійович Горленко (1705 – 1754), у чернецтві Йоасаф – український церковний і літературний діяч, вихованець і викладач Київської Академії, настоятель Лубенського Мгарського монастиря, намісник Троїцько-Сергіївської лаври, єпископ Білгородський⁶³. Сестра Йоасафа Горленка – Парасковія Андріївна – доводилася тіткою українському письменникові Григорію Квітці-Основ'яненкові. Літературні традиції роду продовжував Іван Андрійович Горленко – за словами його нащадка, літературознавця і мистецтвознавця Василя Петровича Горленка, „стихотворец-обыватель” початку XIX століття⁶⁴, житель села Ярошівки Прилуцького повіту. Іще один представник роду – Петро Іванович Горленко (1790 – 1851), полковник Маріупольського гусарського полку, був притягнений до дізнання у справі декабристів⁶⁵.

Особливий інтерес для наших розвідок становить лінія Любові Давидівни Горленко (1821 – 1898). Її батько Давид Семенович Горленко (1788 – 1848), внучатий небіж Якима-Йоасафа Горленка, закінчив Гродненський кадетський корпус, став офіцером російської армії, служив прапорщиком лейб-гвардії Ізмайлівського полку, згодом, 1818 року, майором Смоленського драгунського полку, обіймав посаду предводителя прилуцького дворянства (1842). У шлюбі з Богданою (Феодосією) Василівною Лизогуб він мав дітей Семена, Марію, Любов, Варвару, Наталю⁶⁶. Це був досить багатий дідич, власник маєтків на Прилуччині та Пирятинщині. Він знався з Тарасом Шевченком, 1840 року зустрічався з ним в українського історика й поета Миколи Андрійовича Маркевича⁶⁷.

1839 року юна Любов Давидівна Горленко вийшла заміж за гусарського штабс-ротмістра князя Дмитра Михайловича Жевахова (1806 – 1860). Подружжя оселилося в селі Линовиці Пирятинського повіту. В цьому ж селі мешкав їх сусід і приятель граф Яків Петрович де Бальмен (1813 – 1845), молодий офіцер,

художник, друг Тараса Шевченка; Якову де Бальмену, як відомо, присвячена шевченкова поема „Кавказ”⁶⁸.

Уже той факт, що Жевахови входили до кола, дотичного оточенню Тараса Григоровича Шевченка, дає підстави припустити, що поет міг бути знайомий і з цією родиною. Тому вважаємо за доцільне детальніше зупинитися на стосунках Жевахових з Яковом де Бальменом.

У фамільному архіві князя В.Д.Жевахова⁶⁹, онука Дмитра Михайловича Жевахова, зберігається альбом малюнків графа Якова де Бальмена з дарчим надписом: „Ее сиятельству княгине Любові Давидовне Жеваховой. 1-го марта 1841. Рисовал граф Яков Петрович де Бальмен”. Більшість малюнків мають жартівливий характер, зображують епізоди з родинно-побутового життя де Бальмена і Жевахових. Малюнки свідчать про те, що молоде линовицьке подружжя Жевахових і Яків Петрович були дуже дружні, спільно проводили дозвілля, часто бували один у одного, разом відвідували театр, подорожували, були взаємно обізнані з сімейними подробицями і родинними стосунками. На багатьох малюнках чорнилом зроблено підписи до зображених постатей, з яких найчастіше фігурує троє: Яків де Бальмен, Дмитро Михайлович Жевахов і його дружина Любов Давидівна.

Навіть із цих кількох жартівливих малюнків можна зробити висновок, з яким пієтетом, обожнюванням ставився їх автор до Любові Давидівни. Ця молода красива жінка не була байдужою 27-річному Якову де Бальмену. За жартівливим підкресленням поклоніння і шаноби молодого художника-офіцера вгадується більш глибоке почуття.

1843 року, як доводять біографи Т.Шевченка, великий поет бував у селі Линовиці у свого друга Якова де Бальмена. Поза сумнівом, той познайомив Тараса Григоровича зі своїми єдиними на все село поміщиками-сусідами і приятелями Жеваховими. На нашу думку, знайомство поета з цією родиною продовжувалося й згодом, уже після загибелі Якова Петровича на Кавказі, в 1846 – 1847 роках, коли й був написаний Шевченком відомий “портрет Горленко”. Ми вважаємо, що цей портрет слід вважати портретом Любові Давидівни Горленко-Жевахової (1821 – 1898).

Підтвердженням пропонованої гіпотези є також і візуальна схожість „портрета Горленко” з зображенням Л.Д.Жевахової з альбому Якова де Бальмена, і вікова відповідність: Любові Давидівні Жеваховій, як і портретованій Горленко, у 1846 – 1847 роках було 25 – 26 літ. Є ще один аргумент. Мати Любові Давидівни, як вказувалось, походила з роду Лизогубів. Тарас Шевченко теж був знайомий із цією сім’єю, гостював у їхньому родинному маєтку в місті Седневі на Чернігівщині і 1846 – 1847 роках, де написав кілька краєвидів і портретів родини Лизогубів. Можливо, що й Любов Давидівна Горленко-Жевахова в той час перебувала в родичів у Седневі, де Тарас Шевченко й мав можливість писати з неї портрет.

А чому все-таки – “портрет Горленко”, а не Жевахової? Так уперше його назвав Г.Шлейфер, власник цього малярського твору. Для седнівської рідні Любов Давидівна, хоч вона вже й була заміжною, все ще залишалася донькою Давида Горленка, тому й за портретом закріпилося її дівоче прізвище – Горленко.

А тепер – ще про один надзвичайно цікавий факт, що стосується Тараса Шевченка й родини Жевахових і який наводить на деякі роздуми і спостереження щодо літературної діяльності великого українського поета. Цей факт, як ми гадаємо, безпосередньо стосується генези Шевченкової поеми “Кавказ”.

При цьому слід зазначити, що всі грузини та їхні нащадки в Україні були дуже дружними й згуртованими. Вони протягом двох століть пам’ятали про своє походження, цікавилися історією Грузії й України, підтримували зв’язки зі своєю далекою прабадьківщиною, зберігали національні культурні традиції грузинського народу. Особливо боляче сприймали вони звістки про колонізаторську політику Росії на Кавказі, постійно обговорювали ці питання.

Не підлягає сумніву, що коли Шевченко зустрічався з родиною Жевахових, він не обминав розмов на цю тему, розпитував про Грузію, Кавказ, про боротьбу горців за незалежність, захоплювався свободолобством “лицарів великих”, усім серцем був на їхньому боці, що й висловив згодом у поемі “Кавказ”:

Борітеся – поборете,

Вам бог помагає!
За вас правда, за вас слава
І воля святая!

Саме від Жевахових міг чути він і легенду про грузинського Прометея – Амірані.

Поема “Кавказ”, написана 1845 року, присвячена спільному другові Тараса Шевченка і Жевахових – Якову де Бальмену, який загинув того року на Кавказі під час Даргинського походу. Кидаючи гнівні звинувачення “і гончим, і псарям, і нашим батюшкам царям” за їхню катівську імперську ненаситність, за проливу кров вільнолюбних народів, поет із болем створює рядки й про свого загиблого друга:

І тебе загнали, мій друже єдиний,
Мій Якове добрий! Не за Україну,
А за її ката довелось пролить
Кров добру, не чорну.

Тарас Шевченко ніколи не бував на Кавказі, але страждання тих далеких пригноблених народів він сприймав як свої власні. І можливо, у поглибленні цих почуттів великого поета певну роль відіграло також знайомство з родиною грузинських нащадків Жевахових. Не виключено, що в цьому знайомстві – один із витоків, який дав Т.Шевченкові насагу для створення поеми “Кавказ”. А смерть їхнього спільного друга була болючим стимулом до появи цієї гнівної й справедливої інвективи.

У нас обмаль свідчень про суспільно-політичні погляди Дмитра Михайловича Жевахова. Лише з деяких непрямих даних можна зробити висновок, що це був запальний і різкий чоловік. Одна невеличка акварель із згадуваного альбома Якова де Бальмена має назву “Язык мой – враг мой”. На ній зображений офіцер Д.М.Жевахов у тюремній камері, в кутку на соломі, в оточенні пацюків. Залишається тільки робити припущення й здогади про те, які саме крамольні висловлювання Жевахова спричинилися до його ув’язнення. З огляду на його дружбу з де Бальменом, на їх прогресивне оточення, ми припускаємося думки, що погляди Д.М.Жевахова мали опозиційне спрямування.

Подальша доля Дмитра Михайловича не відома. Про Любів Давидівну ж знаємо, що померла вона в глибокій старості в

Києві. А присвячений їй альбом малюнків Якова де Бальмена, після усіляких життєвих перипетій, після конфіскації його поліцією, аж наприкінці XIX століття потрапив до онука – Миколи Давидовича Жевахова ⁷⁰. Нині він зберігається у фонді В.Д.Жевахова в Центральному Державному історичному архіві України в м. Києві.

ТРАГІЧНІ ВІХИ РОДУ ЖЕВАХОВИХ

Дмитро Михайлович і Любов Давидівна Жевахови виростили трьох синів – Володимира (1840 – ?), Давида (1843 – 1907) і Миколу. Це були праправнуки Шіо Джавахішвілі. Давид Дмитрович, либонь, перший чоловік із цього відгалуження роду Джавахішвілі, хто порушив прадавню родову традицію і пішов не військовою, а цивільною стежкою. Здобувши освіту в Київській 2-ій гімназії та в Київському університеті, він із 8 квітня 1866 року розпочав чиновницьку службу, з 1872 року одержав посаду почесного доглядача (“смотрителя”) Прилуцького міського училища. З 1876 року служив у чині титулярного радника. Його обирали губернським гласним Полтавської губернії від Пирятинського повіту, почесним мировим суддею ⁷¹. Займався він також просвітницькою діяльністю ⁷², надавав грошові пожертви для Прилуцького міського училища.

Жив Давид Дмитрович із родиною в Линовиці, де мав 814 десятин землі. Жевахови володіли також маєтками в сусідніх селах Пирятинського повіту – Гурбинцях, Мамаївці, Лутайці й Давидівці (назва останнього села утворена від імені власника-грузина). Дружина Давида Дмитровича – Катерина Костянтинівна Вульферт (1847 – близько 1917) була дочкою багатого діда Лубенського повіту Полтавської губернії ⁷³. Своїх дітей, за тодішньою традицією, Жевахови назвали іменами предків і родичів: Володимир, Микола, Любов, Варвара.

Князь Давид Дмитрович Жевахов був похований у родинному склепі Успенської церкви села Линовиці. З посиленням атеїстичної кампанії на початку 30-х років XX століття церкву закрили, склепи зруйнували, домовини знищили. Череп князя Да-

вида Жевахова, як і останки родини де Бальменів (співвласників села Линовиці), войовничі безвірники просто викинули не похованим на цвинтар, що був перетворений на смітник ⁷⁴.

Трагічно склалася і доля його синів. Брати Володимир Давидович і Микола Давидович були близнятами, обоє з'явилися на світ у Линовиці 24 грудня 1874 року, разом навчалися в Київській колегії Павла Галаґана – одному з центрів прогресивної думки в Україні XIX століття. Як усі близнята, Жевахови були нерозлучними. Напевно, саме через це таким схожим був і світ їхніх захоплень – це історія, археологія, церковна старовина, генеалогія, історія власного роду (Жевахових і Горленків).

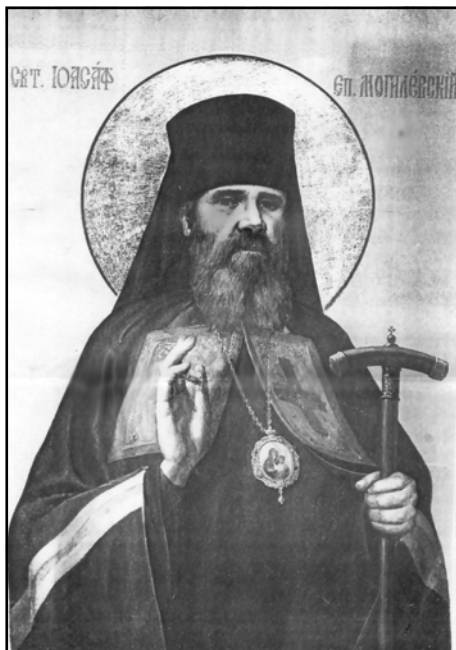
Володимир Давидович Жевахов 1899 року закінчив юридичний факультет Київського університету, 1900 року вступив на службу до Київської судової палати. Був почесним мировим суддею Пирятинського повіту (1910) і Київського судово-мирового округу. Служив чиновником особливих доручень при Київському, Подільському і Волинському генерал-губернаторі, згодом, із січня 1911 року – старшим радником Київського губернського правління. Мав чин статського радника. 1911 року виконував обов'язки київського віце-губернатора. Володимир Давидович як людина глибоких православних вірувань був церковним старостою, членом кількох православних місіонерських і просвітницьких братств, постійним офірувачем на потреби церков. За політичними переконаннями належав до монархістів.

Значний внесок В.Д.Жевахов зробив у справу дослідження й охорони церковних старожитностей. Як шанувальник Святителя Йоасафа Білгородського, його далекого родича, Володимир Давидович 15 грудня 1910 року указом Священного Синоду був призначений членом комісії з улаштування раки для Чесних Мощей Йоасафа Чудотворця.

Особливих зусиль він доклав у справі дослідження, збереження і зміцнення церковно-історичної пам'ятки – Києво-Звиринецьких печер. За благословінням митрополита Київського Флавіана восени 1911 року князь Жевахов узяв в оренду ділянку землі в районі печер, які перебували на території Інженерного військового відомства. Предметом його особливо пильних зацікавлень і студій був стародавній печерний Звиринецький мо-

настир. У серпні 1912 року князь В.Жевахов власним коштом розпочав розкопки. Разом із О.Ертелем, І.Каманіним та іншими членами Київського Товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва він обстежував церковні старожитності, поховання, надписи на стінах галерей і підземної церкви⁷⁵, клопотався про створення музею церковної старовини. Згодом на цьому місці було засновано Звіринецький скит, опікуном якого був князь Жевахов. Володимир Давидович став одним із членів-засновників Київської вченої архівної комісії, створеної 28 березня 1914 року⁷⁶.

Надзвичайне зацікавлення проявляв В.Д.Жевахов до історії роду Джавахішвілі. Ним зібрана велика колекція документів про свій рід, про предків Джавахішвілі, яка лягла в основу створеного ним фонду (ЦДІАУК, ф. 260). Наслідком його пошуків стала брошура “Родословная роспись рода Жеваховых (Российская ветвь)”, видана в Києві 1914 року невеликим накладом.

Володимир Давидович Жевахов
(Єпископ Йоасаф).

До 1917 року Володимир Давидович служив на значних чиновницьких посадах. Жовтневий переворот застав його в Києві: на Стрітенській вулиці його мати Катерина Костянтинівна мала власний будинок. 1918 року В.Д.Жевахов працював у складі уряду П.Скоропадського — чиновником особливих доручень при Міністерстві внутрішніх справ. 1924 року, коли активізувалися репресії проти діячів небільшовицької орієнтації, князя Жевахова було заарештовано й потя-

гом семи місяців утримувано в ув'язненні. Звільнившись, він вирішив відійти від світського життя і в грудні 1924 року постригся в ченці, обравши місцем свого перебування заснований ним Звіринський скит. Як і його пращур Горленко, Жевахов набув у чернецтві ім'я Йоасафа і був рукоположений в ієромонаха. 6 липня 1926 року в Нижньому Новгороді його було хіротонізовано в єпископа Дмитріївського, вікарія Курської єпархії.

Але більшовицька влада не позбавила діяча своєї революційної опіки: його було заарештовано вдруге, і понад три роки, з серпня 1926 до кінця 1929 року він змушений був терпіти страхіття неволі в Соловецькому таборі особливого призначення, а потім ще три роки заслання в Східному Сибіру, в Наримському окрузі.

1934 року єпископ Йоасаф був призначений на посаду єпископа Могилівського, а з 1936 року під його рукою перебувала ще й Мінська єпархія. Страшного 1937 року святитель зазнав третього арешту як звинувачений у “керівництві контрреволюційною фашистською організацією церковників”. 4 грудня 1937 року “трійка” УНКВС Курської області засудила його до розстрілу, і того самого дня в місті Курську жорстокий вирок було виконано ⁷⁷. Єпископ Йоасаф (В.Жевахов) зачислений церквою до лику святих-новомучеників.

Князі Жевахови навіть на початку ХХ століття підтримували стосунки з грузинською інтелігенцією. В родинному архіві Жевахових зберігся рукопис вірша грузинською й російською мовами, написаний у Києві 27 червня 1910 року і присвячений В.Д.Жевахову. Під віршем є підпис авторки – Марія.

Російський переклад:

Цветок смиренный моей долины прекрасной,

Кто пересадил тебя в иную, чуждую страну?

Скажи, питомник нежный рая,

Свыкся ли с далью глухой, пустынной?

Скажи, вспоминаешь ли небо-лазурь

твоей далекой отчизны?

Его чудного солнца, жгучих ласк

Не жаждешь ли в стране льдин, мрачной и хмурой?

Скажи, ствол породы мощной,

Не изменился ли с течением времени?
Твоя земля, орошенная кровью,
Не вызывает ли в душе твоей скорбь и печали, –
И не потому ли грустно задумчив ты?!⁷⁸

Брат Володимира, Микола Давидович Жевахов, закінчив Київський університет, в 1902 – 1905 роках був земським начальником Пирятинського повіту⁷⁹. Служив старшим діловодом Державної канцелярії, камер-юнкером Височайшого двору, з 1916 року був на посаді товариша обер-прокурора Святійшого Синоду. Займався церковно-історичними дослідженнями. Значне місце в його наукових вислідах посідала визначна пам'ятка старовини – Лубенський Мгарський Спасо-Преображенський монастир. М.Д.Жевахов збирав і досліджував матеріали понад півтора столітньої давнини. В монастирі йому вдалося знайти документи про одного із своїх предків за жіночою лінією – відомого церковного і літературного діяча XVIII століття, настоятеля Лубенського монастиря, згодом єпископа Білгородського Йоасафа Горленка (1705 – 1754). На основі знайдених матеріалів М.Жеваховим були написані й видані дві праці: історична монографія “Святитель Иоасаф Горленко, епископ Белгородский” (Київ, 1909) і “Акты и документы Лубенского Спасо-Преображенского монастыря” (Київ, 1913). Цінність цих праць полягає в тому, що М. Жевахов уперше в історичній літературі подав біографічні відомості про визначного діяча, увів у науковий обіг чимало важливих історичних документів. За книжку про святителя Йоасафа М.Жевахову було надано придворне звання камер-юнкера. Микола Давидович був присутній як почесний гість і родич на закладенні храму в ім'я Святителя Йоасафа, яке сталося 3 липня 1912 року в селі Замісті поблизу Прилук, на тому місці, де колись стояла садиба батьків Святителя, де він народився і провів молоді роки⁸⁰.

Праця М.Д.Жевахова “Акты и документы Лубенского Спасо-Преображенского монастыря” мала велике джерелознавче значення: за словами автора-укладача, навіть “перелік окремих паперів вражає своєю різноманітністю”⁸¹. Дослідник вивчив і систематизував близько тисячі історичних документів XVIII сто-

ліття: документи Лубенської полкової канцелярії, гетьманські й архієпископські укази, “купчі кріпості”, дарчі записи, документи господарчих справ, які давали розлогу картину стосунків між представниками різних суспільних верств XVIII століття. Перу М.Д.Жевахова належать також статті з мистецтвознавства.

Радянську владу він не сприйняв. У 1917 – 1918 роках Микола Давидович був свідком жахливих картин більшовицьких злодіянь у Києві, в Криму, знищення християн, української інтелігенції, звірств садистів із ЧК, про що згодом писав у своїх спогадах.

У середині серпня 1919 року М.Д.Жевахов виїхав на південь країни, а звідти – за кордон. Із братом вони розлучилися назавжди. Останні роки його життя пройшли в Італії, в місті Барі, де він служив старостою в церкві Миколая Чудотворця, де й був похований.

1923 року в Мюнхені було видано перший том книжки М.Жевахова “Воспоминания товарища обер-прокурора Св.Синода”⁸², другий том спогадів вийшов 1928 року.

За деякими даними, саме до князя Миколи Жевахова свого часу потрапив архів його родича – українського письменника, літературознавця й мистецтвознавця Василя Горленка (1853 – 1907)⁸³. Доля цього архіву не відома.

* * *

У братів-близнюків Володимира і Миколи Жевахових були дві молодші сестри – Любов (народження 1876 року) і Варвара (1879 року). Варвара Давидівна Жевахова 1901 року поєдналася шлюбом із українським істориком Миколою Володимировичем Стороженком, який народився 1862 року в селі Великій Кручі на Пириятинщині. Принагідно скажемо, що Стороженки ще в XVIII столітті породичалися з українськими поселенцями в Україні Мусхеловими (про це йтиметься далі, в розділі “Мусхелішвілі”). М.В.Стороженка багато що поєднувало з братами Жеваховими: це їхнє спільне зацікавлення історією, старожитностями, генеалогією. 1888 року М.В.Стороженко здобув у Санктпетербурзькому університеті звання магістранта і посаду приват-доцента на кафедрі російської історії. М.В.Стороженко

був сусідом Жевахових у Пирятинському повіті, йому належали маєтності в селах В.Круча, Новоселівка, Старівщина, Мар'янівка⁸⁴. Після більшовицького жовтневого перевороту він виїхав до Югославії.

М.В.Стороженко був автором численних праць із історії України, статей і нотаток у журналах “Киевская Старина”, “Исторический вестник”, “Русская мысль” та інших. 1893 року Микола Володимирович Стороженко став членом-співробітником Київської комісії для розбору давніх актів, членом історичного товариства Нестора-Літописця та інших історичних товариств Києва. Він видав чотиритомну працю В.А.Модзалевського “Малороссийский родословник” (Київ, 1908 – 1914).

Істориком був також його старший брат – Андрій Володимирович Стороженко (народження 1857 року), який разом із братом Миколою видав документи фамільного архіву⁸⁵ і надавав допомогу М.Д.Жевахову в дослідженні архіву Лубенського Мгарського монастиря. Хоча слід зазначити, що А.В.Стороженко, на відміну від Миколи Володимировича, згодом перейшов від українофільських поглядів на позиції великодержавного шовінізму, став одним із ідеологів російських націоналістів у Києві.

Як видно з усього вище викладеного, родинне й сусідське оточення братів Володимира й Миколи Жевахових усіляко сприяло їхній збирацькій і дослідницькій роботі.

ОПРИСКИ ВЕЛИКОГО РОДУ

Князі Жевахови, які поселилися в Україні, мали свій герб, який трохи відрізнявся від герба грузинських князів Джавахішвілі. Ось як описаний герб Жевахових-емігрантів у “Родовідному розписі роду Жевахових”:

“Щит, розташований на розгорнутій князівській мантиї, увінчаний російською князівською шапкою, розподілений на чотири рівних частини, серед яких є увінчаний князівською короною малий на горностаєвому полі щит з розміщеною на ньому лазуровою в золотій оправі державою як символом походження від незалежного володаря. В першій лазуровій частині схрещені високий золотий хрест і срібний із золотим руків'ям східний меч. У другій золотій частині – вовк, який стоїть на задніх

лапах, натурального кольору з червленими очима і язиком. В третій золотій частині – неповний герб Карталінії – зелена вогнедишна гора, пронизана ліворуч срібною стрілою. В четвертій лазуровій частині срібна фортечна башта, яка супроводжується вгорі золотим півмісяцем, поверненим рогами праворуч. Щит увінчаний дворянським коронованим шоломом. Нашоломник – вихідний Російський Державний герб – символ вічного підданства Російської імператорської держави. Намет лазуровий із золотом. Щитотримачі: два золотих леви з червленими очима й язиками, які стоять на перехрещених зелених лавровій і дубовій гілках, перев'язаних лазуровою гілкою”⁸⁶.

Представники роду Жевахових жили і в Полтаві. На Новопроложеній вулиці в будинку якогось О.М.Жевахова розміщалося Полтавське перше міське однокласне початкове училище, відкрите 1989 року.

На початку ХХ століття в Прилуках траплялося прізвище Чиваков. Цілком імовірно, що це один із варіантів спотвореного прізвища Жевахов (так само, як і Чавахов, Чаваков).

Бачимо Жевахових і в Катеринославській губернії, нині це Дніпропетровська область. Якийсь князь І.Жевахов у 1905 – 1913 роках значився у списках власників будинків № 17 і 19 на Воскресінській вулиці Катеринослава. В.М.Жевагіна завідувала книжковим складом повітової земської управи Слов'яносербського повіту Катеринославської губернії⁸⁷.

Аж до жовтневого перевороту 1917 року нащадки грузинських князів Джавахішвілі зберігали пам'ять про своїх предків, про славетний рід споконвічних воїнів-звитяжців. Український письменник Іван Шаповал у книжці „В пошуках скарбів” навіть розповідь історика Дмитра Івановича Яворницького, директора Катеринославського історичного музею, про цікавий випадок із колекцією одного з князів Жевахових.

“Тут, недалеко від Дніпропетровська, жив князь Жевахов. Якось похвалився він, що в нього вдома зберігається велика колекція старовинних речей. Запросив мене приїхати до нього в гості. Це було десь у тринадцятому році. Влітку я приїхав до князя.

„Ану, добродію, покажіть мені вашу колекцію”.

Жевахов повів мене в окрему кімнату і показав чудову музейну колекцію всякої зброї.

„Ви б, князю, подарували все це музеєві. Навіщо воно тут, дома?”

„Нізащо в світі! З якої речі! Це ж фамільне багатство!”

„Ну й що з того, як фамільне? Це не завадить, щоб ці речі були виставлені в храмі культури. Як ви на це?”

„Е, ні, не можу: це святиня моїх предків, не віддам”.

Довгі мої переконування ні до чого не привели. Князь не поступався. Я тоді страшенно на нього розгнівався, грюкнув дверима й пішов з будинку. Аж чую, торохтить екіпаж. Глядь – сидить князь і махає рукою, щоб я зупинився. Я став і чекаю.

„Пробачте, Дмитре Івановичу, я прошу вас повернутись до мене”.

„Повернусь тоді, – кажу, – коли всі експонати віддасте музеєві”.

Князь покрутив свої пишні пофарбовані вуса, подумав-подумав і погодився. Віддав усю колекцію... Все це назавжди стало власністю музею”⁸⁸.

Цей випадок, окрім усього, свідчить ще й про те, що в родинх навіть дуже віддалених грузинських нащадків збереглася традиція пошани до гостей: образити гостя в своєму домі для грузина є великою ганьбою.

* * *

На Полтавщині, в містечку Яреськах і його околицях у XVIII столітті жила ще одна родина Джавахішвілі. Проте це були не князі, а дворяни. Макар Степанович Жевахов (близько 1712 – 1787) із 18 лютого 1742 року служив у 3-й роті Грузинського гусарського полку в званні поручика. За наявними відомостями, він був добре знайомий із поетом Давидом Гурамішвілі, бо у березні 1747 року він підписав „атестат” на присвоєння Гурамішвілі звання поручика. Спілкувалися вони й тоді, коли оселилися на Полтавщині, адже Миргород, де жив поет, і Яреськи, де осів Жевахов, були на відстані двох десятків верст. Макар вийшов у відставку в званні секунд-майора⁸⁹.

Крім маєтку в Яреськах, він у 80-х роках володів ще й хутором Бувівським у Яреськівській сотні, де мав 3 душі підда-

них⁹⁰. Грузинський дворянин заприятився з яреськівським возним – корнетом Пашенком, і 1771 року Макар Жевахов став хрещеним батьком сина Пашенка – Йова⁹¹. Цікаво, що яреськівська родина Пашенків близько зналася з сім'єю славетного письменника Миколи Гоголя, з його дідом Панасом Дем'яновичем Гоголем-Яновським, а отже, Гоголь міг знати й родину Жевахових: усі вони належали до середовища дрібнопомісних дворян⁹².

Секунд-майор Макар Жевахов помер у Яреськах 14 березня 1787 року⁹³. Через два роки, 15 червня 1789 року, помер його син Василь, прапорщик, у віці 30 літ. Удова Макара Жевахова Марина Степанівна 21 серпня 1794 року передала власний маєток у містечку Яреськах під опіку своєму зятєві Остапу Ворожченку⁹⁴, а невдовзі, 1 вересня 1794 року, померла. Прикметно, що Остап Ворожченко, сотенний писар Яреськівської сотні Миргородського полку, теж належав до оточення родини Миколи Гоголя – був хрещеним батьком Дмитра Гоголя-Яновського, брата письменника⁹⁵.

Крім прапорщика Василя Макаровича Жевахова з його дружиною Євдокією Іванівною, у 80-х роках XVIII ст. в Яреськах жив ще й вахмістр Василь Жевахов із дружиною Анастасією⁹⁶.

Відгалуження дворян Джавахішвілі спостерігаємо також на недалекій від Яресьок відстані – в селі Бірках Білоцерківської сотні Миргородського полку. Там одержав 10 дворів дворянин Іесе Джавахішвілі (Джевахов)⁹⁷, згодом частиною цього невеликого маєтку володіла його дружина Ганна⁹⁸, а 1787 року – його син капітан Петро Жевахов.

Прізвище Джавахішвілі, як свідчать документи, в Україні мали не тільки знатні князі й дворяни, а й прості грузини. Так, наприклад, 1758 року до Полтави прибув уродженець міста Тбілісі Єгор Джевахов. Узятий в полон свого часу в Грузії невірними, він був проданий кримським татарам, у яких перебував у неволі протягом 24 років, згодом утік, прибився до козацьких земель – Усть-Самарського форпосту. Звідти добрався до Полтави, „к правящему за коменданта господину капитану Туркистанову” (це був грузин Прангистан Туркистанішвілі), до якого най-

нявся на роботу з угодою: „быть в надзирании собственного ево винограда с заплаотоу на месяц по рублю по пятидесят копеек”⁹⁹. Невдовзі прибулець заявив капітанові про своє бажання повернутися на батьківщину і просив у Туркистанова „пашпорта” – дозволу на проїзд до Тбілісі. Але комендант Полтави не тільки не дав йому документа, а й навіть не повернув йому зароблених за два місяці грошей і, крім того, привласнив собі майно Джевахова. Лише після розгляду справи за скаргою Єгора Джевахова в Київській губернській канцелярії 1759 року йому було видано „пашпорт”, в якому, зокрема, наказувалося: „пропускать везде без задержания и за полонное ево терпение оказывать ему всякое благодеяние и давать деньги и ночные квартиры без препятствия”¹⁰⁰.

* * *

Деякі з нащадків князів Джавахішвілі – Жевахови жили в

Жевахов Пилип Іванович, український бібліограф. Світлина 1967 р.

Україні й у другій половині ХХ століття. Наприклад, у Києві жив Пилип Іванович Жевахов (помер 1970 року), бібліограф, укладач кількох бібліографічних покажчиків з історії й краєзнавства. Своїх глибинних родинних коренів він уже не пам'ятав, проте знав, що походив із грузинських князів. Є нині Жевахови й у Франції, не виключено, що вони – нащадки Миколи Давидовича Жевахова, про якого йшлося вище.

Рід Жевахових залишив по собі кілька то-

понімів на території України. Крім уже згадуваної Жевахової гори в Одесі, нами зафіксовано хутір Лозоватка-Жеваховий поблизу села Бабайківки Катеринославської губернії, неподалік від нього – хутір Жевахівський; урочище Жеважиха (Жевачиха), що по шляху з міста Миргорода до села Комишні Полтавської області. А жителі села Линовиці Чернігівської області ще й сьогодні називають один із районів свого населеного пункту хутором Жевахівщиною.

ОРБЕЛІАНІ

КОРІННЯ РОДУ

Орбеліані – один із найвідоміших і найславетніших князівських родів Грузії. Він перебував у родинних стосунках із царською династією Багратіонів, протягом століть дав багатьох державних і громадських діячів.

Серед членів грузинської колонії в Росії в першій половині XVIII ст. було чимало представників цього клану, наближених до двору Вахтанга VI. Разом із царем із Грузії 1724 року виїхали сім членів дому Орбеліані.

Щонайвідомішим з-поміж емігрантів цього роду був Сулхан-Саба Орбеліані (1658 – 1725), значний грузинський учений, церковний і літературний діяч. Син великого грузинського феодала й дочки арагвського ерістава, він здобув виховання при дворі царя Вахтанга V (Шах-Наваза). Одержавши блискучу освіту, Сулхан Орбеліані став відомим письменником, лексикографом, перекладачем, автором відомої книжки байок „Мудрість вигадки”. У сорокарічному віці він прийняв чернечий постриг під християнським ім'ям Саба (Сава). Високоосвічений царедворець С.Орбеліані був вихователем царя Вахтанга VI і його дружини Русудан, яким і пізніше завжди допомагав у скрутні часи. Наприклад, коли перський шах Гусейн, під протекторатом якого перебувала Грузія, позбавив Вахтанга трону за відмову прийня-

ти магометанство і спровадив його на заслання, а правителем Картлі призначив Вахтангового брата, мусульманина Ієсе, то Сулхан-Саба Орбеліані, намагаючись врятувати свого царя і вихованця, 1714 року вирушив до Європи з метою заручитися підтримкою короля Людовика XIV та папи Климента XI.

1724 року С.Орбеліані у складі почту Вахтанга VI прибув до Москви і невдовзі, 26 січня 1725 року помер у підмосковному селі Всесвятському, де й був похований. У списковій почту грузинського царя 1724 року є запис: „Ис князей монах Сава. При нем брат ево монах же Зосим”¹. Чернець Зосиме Орбеліані (світське ім’я Заал), брат Саби, 1737 року увійшов до складу знатної двірні царевича Бакара Багратіоні. Письменник, лексикограф, каліграф, громадський діяч – такий діапазон діяльності Зосиме Орбеліані.

Письменниками грузинської еміграції були й інші родичі Сулхана-Саби Орбеліані – його брати Ніколож і Деметре та небіж Вахтанг Орбеліані, політичний діяч, астроном, поет, автор „Повісті про Петергоф” (1736). Останній був сином ще одного брата Саби – Вахушті Орбеліані, відомого військового діяча при дворі грузинського царя Георгія XI². Брат Вахтанга Орбеліані – Елізбар – 1724 року зазначений серед придворних грузинського царя Вахтанга VI як „царев дворецкой”.

Згаданий уже князь Деметре Орбеліані, брат Саби, теж займав значну посаду дворецького в почті дружини Вахтанга VI – цариці Русудан. Дружина Деметре – Марія – доводилась рідною сестрою цариці, отже Деметре був свояком грузинського царя-емігранта. Супроводжували Деметре і Марію Орбеліані також три їхні доньки, шість знатних грузинських паній, шість грузинських шляхтичів (азнаурів) і шість служників³. Д.Орбеліані, крім свояцтва з царем Вахтангом, мав близькі родинні стосунки з імеретинським царем, з багатьма знатними грузинськими і кабардинськими князями⁴.

З цього самого роду при дворі Вахтанга VI в Москві у 1724 – 1737 роках перебував князь Мамука Тамазович Орбелов, „передовой полный генерал”, та князь Гіві Орбелішвілі, „над казначеями надзиратель”, інші родичі.

Рід Орбеліані перебував у нурті політичних подій і в XIX

столітті. Князь Вахтанг Орбеліані, який 1801 року супроводжував засланих до Петербурга грузинських царевичів Багратіонів, був налаштований проти російського уряду, входив до грузинських опозиційних кіл у Петербурзі. 1832 року він узяв участь у антиросійській змові грузинської дворянської інтелігенції, яку очолили представники династії Багратидів, за що зазнав заслання ⁵.

В УКРАЇНІ

Рід емігрантів Орбеліані пустив своє коріння здебільшого в Полтавській і Чернігівській губерніях. Причому „полтавські” Орбеліані були внесені до 1-ї частини дворянської родовідної книги Полтавської губернії, а „чернігівські” – до 6-ї частини аналогічної книги Чернігівської губернії, куди ввійшли „древние благородные дворянские роды, доказательство дворянского достоинства которых восходит за 100 лет, но благородное течение покрыто неизвестностью” ⁶.

Доля жорстоко повелася із знатними грузинськими родами, кинувши їх із царської й палацової величі та шаноби в жорстоку реальність чужини. Свояк царя Вахтанга князь Деметре Орбеліані (за тодішньою російською писарською традицією – Дмитрій Арбелієв або Арбелов) змушений був служити в Грузинській гусарській роті в складі російської армії у званні прапорщика. За імператорським указом 1738 року він одержав маєток в Україні – 28 дворів у містечку Ромнах Лубенського полку і ще 2 двори в селі Ярмолинцях Роменської сотні ⁷.

Перспектива жити далеко від батьківщини його не задовольняла, він прагнув оселитися в ближчих до Грузії краях. 1738 року, вже знаючи про виділення йому землі в Україні, Д.Орбеліані звернувся до Сенату з проханням дозволити йому разом із земляками-емігрантами Нодаром Бараташвілі й Ерасті Джавахішвілі нести службу в місті Кизлярі, на березі Тереку. Вони обіцяли влаштувати в тих місцях „немалые шелковые и виноградные заводы, хлопчатую бумагу, и по знанию тамошних мест, краску изыскать, какая употребляется в Персидском и Турецком государствах и состоит в не малой цене; к тому же надеются, по усмотрению места и вод, завести пшено сорочинское” (рис

– Л.Р.), а також надати інші послуги „к государственной пользе”. Разом із цим грузинські князі просили „пожалованные деревни на Украине при них оставить”⁸. Проте їм було відмовлено в проханні.

Син князя Деметре Орбеліані, Герасим, як малолітній водночас із батьком одержав у Ромнах 5 дворів⁹. Юнаком він став служити в армії, мав звання капітана й загинув під час Семилітньої війни¹⁰. Його донька Марія Герасимівна одружилася з капітаном Севського піхотинського полку Флором Заріцьким (Зарецьким), і 1774 року вони володіли в Ромнах дворами – Маріїною дідижною.

Їхня донька Тетяна Флорівна Зарецька взяла шлюб із роменським жителем Олександром Івановичем Полетикою (1776 – 1843). Цікаво, що, овдовівши, О.І.Полетика вдруге одружився з Катериною Васиівною Капніст, донькою відомого письменника Василя Капніста, який теж мав маєток у Ромнах.

* * *

В Чернігівській області є містечко з напрочуд гарною й дзвінкою назвою – Срібне. За Гетьманщини воно входило до Прилуцького полку. Саме там і одержав маєтність князь Андрій Орбеліані – родоначальник гілки, яка, прищеплена в Україні в далекому XVIII столітті, збереглася до сьогодні. Андрій народився в Грузії 1713 року. З 1738 року він служив у Грузинському гусарському полку, 1753 року був прапорщиком 2-ї роти¹¹. 1743 року він одержав 15 дворів у Срібному і стільки ж – у містечку Варві¹². Проте вже через десять літ він володів тільки 9 дворами¹³. Андрій Орбеліані узяв шлюб із Анастасією Іванівною, вдовою сотника Прилуцького полку Матвія Себастьяновича¹⁴. Анастасія походила із знатного роду Даровських¹⁵, і шлюб із князем, хоч і збіднілим, був для неї престижним.

Їхній син Володимир Андрійович Орбеліані, капітан, не поривав зв'язків із родиною Себастьяновичів. Бунчуковий товариш Прилуцького полку Іван Андріянович Себастьянович, власник сіл Мормизівки і Брагинців Лохвицького повіту, мав кількох дочок. Найстарша з них Текля (Фекла) у першому шлюбі була за Олександром Стороженком, а вдруге вийшла за Володимира Орбеліані. Вона й принесла йому як віно 22 двори в Брагинцях і 35

– у Мормизівці¹⁶. „Княгиня капітана Орбеліянова” невдовзі стала „колезькою асесоршею”: очевидно, Володимир Орбеліані покинув військову службу. Вона пережила свого чоловіка, виховала трьох синів – Якова, Павла й Миколу.

Деякі матеріали про князів Орбеліані, жителів містечка Варви, знаходимо у фонді відомого українського вченого-філолога Осипа Бодяньського¹⁷. Батько вченого – Максим Гаврилович Бодяньський, священник містечка Варви, зберіг чимало документів, пов’язаних, зокрема, з грузинами, документів, що стосуються церковних справ: прохання князя Володимира Орбеліані до єпископа Полтавського Анатолія 1812 року¹⁸, до єпископа Полтавського і Переяславського Мефодія 1818 року щодо місцевої церкви¹⁹, листи Якова Орбеліані до священника М.Г.Бодяньського (1833 – 1839) з приводу вінчання їхніх кріпаків²⁰, листи княжни Марії Орбеліані.

Князі Орбеліані надавали щедрі пожертви на будівництво церкви Різдва Богородиці в містечку Варві, яка була споруджена коштом парафіян 1851 року. Князь Микола Орбеліані 1856 року придбав цінну ікону, яку 1862 року було розміщено в кіоті цієї церкви.

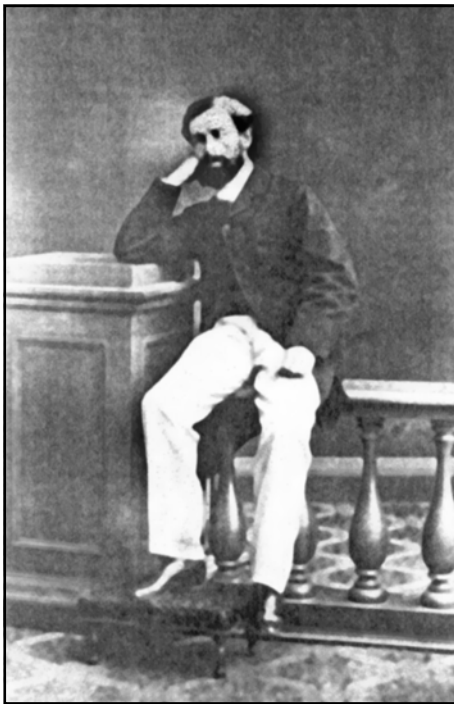
ТРИ БРАТИ

Князь Павло Володимирович Орбеліані, власник села Брагинців Лохвицького повіту за років свого життя писався як Орбеліанов. Його син Петро вже мало відчував свій зв’язок із Грузією. Життя, проведене в Україні, поєднало їх із українським дворянським середовищем. Особливо близькі стосунки склалися в родині Орбеліані з сім’єю Малам, які жили в селі Дашенках того таки Лохвицького повіту. Так, наприклад, Павло Володимирович Орбеліані став хрещеним батьком Федора Захаровича Малами (народження 1794 року), а його син Петро Павлович – „восприємником” Степана Захаровича Малами (народження 1797 року)²¹.

Микола Володимирович Орбеліані, губернський секретар, із дружиною Євламπίєю жив у селі Руді Лохвицького повіту, мав синів Миколу та Панаса й доньку Олександру. 8 серпня 1853 року Герольдією було утверджено належність роду Орбеліані

до дворянства. Відтепер уже й Микола Миколайович Орбеліані, поміщик Лохвицького повіту, з дружиною Наталією Павлівною, і їхні діти Борис, Іліодор та Володимир ²² відчували себе повноправними дворянами Полтавської губернії. Ім'я Миколи Миколайовича Орбеліані бачимо в „Спискові дворян, відомих своєю літературною, науковою і громадською діяльністю” ²³. Він одержав добру освіту в Київському університеті, з 1869 року служив у Лохвицькій повітовій земській управі, а з 1877 року став її головою, обирався губернським гласним від Лохвицького повіту ²⁴.

Син М.М.Орбеліані, Іліодор Миколайович Орбеліані, колезький асесор, володіючи в Лохвицькому повіті 123 десятинами землі, жив у місті Городні Чернігівської губернії. На початку

Князь Микола Якович Орбеліані.
Світлина кінця XIX ст.

XX століття він служив старшим помічником на-глядача 1-го округу акцизного управління, був головою правління Вільно-Пожежного товариства Городні ²⁵.

Донька Миколи Володимировича Орбеліані, Олександра Миколаївна, 1850 року стала на весільний рушник із Миколою Олексійовичем Гамалією (народження 1806 року) – офіцером Чорноморського флоту, капітан-лейтенантом у відставці (1837), який мав 200 десятин землі в Чернігівській губернії. Олександра Миколаївна Орбеліані-Гамалія

померла і похована в Ялті, а прах її чоловіка покоїться в садку села Лисогори колишнього Борзенського повіту.

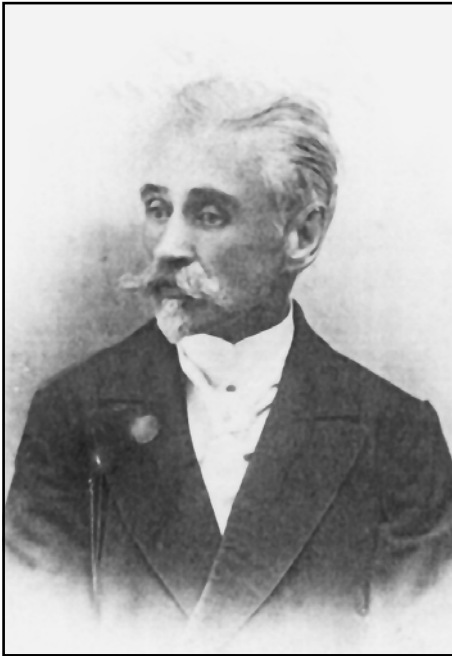
В історичних джерелах другої половини XIX століття, в яких ідеться про містечко Ічню Борзенського повіту Чернігівської губернії, згадується, що „в парафиевском приходе (в 20 верстах от Ични) есть бедное семейство фамилии “Орбилиана””²⁶. Іноді в документах натрапляємо на спотворену форму прізвища Орбеліані – Орделян.

Третій із синів Володимира Орбеліані – Яків Володимирович, губернський секретар, і його дружина Ксенія Петрівна 1853 року домоглися підтвердження прав дворянства. На час лікві-

дації кріпацтва вони володіли маєтком у селі Жданах Лохвицького повіту Полтавської губернії, у якому налічувалося від 300 до 500 душ²⁷. Подружжя залишило по собі десятеро синів і доньок: Миколу, Митрофана, Костянтина, Івана, Петра, Василя, Володимира, Віру, Анастасію, Людмилу²⁸.

ДІТИ ЯКОВА ОРБЕЛІАНІ

Із дітей Якова Орбеліані щонайбільше був знаний на Полтавщині його син Воло-

Князь Василь Якович Орбеліані.
Світлина не пізніше 1904 р.

димир Якович. Він здобув освіту в приватному навчальному закладі. З 9 березня 1853 року перебував на військовій службі, почавши з унтер-офіцерського чину. Брав участь у Кримській війні. 23 травня 1865 року вийшов у відставку в званні штабс-капітана. Із 20 грудня 1876 року до 1883 року перебував на посаді голови Лохвицької межевої комісії²⁹. Володимир Якович (як і його двоюрідний брат Микола Миколайович Орбеліані) на початку 80-х років обирався губернським гласним від Лохвицького повіту. Впродовж шести літ, із вересня 1880 по вересень 1886 року дворянство Лохвицького повіту доручало йому бути своїм предводителем.

Володимир Якович Орбеліані був похований у селі Жданах тогочасного Лохвицького повіту (нині – Лубенського району). Ще й сьогодні жителі цього села розповідають, що під Введенською церквою існував склеп, у якому в XIX – на початку XX століть ховали сільську знать. Були знатні поховання й на цвинтарі поблизу церкви. Зокрема, там стояли надгробки князя Володимира Орбеліані, княгині К.П.Орбеліані, а також доньки місцевої дідишки Устимович. За сталінських часів, у 30-х роках, Введенську церкву було зруйновано, 1937 року її переробили на школу. Надгробки князів Орбеліані з наказу місцевої влади побили й закопали в землю біля церкви, щоб не було й сліду і згадки про них.

Тільки 1992 року, коли розпочалася добудова сільської школи й будівельники рили котлован для фундаменту, відкопали чотири фрагменти тих давніх мармурових надгробків. На одному з них виکارбуваний надпис: “Князь Владимир Орбелиани” (частина цього пам’ятника сьогодні лежить у сквері поблизу школи). Другий фрагмент (він зберігся в сільському громадському музеї) має надпис: “Княгиня К.П.Орбелиани. + 1 июля 1890 г.”. Ще два занедбані уламки надгробного пам’ятника – мармурову фігуру жінки в довгому одязі на взірєць тоги, розбиту на дві частини, – авторка цих рядків і нащадок роду Орбеліані, Галина Георгіївна Орбеліані-Булатнікова навесні 2004 року також перенесли до громадського музею села Жданів.

Цікаві відомості вдалося нам зібрати у старожилів і краєзнавців цього села. До сьогодні в Жданах зберігся красивий ста-

Фрагмент надгробку княгині К.П.Орбеліані,
похованої в селі Жданах. Світлина 2004 р.

ровинний будинок, у якому на початку ХХ століття існувала двокласна жіноча школа типу гімназії, яка діяла під егідою лохвицького дворянства. До цього навчального закладу звозили дівчаток, здебільшого бідних дворянок із усього Лохвицького повіту і давали їм фах гувернанток та вчительок початкових шкіл. Поза сумнівом, Орбеліані були опікунами цієї жіночої школи. Цікаво також те, що наприкінці ХІХ – на початку ХХ століть неподалік від села Жданів існував хутір Княжий, певна річ, його назва теж пов'язана з родиною князів Орбеліані.

Брат Володимира – Митрофан Якович Орбеліані – народився 1843 року, навчався в 1-й Київській гімназії. В 1871 – 1873 роках служив у Дворянській опіці. 1880 року мав чин колезько-

го реєстратора, згодом – губернського секретаря. Чимало уваги приділяв місцевій освіті, був членом Лохвицької повітової училищної ради від земства, 1880 року – почесним доглядачем Лохвицького повітового училища. Із вересня 1886 року він став наступником свого брата Володимира на посаді предводителя дворянства Лохвицького повіту і перебував на цьому уряді до січня 1893 року³⁰. Попри знатність свого роду Митрофан Орбеліані володів усього лиш 13 десятинами землі в Лохвицькому повіті, тоді як його дружина Марія Миколаївна принесла йому спадкових 611 десятин³¹.

Дехто із збіднілих синів Якова Орбеліані покинув Полтавщину і став шукати щастя деінде. Так Петро Якович Орбеліані, наприклад, жив у Петербурзі, де мав власний будинок, служив у званні штабс-ротмістра у Головному штабі³². А Костянтина Яковича на початку ХХ ст. бачимо у спискові землевласників, які заклали своє майно в Харківському земельному банку.

Панни з роду Орбеліані поріднилися з полтавським шляхетством. Княжна Людмила Яківна Орбеліані 20 вересня 1870 року взяла шлюб із Іваном Васильовичем Сахно-Устимовичем (? – 1887), який 1863 року служив помічником хорольського повітового справника³³. Їм перейшов маєток князя Якова Володимировича Орбеліані у селі Жданах Лохвицького повіту. Сини Людмили Яківни теж жили на Полтавщині: Валеріян Іванович Сахно-Устимович – у дідівському маєтку Жданах, а його брат Василь Іванович – у селі Семенівці сусіднього Хорольського повіту; обидва брати на початку ХХ ст. були членами Лохвицького товариства сільських господарів.

Митрофан Якович Орбеліані мав синів Олексія й Олександра та доньку Ольгу. Олексій близько 1885 – 1889 рр. одержав освіту в колегії Павла Ґалаґана в Києві; його товариш по навчанні Агатангел Кримський згадував, що молодий Орбеліані мав українські симпатії³⁴. До речі, в цій самій колегії навчалися нащадки грузинів Джавахішвілі – брати Володимир і Микола Жевахови. З вересня 1902 р. О.М.Орбеліані був почесним мировим суддею Лубенського повіту. Того самого року він виступав у повітовому земстві з актуального на той час питання – про скасування податку на сільськогосподарські знаряддя й машини³⁵. Він

Князь Олексій Митрофанович Орбеліані з дружиною. Світлина початку XX ст.

жив у селі Литв'яках Лубенського повіту. Однак протягом деякого часу – 1900 року – він і його мати Марія Миколаївна фігурують як жителі села Часниківки Лохвицького повіту. Олексій і його брат Олександр займалися громадською роботою, були обрані земськими гласними: перший – від Лубенського, а другий – від Лохвицького повіту (в 1910 – 1916 роках).

У Дніпропетровському історичному музеї зберігся лист князя Олексія Орбеліані, написаний ним із села Ісачки (це сучасне село Висачки, що поб-

лизу Литв'яків) і датований 29 вересня 1901 року, до відомого українського історика Дмитра Івановича Яворницького. Подаємо повністю його текст, адже лист свідчить про зацікавленість князя Орбеліані археологією та історією України, а також про коло знайомств автора листа.

„Глубокоуважаемый Дмитрий Иванович!

После того, как Вы доставили нам удовольствие быть у нас, мне пришлось быть в Ахтырском уезде Харьковской губ. в имени Бразолей, где на песках после сильных ветров обнажается значительное количество стрел и черепков древней посуды, а также монет и серебряных украшений, относящихся, по-видимому, к удельному периоду.

Зная, какой интерес представляет для Вас все, относящееся к археологии, я просил сфотографировать часть найденных вещей и снимок препровождаю Вам. Если вещи найдете достойными Вашего внимания и если в 1902 году Вы опять завернете к "Паничу", то не откажите проехать со мной к Бразолям, которые рады будут нашему приезду, а Вы посмотрите найденные вещи и поищите новых.

Адрес: село Литвяки Лубенского уезда Полтавской губернии.

Жена и я шлем Вам наш сердечный привет.

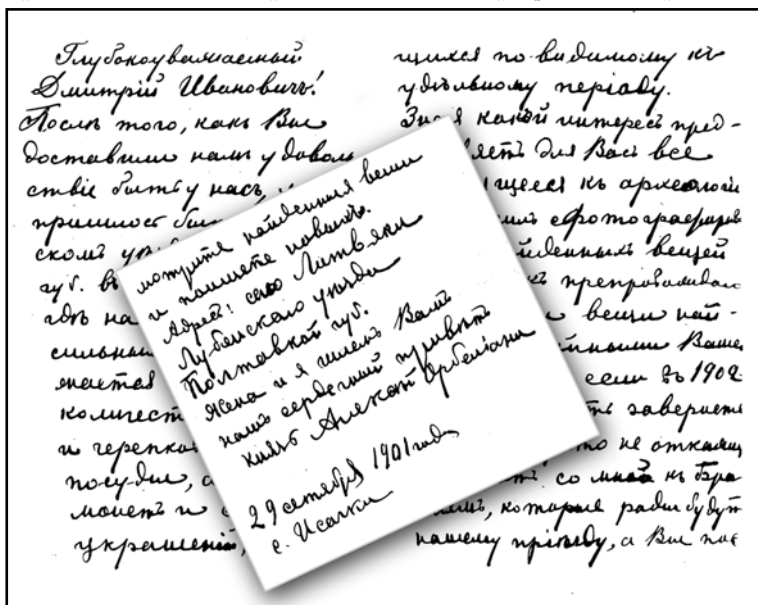
Князь Алексей Орбелиани.

29 сентября 1901 года.

с. Исачки" ³⁶.

Лист князя Олексія Орбеліані до Дмитра Яворницького.

У селі Исачках Орбеліані мали гарну садибу, вишуканої краси будинок. 1921 року Олексій Митрофанович Орбеліані

виїхав за кордон. Помер він у Бельгії 1942 року.

Його син Андрій (1901-2000), за фахом інженер, жив у багатьох країнах світу, останні двадцять років свого життя провів у місті Нельсоні (Канада), дітей не мав.

Для всіх членів сім'ї Орбеліані такі риси, як поглиблений інтерес до історії, археології.

Зацікавлення українською старовиною спостерігаємо не тільки в родині Орбеліані, а й у інших грузинських сім'ях, які жили в Україні.

З ГРУЗІЄЮ В СЕРЦІ

До наших днів у містах Дніпропетровську й Донецьку збереглася гілка роду грузинських князів, яка вийшла від тих таки лохвицьких Орбеліані. Представники цього князівського дому жили також у місті Слов'янську на Дворянській вулиці. Якийсь князь Орбеліані був членом Тимчасової комісії з управління Слов'янськими мінеральними водами, а княгиня Єлизавета Степанівна Орбеліані – головою Слов'янського комітету Червоного Хреста³⁷.

Одна із панн Орбеліані стала дружиною Дмитра Святополка-Мирського, який наприкінці ХІХ століття був катеринославським губернатором; подружжя мало доньку Марію.

Син дідица Лохвицького повіту князя Якова Володимировича Орбеліані, Василь Якович, свого часу виховав двох синів – Валер'яна та Еммануїла³⁸, які, здогадуємося, переїхали з Полтавщини до Катеринослава (нині Дніпропетровськ). Князь Еммануїл Васильович Орбеліані (нар. близько 1880 року) 1902 року одружився з Оленою Костянтинівною Волчанською, не виключено, що їхній шлюб стався в Харкові; пані Олена 1912 року мала власний маєток у хуторі Красна Гірка, що поблизу станції Краматорської Південної залізниці. Еммануїл згадується в документах також як землевласник села Олександрівки Ізюмського повіту Харківської губернії. Подружжя виростило дітей: Тамару (1903, Катеринослав – 1941, Сталіно), яка навчалася в Харківському інституті шляхетних панн, Георгія (1905 – 1965) і Віру (померла в дитинстві, після 1904 року).

Князь Еммануїл Васильович Орбеліані з дружиною Оленою Костянтинівною. Світлина 1902 р.

Георгій до семилітнього віку виховувався в родині своєї хрещеної матері – Юлії Олександрівни Значко-Яворської, згодом у гімназії, хоча мріяв про військову кар'єру³⁹. 1932 року Орбеліані переїхали до м. Сталіна (Донецьк). 1935 року Георгій Еммануїлович одружився з Ганною Іванівною Богоявленською (? – 1988), вони мали дітей Галину й Анатолія.

Анатолій Георгійович Орбеліані нині живе в місті Донецьку. Його сестра Галина Георгіївна Орбеліані (1936 року народження, у шлюбі Булатнікова) 1960 року закінчила Донецький університет, працювала викладачем Дніпропетровського технікуму зварювання й електроніки. Галина Георгіївна Орбеліані-Булатнікова сьогодні – заступник голови Дніпропетровського обласного центру грузинської культури „Сакартвело” („Грузія”). Це товариство було створене 26 травня 1997 року, в річницю про-

Княжна Тамара Еммануїлівна
Орбеліані в дитинстві.

Гурамішвілі сталося наше з нею знайомство. Почалася спільна праця й пошуки. У травні 2004 року ми з Галиною Георгіївною і дніпропетровським журналістом Миколою Чабаном об'їздили чимало сіл Лубенського і Лохвицького районів із метою пошуку слідів родини Орбеліані. Побували ми і в Лохвиці, й у Жданах, Литв'яках, Сенчі, Висачках.

Дуже зворушувало те почуття кровної зацікавленості, з яким сприймала Галина Георгіївна кожен звіт про своїх предків, будь-яку дрібну деталь із їхнього побуту, про які згадували старі жителі Полтавщини. Наприклад, у Сенчі Лохвицького району місцева жителька Оксана Петрівна Шинкаревич розповіла про те, що князі Орбеліані жили також у їхньому селі. Її батько

голошення Незалежності Грузії. Товариство ставить за мету зміцнення дружби українського і грузинського народів на нових засадах – як двох рівноправних незалежних держав. Галина Георгіївна – директор недільної грузинської школи, координатор товариства „Сакартвело” в справах культури.

Галина Георгіївна Орбеліані-Булатнікова веде наполегливі пошуки свого родоводу, вона побувала у багатьох місцях України, пов'язаних із перебуванням її предків Орбеліані. В Миргородському літературно-меморіальному музеї Давида

Петро Іванович Чабалін (1907 – 1975) замолоду служив у князя Орбеліані, й обов'язком десятирічного хлопчика було доглядати за великою панською бібліотекою: витирати пил на книжках, чистити скло в газових лампах. Після жовтневого перевороту 1917 року, коли князі виїхали з Сенчі, їхній маєток довго залишався бездоглядним. Зрозумівши, що пани вже не повернуться, Петро Чабалін переніс частину орбеліанівської книгозбірні з маєтку до села. Саме ці книжки 1923 року й склали основу Сенчанської районної бібліотеки. Ця книжкова колекція загинула під час німецької окупації Полтавщини 1941 – 1943 років, коли в сільському клубі розмістилася німецька жандармерія: бібліотечні книжки нищилися, ними розпалювали в печах...

У Сенчі на горі був колись, як казали, панський “замок”, великий садок, поля полуниці. Тепер від усього того не лишилося й сліду. За радянських часів через гору проклали новий асфальтований шлях. А пам'ять про князів Орбеліані збереглася хіба-що в згадках деяких жителів.

Я дивилася на Галину Георгіївну Орбеліані й бачила, як

Гора в селі Сенчі, де, за переказом, був маєток князя Орбеліані.
Світлина 2003 р.

Галина Георгіївна
Орбеліані-Булатнікова.
Світлина 2004 р.

сумно темною вологою бралися її великі блискучі очі – очі української грузинки, яка по зернині збирала до купи відомості про знаменитий грузинський рід, що впродовж століть був розпорошений по світах.

СААКАДЗЕ

ШЛЯХИ ІВЕРСЬКОЇ ІКОНИ БОЖОЇ МАТЕРІ

Грузинські князі Саакадзе, які поселилися в Україні, виводили свій рід від національного героя Грузії Георгія Саакадзе (бл. 1580 – 1629) – Великого Моураві, політичного діяча, полководця, борця проти іранської тиранії.

У почті царевича Бакара в Росії у 30-х роках XVIII ст. були князі Баадур Саакадзе, Ніколоз Саакадзе та дворянин Автандил Мерабович Саакадзе, а в почті царя Вахтанга VI – дворянин Йованез Сааков¹.

Князь Ніколоз Саакадзе, син Георгія, з 1726 року жив у Росії. Цариця Русудан і царевич Бакар сприяли Ніколозу в усіх його справах, наприклад, 1740 року просили Сенат призначити його на службу. Прослуживши кілька років у Грузинському гусарському полку, він вийшов у відставку в званні поручика. 1748 року родині Саакадзе було виділено землі в Україні, в Прилуцькому полку: Ніколозу – 20 дворів у містечку Ічні, а його малолітнім синам Георгію (Єгору) та Івану – там таки по 5 дворів кожному². Найстарший же із синів Ніколоза – Олексій – теж поселився в Прилуцькому полку, одержавши 1745 року 30 дворів у містечку Монастирищі. Згодом Олексій Саакадзе успадкував ще й ічнянські маєтності батька і братів.

Не відомо, як складалося життя Ніколоза Саакадзе на Прилуччині, так само як не відомо, чому він виїхав з України. Напевно, грузинська кров прагнула на південь, ближче до батьківщини. У 1744 – 1746 роках бачимо князя Ніколоза Саакадзе серед жителів міста Кизляра в Дагестані. 1763 року вийшов указ Сенату „Про розмноження в Кизлярі шовковичних заводів”. З цього указу довідуємося, що Ніколоз Саакадзе, вже в глибоко похилому віці, власним коштом завів поблизу Кизляра шовковичний завод. Названим указом було надано розпорядження – в усьому сприяти князеві Саакадзе³.

Його син Олексій (1720 – 1785) у 1748 році служив сержантом піхотинського полку, який перебував у Кизлярській фортеці⁴. Маєток Олексія в Монастирищі, на відміну від багатьох інших грузинських поселенців, не занепав, а навпаки, дедалі збагачувався. У 80-х роках у власності князя Олексія було вже 50 дворів, у яких налічувалося 70 селянських господарств⁵. 1764 року секунд-майор Саакадзе мав у Монастирищі кінний завод із 30 кобилами і 2 жеребцями⁶.

Здобувши чин секунд-майора, Олексій Саакадзе покинув військову службу. Він поєднав свою долю з жінкою із відомого прилуцького козацько-старшинського роду Марковичів – донь-

кою бунчукового товариша Дмитра Федоровича Марковича (? – 1758) і Єфросинії Михайлівни Жуковської, доньки лубенського судді.

Як і всі грузини, О.Саакадзе дбав про місцеві православні храми і про національні святині Грузії. Цікавий такий факт. У Монастирищі, на правому березі річки Удаю, в церкві Святого Архістратиґа Михайла аж до другої половини ХІХ століття зберігалася одна з найбільших святинь грузинського народу – ікона Іверської Божої Матері. Цю чудотворну ікону шанували за її надзвичайну чудодійну силу, яку вона виявляла за десять століть її існування. Чудесна дія цього святого образу позначилася на долях народів кількох країн – Іверії (це стародавня назва Грузії), Греції, Візантії, Московії, України.

Саме з Іверії почався цей дивовижний шлях. Понад тисячу років тому доля привела якусь благочестиву вдовицю-іверійку

до Греції. Вона оселилася в місті Нікеї, вела побожне життя, молячись у своєму домі до святого образу Богоматері. Візантійський імператор Феофіл, убачаючи в іконах поклоніння кумирам, наказав повсюдно знищувати образи. Лихо наблизилось і до житла грузинської вдови: один із візантійських воїнів пробив ікону списом. І сталося диво: з рани на щоці цівкою потекла кров. Розуміючи, що не вберегла святу ікону, грузинка вирішила пустити її на води Мармурового моря. І знову ди-

Іверська ікона Пресвятої Богородиці

вина: ікона не впала навznak, а попливла хвилями стоячи.

Удовин син вирішив потому присвятити себе богові, вирушив на Афонську гору – одну з найбільших твердинь православної віри, прибився там до новозаснованого грузинами Іверського монастиря. Туди ж морськими хвилями прибула й ікона, що належала його матері-іверійці: ченці упізнали її за знаком від списа на щоці. Кілька разів ченці урочисто вносили святий образ до храмового вівтаря, але він щоразу сам собою опинявся над монастирською брамою. Потому Матір Божа з'явилася уві сні ченцеві Гавриїлу-іверу, сповістивши про бажання охороняти весь Іверський монастир своєю милістю й благодаттю. Так і залишили її над брамою – порталом. Отож, звідти пішла й друга назва ікони – „Портаїтиса”, „Брамарниця Іверська милостива”.

Слава про чудотворну линула світом. У Москві архімандрит (згодом патріарх) Никон замовив у архімандрита Іверського монастиря Пахомія точну копію ікони. З дотриманням священного ритуалу ця копія була виконана іконописцем Іамвліхом Романовим. І нововідтворений образ мав таку саму чудодійну силу. В Москві на початку 50-х років XVII століття з нього зробили кілька копій – для родини царя Олексія Михайловича, для патріарха Никона, для Іверського Валдайського монастиря.

Під заступництвом Іверської ікони розпочиналися всі добрі справи. Вона сприяла припиненню в Москві чумного мору. На її підтримку уповали грузини, які 1699 року утворили першу грузинську колонію в Москві на чолі з царем Арчилом. Ще 1658 року за указом Патріарха Никона було встановлено свято ікони Іверської Богоматері, яке впродовж двох із половиною століть щороку відзначали 22 серпня⁷. Виготовлений на Афоні дублікат ікони Іверської Богоматері зазнав багатьох поневірянь (зокрема, за радянських часів), аж поки не знайшов притулок у Новодівичому монастирі.

Грузинські емігранти дуже шанували цю святиню, а зроблені з неї копії берегли, як сімейні реліквії. Одна з них потрапила до родини Саакадзе, з нею й прибула до України.

В „Історико-статистичному описі Чернігівської єпархії” знаходимо цікаве звідомлення про цю ікону в церкві містечка

Монастирища: „В киоте под серебряною позлащенною ризою Иверская икона Божией матери, окруженная изображениями пророков и событиями Спасителя. Вверху надпись: и протстиса ту иверу (що значить: „и простится тут иверу”, тобто грузину. – Л.Р.). Внизу написано: „1742 г. Июн. 20 д. Изображень св. образъ коштомъ преосвященнаго архієпископа Іоанна Могилянського, о спасении души своей”. У образа привеска с надписью: „Сія икона Иверския Богоматери отдана в парафіальную монастирецькую церковь св. Архистратига Михаила от дому князя Алексія Николаевича Саадзієва, который родился 1720 мар. 8, а умер 1785 генв. 8 д.”⁸.

ДОЛЯ ПОЕТА ДМИТРА СААКАДЗЕ

В Україні у другій половині XVIII століття простежується діяльність грузинського поета Дмитра Саакадзе. До Росії він потрапив 1734 року, 1737 року був у списковій почті царя Вахтанга VI. Через три роки цариця Русудан, виявляючи йому своє заступництво, звернулася до Сенату з проханням призначити Д.Саакадзе на службу⁹.

Проте на військову службу, як це чинили інші його земляки, він не пішов. Більше того, у своїх віршах він іронізував над тими, хто вступив до Грузинського гусарського полку. Часто його твори гострі, дошкульні, ущипливі. Наприклад, у одному з віршів він насміхається над своїм приятелем-поетом Давидом Гурамішвілі, який у невисокому званні служив у гусарах: „Датучі вже звук до солдатських каш”. Дмитро Саакадзе мав тісні стосунки із небожем Давида Гурамішвілі – молодим Мамукою Гурамішвілі, якому присвятив вірші.

Творчий доробок Дмитра Саакадзе, як і поетичний спадок Давида Гурамішвілі, дійшов до нашого часу не повністю: його вірші збереглися в Грузії тільки в одному рукописному збірнику¹⁰, який був складений Георгієм Авалішвілі. (Цікаво, що Г.Авалішвілі в 1784 – 1802 роках служив секретарем грузинського посольства в Петербурзі. А отже, він міг бувати в амбасадорських справах і в Україні, зокрема, на Полтавщині, в місті Кременчуці,

де в 80-х роках XVIII ст. була розташована ставка грузинського царевича Маріана, і в Миргороді, де жила родичка Георгія Авалішвілі – Тетяна Василівна Авалішвілі, яка перебувала в шлюбі з поетом Давидом Гурамішвілі).

Лірика Д.Саакадзе тонка й колоритна, в ній знайшли відображення меланхолійні настрої грузинських емігрантів, їхня туга за батьківщиною ¹¹. Д.Саакадзе відомий ще й перекладацькою діяльністю. Є деякі дані про те, що він переклав п'єсу французького драматурга Ж.Расіна „Іфігенія в Авліді” ¹², а 1743 року вчинив переклад твору українського письменника й проповідника Петра Могили (1597 – 1647) „Катехізис” ¹³.

Не відомо, як складалася доля Дмитра Саакадзе протягом наступних десятиліть. Серед осіб, які одержали маєтки в Україні, його немає. Слід Дмитра Саакадзе знову з'являється лише 1784 року в одному з документів Миргородського повітового суду, в якому розглядалася справа про напад розбійників на будинок миргородського протопопа грузина Мікеладзе. Під час розгляду цієї справи серед інших свідків давав показання князь Дмитро Васильович Саакадзе. У справі є його підпис грузинською мовою: „Кніаз Мітрі Васілісдзе Саакадзе” ¹⁴. Ми вважаємо, що це й був грузинський поет Дмитро Саакадзе.

Як впливає з документів згаданої судової справи, під час нападу грабіжників на миргородську садибу протопопа Мікеладзе в грудні 1784 року князь Д.Саакадзе жив у Миргороді, бо зміг приїхати до протопопа відразу після нападу злочинців.

Зіставляючи різноманітні факти, приходимо до висновку, що Д.Саакадзе не належав до тих грузинів, які жили в Миргороді постійно, але бував у цьому місті часто. Там проживала його донька Марія Дмитрівна Саакадзе (бл. 1749 – 1791), яка була одружена з грузинським князем підполковником Давидом Юрійовичем Ратієвим (1721 – 1792) ¹⁵, миргородським повітовим суддею. В тому ж таки Миргороді жила княжна Єлизавета Дмитрівна Саакадзе, очевидно, друга донька поета Дмитра Саакадзе. У метричній книзі Воскресінської церкви міста Миргорода за 1785 рік вона згадується без прізвища (за самим лише ім'ям, без прізвищ, тоді записували тільки дуже відомих у місті людей): „Елисавет Дмитриевна княжна”. У цьому документі вона фігурує як

хрещена мати Катерини – доньки полкового осавула Миргородського полку Дем'яна Гавриша¹⁶.

Єлизавета не поривала стосунків із сім'єю Гавришів і згодом. У метричній книзі Успенської церкви Миргорода є запис від 30 листопада 1791 року: „Крещенна младенца Варвара, рожденная от законных родителей секунд-майора Дамияна Гавришева и жены его Елисавет Николаевны, при крещении восприемницею была княжна Елисавет Дымитриевна Сагазова”¹⁷.

Що ж саме пов'язувало Єлизавету Дмитрівну Саакадзе з Гавришами? Чи не була й дружина Дем'яна Гавриша – Єлизавета Миколаївна – з грузинського роду? Можливо, це була донька Ніколоза Саакадзе? Поки-що це лише припущення, а проте воно має підстави, адже родину Гавришів ми постійно бачимо в контактах із людьми, близькими до грузинського середовища Миргорода.

Беручи до уваги ці та інші відомості про князів Саакадзе в Україні, спробуємо хоча б приблизно визначити дату смерті поета Дмитра Саакадзе. Ймовірно, його життя закінчилося в часовому проміжку між 1785 роком (остання відома нам згадка про цього діяча датована груднем 1784 року) і 1791 роком. Саме того року грузинський митрополит Іона Гедеванішвілі-Мровелі, який прибув до України, відвідав багатьох грузинів-емігрантів – своїх родичів Манвелішвілі, Джавахішвілі, Бараташвілі, а також княжну Єлизавету Саакадзе¹⁸. Якби Дмитро Саакадзе 1791 року був живий, то митрополит Іона, певна річ, зустрівся б із ним, а не обмежився лише зустріччю з княжною Єлизаветою Саакадзе.

Із інших грузинів на прізвище Саакадзе варто згадати князя Ростомо Саакадзе (нар. бл. 1713), який із 1734 року жив у Росії, був у почті царевича Бакара, а 1738 року вступив у гусари. В 40-х роках йому було надано маєтність – 30 дворів у містечку Келеберді Полтавського полку. Там само він жив і через кілька десятиліть.

У другій половині 60-х років XVIII століття територія Келеберди і її довкілля підпали під вплив потужних заворушень у середовищі пікінерських полків. Ці полки 1764 року були сформовані російським урядом для оборони Півдня України – Ново-

російської губернії від турецько-татарських наскоків. Подальша жорстока політика Росії щодо пікінерів спричинилася до їхнього повстання в жовтні 1769 року, яке було придушене російськими урядовими військами. Коли проводилося опитування в справі повстання пікінерів у Келебердянській роті, то „відстановлений хорунжий” князь Ростом Сакадзей (тобто Саакадзе) подав свій голос за приєднання Келеберди до Новоросійської губернії¹⁹.

Розпорошені відомості про представників роду Саакадзе в Україні трапляються в різних архівних документах. Наприклад, фігурує ім'я Яків Саков, „грузинской наци города Теплицкого (тобто, Тбілісі – А.Р.) житель”, який 1752 року повертався „ис турецкого полону ... на прежние свои жилища”²⁰, в село Федірки Полтавського полку.

У ХІХ столітті прізвище Саакадзе в Україні вже не спостерігається.

Розділ III.

Багратіоні.
Гангеблідзе.
Гарсеванішвілі.
Егнаташвілі.
Еріставі.
Єнукідзе.
Манвелішвілі.
Мусхелішвілі.
Ратішвілі.
Туркистанішвілі.
Церетелі.
Ціцішвілі.

БАГРАТІОНІ

Члени царської династії Багратіоні, як ми вже зазначали, були щедро “пожалувані” від російського уряду цілими селами, здебільшого, в Полтавському, Прилуцькому й Чернігівському полках.

Багато хто з нащадків цього знатного клану в Росії, а згодом і в Україні перетворилися в князів Грузинських. Про зв’язки їхніх нащадків із українськими козацько-старшинськими родами свідчить один із записів у щоденнику генерального підскарбія Якова Марковича від 22 червня 1756 року: “Был¹ у меня в Сваркове часовник князь Грузинский”².

Нащадки Багратидів, які жили в Росії, контактували з українськими діячами, багато з яких займали помітні посади в російських адміністративних установах. Так, наприклад, історик і громадський діяч Іван Романович Мартос (близько 1760 – 1831), виходець із козацького роду знатного походження з Полтавщини, на початку XIX століття служив директором департаментів Міністерства юстиції в Петербурзі. Збереглися два листи до нього за 1815 рік від грузинського вченого, поета, перекладача – царевича Давида Багратіоні³, сина Георгія XII.

Багратіони брали шлюби з представниками українських елітних кіл. Княжна Варвара Олександрівна Багратіон стала дружиною Андрія Івановича Войцехівського (1802 – 1872) із чернігівських дворян. А Петро Олександрович Багратіон узяв собі за дружину уродженку Хорольського повіту Полтавської губернії Єлизавету Павлівну Родзянко (1832 – 1913). Їхній син – відомий у кавалерійських колах генерал-майор князь Дмитро Петрович Багратіон – був редактором “Вестника русской конницы”.

Нащадків царського роду князів Імеретинських бачимо як можновладних дідичів у густо заселеній грузинами Катеринославській губернії. Найясніший князь Костянтин Імеретинський,

власник села Софіївки Павлоградського повіту, пов'язав свою долю з панною із знатного старшинсько-офіцерського роду Надією Іванівною Рубець (нар. 1839) із Харківщини⁴. Їхній син Микола Костянтинович Імеретинський, генерал-майор, у 1866 – 1869 роках був предводителем дворянства Волинської губернії. А ясновельможна княжна Марія Костянтинівна Імеретинська двічі вступала до шлюбу з українцями: уперше – з Костянтином Степановичем Шидловським, а вдруге – з Михайлом Олександровичем Остроградським (нар. 1857), поміщиком Полтавської та Катеринославської губерній.

ГАНГЕБЛІДЗЕ (ГАНГЕБЛОВИ)

Помітний внесок у громадське життя України внесла родина грузинів Гангеблідзе. Азнаури-дворяни брати Андрій, Георгій і Шіюш, сини Христофора Гангеблідзе, наприкінці 30-х років XVIII століття жили в Москві. Андрій входив до складу почту царевича Бакара; Шіюш (1705 – 1757) і Георгій (1718 – 1772) служили в Грузинському гусарському полку: перший – полковим обозним, другий – квартирмістром. Як і всі воїни-грузини дворянського стану, вони одержали землі й по 10 селянських дворів, Георгій – у містечку Остап'ї Миргородського полку, а Шіюш – у Старих і Нових Санжарах Полтавського полку. 1770 року Георгій Гангеблов служив капітаном Молдавського гусарського полку¹, мав “грунт” у селі Броварках Говтв'янської сотні². Георгій добре знав поета Давида Гурамішвілі як під час служби в армії, так і за років життя в Україні, про що свідчать документи³.

Фаховий військовик, Георгій Христофорович Гангеблов постійно перебував на службі. Він брав участь у війні зі Швецією, в Семилітній війні (1756 – 1763) і в російсько-турецькій війні, яка розпочалася 1768 року, під час якої він загинув 1772 року, маючи звання прем'єр-майора Охтирського гусарського полку. Загинув на полі бою й брат Георгія Шіюш Гангеблов.

По смерті Георгія Христофоровича його вдова Марія Савівна зазнала утисків з боку сусідів-поміщиків Базилевських. Залишившись без підтримки чоловіка, вона змушена була 1775 року задля виплати боргів продати майже за безцінь свій невеликий маєток у Остап'ї⁴ й переїхати до Петербурга до сина Семена. Там вона й померла 1814 року.

Семен Георгійович Гангеблов (1757 – 1827), як і його батько, був офіцером, служив під командуванням Суворова, котрого вважав “прикладом досконалості для всіх верств” – чи то солдат, чи знатний вельможа, дипломат чи батько родини. Генерал С.Г.Гангеблов брав участь у всіх війнах, які вела Росія з 1788 по 1813 рік. Пам'ятного 1812 року Гангеблов був шефом 12-го Єгерського полку⁵, брав участь у Бородінському бою. Людина надзвичайної хоробрості, Георгіївський кавалер, “загинувши від гарматного ядра він вважав найкращим родом смерті”⁶.

Після тяжких поранень у бою проти французів під Бауцею 1813 року він покинув службу, поселившись у селі Богодарівці Верхньодніпровського повіту Катеринославської губернії – в маєтку своєї дружини. Завдані йому бойові рани через п'ятнадцять літ спричинилися до смерті. В лютому 1827 року генерал С.Г.Гангеблов покинув цей світ і був похований в огорожі церкви святої Трійці села Богодарівки. Його портрет роботи Джорджа Доу зберігається в Воєнній галереї 1812 року в Зимовому палаці.

Семен Георгійович був одружений із Катериною Спиридонівною Манвеловою, грузинкою з походження. Вони мали трьох синів і доньку. Один із синів, Олександр Семенович Гангеблов (1801 – 1891) був учасником руху декабристів. Він народився в Петербурзі; завдяки заслугам батька-генерала одержав можливість виховання в Пажеському корпусі, служив у палаці камер-пажем при імператриці, потім був призначений до Ізмайлівського полку, воював. За належність до Північного таємного товариства О.С.Гангеблов був ув'язнений у Петропавлівській фортеці, а згодом, за іронією долі, засланий на предківський Кавказ, де відбував військову службу⁷.

У Тифлісі, де він служив протягом певного часу, у нього збиралися вислані декабристи. По закінченні заслання 1832 ро-

ку повернувся до України, в Богодарівку, там існував без права виїзду з маєтку. Всі обмеження з нього було знято тільки 1850 року. Олександр Гангеблов дожив до дев'яноста літ. За глибокої старості 1886 року він опублікував у журналі "Русский архив" свої спогади про участь у русі декабристів під назвою "Как я попал в декабристы и что затем последовало".

У зовнішності Гангеблова стійко зберігався грузинський тип, син був дуже схожим на батька, і ті, хто знав генерала Гангеблова, легко упізнавали й Олександра Семеновича. В родині Гангеблових старанно зберігали родинні спогади про предків, грузинські перекази. Але рідна грузинська мова вже не була мовою їхнього спілкування. Як згадував О.С.Гангеблов, останньою людиною в їхній родині, яка розмовляла по-грузинськи, була його бабуся, дружина Георгія Христофоровича. Однак про своє грузинське походження Гангеблови пам'ятали завжди. Олександр Семенович, перебуваючи в засланні на Кавказі, у Тбілісі, часто згадував про це, навіть вважав своє грузинське походження фактором, який певною мірою визначав його естетичні смаки.

Після заслання опальний декабрист О.Гангеблов протягом тривалого часу жив у батьківській садибі в Богодарівці, а згодом, уже на самому схилі віку, обрав місцем постійного помешкання повітове місто Верхньодніпровське. Похований він у Богодарівці.

Рід Гангеблових занесено до дворянських родовідних книг Катеринославської й Херсонської губерній. Нащадки Гангеблових ще одного відгалуження жили поблизу міста Балти (нині Одеської області). Один із цих Гангеблових був одружений з Ціціановою – донькою князя Іесе Ціцішвілі. Нащадок роду Ціцішвілі Олександра Йосипівна Смирнова-Россет згадувала про той резонанс, який мало повстання декабристів у Єкатерининському інституті, де навчалися, зокрема, панни із грузинських дворянських і князівських родів: "Чотирнадцяте число відлунило і в нас у інституті... Брат панни Гангеблової теж був заарештований"⁸.

У родинях Гангеблових міцно вкоренилися демократичні погляди і традиції. Цікавою є особистість Семена Спиридоно-

вича Ганgebлова, котрий, як можна припустити, виходячи з не-прямих свідчень, доводився небожем декабристові. Відставний поручик С.С.Ганgebлов за 1861 – 1862 років перебував на посаді мирового посередника Верхньодніпровського повіту. Маємо відомості про те, що він відстоював права селян від посягань місцевих дідичів.⁹

Село Богодарівка, що за вісім верст від Верхньодніпровська, було невеликим, загубленим у степу сільцем. За ревізією 1858 року в ньому налічувалося 66 чоловіків і 71 жінка¹⁰, діяла одна церква, один завод. Село не раз змінювалося в назвах. За різних років це була і Семенівка, і Генеральське (обидва найменування на честь генерала Семена Георгійовича Ганgebлова), за радянської влади – Першотравенське, Перше Травня.

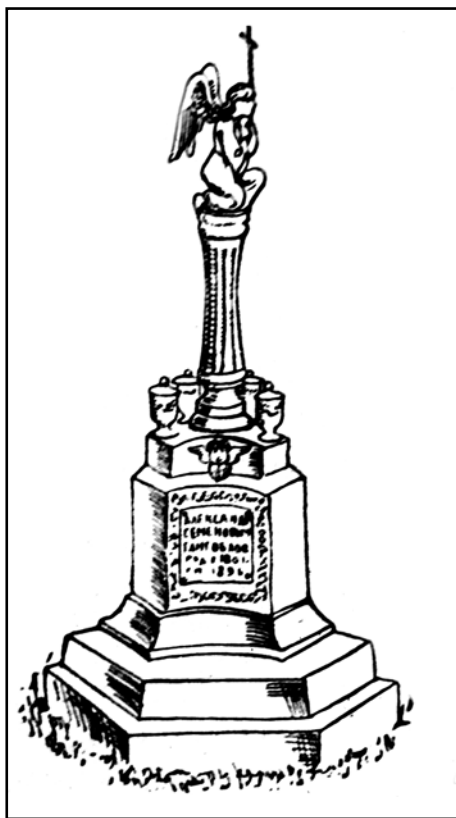
Серед жителів Богодарівки довго зберігалися легенди й перекази про цю незвичайну родину. Безвиїзне й усамітнене життя декабриста Олександра Ганgebлова місцеві селяни пояснювали по-своєму: побутувала легенда про те, що нібито його денщик Велігура допоміг своєму панові втекти з Петропавлівської фортеці й упродовж багатьох літ переховував його в Богодарівці¹¹.

Хто входив до кола знайомств і спілкування О.Ганgebлова за часів його життя в Богодарівці? На нашу думку, це, перш за все, його сусіди Капністи. Софія Василівна Капніст-Скалон (1797 – 1887), донька письменника Василя Васильовича Капніста, успадкувала від матері маєток у Верхньодніпровському повіті, в селі Богодарівці. Її чоловік Василь Антонович Скалон (1805 – 1882), генерал-майор, був близьким до декабристського середовища: його брат Олександр Скалон, штабс-капітан, входив до Союзу Благоденства. Крім того, разом із братом Софії Олексієм Капністом, теж декабристом, О.Ганgebлов служив у Ізмайлівському полку¹². Цілком логічним буде припущення про ймовірність знайомства й спілкування О.Ганgebлова з декабристом Миколою Лорером, адже вони обидва походили з грузинів і навіть були віддаленими родичами (через родину Ціцішвілі), до того ж Лорер мав близькі стосунки з Капністами і Скалонами.

Нарешті, відомо, що до Ганgebлова з Катеринослава у 30-х роках ХІХ століття приїздила літераторка Олена Андріїв-

на Фадеева (1814 – 1842), у шлюбі Ган (Гани були ріднею грузинів Герсєванових), відома під псевдонімом “Зенеїда Р-ва” - популярна свого часу письменниця, яка, за словами декабриста Сергія Кривцова, “не змогла змиритися з навколишнім морозом”¹³.

По смерті Гангеблових власником маєтку в Богодарівці став поміщик Самсонов, шваґер декабриста, який спорудив йому пам’ятник на могилі. Під час селянських повстань 1905 і 1917 –

Пам’ятник на могилі декабриста
О.С.Гангеблова в с. Богодарівці.
З малюнка 1926 року.

1918 років садиба була розбита. І пам’ять про декабриста Гангеблова надовго зітерлася. У травні 1926 року секретар істпрофу Катеринославщини Г.Новополін і завідувач ок-ружного архіву Щусь виявили в Богодарівці невелику, дуже чистеньку і вишукану старовинну церковцю катерининських часів. За огорожею церкви збереглися три пам’ятники: генералові Семенові Георгійовичу Гангеблову (чавунний хрест із надписами й емблемою – серп, переплетений зі шпагою чи мечем) та його синам – Спиридонові Гангеблову, який помер 1856 року, і Олександрю Гангеблову. Надпис на пам’ятнику останнього засвідчив дати життя і смерті “могікана дека-

бризму” О.Гангелова: 1801– 1891 ¹⁴.

У середині 30-х років ХХ століття на місці церкви зробили клуб, а всі надгробки родини Гангелових, зокрема, і двометровий пам’ятник О.С.Гангелову було зруйновано. Сьогодні на цьому місці стоїть пам’ятник воїнам, які загинули за років війни з фашизмом. ¹⁵ Час від часу публікації про родину Гангелових з’являються в українській періодиці.

ГАРСЕВАНІШВІЛІ

Ця грузинська родина з’явилася в Україні у річизі того самого розглядуваного нами історичного явища – “вахтангіади” першої чверті ХVIII століття. У спискові двірні грузинської царіці Русудан, що виїхала до Москви, 1724 року значився дворянин, придворний ключар Симон Гарсеванішвілі ¹. Представники цього роду були причетні до культурно-просвітницької діяльності грузинів на еміграції. 1738 року каліграфи Єфрем та Онисиме Гарсеванішвілі переписали в Москві один із списків рукопису грецького “Хронографа” ².

Українська гілка роду – Герсєванови – пішла від Габрієла Ісайовича Гарсеванішвілі, більше знаного як Гаврило Євсейович Герсєванов (іноді Керсєванов). Це був священник Грузинського гусарського полку, який одержав від Вахтанга VI грамоту, що посвідчувала його дворянське звання. Його син Георгій 1788 року здобув таку саму грамоту від грузинського царя Іраклія II ³. У поданні на ім’я архієпископа Рафаїла Заборовського 1740 року Габрієл Гарсеванішвілі писав: “Я, нижайший ... в полку Малороссийском Полтавском при грузинцах, живущих в том Полтавском полку, обретаюся во иерейском звании и вся иерейския служения також и требы христианския им, грузинцам, яко неведущим русского писания, преподаю” ⁴.

Численні нащадки Гаврила Гарсеванішвілі жили на території Полтавської, Харківської та Катеринославської губерній і внесені до дворянських родовідних книг цих губерній. У Гаврила Євсейовича було троє синів і донька Єлизавета, яка вийшла

заміж за грузина Егнаташвілі (Ігнатієва). Старший син ієрея Габрієла – Георгій (Єгор) Гаврилович – посватався до доньки грузина-емігранта Мухелова, з якою виховав трьох дітей: двох доньок і сина Бориса. Георгій служив у званні секунд-майора, згодом мав цивільний чин статського радника. Він володів на Полтавщині “підданськими дворами з ґрунтами”: 20 дворами у Миргороді, 10 – у містечку Яреськах і 5 – у містечку Багачці, які він купив у свого земляка Симона Херхеулідзе. В серпні 1772 року Георгій Герсєванов продав ці двори миргородському полковому судді Федорові Козачинському⁵. Купчу грамоту з цієї нагоди як свідки підписали грузини майор Герасим Чиквоїде і капітан князь Симон Улітов.

До продажу цих скромних полтавських маєтностей Герсєванова спонукало те, що в 70-х роках XVIII століття він одержав великі земельні володіння (30 тисяч десятин) на південному сході України, на межі сучасних Харківської та Дніпропетровської областей – по течії річок Багатої, Кільчені, Самари, Малої Тернівки, Орелі⁶. Феодосій Макаревський, автор історико-статистичного опису Катеринославської єпархії, звідомлював: “1777 року вся ця місцевість, на значному просторі землі, дісталася в рангову дачу Азовської губернії губернаторському товаришу, надвірному раднику Георгію Гавриловичу Герсєванову. В силу правил на рангову дачу, на відведеній землі заснувавши, на пам’ять свого імені, слободу Юріївку і, за змогою, заселивши її народом сімейним і осілим, вільним і свобідним, із місць дозволених”⁷, розпочав там поважне будівництво. Юріївка розташовувалася за 25 верст від міста Павлограда. Через кілька десятиліть, 1863 року, там уже налічувалося 211 дворів, діяла церква, двічі на рік улаштовувалися ярмарки.

Г.Г.Герсєванов був призначений губернатором Азовської губернії. Ним наполегливо запроваджувалися у повітових містах ярмарки, що сприяло розвитку внутрішньої торгівлі й зближенню та згуртуванню місцевого населення⁸. Герсєванов вважав запровадження ярмарків надзвичайно важливою справою для новозаселених районів Півдня України. В справах губернського правління за 1779 рік є “проємєрія”, підписана ним, про заснування чотирьох ярмарків у Катеринославі⁹. Герсєванов був

другим, після генерал-лейтенанта Черткова, і останнім азовським губернатором: 1776 року Азовська губернія була скасована. У 80-х роках статський радник Г.Г.Гарсеванов перебував на посаді голови Цивільної палати Катеринославського намісництва¹⁰. Як адміністративний діяч, маючи значну владу, він надавав допомогу своїм землякам-грузинам, що жили в Україні.

Син Г.Гарсеванова Борис Єгорович 1783 року був катеринославським повітовим предводителем дворянства, а з 1829 по 1838 рік, перебуваючи в чині статського радника, був на посаді предводителя дворянства всієї Катеринославської губернії¹¹. Б.Гарсеванов мав дружні стосунки з нащадком грузинських емігрантів Шалікашвілі – письменником Петром Шаліковим (1769 – 1852), який присвятив своєму приятелю твір “Подорож до Кронштадта”. Та й сам Борис Єгорович залишив слід у популярному за тих часів літературному жанрі “подорожей” як автор книжки “Дорожные записки 1817 года” (М., 1819).

Син Бориса – Микола Гарсеванов (1809 – 1871) – закінчив військову академію, мав звання генерал-майора, здобув славу при захисті Севастополя 1854 року. Через шість літ пішов у відставку. 1864 року він був повітовим предводителем дворянства і головою мирового з’їзду Новомосковського повіту Катеринославської губернії¹².

М.Б.Гарсеванов набув визнання ще й як публіцист, виступав під псевдонімом Дуров¹³. Він є автором також численних книжок і статей із військових, суспільних, літературних і народногосподарських проблем. Знавець південного краю, він уклав том “Таврійська губернія” в 17-томному виданні “Військово-статистичний огляд Російської імперії” (т.11, ч.2. – СПб., 1849). Був автором праці “Про дії російських військ у Криму в 1854 и 1855 р.р.” (СПб., 1867) та багатьох статей із питань військової історії й економіки¹⁴.

М.Б.Гарсеванов був людиною амбіційною, вважав себе знавцем мистецтва й літератури. А проте ставлення сучасників до нього було неоднозначним. Так Тарас Шевченко в повісті “Художник” згадує про нього в негативному плані. Не сприйняла тогочасна літературна громадськість і книжки Гарсеванова “Тоголь перед судом обличительной литературы” (Одеса, 1861), поз-

наченої злостивими випадками проти Миколи Гоголя як нібито “наклепника Росії”.

М.Б.Герсегован не підтримував ідеї звільнення селянства від кріпосної залежності, тоді як його брат Єгор Борисович (підполковник, предводитель дворянства, голова мирового з'їзду від Верхньодніпровського повіту Катеринославської губернії) відомий своїми особливими заслугами в справі звільнення селян, за що був нагороджений знаком “За введення в дію положень 1861 року”¹⁵.

Нащадки Герсегованових постійно підтримували стосунки з грузинами, навіть у третьому поколінні вони вступали з ними в шлюбні відносини. Наприклад, правнука Єгора Гавриловича Герсегованова – Анна Мартинова – вийшла заміж за Петра Романовича Багратіона (нар. 1818), сина генерал-лейтенанта Рєваза (Романа) Івановича Багратіона. П.Р.Багратіон був фахівцем у галузі фізичних і хімічних досліджень. За різних часів Герсегованови породичалися з українськими грузинами Орбеліані, Егнаташвілі, Мусхелішвілі, Дадіані.

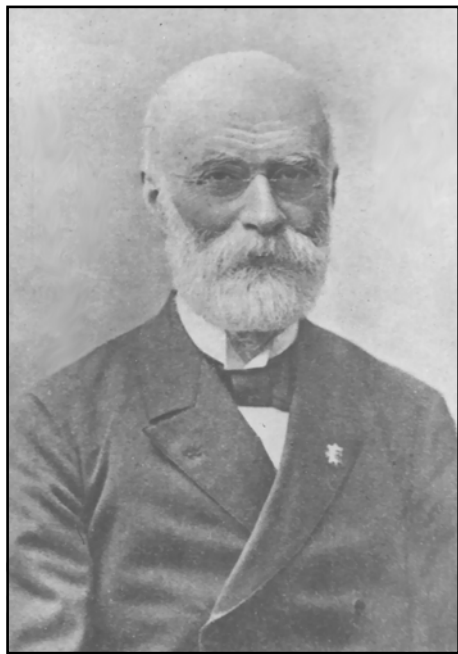

Маєток Герсегованових у селі Нікополі Харківської губернії. Зі світлина кінця XIX – початку XX ст.

Відомими людьми були й представники іншої гілки роду Гарсеванішвілі, яка походить від молодшого сина Гаврила Євсейовича – Івана Гарсеванова (нар. бл. 1735), воїна Грузинського гусарського полку. Один із правнуків Гаврила – Єгор Петрович Гарсеванов – служив ординарцем при М.І.Кутузові. Інший правнук, Микола Олександрович Гарсеванов (1794 – 1857), був близьким до родини Пушкіних. Найближчим сусідом і другом цих Гарсеванових у селі Новопавлівці на Харківщині був Карло Карлович Данзас (згодом харківський віце-губернатор), рідний брат Костянтина Павловича Данзаса, секунданта Олександра Сергійовича Пушкіна. Костянтин Данзас постійно мешкав у брата в Новопавлівці, де весь час була й гарсеванівська молодь, яка любила товариство привітних господарів і користувалася чудовою бібліотекою Данзасів. Гарсеванови і Данзаси навіть

були далекими родичами¹⁶.

Син Миколи Олександровича – Михайло Миколайович Гарсеванов (1830 – 1907) народився в селі Нікополі Харківської губернії. Близьке закінчивши в Петербурзі головне військово-інженерне училище з чином військового інженер-поручика, протягом деякого часу служив у Києві. У 60-80-х роках XIX століття служив головним інспектором цивільних споруд на Кавказі. З 1883 року в чині дійсного статського радника він очолював інститут інженерів шляхів сполучення, 1885

Михайло Миколайович Гарсеванов.
Світлина 1902 р.

року посів пост віце-голови комісії з улаштування комерційних портів. М.М.Герсєванов був власником цегельні й каменоломні при річці Веселій на Катеринославщині¹⁷.

Значною була роль М.М.Герсєванова в розвитку Російського технічного товариства. Він – автор понад ста наукових праць із гідротехніки, транспортного будівництва, з педагогічних проблем.¹⁸ Продовжувачем наукової діяльності М.М.Герсєванова став його син Микола Михайлович Герсєванов, також учений, інженер, діяльність якого розгорнулася вже за радянських часів¹⁹.

Між різними гілками роду Герсєванових, хоча вони вже й значно віддалилися одна від одної, все таки були налагоджені родинні й дружні зв'язки. Наприклад, сини Петра Олександровича Герсєванова (він доводився братом у четвертих Михайлові Миколайовичу Герсєванову, відомому фахівцеві залізничного будівництва) також служили в відомстві Південної залізниці. Микола Петрович Герсєванов протягом тривалого часу служив начальником залізничної станції Харків, а його брат Михайло Петрович – заступником начальника станції Полтава²⁰. Донька М.М.Герсєванова, Марія Михайлівна, була одружена з грузином Іваном Отієвичем Дадіані, інженером шляхів сполучення. Цікаво, що віддалені генеалогічні нитки тягнуться від родини Герсєванових і до українського письменника Петра Гулака-Артемовського²¹.

Від прізвища Герсєванових утворилися назви кількох населених пунктів на Катеринославщині й Харківщині. В Ізюмському повіті Харківської губернії існувало велике власницьке село Герсєванівка. За наших часів у Лозівському районі є село Герсєванове, яке підпорядковане селу Перемога. Один із полустанків Південної залізниці має назву Герсєванівський. На Катеринославщині, на річці Крамарці, наприкінці XIX століття був розташований населений пункт Герсєванівка-Андріївка, він же – Секретарівка.

ЕГНАТАШВІЛІ

Цей рід на Україні був представлений грузинським дворянином Георгієм Симоновичем Егнаташвілі (нар. 1721), більше відомим на еміграції як Ігнат'єв (Ігнатієв), та його нащадками. Георгій Егнаташвілі 1724 року виїхав із Грузії разом із ріднею, 17-літнім юнаком пішов служити до грузинської гусарської роти (згодом полку), 1747 року одержав звання вахмістра¹, пізніше – капітана.

Царське надання – десять дворів у містечку Нових Санжарах – напевно, було замалим для нього, бо надалі, як бачимо, Г.Егнаташвілі намагався доточити до своїх володінь нові маєтності. 1763 року рідний дядько Георгія Ігнатієва – Георгій Петрович Чхарідзе передав йому у власність свій двір і землю в Миргороді². А дружина Ігнатієва – небога і спадкоємиця бездітного грузинського дворянина Георгія Глуржідзе – збагатила чоловіка десятма дворами підданих у містечку Омельнику Миргородського полку, які дісталися їй у спадщину³. Приростали “добра” Георгія Егнаташвілі й за рахунок новопридбаних земель – як на Миргородщині, так і на південних теренах України, в Новоросії.

1781 року капітан Георгій Ігнат'єв, земський комісар Царичанської воєводської канцелярії Азовської губернії звертався до канцелярії з проханням: “...для ево необходимой надобности отпустить в малороссийской город Миргород и Новороссийской губернии в город же Новой Санжаров и другие места сроком на двадцать девять дней”⁴, адже ведення кількох господарств у різних місцях вимагало його присутності.

Того самого року Георгій Ігнат'єв дав “уступний лист” своєму синові Осипові, прапорщику Катеринославського пікінерського полку, на володіння своєю садибою в Миргороді⁵. Саме в Миргороді був головний маєток Осипа Ігнат'єва. Там він одружився з українкою Катериною – донькою бунчукового товариша, миргородського сотника Кирила Васильовича Забіли й Марфи Василівни Зарудної, найвідоміших і найзаможніших представників місцевої української шляхти⁶.

У квітні 1782 року Осип Егнаташвілі дав “сказку о состоящих в городе Миргороде мужеска и женска пола (не исключая самых малолетних, престарелых) подданных моих людях по самой истине, без всякой утайки”, згідно з якою грузинському дворянинові належали в місті 61 особа чоловічої статі й 58 жіночої⁷. Його “двір зі збудованими в чотирьох покоях житловим будинком, трьома людськими хатами, коморою, сараєм, конюшнею, городом і садком”⁸ нічим не відрізнявся від дворів дрібних миргородських поміщиків-українців.

Крім миргородської садиби, поручик Осип володів ще й “плещом” (незабудованою площею) в урочищі Ліску, а також лугами “в дачах села Попівки”, в сусідстві з родиною Апостолів – нащадків гетьмана Лівобережної України Данила Апостола. Мав він також хутір (“футор”) у Азовській губернії.

Осип Егнаташвілі не раз виступав свідком при вчиненні актів купівлі-продажу частин майна свого миргородського сусіди Давида Гурамівшілі та інших земляків із Грузії.

Різноманітні дрібні конфлікти виникали у Осипа Егнаташвілі з сусідами у південному маєтку на Катеринославщині. Улітку 1781 року у нього постала незгода з сотником містечка Нехворощі Прокопом Калиною за володіння сіном⁹.

Егнаташвілі-Ігнатєви перебували в родинних зв'язках із заможними землевласниками Півдня України грузинами Гарсєванішвілі¹⁰. В той час як деякі земляки-грузини поверталися на батьківщину, Егнаташвілі прижилися в Миргороді, залишившись там назавжди. Вони мали повагу серед миргородських дідичів, здобули досить поважні посади. Олексій Ігнатєв 1796 року був городничим Миргорода. Один із Ігнатєвих служив земським підсудком Миргородського повітового суду, 1825 року він посвідчив духовний заповіт Тетяни Семенівни Гоголь-Яновської, бабусі письменника Миколи Гоголя¹¹.

Нащадки грузинського роду Егнаташвілі здобували освіту, здебільшого, в Миргородському повітовому училищі. В 1835 – 1836 роках у ньому навчалися Андрій і Григорій Ігнатєви. Миргородські міщани Михайло і Олексій Ігнатєви обрали місцем свого постійного проживання містечко Сорочинці Миргородського повіту. Олексій Ігнатєв (1768 – 1826), колезький асе-

сор, 1816 року мав у Сорочинцях 17 душ підданих. Був одружений із козачкою Феодорою Домашинською, мав синів Аполона і Кирила; водив дружбу із сорочинським дідичем Григорієм Улізьком. Помер у Сорочинцях від сухот¹². Дворяни Ігнат'єви були також поміщиками у селах Кибинцях і Яреськах Миргородського повіту, поблизу Яресьок до XIX століття існував хутр Ігнат'єва.

Не виключено, що Егнатшвілі, які в XVIII столітті поселилися на Миргородщині, доводилися родичами Симону Егнатшвілі (1743 – після 1814), грузинському літераторові, перекладачеві, діяльності якого, зокрема, в 1787 році була пов'язана з грузинським аристократичним осередком у місті Кременчуці на Полтавщині.

ЕРІСТАВІ

В Україні в середині XVIII століття оселилося кілька родин із князівського дому Еріставі, які на новому мовному ґрунті перетворилися на Еріставових, Ерістових, Ерістових, Ересових тощо.

Давид Георгійович Ерістов (Еріставов) із клану Еріставі-Арагвських перебував у почті Вахтанга VI. Він служив ад'ютантом у Грузинському гусарському полку. Надане йому царською владою господарство було розташоване в містечку Старих Санжарах на Полтавщині, де він володів тридцятьма селянськими дворами. Там таки, в Старих Санжарах, мав осідок також його брат Отар Георгійович Еріставі (а ще його звали Іотар, а також Онуфрій Єгорович Ерістов) – член емігрантської групи Вахтанга Багратіоні.

Отар Еріставі відігравав помітну роль у політиці Грузії. Ще 1724 року, незадовго до еміграції царя Вахтанга до Росії, О.Еріставі відрядив до Росії посольство з листами до імператора, у яких було прохання про допомогу. В деяких російських документах Отар Еріставі згаданий як “князь Аргуз”¹ – це ім'я, очевидно, є утвореним від “Арагвіс”. 27 листопада 1724 року він зі своєю ро-

диною виїхав до Росії. Спочатку жив у гребенських козаків, із 1725 року – в Астрахані, а 1728 року переселився до Москви. На початку 40-х років одержав маєток в Україні. До своїх тридцяти дворів у Старих Санжарах він приєднав ще п'ять дворів, призначених для його малолітнього сина Олексія.

Арагвіс-Еріставі перебували в родинних зв'язках із нащадками Багратидів: Анна Георгіївна Арагвіс-Еріставі була дружиною царевича Бакара Вахтанговича². Представники третього покоління родини Еріставі постійним місцем свого проживання обрали Петербург. Син Олексія Отаровича й онук Отара Георгійовича – Дмитро Олексійович Ерістов (1797 – 1858) здобув визнання як учений, літератор пушкінської епохи й пушкінського кола. Дмитро Ерістов був ровесником і товаришем Олександра Пушкіна під час навчання в Царськосельському ліцеї, мав близькість до декабристів. До числа його друзів і знайомих належали В.Одоевський, В.Кюхельбеккер, А.Дельвіг, І.Пушін. У 30 – 40-х роках ХІХ ст. Д.О.Ерістов був одним із укладачів багатотомного “Енциклопедичного лексикона” Плюшара (Ерістовим були написані статті з історії, а також мистецтва Грузії й Росії). Створений ним “Словарь о святых, прославленных в Российской церкви, и о некоторых подвижниках благочестия, местночтимых”, виданий у Петербурзі 1836 року, високо поцінував Пушкін. Ерістов був також автором кількох праць із морської справи, опублікованих в “Морском сборнике”.

На території Лубенського полку, в містечку Ромнах, володіла 30 селянськими дворами княгиня Олена Ерістова. Здогадуємося, що вона була вдовою загиблого офіцера, ймовірно, Миколи Ерістова. Неподалік, у селі Ригах³, одержали по 5 дворів неповнолітні князі Іван і Стефан (Степан) Ерістови, сини Олени. Їм же належали 10 дворів у містечку Срібному на Чернігівщині⁴. По якомусь часі ми бачимо князя Степана Ерістова у званні підполковника Білівського піхотинського полку⁵.

Ще один грузинський князь, Ютам Ерістов, (нар. 1707 р.) був обдарований маєтком у 30 дворів у містечку Келеберді Полтавського полку. Його син Семен (нар. бл. 1735 р.) одержав 5 дворів у Великих Будищах. Наприкінці ХІХ ст. нащадки цієї сім'ї ще жили в цьому містечку, але їхнє прізвище на той час уже пе-

ретворилося в Єресових. 1812 року ротмістр князь Іван Семенович Єрістов служив підсудком Зінківського повітового суду ⁶. Жили Єрістови також на території Катеринославської губернії; якийсь секунд-майор Семен Осипович Єрістов 1794 року був суддею Катеринославської палати кримінального суду ⁷. В Полтавському дворянському благодійному інституті з 1821 року навчалася княжна Варвара Єрістова ⁸.

Одна з князівен Єрістових (народилася на початку XIX ст.) була віддана заміж за Павла Васильовича Попова, сина багатого полтавського діда В.С.Попова – улюбленця Г.О.Потьомкіна і власника маєтків у кількох губерніях України. П.В.Попов і княжна Єрістова одержали в спадщину від В.С.Попова розкішну садибу в Таврійській губернії, де й мешкали. Вони мали доньку Ганну (нар. 1825 р.) і сина Василя ⁹.

У Василівському районі Запорізької області є село Широке, яке раніше мало назву Еристівка. Назва містечка Василівки утворилася від імені генерал-майора Василя Попова, назва ж Еристівки – від прізвища княжни Єрістової. У Широкому досі збереглася легенда про цю жінку, як називали її в селі – Ерістовну: “Ерістовна не любила свого чоловіка, вона завжди була сумною й невеселою. Це не подобалося генерал-майорові Попову. І тоді він збудував для неї у Василівці великий красивий палац, щоб звеселити серце своєї милої дружини Ерістовни. Палац був триповерховий, із дзеркальною стелею. Попов дуже часто запрошував на бенкети усіх своїх друзів. Якось під час балу Ерістовна вийшла на балкон і упала з нього...” ¹⁰. Залишки палацу Попова й княжни Еріставі збереглися донині.

Еріставі вступали в шлюбні союзи і з представниками інших знатних українських родин – Кулябок, Малам. Віра Яківна Малама (нар. 1887 р.) була одружена з князем Олександром Миколайовичем Ерістовим, полковником гвардійської кінної артилерії, учасником російсько-японської війни 1904 – 1905 років ¹¹.

Деякі члени сімей “українських” Ерістових наприкінці XVIII – в першій половині XIX століть переїздили до Петербурга. Вони підтримували зв’язки з іншими сім’ями знатного, впливового й розгалуженого роду Еріставі, які жили в Петербурзі, Москві, а також у Грузії, жваво цікавилися подіями, що відбу-

валися на їхній батьківщині після приєднання Грузії до Росії. Серед учасників петербурзької змови 1832 року, викликаній невдоволенням грузинських емігрантів політикою царизму на Закавказзі, було чимало представників дому Еріставі: Георгій, Деметре, Елізбар та інші ¹². Донька Елізбара Еріставі Марія була обвінчана з дворянином із Чернігівщини, надвірним радником Цеславом Сигізмундовичем Злотницьким (нар. 1849 р.) ¹³.

Полтавські нащадки роду Еріставі в другій половині XIX ст. теж мали зв'язки зі своєю прабатьківщиною, цікавилися історією грузинської еміграції, робили спроби розшукати в Україні могилу грузинського поета минулого століття Давида Гурамішвілі. Про це свідчить лист із Полтави, який 1894 року опублікував грузинський письменник С.Мгалоблішвілі в журналі "Квалі" ("Борозна"), в якому йшлося про зустріч із нащадком полтавських грузинів князем Р.Еріставі ¹⁴.

Деякі з князів Еріставі після навчання в російській столиці чи служби в армії поверталися до України, брали активну участь у громадському житті. Так, наприклад, Михайло Андрійович Ерістов (1858 – 1904) здобув освіту в імператорському Олександрівському ліцеї, 8 листопада 1876 року вступив на службу. Понад 12 років, із вересня 1891 по квітень 1904 року був предводителем дворянства Полтавського повіту; з січня по жовтень 1892 року – виконував обов'язки полтавського губернського предводителя. Був дійсним членом Полтавського місцевого управління Товариства сільського господарства. Із червня 1890 року до самої смерті (квітень 1904 року) був почесним мировим суддею ¹⁵. На початку XX ст. Полтавське початкове училище в Павленках носило ім'я М.А.Ерістова. Михайло Андрійович мав сестер Єлизавету і Надію. Указами Герольдії від 1844 і 1859 років полтавський рід Ерістових був затверджений у дворянстві ¹⁶. Ставлення до М.А.Ерістова не у всіх полтавців було однозначним. Наприклад, письменник Панас Мирний у сатиричному різьвяному вірші "Розмова двох кумів про земські справи" різко висміяв полтавське губернське земське зібрання 1895 року, яке відхилило пропозицію про звільнення від тілесних покарань випускників початкових народних шкіл із селян. Серед інших полтавських панів дісталоя і М.А.Ерістову ¹⁷.

Князі Еріставі жили також у Костянтиноградському повіті Полтавської губернії. Княгиня Надія Ерістова, дружина ротмістра, володіла там маєтністю, де налічувалося понад 200 душ підданих ¹⁸.

Нам здається цікавим і такий факт: другом і помічником великого українського поета й художника Тараса Шевченка в останні роки його життя в Петербурзі був якийсь Федір Ерістов, відставний солдат, який служив сторожем при академії. Він виконував різні доручення поета, доглядав за ним, прибирав у кімнатах ¹⁹. Не виключено, що цей Федір Ерістов теж є вихідцем із якоїсь збіднілої гілки роду Еріставі, доля якої нам не відома.

* * *

Крім згаданого вище села Еристівки Запорізької області, в Україні є ще й інші населені пункти з аналогічними найменуваннями. На мапах XIX століття, на річці Базавлук у Верхньодніпровському повіті Катеринославської губернії теж подибуємо назву села Еристівка, або ще Базавлук-Еристівка, в якому, за ревізією 1858 року, проживало 240 осіб обох статей ²⁰. На Полтавщині зафіксовано два села з назвою Еристівка (Єристівка): Кобеляцької волості Кобеляцького повіту ²¹ і Кременчуцького повіту ²², неподалік від села Пришиб. Усе це сліди поселення в Україні колись знатного і великого грузинського роду Еріставі.

ЄНУКІДЗЕ

Грузинське прізвище Єнукідзе у зміненій формі (Єнікуцєви, Єннікуцови тощо) трапляється в документах Миргорода кінця XVIII століття. У 80-х роках ратман Григорій Єннікуцов, підпоручик, підписував протоколи засідань Миргородського міського магістрату ¹. 1791 року він був власником вітряка в Миргороді.

Жив у місті також прапорщик Данило Костянтинович Єнікуцев. Його мати – “удовствующая капітанша” Анна Йосипівна Єнікуцева – 1786 року продала частину свого двору миргород-

ському повітовому лікареві Василю Яковичу Трохимовському, а Данило Єнікуцев того самого року купив у військового товариша Івана Кизя “землю в дачі Миргородській”² (це в районі сучасного села Любівщини). Данило Костянтинович із дружиною Євдокією Микитівною мали доньку Марію (нар. 1785) і синів Федора (нар. 1791) та Петра³. Хрещеною матір’ю Марії була грузинка – миргородська княгиня Марія Дмитрівна Ратієва, донька грузинського поета Дмитра Саакадзе.

Представник наступного покоління Петро Данилович Єнікуцов продовжив військову традицію родини, 1852 року він мав звання майора. Можемо з певною долею вірогідності зробити припущення про місце проживання родини Єнікуцових у Миргороді в середині XIX століття – це правобережна частина міста, територія нинішнього курорту “Миргород”. На таку думку наводить той факт, що 1852 року Петро Єнікуцов продав свій плац удові майора Любові Павлівні Ковалевській⁴ (а маєток Ковалевських розміщався саме там, де згодом був споруджений курорт).

Після відставки Петро Єнікуцов перебував на цивільній службі, мав чин колезького асесора. На Полтавщині в другій половині XIX століття жили його нащадки: сини Іван і Микола, доньки Любов, Олександра і Марія⁵.

МАНВЕЛІШВІЛІ (МАНВЕЛОВИ)

Грузинський рід Манвелішвілі (Манвелових), що поселився в Україні, походив від грузинського (гурійського) князя Ніколоза Вахуштовича Манвелова (нар. 1703), який належав до числа осіб, котрі 1724 року виїхали з Грузії, поручика (1753) Грузинського гусарського полку. Разом із дружиною Оленою і малолітнім сином Спиридоном він став власником 35 селянських дворів у містечку Біликах Полтавського полку¹. У другій половині XVIII століття князь Манвелов здобув значні маєтності (по-

над 3000 десятин землі) на Півдні України, на території Катеринославщини. У відомості 1776 року є дані про виділення землі “прапорщику князю Манвелову на річці Малій Тернівці за течією з лівого боку”². Спиридон Манвелов одружився з жінкою із сербського переселенського роду Чорби. Їхня донька Катерина Спиридонівна Манвелова (1773 – 1853) поєдналася шлюбом із генералом-грузином Семеном Георгієвичем Гангєбловим (син останніх, Олександр, брав участь у русі декабристів). Манвелови входили до масонських кіл³. Подружжя було сусідами змолоду: маєток Манвелових у Біликах розташований за 40 кілометрів від села Остап’я, яким володіли Гангєблови. Згодом Гангєблідзе оселилися в селі Богодарівці Верхньодніпровського повіту, яке дісталось Катерині від Чорб, її предків із боку матері, хоча часто жили і в Петербурзі⁴.

На честь свого діда Ніколоза одержав ім’я брат Катерини Манвелової Микола Спиридонович Манвелов. Він дослужився до полковницького звання, відомо що він був членом таємного масонського товариства. Його дружиною стала донька князя Данила Кудашева (Кудашеви також мали осідок у місті Верхньодніпровську, в сусідстві з Чорбами). Донька Миколи Манвелова і Кудашевої, Софія Миколаївна Манвелова, вийшла заміж за серба офіцера Дмитра Григоровича Милорадовича (1799 – 1844), представника одного з найбагатших у Лівобережній Україні дворянських родин. Свекор Софії Манвелової Г.П.Милорадович, надвірний радник, малоросійський поштовий директор, лише в Полтавській і Чернігівській губерніях мав 5486 кріпаків. У першій половині XIX століття він володів Великими Будищами, де жило багато грузинських сімей. Чоловік Софії Манвелової Дмитро Григорович Милорадович виховувався в Пажеському корпусі, який закінчив 1817 року, служив ад’ютантом генерал-фельдмаршала князя Бакена, мав звання гвардії полковника. Софія Миколаївна з 1832 року жила в Києві. Померла вона 1883 року в Білостоці, де й похована⁵.

Ще один представник клану Манвелових – Іван Миколайович, капітан, 1781 року був на уряді воєводського товариша в Слов’янській провінції Новоросійської губернії, а через три роки – воєводи Царичанського повіту Азовської губернії⁶. Зго-

дом, у 1789 – 1793 роках ми бачимо його в чині колезького асесора на посаді городничого міста Олексополя⁷. Син Івана Миколайовича – Іван Іванович Манвелов – народився 1773 року, у листопаді 1787 року вступив до Катеринославської семінарії; тут таки навчався і його молодший брат Микола (1778 р. н.)⁸.

Подальша доля братів невідома, але їхній рід не перервався. Іван Іванович Манвелов мав сина Бориса (а той, у свою чергу – дітей Миколу, Віктора, Сергія, Олександра); Микола Іванович Манвелов виховав синів Миколу і Олександра. Дворянство цієї гілки роду було затверджене указом Герольдії № 5545 від 13 серпня 1863 року⁹.

Помітною особистістю у суспільному житті Катеринославщини кінця ХІХ – початку ХХ століть був князь Віктор Борисович Манвелов. З 1894 по 1913 рік ми бачимо його на посаді земського начальника 3-ї дільниці Верхньодніпровського повіту. Жив він у Софіївці (це село ще мало назву Грузинівка), і під його опікою перебували, крім Софіївки, ще й інші сусідні волості повіту: Мар'янівська, Гуляйпільська, Ордовасилівська¹⁰. 1913 року він мав чин колезького радника, 1915 – статського радника, того самого року він став дільничним мировим суддею¹¹. Брат Віктора Борисовича – Сергій Борисович Манвелов – обирався повітовим гласним Кобеляцького повіту Полтавської губернії¹².

Інший представник цього роду – Микола Миколайович Манвелов (1816 – після 1889) із 1833 року навчався в Петербурзькій школі гвардійських підпрапорщиків і кавалерійських юнкерів, де його старшим товаришем у навчанні був поет Михайло Юрійович Лермонтов. У Манвелова зберігся альбом з малюнками Лермонтова. 1889 року Манвелов, на той час уже генерал-лейтенант у відставці, довідавшись про збір матеріалів про поета, передав до Лермонтовського музею цей альбом разом зі своїми спогадами¹³.

У Санкт-Петербурзі наприкінці ХІХ століття жив брат Миколи Миколайовича Олександр Миколайович Манвелов, дійсний статський радник, відомий своєю благодійною діяльністю: він почесний опікун Санкт-Петербурзької Присутственої Опікунської Ради закладів імператриці Марії, управитель Удови-

чого будинку, будинку догляду убогих панн, опікун очної лікарні¹⁴.

Нащадки грузинів Манвелішвілі жили також на Чернігівщині, там їхнє прізвище спостерігаємо у спотвореній формі, наприклад, згадуються: “Із грузинських князів у Ічні були Маймелови, в Монастирищі Жевахови і Маймелови¹⁵”.

МУСХЕЛІШВІЛІ (МУСХЕЛОВИ, МУСХАЛОВИ)

У першій половині XVIII століття в Москві жило чимало представників цієї грузинської князівської фамілії. З-поміж інших, у почті Симона Багратіоні, брата Вахтанга VI, з 1733 року перебував князь Георгій (Єгор) Мусхалов (нар. 1707), котрий емігрував до Росії 1724 року. В одному із документів він фігурує як “боярин” Георгій Бизинович Мусхеладзе¹. У 50-х роках він служив капітаном 1-ї роти Грузинського гусарського полку “сверх комплекту”², 1752 року входив до складу команди для вербування гусарів на Україні.

Разом із неповнолітнім сином Ніколомом Георгій Мусхелов одержав 35 дворів у містечку Великих Будищах (згодом містечко належало до Зінківського повіту Полтавської губернії), де й оселився по закінченні військової служби. 1750 року він поставив свій підпис під проханням грузинських князів і дворян про переселення їх з України³.

Як і інші грузини, Мусхелішвілі породичалися з українськими сім’ями. Відомо, що з якимсь князем Мусхаловим у першій половині XVIII століття була пошлюблена донька Івана Дорошенка, представника української козацької старшини⁴. Одна із князівен Мусхелових одружилася з Георгієм Гавриловичем Герсєвановим, вони мали сина Бориса і трьох дочок (див. нарис “Тарсєванішвілі”).

В період заселення Новоросійського краю Мусхелішвілі теж одержали там земельні наділи (“дачі”). В Дніпропетровському історичному музеї ім. Д.І.Яворницького експонується до-

кумент кінця XVIII століття – “План части Новомосковского уезда с показанием городской округи и других прикосновенных к оной дач”⁵, у якому серед інших поміщицьких володінь значаться й маєтності “полкового квартирмейстера Мусхелова” – 120 десятин “удобной” (тобто, придатної, гожої) і 22 десятини “неудобной” землі. Мусхелови прижилися в Україні. 1789 року син князя Георгія – капітан Микола Мусхелов був засідателем 1-го Департаменту Верхнього земського суду Катеринославського намісництва⁶.

Онука Георгія Мусхелішвілі – княжна Варвара Миколаївна Мусхелова (померла раніше 1817 року) була дружиною українця Петра Даниловича Стороженка (нар. 1769). Останній служив у Сіверському легкокінному полку, був реєстратором у штабі графа П. Румянцева-Задунайського, брав участь у походах 1787 – 1788 років до Польщі й Молдови, з 1785 року мав звання поручика, а 1796 року звільнився від служби. Подружжя жило в селі Лисогорах Борзенського повіту Чернігівської губернії, родинному маєтку Стороженків, і в Великих Будищах Зінківського повіту Полтавської губернії – маєтку Мусхелових.

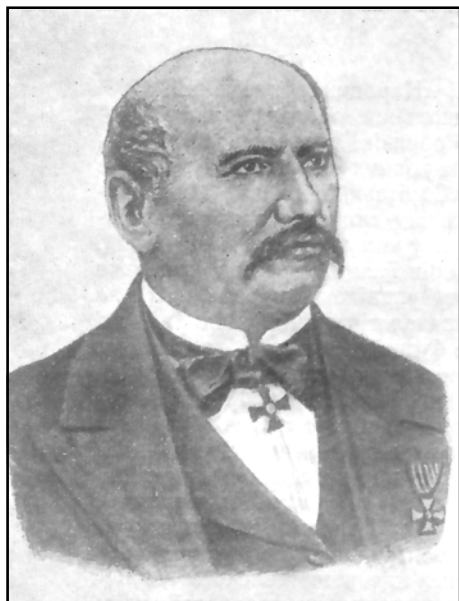
Потребує наголошення той факт, що зв’язки з грузинами мав ще дід Петра Стороженка – Григорій Андрійович Стороженко, ічнянський сотник за 1715 – 1741 років. Його шляхи не раз перехрещувалися з грузинськими емігрантами: він брав участь у Перському поході Петра I 1722 року, в Хотинському поході 1739 року, в якому був задіяний також Грузинський гусарський полк. Через кілька поколінь, у XIX столітті, сім’я Стороженків поріднилася з грузинами Жеваховими (див.: “Джава-хішвілі”).

Варвара Мусхелова і Петро Стороженко мали синів Миколу й Олексія, які народилися в Лисогорах. Старший, Микола, з’явився на світ 1804 року, і дід Микола Єгорович Мусхелов став “восприемником” свого старшого онука. Старий передав у спадок онукам Миколі й Олексієві маєток на Зінківщині – 103 душі обох статей у Великих Будищах і 12 душ у хуторі Криворотчишиній Балці⁷. В середині XIX століття Микола Мусхелов був службовцем Полтавської дворянської опіки⁸.

1824 року Миколі Петровичу Стороженкові належало в

містечку Великих Будищах 137 душ підданих, 700 десятин землі, 284 десятини лісу і дерев'яний будинок. Він володів також маєтками в Павлоградському повіті Катеринославської губернії. Сучасне село Жемчужне в Павлоградському районі Дніпропетровської області в XIX столітті мало назву Стороженкове, а ще давніше – Княжа, Мусхелівка. Ці назви свідчать про те, що першим власником цього села був князь Мусхелов, який у першій чверті XIX століття передав свій маєток онукам – Миколі й Олексієві Стороженкам. Їм же належала й частина села Юріївки того самого повіту (згадаймо, Юріївка заснована грузинами Гарсєванішвілі, родичами Мусхелових).

Окремо слід сказати про молодшого сина Варвари Мусхелової й Петра Стороженка. Олексій (Олекса) Петрович Стороженко (1805 – 1874) став одним із найвідоміших українських

Олекса Стороженко, український письменник, нащадок роду Мусхелішвілі

письменників середини – другої половини XIX століття. Народився він у селі Лисогорах, але дитинство провів у Великих Будищах, у садибі діда Миколи Єгоровича Мусхелова. В 1821 – 1823 роках виховувався в Харківському пансіоні, а в 1824 – 1850 роках служив у армії. 1829 року брав участь у турецькій кампанії, де зазнав поранення. Перебував на різних чинівницьких посадах, зокрема, на посаді слідчого. Мав чин дійсного статського радника, 1868 року вийшов у відставку.

О.П.Стороженко

був усебічно обдарованою людиною – музикантом, скульптором. За проект пам'ятника Нестору-літописцеві його було удостоєно звання академіка. Але щонайбільше визнання він здобув у царині літератури як прозаїк романтичного напрямку. Писав він українською й російською мовами. Його незакінчена повість “Марко Проклятий”, оповідання “Закоханий чорт”, “Матусине благословення”, “Межигірський дід”, “Суджена”, “Оповідання Грицька Ключника” та інші мають казковий або легендарно-історичний характер, певною мірою позначені впливом творчості Миколи Гоголя.

Олекса Стороженко зробив помітний внесок в українську літературу як талановитий оповідач, палко закоханий в українську минувшину, який мав неповторний гумор, чудову народну мову, створив колоритні фольклорно-фантастичні сюжети й образи.

У багатьох творах Олекси Стороженка згадуються Великі Будища, де минуло його дитинство. Враження від життя старовітських дідичів, а з-поміж них і його діда Миколи Мухелова, юнацькі спогади про побут цих людей відобразилися в його ранній повісті “Браття-близнецы”, написаній російською мовою, та інших історичних творах.

РАТІШВІЛІ

Один із найцікавіших грузинських родів на Україні – Ратішвілі. За умов еміграції члени цього роду перетворилися на Ратієвих, проте в документах XVIII століття ще зрідка трапляється, хоч уже й спотворене, родинне прізвище Ратішулови¹.

Рід мав своїм предком князя Кайхосро Ратішвілі, який 1688 року служив у Грузії при дворі царевича Баграта на посаді сах-лтухуцесі, тобто управителя двору. Кайхосро мав синів Яссе, Бежана і Зураба. 1725 року в складі почту Вахтанга VI до Росії прибув шталмейстер (“конюший”) Зураб Ратішвілі, син князя Кайхосро, і відтоді в документах ми частіше бачимо його під іменем Юрія. Разом із ним до Росії переїхав його старший син Давид і

восьмеро слуг ².

Давид був сином Зураба від першої дружини Анни Сологашвілі, яка померла близько 1724 року. Удруге Зураб одружився вже в Москві з грузинкою на ймення Хазуя Потап'єва, яка, либонь, була його підданою ³. Від другого шлюбу Зураб мав дітей – Георгія, який народився 1727 року, Ніколоза, який народився 1731 року, Василя, народження 1732 року, який помер у дитинстві, та Івана. Зураб Ратішвілі помер 1736 року, і його вдова Хазуя вступила до нового шлюбу з грузинським князем Автандилом Кобулашвілі, капітаном Грузинського гусарського полку.

Старший син Зураба – Давид Юрійович Ратієв (близько 1721 – 1792) розпочав службу в Грузинському полку 20 серпня 1740 року, шість років потому став капралом, 1753 року – прапорщиком, 1758 – поручиком, 1770 – секунд-майором, 1772 – підполковником. Як свідчить його формулярний список, брав участь у “всіх генеральних баталіях і боях, партіях” ⁴: у російсько-шведській війні 1741 – 1743 років, у Семилітній війні, у російсько-турецькій війні 1768 – 1774 років, у поході до Польщі 1772 – 1773 років. Був абшитований у чині підполковника.

Згідно з імператорським указом 1738 року Д. Ратієв одержав 20 дворів у містечку Бакумівці Хорольської сотні Миргородського полку і 10 дворів – у містечку Устивиці. Однак він був невдоволений віддаленістю частин свого маєтку й просив замінити надані йому двори на інші ⁵. Не далі як 1749 року він переїхав до Миргорода ⁶. Його дружиною була грузинка княжна Марія Саакадзе, донька князя Дмитра Саакадзе. Давид Ратієв, попри князівський титул, належав до дрібнопомісних власників: за ревізією 1764 року, в його підданстві перебували 119 душ, які жили в 26 дворах і 38 хатах. Мав він також дві хати в селі Біликах, що поряд із Миргородом ⁷. 1782 року йому належали в Миргороді 44 хати, земля в урочищі річки Рудки і вітряк на річці Хоролі на околиці Миргорода ⁸.

Порівнюючи й зіставляючи різноманітні дані, приходимо до висновку, що маєток князя Ратієва розміщався на північ від Миргорода, ймовірно, поблизу сучасного села Деркачів; у ХІХ столітті в урочищі Рудці, що по лохвицькому шляху, стояв трак-

тир князя Ратієва ⁹.

Давид Ратієв у 80-х роках XVIII століття займав у Миргороді вагому посаду – судді Миргородського повітового суду, його підписи стоять на різних документах того часу.

Маємо дані про те, що Давид Ратієв продав маєток, який належав його родичеві по лінії матері – П.Сологову (Сологашвілі), через що в місцевому суді розглядався суперечливий позов ¹⁰.

Різноманітні стосунки – ділові, сусідські, приятельські, кумівські – спостерігаємо у Давида Ратієва з його земляком, грузинським князем Давидом Гурамішвілі, гусаром Грузинського полку й поетом, який теж поселився в Миргороді. Спільне середовище, в якому протікало їхнє життя, часто зводило їх разом. Наприклад, 1763 року обидва князі – Давид Гурамішвілі і Давид Ратішвілі – як свідки поставили свої підписи на документі – “уступному листі” грузина Чхарідзе ¹¹. 1786 року Д.Ратієв засвідчив купчу на продаж Давидом Гурамішвілі свого кріпака ¹². Разом із княгинею Тетяною Гурамовою – дружиною Давида Гурамішвілі – Давид Ратієв був “восприємником” новонароджених дітей миргородських грузинів ¹³, а також був хрещеним батьком Василя Осифова, ¹⁴ миргородського дідича.

Здогадуємося, що Давид Гурамішвілі й Давид Ратішвілі могли мати спільні літературні зацікавлення. Поховані вони були теж поряд. У 30-х роках XX століття, як свідчать жителі Миргорода, ще зберігалася могила князя Давида Ратієва ¹⁵. Дружина князя, Марія Миколаївна, померла раніше від нього – 11 серпня 1791 року, хоча мала всього 42 роки ¹⁶.

Дітей у Давида Ратішвілі було багато, деякі з них помирали в ранньому дитинстві ¹⁷. За тодішньою традицією, діти могли мати однакові імена. Тож у родині князя Давида Ратішвілі було два Івани, Петро, Марія, Євдокія (Авдотія).

Документи свідчать про те, що 1770 року 27 хат у Миргороді належали “гусарского полку князьям Егору и Николаю Ратиевым” ¹⁸. Брат Давида Юрійовича – син Зураба і Хазуї – Єгор Юрійович (або ще Георгій Георгійович) Ратієв народився 1727 року, з 1738 року перебував на службі. Як високоосвічений офіцер (він володів, окрім грузинської, також російською, німець-

кою й латинською мовами) і перекладач Колегії іноземних справ, Є.Ю.Ратієв мав стосунки з багатьма шляхетними родами, зокрема, в Україні, на Полтавщині. Був власником досить великого маєтку в Миргороді. Його дружиною стала Анастасія Андріївна Трошинська – жінка зі знатного роду сусіднього з Миргородом Гадяцького полку. Її предок Степан Трошинський належав до прибічників гетьмана Івана Мазепи, від якого 1690 року одержав село Ручки Гадяцького полку. З часом це село успадкувала Анастасія. Син Анастасії Андріївни Трошинської і Єгора Юрійовича Ратієва – Петро Єгорович Ратієв – наприкінці XVIII століття жив у цьому селі.

Висловлюємо здогадку, що Петро Ратієв належав до кола масонів, принаймні, на таку думку наводить один із листів відомого українського масона Василя Івановича Чарниша, адресований до Петра Єгоровича Ратієва в село Ручки, датований 1796 роком, з приводу якогось таємничого чарнишевого приятеля – “пана Месона”¹⁹.

Маєток у Миргороді успадкували сини Єгора Ратієва – Іван і Петро, які згодом віддали його в заставу дядькові Давидові Юрійовичу Ратішвілі²⁰. Сам же підполковник Єгор Юрійович у 80-х роках XVIII століття служив у Сибіру – комендантом міста Тюмені та головою цивільного суду в Тобольському намісництві²¹. Його нащадки – син Іван Єгорович, поручик, онук Аполлон та інші у XIX столітті жили на Полтавщині²². І Єгор Юрійович Ратієв, і його брат Микола, крім миргородського маєтку, мали ще й садиби в Москві.

Микола Юрійович Ратієв (1731 – 1803) – постать досить знана в історії Грузії. 1769 року в чині прем’єр-майора він брав участь у взятті Азова, стояв із гусарськими і драгунськими полками в Кизлярі. В званні підполковника командував Московським легіоном, брав участь у Кавказькому поході 1769 – 1771 років під командуванням генерала Тотлебена. Імператриця Катерина II в записці про заходи щодо оволодіння Азовською фортецею в січні 1769 року писала, що необхідно “командировать два эскадрона гусар из Грузинского гусарского полка, под командою премьер-майора князя Ратьева, придав ему 6 полковых пушек или двенадцатифунтовых единорогов, с надлежащим чис-

лом артиллерийских служителей”.²³

М.Ю.Ратієв відзначався енергійністю і дієвістю. Служачи в Грузинському гусарському полку, він виконував завдання кур'єра при Моуравові – російському повіреному в справах Грузії. Всі його дії визначалися, перш за все, його позицією як патріота Грузії. Навесні 1770 року підполковник М.Ю. Ратієв опинився у вирі бурхливих подій, коли з двома ескадронами гусарів прибув із Моздока до Тифліса на підтримку грузинському цареві Іраклієві II. Ставши свідком непослідовності й користолюбних дій російського генерал-майора графа Тотлебена, які завдавали шкоди Грузії, Ратієв разом із іншими грузинськими офіцерами очолив змову проти нього. З приводу цієї змови над Ратієвим велося слідство в Кизлярі, він був засуджений і засланий до Сибіру. Але після суду над Тотлебенем Ратієв здобув прощення й поновлення в правах, дослужився до чину генерал-майора. (Про М.Ю.Ратієва як учасника тих подій ідеться в романі грузинського письменника Акакія Беліашвілі “Бесікі”).

У 80-х роках, маючи звання бригадира, М.Ю.Ратієв жив у Миргороді, де скуповував собі маєтності й кріпаків²⁴. Далі, в 1787 – 1788 роках, незважаючи на шістдесятилітній вік, він бере участь у бойових діях на Кубані під орудою генерала Текелі²⁵. А 1796 року генерал-майора Ратієва знову бачимо в Миргороді²⁶. Він був одружений із українкою – правнучкою гетьмана Полуботка²⁷. Цей світ він покинув 1803 року.

Усі три брати Ратішвілі – Давид, Єгор і Микола – постійно підтримували зв'язки як із своїми грузинськими родичами в Москві й Петербурзі, так і з ріднею в далекій Грузії. Грузинський князь Габрієл Ратішвілі (1771 – 1825), хрещеник грузинського царя Іраклія II, автор “Короткої оповіді про Росію”, який 1801 року супроводжував висланого з Грузії до Петербурга царевича Іоанна Багратіоні, звідомлював про свої зв'язки з дядьком М.Ю.Ратієвим, який на початку XIX століття жив у Москві: “Я... три тижні залишався в Москві у дядька свого Ніколая Ягорича Ратієва, генерал-лейтенанта, який нині вже не перебуває на службі, а живе у себе в маєтку. Був він кавалером Володимира другого класу, кавалером Мальтійського хреста другого класу, Святого Георгія четвертого класу і Анни другого класу. Мав він

повну пенсію, і було йому 77 років”²⁸.

У Миргороді залишилися нащадки князя Давида Юрійовича Ратішвілі, про якого йшлося вище, по лінії його сина Івана. Іван Давидович Ратієв 1782 року був капітаном Ізюмського гусарського полку, 1799 – генерал-майором, шефом Сумського гусарського полку. Спостерігаються його зв'язки з дворянською знаттю сусіднього Лубенського повіту. І. Ратієв узяв собі за дружину Катерину Павлівну Кулябку (нар. 1779)²⁹, одну з найбагатших панн Лубенщини, мав кумівські стосунки з дворянами Леонтовичами. Як і українське шляхетство Миргородщини перших десятиліть XIX століття, він захоплювався історією й старовиною. Його бачимо серед тих, хто в Миргороді 1818 року передплатив книжку Г.Успенського “Опыт повествования о древностях русских”³⁰. Помер він 1825 року.

Іван Давидович мав синів Миколу та Івана, а також доньок Олександру, яка була у шлюбі з Гудим-Левковичем, і Марію, одружену з Соколовським. Представник наступного покоління Микола Іванович, поручик, володів маєтком у містечку Устивиці Миргородського повіту (садиба, 200 десятин землі і 23 душі підданих). 1852 року його маєток продавався з публічного торгу³¹. Сам же Микола Іванович Ратієв, драгунський офіцер, за свідченням нащадків, загинув під час походу на Чечню близько 1851 року.

Другий син Івана Давидовича – Іван Іванович Ратієв (1812 – 1876) – жив у Миргороді, де мав велику економію, займався землеробством. Він поєднав своє життя із Варварою Мамчич, донькою миргородського поміщика Якова Івановича Мамчича. Їхні діти: Петро, Іван, Анатолій (за іншими даними Антон), який помер 1887 року, Варвара, Анастасія (у шлюбі з дійсним статським радником Сковородою), і Олександра, яка перебувала в шлюбі з дійсним статським радником Лукомським³². Права дворянства Ратієвих були затверджені указом Герольдії № 6782 від 17 серпня 1850 року.

З історичних праць відомо, що в 30-х роках XIX століття у маєтку князя Ратієва в Миргородському повіті сталося селянське заворушення³³, за деякими даними під час нього було вбито управителя маєтку. За родинним переказом, І.І.Ратієв ще до ре-

форми 1861 року звільнив своїх селян від кріпосної залежності.

Цікавий і такий факт. Український письменник Панас Мирний (1849 – 1920) у циклі оповідань “Як ведеться, так і живеться”, показав образ жорстокого кріпосника князя Ратієва. Цей образ був створений письменником на основі народних переказів, які у 60- роках XIX століття ще побутували в Миргороді. Не виключено, що стосувалися вони або Івана Івановича Ратієва, або його батька Івана Давидовича. Український письменник і мистецтвознавець Василь Горленко (1853 – 1907) в одному з листів до Панаса Мирного 1883 року просив змінити у творі прізвисько Ратієв на якесь інше, мотивуючи своє прохання тим, що сиnam Ратієва, які на той час жили в Миргороді, було б неприємно читати про жорстокості свого предка-однофамільця ³⁴.

Наступне покоління князів Ратієвих найчіткіше простежується за лінією Петра Івановича – сина Івана Івановича. Петро Ратієв, дійсний статський радник, служив у судовому відомстві, був одружений із донькою таємного радника Никифорова – Надією Костянтинівною. Вони мали дітей: Юрія, полковника, Івана, штабс-ротмістра в 1858 році, Андрія і доньку Марію, яка померла 1910 року. Із цього покоління: Юрій Петрович мав синів Олександра (поручик, з 1869 року – почесний мировий суддя Кобеляцького повіту Полтавської губернії) і Павла та онука Леоніда Олександровича; Іван Петрович залишив по собі синів Петра і Миколу. Петро Іванович Ратієв (друга половина XIX століття), дійсний статський радник, був предводителем дворянства Сквирського повіту Київської губернії; дружина – Кедрова. Його брат Микола Іванович, ймовірно художник, до 1866 року продав маєток у Полтавській губернії і землю під Одесою й оселився у Курську. Його нащадки нині живуть у Софії (Болгарія).

У Миргороді сліди Ратієвих втрачаються десь на межі XIX і XX століть. У Миргородській громадській бібліотеці на початку XX століття зберігалася книжка “Приготовительные сведения для начинающих играть на цитре” (СПб, 1878), автором якої був князь Ратієв ³⁵. Не виключено, що ця особа теж мала стосунки до Миргорода.

За даними В.А.Модзалевського ³⁶ у XVIII – XIX століттях

Ратієви були також пов'язані родинними стосунками із чернігівським дворянством.

ТУРКИСТАНІШВІЛІ

У зв'язку з розглядуваними подіями XVIII століття князі Туркистанішвілі (Туркестанішвілі, Туркестанови) активно з'являються на політичній арені під час Перського походу Петра I 1722 року. Про князя Баадура Туркистанішвілі – посла імператора до царя Вахтанга VI згадує Вахушті Багратіоні в своїй праці “Історія царства грузинського”. Коли Баадур переїхав до Росії, його там перейменували на Бориса. Він був близьким до московських грузинів, які зосереджувалися довкола двоюрідної сестри Вахтанга VI – царівни Дареджан (Дарії), доньки грузинського царя Арчила.

Сини Баадура – Михайло, Ілля і Єгор. Михайло дослужився до військового звання бригадира, а Єгор проявив себе в цивільній царині як директор Санкт-Петербурзького банку і обер-контролер Військової колегії, в чині дійсного статського радника ¹. З інших князів Туркистанішвілі на еміграції стали відомими свого часу просвітниками Давид (книгар-каліграф у Москві за вахтангівських часів), Ерасті (перекладач з російської на грузинську мову книжки “Апофтегмата” – збірника сентенцій і дидактичних оповідей – та інших творів) ². Крім них, у царському почті ще були Вахтанг, Луарсаб і Годерзі Туркистанішвілі. Проте в Україну вони не переїхали.

В матеріалах, що стосуються грузинського поселення в Україні, спостерігаємо лише ім'я Івана Туркистанішвілі, який мав 30 дворів у містечку Келеберді Полтавського полку, і Прангістана Туркистанішвілі. Останній улітку 1724 року як посол разом із князем Вахтангом Амілахварі відвіз із міста Сулака листа грузинського царя Вахтанга VI до Петра I, в якому йшлося про дозвіл на переїзд до Росії. Прангістан спершу сам прибув до Москви як обер-скарбничий грузинського царя, а згодом емігрувала вся його родина – мати, брат (либонь, Іван), сестра, дружина з їхніми служниками. Сини Петро і Давид, здогадуємося, наро-

дилися вже в Росії (відповідно близько 1735 і 1736 років).

Як і Іван, Прангістан Туркистанішвілі одержав маєток на 30 дворів у Келеберді, а його неповнолітнім синам наділили по 5 дворів у містечку Великих Будищах. 1750 року князь Прангістан служив капітаном Білгородського гарнізонного полку, а в 50-х – 60-х роках очолював гарнізон у Полтавській фортеці і “правив у Полтаві за коменданта”³. Він надавав усіляку підтримку грузинам, котрі втікали з турецького полону й перебували до “українних городів”. Із полтавської гарнізонної канцелярії цим утікачам видавали проїзні документи – “паспорти” за підписом Прангістана Туркистанішвілі, згідно з якими їм дозволявся проїзд до Грузії і які наказували місцевим властям виявляти сприяння грузинам, що поверталися на батьківщину.

На тій самій посаді коменданта Прангістан перебував до 1762 року, а можливо, і пізніше. Цікаво що в цей час родина Туркистанішвілі, як і на початку 20-х років, мала велику довіру грузинських царів. Документи свідчать про те, що між Україною і Грузією в цей час існували досить тісні стосунки саме завдяки грузинським поселенцям на Полтавщині. Восени 1760 року грузинський цар Теймураз II послав із Кизляра до Полтави та інших українських міст кур’єра князя Тамаза Туркистанішвілі, двоюрідного брата Прангістана, з “якнайпотрібнішими листами”. Шлях на той час був нелегким, бо лише через півтора року, в березні 1762 року, полтавський коменданта Прангістан Туркистанішвілі зміг відповісти на листа царя⁴. З усього видно, що думка, політична позиція і рекомендації, що надійшли від П.Туркистанішвілі, були вагомими для царя Теймураза.

Де саме жив князь Прангістан, нині встановити важко. В донесенні Полтавської полкової канцелярії до Слобідсько-Української губернської канцелярії 1771 року згадується хутір Туркестанових під Келебердою і їхній “дворець” у селі Федірках, яке нині входить до складу села Мачух, поблизу Полтави⁵. (До речі, “дворець” – це не тільки поміщицька садиба, а й заїжджий двір). На мапах кінця XIX століття позначене також село Туркистанівка, розміщене на правому березі Дніпра, південніше від Кременчука, за три кілометри на схід від села Павлиша.

Син коменданта Полтави Прангістана Туркистанішвілі –

Башта в селі Комендантівці –
колишньому маєткові князів
Туркистанішвілі

Давид, капітан, успадкував від батька його маєтності, зокрема, село Комендантівку. (Цей населений пункт донині зберіг свою назву, тепер це село Кобеляцького району, розташоване на південний захід від містечка Кобеляк. Слід зазначити, що в Кобеляцькому районі було два села – Комендантівка Перша і Комендантівка Друга, які за радянських часів об'єдналися в одне ⁶).

Як людина практичної дії Прангістан Туркистанішвілі тримав у Криму власного прикажчика грузина Пховлієва, через якого, за допомогою полтавсько-

го жителя купця Матвія Немсадзе, закупував судацьке вино і доставляв його на Полтавщину ⁷. В донесенні полтавського полковника Андрія Горленка генерал-губернатору Київської губернії М.Леонтієву 1751 року ішлося про те, що полтавський комендант Прангістан Туркистанов заборгував полтавському міщанину С.Биковському 200 карбованців і, не змігши вчасно повернути свій борг, віддав йому десять своїх кобил з лошатами і жеребцем, хоча за оцінкою полтавської полкової канцелярії, вартість цих коней становили не 200, а тільки 116 карбованців ⁸.

Становить інтерес один факт, який розкриває несподіваний аспект взаємин грузинських поселенців другої половини XVIII століття з гайдамаками – представниками народно-визвольного руху в Україні. Започаткований у Правобережній

Україні, цей рух розповсюдився й на Лівобережжя. Як відомо, гайдамаки мали співчуття і підтримку із боку селян і козаків Полтавщини. Пов'язаний був із гайдамаками і Давид Туркистанішвілі, син Прангістана. В донесенні Полтавської полкової канцелярії до Слобідсько-Української губернської канцелярії від 4 липня 1771 року йдеться про появу групи “сумнителних” людей “при ружу, списах і пістолях” у селі Мачухах. Як видно з матеріалів допиту за цією справою, гайдамаки ще раніше приїздили в дім капітана (в інших документах він названий майором) Давида Туркистанова в село Федірки і в його хутір під Келебердою, залишали в нього коней і пожитки, вилучені в багатіїв. Дворецький Туркистанова закуповував для них на сільському торзі харчі, сам же Давид Туркистанов щодо їхнього “переловлення ніде не давав знати”⁹. В показаннях одного із пійманих згодом гайдамаків Туркистанов названий “пристанодержателем”. Про ці зв'язки Туркистанова знав також відставний прапорщик Павлинов – грузин Павлинішвілі.

Одна з онук Прангістана Туркистанішвілі – Марфа – вийшла заміж за Мусія Андрійовича Шаулу (бл. 1725 – 1763, поручика Полтавського полку (1754). Мусій Шаула – нащадок козацького гетьмана (1596) Матвія Шаули, страченого поляками у Варшаві разом із Северином Наливайком, онук носівського сотника Київського полку – закінчив Київську академію і служив “двора Ея императорского величества певчим”¹⁰. У 60-х роках XVIII століття Мусій Шаула перебував на посаді поліцмейстера у Києві. Ще одна онука Прангістана, донька Давида Туркистанішвілі, стала дружиною ротмістра у відставці А.І.Білевича, принісши йому як посаг дідівське село Комендантівку¹¹.

Маємо відомості про корнета князя Єгора Туркистанова, який 1770 року володів 7 хатами в містечку Остап'ї Миргородського полку¹², проте подальша його доля губиться.

ЦЕРЕТЕЛІ

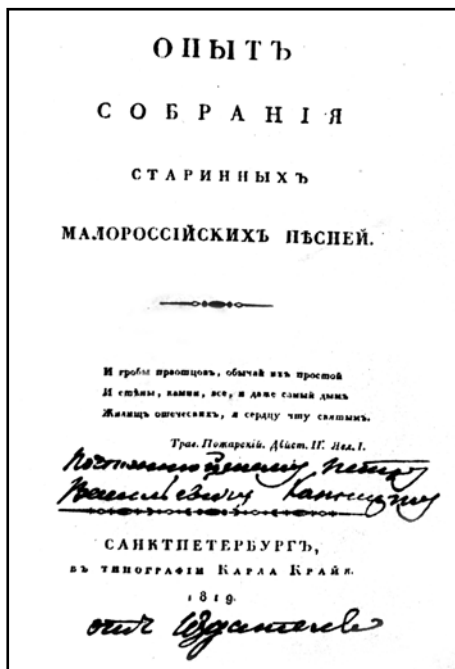
Грузинський рід Церетелі залишив по собі в Україні не надто тривалий, але помітний слід. “Імеретинської землі боярин”, як писали про нього в московських документах, князь Давид Церетелі, син Давида, виїхав до Росії 1724 року, служив у гусарах, воював, 1739 року, під час російсько-турецької війни, зазнав полону, звідки був викуплений завдяки заможним родичам, дослужився до звання капітана. Осівши в Україні, в місті Хоролі Миргородського полку, де одержав 30 дворів, змінив військову службу на осіле життя. 1759 року бачимо його як “державцю” серед місцевого шляхетства у цивільному чині колезького асесора ¹.

Збереглися документи, які свідчать, що Д.Церетелі протягом 1759 – 1760 років домагався в Миргородській полковій канцелярії та в Генеральному суді повернення в своє володіння хорольського жителя Данила Корабленка, який перейшов від нього до іншого дідача ².

Давид Церетелі не залишив нащадків, тому його маєток перейшов до двоюрідного брата Автандила Церетелі, який волею долі теж опинився в Хоролі. Автандил, син князя Левана Церетелі, прибув із батьківщини трохи пізніше від Давида, бо вперше його ім’я фіксується в списковій почті Вахтанга VI 1737 року. Разом із дружиною Анною вони виростили сина Андрія.

Є відомості про те, що за проханням Давида й Автандила Церетелі та за указом імператриці після 1750 року в Хоролі було надано землі ще одному їхньому двоюрідному братові – Давидові Церетелі, синові Матвія ³, але рід Давида Матвійовича теж занепадав.

Єдиним відомим продовжувачем роду князів Церетелі в Україні був Андрій, син Автандила. Він жив у селі Андріївці, названому так за його ім’ям, поблизу міста Хорола. Цей “мелетинський”, як тоді казали, князь, крім села, садиби в Хоролі та упадкованих від предків 60 дворів, володів ще й хутором в урочищі Штомпелівському та частиною хутора Павлової Долини. Андрій Автандилович дожив до 1792 року. Його дружина Ірина

Титульний аркуш збірнику
М.Цертелєва "Опыт собрания
старинных малороссийских песней" з
дарчим надписом П.В.Капністові.

Яківна походила з українського козацько-старшинського роду Володьковських. Овдовівши, вона вдруге вийшла заміж за якогось Павловського.

Син князя Андрія Микола Цертелєв (1790 – 1869) став відомим фольклористом. Зрісши у краї з багатими давніми кобзарськими традиціями, М.Цертелєв зацікавився таким унікальним явищем української народної творчості як думи. 1819 року він видав у Петербурзі збірник під назвою "Опыт собрания старинных малороссийских песней". М.Цертелєв, який здобув добру освіту спершу вдома, а згодом у Хар-

ківському й Московському університетах, упродовж усього життя перебував на військовій службі: в міністерстві фінансів, в міністерстві освіти – на посадах директора училищ Полтавської губернії, помічника попечителя Харківського навчального округу⁴. Проте однією з найголовніших справ його життя була фольклористична діяльність.

В 1810-х роках, під час його перебування на Полтавщині, М.Цертелєв зблизився з літературно-мистецьким колом, яке існувало за тих часів в околицях Миргорода. Центром цього середовища було село Кибинці, де розміщався маєток відомого державного діяча Дмитра Прокоповича Трошинського, з яким Цер-

телев познайомився ще за років своєї служби в міністерстві фінансів. Статс-секретар Катерини II, міністр за часів Павла I й Олександра I, предводитель місцевого дворянства, цей вельможя й за часів відставки, живучи у віддаленій від столиць Полтавщині, не уявляв свого життя без світських розваг і естетських захоплень. В його кибинській садибі був і домашній театр, і дитячий хор, і музики, які писали й виконували музичні твори задля забав старого діда. Трощинський уславився як відомий меценат. Він протегував і Миколі Цертелєву, зокрема, просив свого впливового друга Логвина Івановича Голенищева-Кутузова посприяти молодому й талановитому землякові з Полтавщини.

Захоплення Д.Трощинського відіграли чималу роль у згуртуванні довкола Кибинців людей, які цікавилися літературними справами. Туди приїздили Гоголі-Яновські, Капністи, Муравйови-Апостоли та інші відомі родини й діячі Миргородського повіту й Полтавської губернії. Микола Цертелєв листувався із знайомим на той час письменником Василем Капністом, був знайомий із художником Володимиром Боровиківським, уродженцем Миргорода. До мистецько-літературного кола Миргородщини входив також близький сусід Трощинського, власник садиби в хуторі Трудолюбі Василь Якович Ломиківський (1777 – після 1848), котрий ще раніше від Цертелєва, в 1803 – 1805 роках уклав рукописний збірник українських народних дум під назвою “Повести малороссийские”⁵. Цей збірник В.Ломиківського свого часу не був виданий, однак сам факт наявності такої праці в середовищі, до якого належав і Микола Цертелєв, свідчить про те, що існували аналоги, котрі він наслідував у своїх фольклористичних вправах. Цертелєв був знайомий також із іншими схожими збірниками народних пісень: “Собрание русских простых песен с нотами” (1776 – 1795) В.Ф.Трутовського, “Собрание русских народных песен с их голосами” Миколи Львова та Івана Прача (1790) й іншими⁶.

У Кибинцях М.Цертелєв міг познайомитися зі збірником “Древние российские стихотворения, собранные Киршей Даниловым”, котрий був присвячений Дмитрові Трощинському. Можливо, саме це видання і спонукало Миколу Цертелєва до ство-

рення збірника українських дум.

Цілком імовірно, що Цертелєв був знайомий також з одним із перших фольклористичних видань – “Собрания разных песен” М.Д.Чулкова (1770 – 1774). Остання здогадка ґрунтується, зокрема, на тому факті, що другою дружиною М.Цертелєва була Варвара Чулкова⁷.

Зацікавлення всім національним, в тому числі старовинним унікальним мистецтвом кобзарів, бандуристів, лірників, котре на той час уже стало занепадати, захопило багатьох передових діячів України, серед них були і представники ліберальної дворянської опозиції Миргородщини, до яких належали родини Капністів, Муравйових-Апостолів, Гоголів-Яновських, Ломиківських, Трощинських.

Протягом певного часу в літературних колах був розповсюджений погляд на думи як на залишки, осколки стародавнього народного епосу, який нібито колись існував, але не зберігся. Такої самої думки притримувався і М.Цертелєв, який вважав, що народні історичні пісні й думи є лише “развалинами, свідельствовавшими о красоте подлинного здания”⁸.

Кінець XVIII – початок XIX століття позначені рідкісними за значенням літературно-історичними знахідками. На Таманському городищі було виявлено знаменитий Тмутараканський камінь з давньоруським надписом XII століття. Епохальним відкриттям стала знахідка і видання 1800 року О.Мусіним-Пушкіним “Слова о полку Ігоревім”, виявлення інших давньоруських літописів.

1804 року А.Якубович видав чудову пам’ятку фольклору, відому як “Збірник Кірші Данилова”. 1818 року заходами Ф.Калайдовича було видано нову, повнішу публікацію цього збірника⁹. Чудові зразки билинного епосу, записані невідомим діячем культури XVIII століття із народу Киршею Даниловичем, значно стимулювали фольклористичну діяльність і в Україні.

Збирачі й дослідники народної творчості не втрачали надії на відкриття нових епічних творів, таких як “Слово о полку Ігоревім”. Цілком імовірно, таку саму мету ставили перед собою й аматорські записи Миколи Цертелєва та Василя Ломиківського. “Не лише греки і римляни уміли бачити і відчувати”¹⁰, – таке

глибоке переконання керувало Цертелевим під час його роботи над збиранням українських народних дум.

Захоплений українськими піснями і думами у віртуозному виконанні миргородських кобзарів, М.Цертелев писав: "...Жодна народна поезія не може зрівнятися у багатстві з нашою, і не дивно: слов'яни ще з стародавніх часів відомі своєю любов'ю до музики і поезії, а нащадки їхні успадкували цю схильність" ¹¹.

Збірник дум у записах М.Цертелева зафіксував на Миргородщині, крім широко знаних дум, ще й кілька рідкісних старовинних – про Богдана Хмельницького, котрі навіть на початку ХІХ століття уже рідко траплялися в репертуарах народних виконавців.

Про значення збірника дум у записах М.Цертелева є чимало досліджень. Цей збірник є першою спробою зберегти для нащадків неоціненні зразки стародавньої народної поезії і дати наукове обґрунтування їхньої сутності.

На наше глибоке переконання, ранні фольклористські спроби на Миргородщині початку ХІХ століття (Цертелев, Ломиківський) сягають своїм корінням до літературних традицій попередніх десятиліть, зокрема до фольклористичних спроб грузинських літераторів-емігрантів, які жили в Миргороді та його околицях наприкінці ХVІІІ століття. Особливо це стосується творчості Давида Гурамішвілі, яка свідчить про глибоке вивчення грузинським поетом українського фольклору і про його спроби записувати зразки українських народних пісень.

Микола Андрійович Цертелев мав синів Олексія, Миколу, Петра і Дмитра. Олексій Миколайович Цертелев (1848 – 1883) став відомим дипломатом, служив у генеральному консульстві в Болгарії. Дмитро Цертелев (1852 – 1911) – юрист, доктор філософських наук, автор праць про філософію Шопенгауера, поет, перекладач – редагував журнали "Русское обозрение", "Дело", "Русский вестник".

Єдиний із синів фольклориста Миколи Цертелева – Петро Миколайович (нар. 1833) залишився жити в Україні, дослужився до чину дійсного статського радника, був губернським і повітовим гласним. Дожив до глибокої старості. 1912 року майже 80-літнього князя Петра Цертелева бачимо церковним старостою

Акакій Церетелі з дружиною
Наталією Базилевською

Вознесінської церкви на своїй дідизні – у селі Андріївці. Мав сина Павла¹².

Певна річ, потребують більш глибокого дослідження зв'язки з Україною визначного грузинського письменника і громадського діяча Акакія Церетелі (1840 – 1915). Його дружина Наталія Петрівна Базилевська мала українське аристократичне походження – з роду Базилевських із Полтавщини. Відомо про намір Акакія Церетелі 1896 року розшукати могилу грузинського поета Давида Гурамішвілі. Син Акакія Олексій свого часу керував оперним театром у Хар-

кові. Всі ці факти дають підстави зробити пропущення про те, що Акакій Церетелі міг знати про існування в Україні нащадків грузинської родини Церетелі і навіть налагодити з нею зв'язки.

ЦІЦІШВІЛІ

В почті грузинських царевичів Вахушті й Свимона в Москві 1737 року перебували князі Заал і Амінгабар Ціцішвілі. До Московського емігрантського середовища належав також учений і літератор Євстафій Ціцішвілі, відомий працею “Топографія й історія грузинська”, яка залишилася незавершеною, бо її автор помер у молодому віці 1768 року ¹.

Серед придворних царевича Бакара були князі Іесе й Адам Ціцішвілі з княгинею; останній при дворі служив “найголовнішим над тими, котрі килими постеляють” ². Поет Давид Гурамішвілі, розповідаючи в поемі “Лихоліття Грузії” про ті нещастя і біди, що випали на долю грузинських емігрантів, про незгоди й заздрість серед картлійської й кахетинської феодальної аристократії, які жорстоко позначилися на долі грузинських переселенців, згадує про Ціцішвілі:

Та й Адама Ціцішвілі

Заздрість прирекла на скін ³.

Адам Ціцішвілі одержав тридцять дворів у містечку Келеберді Полтавського полку, проте подальша його доля в Україні не простежується.

Син згаданого вище князя Заала Ціцішвілі – Папуна (народився близько 1698 р.) в Росії став іменуватися Павлом Захаровичем Ціціановим ⁴. При царевичеві Бакарі він посідав помітний уряд обер-скарбника. Мав дружину Тамару Георгіївну, синів Зураба (він же Юрій, Єгор) і Дмитра та доньку Марію, яких супроводжували четверо дворян-азнаурів, чотири знатних пані й четверо служників.

Папуна-Павло з сином Дмитром і донькою “Марією Папуновою Ціціановою” одержали кожен по тридцять дворів на Україні, в містечку Ромнах. Ціцішвілі, незважаючи на знатність свого походження – рідня Багратіонів – змушені були нести звичайну службу в гусарах, маючи не надто високі звання. Папуна був убитий під час російсько-шведської війни 1741 – 1743 років, перебуваючи в чині капітана ⁵. А його син Дмитро Павлович Ціціанов (1721 – 1777), який у ранньому дитинстві прибув із дідом і батьком до Росії, став ученим, письменником, перекладачем.

Сімнадцятирічним юнаком він розпочав навчання в Сухопутному Шляхетському кадетському корпусі, який закінчив 1742 року, виявивши чудові знання. Блискучий знавець латинської, французької, німецької мов, він служив перекладачем, зокрема, протягом деякого часу з 1769 року при корпусі генерала Тотлебена в Грузії, перекладав твори різних авторів на грузинську мову, писав оригінальні твори. Відома його праця з геодезії “Краткое математическое изъяснение землемерия межевого” (СПб., 1757).

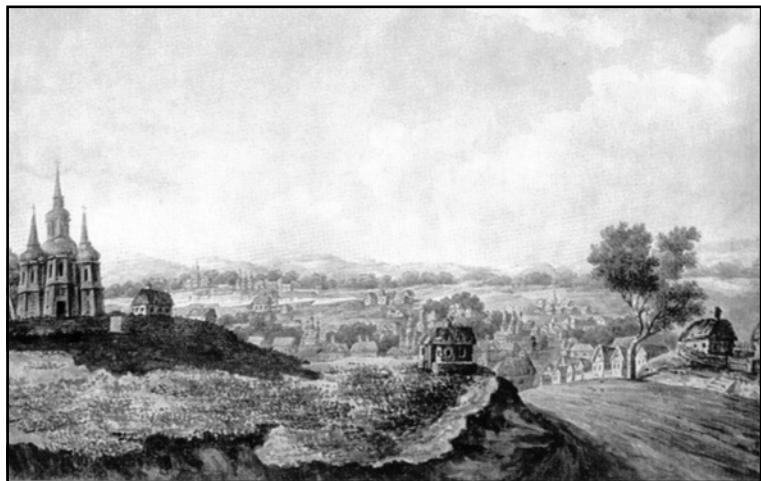
В 1772 – 1773 роках у чині колезького радника Д.Ціціанов служив у першому департаменті Юстиц-Колегії в Москві⁶, мав власний двір на Пресні. Похований він у тодішньому Підмосков’ї, у церкві села Всесвятського. Письменником і перекладачем був також його брат Зураб – Єгор Павлович Ціціанов.

Український маєток у Ромнах зберігався у власності родини Ціцішвілі, проте жила вона, здебільшого, в Москві й Петербурзі. Син Дмитра Павловича – Павло Дмитрович Ціцішвілі (1754 – 1806) протягом деякого часу, наприкінці 90-х років XVIII століття, жив у своєму маєтку в Україні, приятелював із грузинами, що оселилися тут, зокрема, з підполковником Семеном Захаровичем Херхеулідзе. П.Д.Ціцішвілі (Ціціанов) так само здобув визнання як різнобічно обдарована особистість: з одного боку, письменник і перекладач із французької мови, а з іншого – військовий діяч, полководець, теоретик військової справи. Жив він у Москві в Грузинах. Разом із братом Єгором здійснив переклад книжки “Економія життя людського”. Писав він також сатиричні вірші, наприклад, 1790 року в місті Яссах ним написаний сатиричний твір “Бесіда трьох російських солдатів у царстві мертвих”⁷.

Професійний військовик, генерал П.Д.Ціцішвілі з 1802 року одержав призначення на посаду інспектора Кавказької лінії, а згодом – головнокомандувача в Грузії. Убитий у Бакинській фортеці 1806 року, а через п’ять років був перепохований на багтьківщині, в Сіонському храмі в Тбілісі⁸.

Одна із найбільш відомих гілок роду Ціцішвілі, яка також стосується України, своїм корінням сягає до Іесе Ціцішвілі (його ім’я варіювалося як Яссе, Іясе, Іесеї, Євсей, Євсей) – князя,

який емігрував разом із Вахтангом Багратіоні. Ієсе народився в Грузії близько 1700 року. У 50-х роках служив капітаном Грузинського гусарського полку, добре знав поета Давида Гурамішвілі: 1747 року він підписався під атестатом на присвоєння Гурамішвілі звання прапорщика. Він одержав селянські двори поблизу Полтави, в містечку Старих Санжарах. Ціцішвілі і його однополчанин Сергій Баратов були одружені на сестрах. Цікаві відомості про його родину подає О.О.Смирнова-Россет, яка є віддаленим нащадком Ціцішвілі, правнучкою Ієсе⁹.

Вигляд містечка Санжарів.
Акварель художника О.Кунавіна. 1800-і роки.

Ієсе Ціцішвілі і його дружина Мотрона мали шестеро дітей – сина і п'ятьох дочок. Єдиний син Ієсе – Дмитро Євсейович Ціціанов (1747 – 1835), який здобув добру освіту в Москві, одружився з позашлюбною донькою царевича Олександра Георгійовича і княгині Заборовської, узявши за нею величезний посаг: 8 тисяч душ в Нижегородській губернії, торгове село Катунки, а також московський дерев'яний будинок і великий садок у Кудрині, який займав цілий квартал. Не бажаючи залишатися на-

завжди в Поволжі, в “пустирі безлюдному”, Дмитро Євсейович, поживши недовго на Україні, в Старих Санжарах, переїхав до Москви. Батько ж його, не маючи можливості утримувати багатьох дочок у великому місті, залишився на Полтавщині.

Дмитро Євсейович жив у Москві і Петербурзі. У столичних колах він мав славу дотепника, балакуна, блискучого оповідача, який мав звичку прибріхувати на зразок Мюнхгаузена ¹⁰, славився розкішшю, великим марнотратством, гостинністю; про нього згадує О.С.Пушкін.

Старша донька Євсея Ціцішвілі вийшла заміж за грузинського дворянина Гангбелова із Балтського повіту (нині Одеської області). Меланія Євсеївна стала дружиною грузина капітана Нумієва, Тетяна Євсеївна – секунд-майора Дмитра Дмитровича Шмакова ¹¹. Ще одна донька Ієсе поєднала свою долю з дворянином Іллею Івановичем Чепелевським із села Стацівки Херсонської губернії, одержавши в посаг від батька дві тисячі десятин землі у Чигакмі. Четверта одружилася із грузином (як стверджували в родині) з волоським прізвищем Бонгескул. Наймолодша із сестер – Катерина Євсеївна, або Кетеван, улюблениця батька, пов’язала свою долю з полковником Іваном Івановичем Фон-Лорером, німцем французького походження, який поселився в Херсонській губернії. Подружжя Лорери жили в селі Водяному, мали велику родину: синів Олександра, Миколу, Дмитра, доньок Віру і Надію. В Грамаклії Кетеван Ціцішвілі утримувала поштову станцію.

Син Кетеван – Микола Іванович Лорер (1795 – 1873) – відомий декабрист, член Південного товариства, писав у своїх спогадах: “Мати моя була грузинка княжна Ц[іціано]ва; вона належала до однієї з перших фамілій у Грузії, близько поєднаної родинними зв’язками з колишніми царями Грузії” ¹².

Лорери жили, як на ті часи, не надто багато: їм належали кілька тисяч десятин землі і 50 душ кріпаків. Міцна дружба єднала Лорерів з родиною Капністів із Полтавщини. У дитинстві Микола Іванович був другом Софії Василівни Капніст – доньки письменника В.В.Капніста ¹³ і письменникового небожа – Іллі Петровича Капніста, разом із яким ріс і виховувався у селі Трубайцях. 1812 року сімнадцятилітнім юнаком М.І.Лорер переїхав до

Москви, де зупинився у свого дядька по матері князя Д.Є.Ціціанова. Виховувався у Дворянському полку. Служба в армії зблизила його з масонами, згодом із декабристами. Він став активним членом Північного, а потім і Південного товариства. Після повстання декабристів був заарештований у Тульчині, перебував в ув'язненні у Петропавлівській фортеці, був засуджений на 12 років до каторжних робіт, які відбував на Нерчинських руднях. 1832 року він вийшов на поселення, а через п'ять літ був призначений рядовим до Кавказького корпусу. 1842 року М.Лорер звільнений від служби. Позбавлений багатьох прав, він жив у селі Водяному на Херсонщині, в маєтку, яке дісталось йому від брата Дмитра. Був одружений з Надією Василівною Ізотовою, мав доньку Катерину. Декабрист Лорер помер і похований у Полтаві.

М.І.Лорер товаришував із іншими нащадками грузинів на

Олександра Осипівна Россет-Смирнова, нащадок роду Ціцішвілі. З акварелі художника П. Соколова.

Україні: Захаром Херхеулідзе, Єгором Канчіяловим, який поділяв його прогресивні погляди. Щодо декабристських зв'язків цікавий і такий факт: брат Миколи Лорера – Дмитро Іванович перебував у шлюбі з княжною Волконською.

Із більш далеких нащадків Ціцішвілі відома Олександра Йосипівна Россет-Смирнова (1809 – 1882) – онука Катерини Євсеївни Ціцішвілі, небога Миколи Лорера. Її дитинство минуло в Україні. У Петербурзі вона належала до аристо-

кратичних літературних кіл, в її домі часто бували Пушкін, Лермонтов, Гоголь, Жуковський, Одоєвський, В'яземський, присвячували їй свої вірші. Маючи велику прихильність до рідного українського краю, вона приятелювала з Миколою Гоголем, листувалася з ним і, користуючись своїм становищем фрейліни, протегувала йому і всіляко допомагала.

О.О.Смирнова й сама мала літературні схильності. 1895 року у Санкт-Петербурзі вийшли друком її мемуари – “Записки А.О.Смирновой”, а 1929 року в Москві посмертним виданням опубліковані “Записки, дневник, воспоминания, письма” її авторства.

Сестра декабриста М.Лорера – Віра Іванівна, донька Катерини Євсеївни Ціцішвілі, замолоду навчалася в Петербурзі й жила у свого дядька Дмитра Євсейовича. Протягом усього життя вона зберігала зв'язки зі своєю грузинською ріднею в Україні, зокрема, з тіткою Єлизаветою Сергіївною Бараташвілі-Баратовою, у шлюбі Шкляревич, яка жила в селі Баратівці (нині Миколаївської області). По смерті Єлизавети Сергіївни село Баратівка дісталася у власність її двоюрідній сестрі Кетеван Ціцішвілі, а від неї – Лорерам. Туди й переселилася Віра Іванівна Лорер, у заміжжі Мазаракі, зі своєю старою матір'ю ¹⁴.

Ще один онук Катерини Євсеївни Ціціанової-Лорер – Лев Іванович Арнольд (1822 – 1860) належав до тих небагатьох людей, яким Микола Гоголь читав розділи спаленого згодом другого тому “Мертвих душ”. А.І.Арнольд відомий як автор спогадів про Гоголя ¹⁵.

З Україною, з Полтавщиною пов'язане ще одне відгалуження роду Ціцішвілі – відгалуження, генеалогію якого досі не вдалося вписати в відому нам родовідну схему. Це лінія князя Дмитра Олексійовича Ціціанова, який був одружений із Катериною Райзер, донькою генерал-лейтенанта Вікентія Райзера і Анни Іванівни ¹⁶. 1789 року Катерина жила у місті Лубнах на Полтавщині. Дмитро Олексійович теж протягом тривалого часу жив на Полтавщині. Зокрема, 20 березня 1787 року він мешкав у Кременчуці, звідки писав листа до свого брата Єгора ¹⁷.

Нащадок Райзерів і Ціціанових – Катерина Миколаївна Скаржинська (1854 – 1932) стала відомою збирачкою полтавсь-

Катерина Миколаївна Скаржинська, збирачка українських старожитностей, нащадок роду Ціцішвілі. Близько 1908 р.

кої старовини, до архіву якої від Райзерів перейшли матеріали про її предків-грузинів. Цікаво, що до кола знайомих і кореспондентів родини Райзерів входили також грузини – генерал Пилип Жевахов, Олександр Жевахов, Павло та Іван Лашкарьови (Лашкарашвілі), Геловані¹⁸.

Якась княжна Ніна Ціціанова стала дружиною підполковника Якова Володимировича Карташевського (перша половина XIX століття), кавалера орденів Святого Володимира і Георгія 4-го класу. Рід Карташевських внесено до дворянської родовідної книги Чернігівського дворянства¹⁹.

Жило це подружжя також і в Миргородському повіті, у селі Савинцях, де Я.В.Карташевський служив управителем у багатого діда Фролова-Багреєва.

Розділ IV.

Від Абашідзе
до Шенгелідзе.

Грузинці,
Грузиненки,
Грузинські.

АБАШІДЗЕ.

Князі Абашідзе теж належали до вахтангівського еміграційного потоку. "Боярин" Бежан Абашідзе з 1724 року супроводжував царевича Свимона. Абашідзе й Багратіони були досить близькими родичами: донька Вахтанга VI Анука стояла під вінцем із князем Вахушті Абашідзе.

Про те, чи жили Абашідзе на Україні в середині - другій половині XVIII століття, даних не маємо. Відомості про них на українських теренах з'являються пізніше. На початку XIX століття імеретинський князь "мілахвар" Давид Абашідзе, приближений царя Імеретії Соломона II, переїздить до Росії. Його родич князь Симон Кайхосрович Абашідзе 1850 року здобув "височайше" затвердження князівського титулу.¹ Дружиною Симона Абашідзе з 1861 року стала українка Аделаїда (1837 - 1890) із знатного роду Горленків. Її батько майор Семен Давидович Горленко володів великими, на кілька тисяч десятин землі, маєтками в селі Козляничих Сосницького повіту Чернігівської губернії, в селі Заїзді Прилуцького повіту, в селі Келеберді.

15 липня 1876 року Симонові Абашідзе було надано дозвіл до свого прізвища приєднати прізвище Горленко, аби наймення князів Абашідзе-Горленко передавалося старшому представникові роду. Симон Кайхосрович у 70-х роках XIX століття був почесним мировим суддею, членом з'їзду мирових суддів Сосницького повіту.²

Абашідзе-Горленко мали дочок Ніну (нар. 1863, у шлюбі з бароном Бістром, спадкоємицю села Заїздів) і Ганну, які займалися благодійною діяльністю в справі просвіти простого народу.³

АМІЛАХВАРІ.

У 40-х роках XVIII століття на території Лубенського полку оселилися знатні грузинські князі - брати Євгеній і Георгій (Єгор) Амілахварі, сини князя Василя Амілахварі й царівни Марії Вахтангівни Багратіоні. Аристократам-тавадам Амілахварі в Грузії належало 18 фамілій самих лише азнаурів-дворян; для по-

рівняння: родині царя належали 82 дворянські фамілії.⁴

Старший із братів - Євгеній (1720 - 1785), записаний як Мілохоров, у грудні 1744 року був капітаном Новгородського піхотинського полку, а молодший Георгій (1721 - 1776) в аналогічному званні служив у Виборзькому піхотинському полку. За їхньою "чолобитною" їм було надано 12 дворів у селі Лозовому Роменської сотні Лубенського полку із числа маєтностей колишнього лубенського полкового писаря Столповського⁵.

Убогі маєтності викликали невдоволення молодих князів, тому 1750 року обидва брати - уже не військові, а в чині надвірних радників - як і інші грузини, подавали клопотання про переселення їх з України до Росії.⁶ Чи задовольнила влада це прохання князів, не відомо.

Їхня сестра Анна на той час жила в Москві, в Грузинській слободі, посідала досить високе місце в придворній ієрархічній структурі. Її чоловік Атанасе Багратіоні - рідний брат Вахтанга VI - був обер-комендантом Кремля⁷. Тож подальша доля братів Амілахварі пов'язана, здебільшого, з Москвою й, частково, з Петербургом.

Євгеній Амілахварі керував грузинською друкарнею на Пресні, в чині надвірного радника служив у Колегії іноземних справ (1761), постійно супроводжував грузинського царя Теймураза II під час його візитів до Росії, був на посаді президента Вотчинної колегії.

Георгій Амілахварі 1754 року відав питаннями Статс-контори при Сенаті⁸, разом із братом був у почті Теймураза II, служив перекладачем на високих прийомах при імператорському дворі, служив у 3-му департаменті Юстиц-Колегії в Москві⁹. В родові Амілахварі спостерігається опозиційна орієнтація щодо Росії.

Померли брати Амілахварі в Москві. Доля ж їхніх полтавських маєтностей не встановлена, ймовірно, вони були продані. В містечку Будищах 1740 року одержав тридцять дворів також грузинський князь Елісе Амілахварі¹⁰, але простежити його подальше життя в Україні не виявилось можливим.

АСИХМОВАНІ.

Князі Асихмовані (Осихмянови) стали власниками маєтків у Лубенському полку: Луарсаб - двадцяти восьми дворів у містечку Чорнухах і двох дворів "оного містечка Чорнух в підварку Ковалях"¹¹, Йотам Асихмовані - так само двадцяти дворів у Чорнухах і десяти - в містечку Глинську. У тих таки Чорнухах мали десять дворів недорослі сини Йотама - Іван і Єгор.

У сповідальних відомостях церкви Покрови Богородиці містечка Чорнух за 1758 рік згадується грузинський князь Луарсаб Осихмянов 68 років із шістьма дворовими людьми¹², а за 1768 рік - князь Іван Осихмянов 35 літ із чотирма дворовими¹³. Всього князі Асихмовані володіли в Україні сімдесятьма родинами підданих; 1764 року 43 сім'ї з них утекли від своїх поміщиків¹⁴.

Єгор Асихмовані, відставний секунд-майор, 1784 року був дворянським засідателем Лохвицького повітового суду, а 1789 року - суддею цього самого суду. Йому належали 43 селянських хати в Лохвиці й Глинську¹⁵, напевно, успадковані від дядька Луарсаба.

Княжна Дарія Асихмованова була видана заміж за українця Григорія Григоровича Манжоса (народився близько 1738 року, служив з 1760 року; 1786 року ротмістр при відставці; мав селян у селі Миколаївці, помер до 1811 року). Останній із відомих нам представників родини Олександр Асихмованов 1809 року продав чорнуський та інші маєтки Лохвицького повіту у власність лохвицькому поміщику Семенові Олексійовичу Савицькому¹⁶.

БЕДАУРІ.

Імеретинський дворянин Іван Бедаурі (нар. 1716) з 1742 року служив у 3-й роті Грузинського гусарського полку. 5 вересня 1748 року одержав звання вахмістра. При розподілі маєтностей йому дісталися п'ять дворів у містечку Срібному і п'ять - у селі Никонівці Срібнянської сотні Прилуцького полку¹⁷. До 60-х років він перебував на військовій службі. За два десятиліт-

тя його відсутності частина підданих розійшлася по інших поміщиках, частина подала до суду позови про надання їм прав козацтва і була зарахована до козацького стану. Тому Іван Бедаурі просив замість підданих, навернених у козаки, віддати йому десять дворів у Срібнянській сотні, які залишилися від померлого без спадкоємців грузинського дворянина Бежана Григор'єва¹⁸. Чи надані були йому ці двори, не відомо, принаймні 1753 року в його розпорядженні у Срібному зберігався всього лише один двір¹⁹.

1767 року Іван Бедауров, відставний капітан Новосербських гусарських ескадронів, дідич Прилуцького полку, поставив свій підпис серед інших місцевих поміщиків, під наказом малоросійському депутатові з приводу захисту прав українського (а серед інших і грузинського) шляхетства²⁰. В цьому ж Прилуцькому полку у містечку Журавці жив також дворянин Михайло Бедаурі (нар. 1715), колишній квартирмейстер Грузинського гусарського полку.

БЕЖАНАШВІЛІ.

При дворі царя Вахтанга VI і його родини у Москві жили азнаури Заал, Папуна, Давид і Автандил Бежанашвілі та кілька служників із таким прізвищем. Дворянин Папуна Бежанашвілі одержав 10 дворів у місті Миргороді, де жив 1749 року²¹. Можливо, це про його синів як власників 9 хат у Миргороді 1770 року записано в одному з документів: "Умершого вахмистра гусарського полку сынов Николая, Семена и Петра Быжановых"²².

Жив у Миргороді також "грузинець" Давид Бежанов із дружиною Марією, які мали синів Харитона (нар. 1781) і Петра (нар. 1784). Зберігся запис у метричній книзі Троїцької церкви Миргорода за 29 березня 1784 року, який свідчить що того дня 50-річний "грузинець Давид Бежанов умер с покаянием"²³. Крім них, у Миргороді жив якийсь майор Бежанов, котрий помер раніше 1782 року²⁴.

БІБІЛУРІ.

Грузинські дворяни Бібілурі були сусідами родини Гурамішвілі під час життя в Москві. Доля склалася так, що й на Україні один із представників цього роду, прапорщик Андрій Бібілурі, який одержав 10 дворів у містечку Устивиці Миргородського полку, став сусідом поета Давида Гурамішвілі. Андрій мав підданих ще й у місті Хоролі²⁵.

1744 року А.Бібілурі був на посаді спеціального чиновника при кизлярському коменданті, до його обов'язків входила функція зв'язку з Осетинською духовною комісією, яка здійснювала на Кавказі місіонерську діяльність; цікаво, що брат Давида Гурамішвілі - ігумен Христофор - теж був у числі місіонерів у Осетії.

ГОГІБЕДАШВІЛІ.

Із Грузії в 20-х роках XVIII століття виїхали грузинські дворяни Отар, Бидзина, Спиридон і Папуна Гогібедашвілі. Двох останніх доля закинула до України. Спиридон (нар. 1703), прапорщик Грузинського гусарського полку, у 1748 - 1753 роках поселився у Великих Будищах, а Папуна (нар. 1717), капітан - у містечку Срібному. Востаннє їх імена в Україні трапляються в документах 1753 року.

ГУРІЄЛІ.

Грузинський князь Кайхосро Гурієлі в 1742 році командував Грузинським гусарським полком, мав звання підполковника. Брав участь у Семилітній війні. В селі Біликах Полтавського полку він разом з сином Стефаном одержав 35 дворів. Його внук Гурієлов (Гур'ялов) Іван Степанович (1764 - 1818), потомственный військовик, 1799 року у чині полковника командував Волинським полком, а 1812 року - піхотинською бригадою, котра брала участь у боях при Островні, Смоленську, Бородіні і В'язьмі. В 1813 - 1814 роках він був командиром 11-ї піхотинської дивізії в Сілезькій армії. Гурієлов брав участь у боях при Лейпцигу, приступом брав Реймс і Монмартр. Генерал-майор І.С.Гурієлі мав

численні нагороди: орден Володимира 3-го і 2-го ступенів, орден Анни 1-го класу, орден Георгія 4-го класу і Золоту шпагу "За хоробрість" ²⁷.

Прізвище Гурієлі з часом трансформувалося в Гур'ялов. Княжна Дарія Іванівна Гур'ялова (народилась на початку XIX століття) перебувала в шлюбі з гвардії полковником Павлом Потьє-де-ла-Фромандієр. 1825 року в них народилася донька в селі Німках Рогачівського повіту на Гомельщині ²⁸.

ДЖАПАРІДЗЕ.

Це давній елітний емігрантський рід. Князі Джапарідзе прибули до Москви ще 1685 року разом із грузинським царем Арчилом ²⁹. Георгій і Гіві Джапарідзе поповнили ряди грузинських переселенців за часів Вахтанга VI. Князь Папуна Джапарідзе (нар. 1722) із 1742 року служив у Грузинському полку, одержав 30 дворів у м. Пирятині Лубенського полку, здобув "абшит" у чині поручика. У цьому таки місті поселилися його родичі Йосип і Гордій (напевно, Годерзі) Джапарідзе.

У Пирятині 1756 року жив Петро Мусійович Джапарідзе (нар. 1730) зі старою 70-літньою матір'ю грузинкою Тетяною Назарівною Джапарідзе, 32-літньою дружиною Марією (Марфою) Родіонівною і сестрою Анною Мусіївною, 40-річною вдовою, яка мала 15-літнього сина Давида Дмитровича і доньку Анастасію 11 років ³⁰. Петро Джапарідзе приятелював із Іваном Семеновичем Марковичем із місцевого українського козацько-старшинського роду.

Простежуються цікаві зв'язки за цих років між найвищим грузинським духівництвом, яке жило в Москві, й українською козацькою старшиною Лівобережної України. Генеральний підскарбій Яків Маркович писав у щоденнику 30 травня 1752 року: "Приехал в Москву и заехал до Софрония Огиевского, в монастырь училищный, тут отобедал и стал на подворье Знаменского монастыря у архимандрита, грузина Николая Джебпаридзева, которого брат родной в Пирятине отставной прапорщик" ³¹. Архімандрит Н.Джапарідзе відігравав помітну роль у грузинській колонії. Виходець із поважної грузинської аристократичної родини, він супроводжував Вахтанга VI у його вимушеному від'їз-

ді з батьківщини. Архімандритом московського Знаменського монастиря ігумен Ніколоз став після Йосипа Самебелі.

На Пирятинщині родина Джапарідзе жила ще в 70-х роках XVIII століття. 1774 року Петро Мусійович Джапарідзе продав свою землю Максимові Андрійовичу Щербакову із старшини Лубенського полку, а Анна Мусіївна продала свій хутір Високе П.Свічці ³².

Представники роду Джапарідзе відзначалися опозиційністю щодо російського царського двору. За даними грузинського дослідника Н.Тарсаїдзе, петербурзький грузин підпоручик князь Семен Чефарідзев (Джапарідзе) разом із В.Я.Мировичем, нащадком Федора Мировича, сподвижника гетьмана Мазепи, 1764 року вчинив спробу звільнення із Шліссельбурзької фортеці Іоанна Антоновича, маючи на меті возвести його на трон. За участь у змові В.Мировича було страчено, а Чефарідзева розжалувано в рядові й заслано до віддалених країв.

КАВКАСІДЗЕ.

Діяльність роду князів Кавкасідзе протікала в річищі громадсько-просвітницьких справ грузинської еміграції. Ще за життя в Росії грузинського царя Арчила наприкінці XVII століття при дворі останнього перебував освічений книжник Деметре Кавкасідзе - переписувач списків "Хронографа" і "Сповіді православної віри". Князь Мелхіседек Кавкасідзе, секретар царя Вахтанга VI, палацовий письменник, каліграф, у 30-х роках разом із ченцем Христофором Гурамішвілі керував друкарською справою у підмосковному селі Всесвятському ³³.

Грузинський князь Єфрем Кавкасідзе (нар. 1709) із 15-літнього віку служив у гусарах, 1753 року був квартирмейстером Грузинського полку. Надані урядом 30 дворів у містечку Глинську Лубенського полку уможливили йому досить заможне існування. На прикладі його родини помічаємо досить поширене тогочасне явище - перехід підданих від грузинських поміщиків до українських дідичів ³⁴. У 60-х роках у зв'язку з заселенням Новоросійського краю, родина Єфрема Кавкасідзе, як і інші грузини, одержала нові землі на Півдні України. Мали вони також розпорешені маєтності по всій Лівобережній Україні.

Син Єфрема - князь Семен Кавкасідзе служив у армії, пройшов шлях від вахмістра до підполковника. В 1812 - 1814 роках він керував 5-им кінним полком, який сформувався у Роменському повіті Полтавської губернії й діяв у складі Полтавського шляхетського ополчення³⁵, на чолі якого стояв генерал із грузинів Пилип Джавахішвілі (Жевахов). Із січня 1815 року по вересень 1820 року Семен Кавкасідзе був, за вибором дворянства Роменського повіту, його предводителем. Помер він не пізніше 1822 року.

З 1816 року подружнє життя із Семеном Кавкасідзе розділила Анастасія Василівна Полетика (нар. близько 1784 року), це був другий шлюб князя Кавкасідзе. Рід Полетик із Роменщини уславився в історії України не тільки активною громадською і політичною діяльністю, а й бібліофільськими зацікавленнями. Василь Григорович Полетика (1765 - 1845) - здобув визнання як збирач документальних матеріалів з історії України. Протягом тривалого часу навіть вважали, що він і його батько Григорій Андрійович Полетика (1725 - 1784) могли бути авторами "Історії Русів" - відомого історичного твору кінця XVIII століття. Один із найосвіченіших людей України, Г.А.Полетика був власником унікальної бібліотеки на декілька тисяч томів, колекціонував стародруки, рукописи з історії України та інші старожитності. Г.Полетика сам писав, що це була "одна из лучших в российском государстве библиотек, а особливо что касается до собрания моего российских рукописных и печатных книг, то без хвальбы могу... выговорить, что такового не токмо ни у одного из партикулярных людей не было, но и с государственными российскими библиотеками моя в первенстве в редкости и древности книг препираться могла"³⁶.

В.Г. Полетика також є автором праці з історії народів Сходу. У цьому плані для українського історика, поза сумнівом, були цікавими зустрічі з освіченими грузинськими поселенцями Кавкасідзе. З родиною Кавкасідзе Полетик об'єднувала також і праця на громадській ниві: В.Г.Полетика в 1802 та 1805 - 1812 роках був предводителем дворянства Роменського повіту. Через 3 роки, в 1815 році, його змінив на цій посаді майбутній зять Семен Єфремович Кавкасідзе.

Сестра Анастасії Василівни Полетики - Марія - перебувала в шлюбі зі Степаном Єгоровичем Назаровим, нащадком грузинів Назарашвілі. Один із членів цього емігрантського роду - Йосиф Назаров, переписувач грузинських рукописів, у серпні 1839 року зробив у Петербурзі копію з автографа "Давитіані" грузинського поета Давида Гурамшвілі³⁷. Тож роди Кавкасідзе і Назарашвілі, здавна славетні своїми антикварними і книжничькими уподобаннями, знайшли спільний ґрунт для спілкування з родиною Полетик.

Дослідження кола питань, які окреслюються щодо лінії Кавкасідзе - Полетики - Назарашвілі, потребує більшого заглиблення в джерела, зокрема, в генеалогічні й бібліофільські. Що ж до відомих на сьогодні даних, можемо сказати, що Анастасія Василівна Полетика-Кавкасідзе, ставши вдовою, жила в селі Миколаївці Путивльського повіту.

Грузинський рід Кавкасідзе на українській землі продовжили сини Семена Єфремовича й Анастасії Василівни - Микола й Володимир. Микола мав дружину Ольгу Павлівну і дітей Миколу та Євгена, діяльність яких нам нині не відома. А от Володимир Семенович Кавкасідзе продовжив культурно-просвітницькі традиції родини. У 40-х роках ХІХ століття він став співробітником журналу "Отечественные записки", публікуючи в ньому свої матеріали під псевдонімом "Князь В.К-в"³⁸. Його цікавила давня історія України; так само, як і його близький сусід письменник Василь Капніст (до речі, їхнє сусідство було подвійним - і в Роменському, і в Миргородському повітах), він захопився "Словом о полку Ігоревім".

Напередодні селянської реформи 1861 року, в 1858 - 1859 роках, Володимир Семенович Кавкасідзе був обраний від Роменського повіту членом Полтавського губернського комітету зі звільнення селян³⁹. Із 1814 по 1884 рік ми бачимо родину Кавкасідзе власниками села Панасівки на Миргородщині. 1881 року 29 душ панасівських селян мали виплачувати губернському секретареві В.С. Кавкасідзе викупні платежі⁴⁰.

Разом із дружиною Єфросинією Данилівною Володимир Семенович виховав сина Івана, який, так само, як і батько, не мав високого чину (був колезьким реєстратором), проте став ві-

домою людиною в місті Глинську: спершу гласним міської думи, а з 20 квітня 1876 року - міським головою Глинської міської управи ⁴¹. Дворянські права князів Кавкасідзе затверджено указом Герольдії № 3915 від 5 липня 1894 року; рід внесено до дворянських родовідних книг Полтавської та Чернігівської губерній.

КАНЧИЄЛІ.

Грузини Канчієлі (Канчелі, Канчиялови, Кончієлови, Канчалови тощо) перебували і в почті Вахтанга VI, і в Грузинському гусарському полку. Теймураз Кончієлов (нар. 1721) здобув звання прапорщика і 1750 року служив у другій роті Грузинського полку. Так само, як інші дворяни, він був нагороджений землею і десятима родинами посполитих у Великих Будищах, у сусідстві з Бежаном і Ростомом Кончієловими. Прапорщик Ростом і квартирмейстер Борис (так було перейменовано Бежана) Канчієлі жили на території Полтавського полку і в середині - другій половині XVIII століття ⁴².

Переселялися Канчієлі також на новоосвоєні південні землі. Дослідник історії Катеринославщини Ф.Макаревський знайшов у паперах Самарського монастиря за 1760 рік відомості про село Канчієлівку (згодом село увійшло до території Новомосковського повіту), розміщене неподалік від монастиря, поблизу річки Очеретоватої, де "сиділо зимівниками й хуторами багато... запорізького козацтва" ⁴³.

Прем'єр-майор Олександр Борисович Канчієлов - здогадуємося, що це був син Бежана - 1781 року служив земським комісаром Маріупольського повіту, а через три роки - воєводою Таганрозького повіту Азовської губернії.

У 60-х роках XVIII століття на Полтавщині жив грузинський дворянин капітан Матвій Канчієлі, його ім'я бачимо в документі 1767 року - під наказом місцевого шляхетства депутатові. Його син Атанасе (Афанасій Матвійович), майор, житель Хорольського повіту, 1844 року здобув підтвердження прав дворянства, помер він близько 1854 року ⁴⁴.

У середині XIX століття якийсь капітан Канчиялов був на посаді начальника Полтавської жандармської команди, а Я.Канчієлов - службовця Полтавської дворянської опіки ⁴⁵.

У середині XIX століття в Полтавській губернії жив поручик Василь Канчиялов, який мав синів Федора і Матвія та доньку Марію, дворянство яких Герольдія не підтвердила. Проте натрапляємо на ім'я ще одного Канчиялова - Федора Васильовича, поручика, з дружиною Олександрою Георгіївною і дітьми Євгеном та Марією, яким 1865 року було надано дворянські права ⁴⁶. Того самого року Федір Васильович став депутатом Полтавського дворянського зібрання від Зінківського повіту. Його син Євген Федорович, статський радник, незмінний член Полтавського відділку Селянського поземельного банку, жив у Полтаві на вулиці Гоголівській, 7 ⁴⁷.

Не надто заможні нащадки грузинських дворян намагалися дати своїм дітям належну освіту. Відомо, що панни Віра і Любов Канчиялови 1824 року вступили пансіонерками Полтавського дворянського благодійного інституту ⁴⁸, а Манефа Миколаївна Канчиялова, вихованка "Полтавського приказу громадської опіки" 1851 року закінчила Полтавський інститут шляхетних панн.

Нащадок роду Канчиялов Єгор Олександрович Канчиялов був причетний до діяльності декабристів, зокрема Південного товариства. Він мав звання полковника Харківського драгунського полку, був заарештований у справі про таємні товариства. Із матеріалів слідства за справою декабриста Миколи Лорера випливає, що обидва нащадки грузинів - Єгор Канчиялов і Микола Лорер - перебували у доволі близьких стосунках, часто зустрічалися, особливо восени 1824 року, в період підготовки повстання, вели розмови про державний устрій Росії: Лорер "рассуждал с ним о конституциях английской и американской в отношении выгод и преимуществ оных и в приложении их к России, были ли бы оные полезны для сего государства" ⁴⁹.

Під час слідства Лорер спочатку намагався заперечувати причетність Є.Канчиялова до руху декабристів, щоб вберегти його від небезпеки, "згадавши при тому, що він - полковник, скалічений ранами і має Святого Георгія нагороду". Але згодом М.Лорер змушений був визнати: "...в 1824 році я запропонував йому вступити до таємного товариства, що він охоче прийняв" ⁵⁰. Єгор Канчиялов помер 1826 року, до закінчення слідства у справі декабристів.

КАВТАРАДЗЕ.

Мабуть, жодне із грузинських прізвищ не зазнало такої кількості мовних змін, як це. Його носіїв і в Україні, і в Росії називали Кафтаровими, Кафтарьовими, Кафаровими, Кафарьовими, Кафоровими, Кафтирьовими, Кафьоровими тощо. Дворянина Мамуку Кафтарадзе, із оточення царевича Свимона Багратіоні (список почту 1737 року) за службу було нагороджено 10 дворами підданих у містечку Говтві Миргородського полку. Його земляк і, напевно, родич Макар Кафтирьов (нар. 1717), вахмістр Грузинського гусарського полку, одержав такий самий наділ у тому таки полку, в містечку Яреськах, що за кілька десятків верст від Говтви. Зберігся документ 1749 року – скарга підданих на свого поміщика Макара Кафьорова, який чинив їм кривду⁵¹. Макар мав велику родину. Вдалося встановити деякі імена його дітей: син Петро (нар. 1769), доньки Тетяна (нар. 1764), Федосія (доросла 1795 р.), Євдокія (1774 – 1790). Згадується також ім'я Тетяни Кафтарьової, дідички містечка Яресьок, удови, яка померла 23 серпня 1802 року⁵². В цьому самому містечку 1796 року жив дворянин Микита Кафаров⁵³. 1803 року в нього народився син Йосип, а 1806 – син Іван⁵⁴. Запис у метричній книзі яреськівської церкви Різдва Богородиці за 1816 рік свідчать про те, що в удови Варвари Кафтарьової з'явився на світ незаконно народжений син Фрісантф.

Син Йосипа Кафтарадзе – Йов Осипович Кафтарьов навчався в київському батальйоні військових кантоністів. В Російській імперії в кантоністи зазвичай брали солдатських синів-сиріт, котрі від народження приписувалися до військового відомства, їх навчали в спеціальній військовій школі за умов жорстокої муштри, після чого юнаки відбували тривалу військову службу. Й.О.Кафтарьов із 1848 року служив у повітовому поліційному управлінні Миргородського повіту, з 1855 року мав чин надвірного радника, з жовтня 1861 року був смотрителем миргородського тюремного замку⁵⁵. Наступне покоління, сини Йова – Кіндрат і Йосип – 1847 року домоглися визнання за ними прав шляхетства.

Ще одна гілка роду яресківських грузинів Кафтарадзе-Кафтарових цікава для нас тим, що ці люди входили до оточення родини письменника Миколи Гоголя. Мати останнього, Марія Іванівна Гоголь-Яновська, як відомо, виховувалась у тітки в Яреськах, через що вся сім'я Гоголів протягом багатьох років проживала і проводила дозвілля в цьому містечку⁵⁶. Корнет Яків Кафаров, він же Кафоров, Кафтарьов (народження 1760 р.), близько зійшовся з сотником Яресківської сотні Миргородського полку Йосипом Довгим (Долговим), як свідок підписував документи майнового характеру, що належали сотникові⁵⁷. Коли у Якова Кафарова 1807 року народилася донька Марія, її хрещеною матір'ю стала “колезька асесорша Анна Долгова-Трощинська”⁵⁸ – рідна улюблена тітка Марії Іванівни Гоголь. Вона ж таки “восприймала” ще одну доньку Якова Кафарова – Степаниду.

Яків помер у Яреськах 4 лютого 1815 року у віці 54 літ. Його син Федір (нар. 1802) підлітком навчався в Полтавському будинку виховання бідних дворян на пансіоні багатого яресківського діда й мецената Дмитра Трощинського, а згодом у Полтавській гімназії. Був особисто знайомий із молодим Миколою Гоголем. Вдома у Гоголів у селі Яновщині зберігалися кресленники, зроблені Федором Кафтаровим під час його навчання в гімназії, і майбутній письменник у листі до матері 1828 року просив надіслати йому ці матеріали до Ніжина⁵⁹.

Родина Кафтарадзе мала дружні сусідські й кумівські стосунки з яресківськими священиками Романівськими та дрібними дворянами Раєвськими і Данилевськими – близькими знайомими родини Гоголів.

КОБУЛАШВІЛІ.

Історичні буревії занесли на полтавські терени представників грузинського аристократичного роду – онуків князя Тамаза Кобулашвілі (Квабулашвілі), державного секретаря Кахетинського царства. Його син Йосип Кобулашвілі, архієпископ Самебельський (Самебелі) з 1737 по 1744 роки стояв на чолі грузинської друкарні в підмосковному селі Всесвятському, був настоятелем московського Знаменського монастиря. Цікаві стосун-

ки Йосипа Самебелі з відомим українським церковним і просвітницьким діячем Феофаном Прокоповичем, який 1734 року був новгородським архієпископом і призначив Йосипа Кобулашвілі своїм намісником – коад'ютором, а водночас із цим – настоятелем Юріївського монастиря. Протягом двох років, до смерті Феофана Прокоповича, ці два високоосвічені діячі, український і грузинський, служили разом. Саме в ці роки Самебелі влаштував у Новгороді грузинську друкарню й розпочав друкування богослужбових книг рідною грузинською мовою ⁶⁰.

Діячем вахтангівської колонії був Онано Кобулашвілі, автор твору “Барамгуліджаніані”. Якийсь князь Т. Кобулов виконував писарські функції при цареві Вахтангові. В каталозі бібліотеки князя І.Г.Грузинського записаний рукопис: “О составе и чинах грузинского придворного штата, сост. царем Вахтангом VI, писец кн. Т. Кобулов” ⁶¹. У Москві жили також небожі архієпископа Самебелі – Автандил і Елісе, сини князя Георгія Кобулашвілі. Автандил, він таки ж Афанасій (нар. 1696) – підполковник грузинського гусарського полку, учасник Хотинського походу 1739 року, Семилітньої війни. Він одержав 30 дворів у містечку Старих Санжарах Полтавського полку, а його брат Елісе, капітан, – у Нових Санжарах.

Не виключено, що братам, як і дядькові, також були близькі літературні і друкарсько-видавничі справи. Відомо, що в жовтні 1740 року архієпископ Самебелі просив Синод про дозвіл віддати своїм небожам, у випадку його смерті, належне йому обладнання грузинської друкарні – “сочиненный его старанием на его кошт в Академии наук инструмент для печатания книг на грузинском диалекте” ⁶² (як відомо, друкарня із Всесвятського була переведена до московського Хрестовоздвиженського монастиря і приєднана до друкарні митрополита Афанасія Амілахварі, котрий продовжив справу грузинського книгодрукування). Можна припустити, що Елісе і Афанасій Кобулашвілі стали спадкоємцями багатотисячної бібліотеки Йосифа Самебелі і по його смерті 1750 року перевезли її на Україну, де, як відомо, діяли осередки грузинської культури і, зокрема, книгодрукування. Цікаво, що на еміграції родина Кобулашвілі постійно оберталася в літературно-просвітницьких колах.

Князь Афанасій Кобулашвілі став вітчимом братів Давида, Георгія і Ніколоза Ратішвілі, які жили в Миргороді ⁶³ і входили до українсько-грузинського літературного середовища кінця XVIII століття. Афанасій і Елісе близько знали грузинського поета Давида Гурамшвілі. 1766 року капітан князь Єлисей Фабулов (так називали Елісе Кобулашвілі) жив на території Миргородського полку ⁶⁴.

В старих і Нових Санжарах мали двори також грузини Ігнатєви – за нашим припущенням, родичі грузинського літератора Симона Егнаташвілі, а також родина Шалікашвілі – предки російського письменника Петра Шалікова. Тут же проживали родини Ієсе Ціцішвілі – родоначальника цілої плеяди осіб, відомих у літературі, і Еріставі, із яких вийшов літературний діяч початку XIX століття Д.О.Ерістов. Очевидно, літературні схильності у нащадків цих родин у значній мірі сформувалися під впливом давніх літературних зацікавлень і традицій, які панували у названих вище грузинських родинах.

Син князя Автандила – Матвій Афанасійович Кобулашвілі (нар. 1726) в 1765 році мав звання прем'єр-майора, служив у Старооскольському піхотинському полку у містечку Охтирці. Одержаний ним водночас із батьком маєток з 30 дворів у Старих Санжарах не задовольняв його через убогство земель і населення ⁶⁵. Він усе життя віддав військовій службі, дійшов до значного чину генерал-майора. Був нагороджений військовим орденом святого великомученика і переможця Георгія ⁶⁶. Наприкінці життя бачимо його далеко від України, 1781 року Матвій Хвабулов служив віце-губернатором у місті Оренбурзі.

Князь Григорій Хвабулов 1784 року був воеводою в Кизлярі, відігравав помітну роль у стосунках грузинських емігрантів із Закавказзям. Про долю старшого сина Афанасія Кобулашвілі – Василя, наділеного за указом 1738 року п'ятьма дворами в Старих Санжарах, нам наразі нічого не відомо. Грузинська ж княгиня Фобулова 1756 року жила в Нових Санжарах ⁶⁷.

“Українські” Кобулашвілі підтримували зв'язки зі своїми родичами в Москві й Петербурзі, надто що багато хто з цих родичів посідав досить високе становище в тогочасному суспільстві, як от Отар та Іоанн Кобулашвілі, котрі 1801 року разом із

Габріелем Ратішвілі супроводжували висланих з батьківщини до “північної столиці” грузинських царевичів ⁶⁸.

ЛАШКАРАШВІЛІ.

Це прізвище утворилося від імені грузинського дворянина Лашкара (Лазаря) Григоровича Бібілурі, який виїхав із Грузії за часів вахтангівської еміграції. Його син Сергій Лазарович Бібілурі (1739 – 1814) народився уже в Москві. Він став відомим дипломатом, видав проблемами країн Азії в Колегії іноземних справ, був генеральним консулом Росії в Туреччині, Молдові та інших державах. Уславився знанням багатьох європейських і східних мов. Відзначений званням генерал-ад’ютанта і чином дійсного статського радника. Із 1787 року став власником чотирьох сотень селян на Полтавщині ⁶⁹. Мав прихильність Катерини II і князя Г.Потьомкіна. Відомий його портрет роботи славетного українського маляра-портретиста, вихідця з Миргородщини Володимира Боровиківського. До речі, предки родини Лашкарашвілі – грузини Бібілурі – також поселилися в Миргородському полку: є згадка про дворянина Андрія Бібілярева, який володів підданими у містечку Хоролі ⁷⁰. Напевно, 1749 року його вже не було серед живих.

Син Сергія Лазаровича – Павло Сергійович Лашкар'юв і ще один Лашкар'юв, ротмістр Ізюмського гусарського полку, 1812 року були учасниками бою під Бородіном ⁷¹.

Великою відомістю і працями на терені науки прославився онук дипломата С.А.Лашкар'юва – Петро Олександрович Лашкар'юв (пом. 1899). Професор Київського університету і ординарний професор Київської духовної академії, він поєднував викладацьку діяльність з напруженою науковою працею в галузі церковної археології. 1872 року він заснував церковно-археологічне товариство при Київській духовній академії, був членом Київського історичного товариства Нестора-літописця. Його наукові дослідження з проблем історичних і архітектурних пам'яток Києва та інших стародавніх міст публікувалися в “Трудах Киевской духовной академии” в 60-х – 80-х роках ХІХ століття ⁷². Він виявляв велике зацікавлення до старожитностей Чернігова й Новгород-Сіверська ⁷³, проводив археологічні розкоп-

ки в Переяславі на місці Успенської церкви ⁷⁴. Петро Лашкар'єв активно співпрацював із журналом "Київська старовина", в якому були опубліковані його праці: "Де оригінал Любецької чудотворної ікони Божої Матері" (1883), "Відкриття стародавніх мозаїк у славному куполі Києво-Софійського собору" (1884), "В якому вигляді можуть бути зображені св. рівноапостольний князь Володимир і св. княгиня Ольга, і чи маємо ми їх справжні зображення" (1888), "Залишки стародавнього храму в м. Переяславі" (1889), "Залишки церков на руїнах стародавнього Корсуня, або Херсонеса, їх відкриття і значення" (1889).

Деякі члени роду Лашкарашвілі осіли на південних теренах України, на території Катеринославської губернії. Так, наприклад, поручик Іван Лашкар'єв 1781 року служив у губернській канцелярії Катеринослава – як порубіжного міста – на посаді "для словесных переводов турецкого, татарского и других азиатских языков". У цьому самому місті служив якийсь капітан Лашкар'єв (нар. 1739) з дружиною Ганною Кузьмівною, п'ятьма дітьми і вісьмома слугами-робітниками ⁷⁵.

Службовець Колегії іноземних справ, надвірний радник Андрій Сергійович Лашкар'єв теж мав маєток у цих місцях. 1838 року він запросив українського вченого, хіміка і винахідника Василя Назаровича Каразіна оглянути й дослідити лікувальні властивості джерельної води в маєтку свого сусіди Костянтина Ковалевського, внаслідок чого з'явилася стаття Каразіна "Про цілющу воду над Оріллю" ⁷⁶.

М.А.Лашкар'єв, очевидно син Андрія Сергійовича, 1910 року володів винокурнею у місті Веселогірську Слов'яносербського повіту, яка мала продуктивність у 40 тисяч відер на рік ⁷⁶.

Із прізвищем грузинів Лашкарашвілі пов'язана назва двох сіл на території Катеринославської губернії під однаковою назвою – Лашкарівка. "Місцевість цю – дуже давнє старовинне запорізьке займище – з величезним простором землі близько 1780 року придбав собі у власність Новоросійської губернської канцелярії чиновник, надвірний радник Сергій Назарович Лашкар'єв" ⁷⁷. Він спорудив там Костянтино-Єленівську церкву. Сьогодні обидва села Лашкарівки розташовані на відстані кількох кілометрів одне від одного – в сусідніх Нікопольському і Софії-

вському районах, на річці Базавлуку. У Лошкарівській волості на початку ХХ століття було також село Іверське (згадаймо, що в цих місцях у другій половині ХVІІІ століття одержали маєтки також грузини-“івери” Гарсеванішвілі, Манвелішвілі, Бараташвілі, Ерістави та чимало інших).

Нащадком грузинських поселенців на Україні Лашкарашвілі є відомий український фізик Вадим Євгенович Лашкарьов (1903 – 1974), директор Інституту напівпровідників АН УРСР, автор теорії внутрішнього фотоефекту в напівпровідниках.

МАЧАБЕЛІ.

Грузинські князі Мачабелі – теж із розглядуваного нами середовища. 1736 року в Москві жив грузинський історіограф Георгій Мачабелі, який працював над підручником із давньогрузинської історії⁷⁸. При царевичі Бакарі перебував князь Давид Мачабелі, син Алхаза, мав садибу на Пресні. Ще один Давид Мачабелі, який 1744 року вважався малолітнім, одночасно з Євгеном і Георгієм Амілахварі, одержав п’ять дворів у селі Лозовому Роменської сотні Лубенського полку⁷⁹. Проте відомостей про його подальші зв’язки з Полтавщиною не виявлено.

Давид Мачабелі розпочав військову службу 1750 року, 1763 року став підполковником Орловського піхотинського полку, який у 60-х роках дислокувався у Сумах.

У архіві Коша Запорізької Січі збереглася справа за 1770 рік. Її матеріали свідчать про те, що полковник Самарської паланки Омелян Шиян під час об’їзду підконтрольної йому території виявив кілька нових поселень, зокрема слободу Мачибелівку, осаджену підполковником Орловського піхотинського полку князем Мачабеловим. Новопоселенцям було запропоновано покинути оселі або ж перейти у підданство Війська Запорізького. Канцелярії Єкатерининської провінції захищала права Мачабелова, аргументуючи це тим, що землі йому було надано згідно з указом імператриці⁸⁰.

Відомо, що до цієї слободи Мачибелівки у 60-х роках утікали кріпаки з Ізюму⁸¹. Цікаво що саме в Ізюмському повіті також існувало село Мечebilівка, засноване у ХVІІІ столітті. Нині це село Мечebilове на території Барвінківського району Хар-

ківської області. Місцеві жителі пов'язують етимологію назви з двома легендами, що побутують у селі. Перша з них розповідає, що на місці села за давніх часів стався кривавий бій із монголо-татарським військом ("билися мечами", звідси, мовляв, і назва). Інший переказ більш імовірний: Катерина II віддала місцеві козацькі землі якійсь княжні Мечебили, нібито наближеній до імператриці⁸². Не відомо, чи була у князя Давида Мачабелі донька-княжна, але цей сільський переказ, поза сумнівом, є ремінісценцією реальних історичних подій – поселення грузинів на Україні в XVIII столітті.

НЕВСАДЗЕ (НЕМСАДЗЕ).

Грузинський дворянин Адам Невсадзе, син Давида, виїхав із Грузії 1724 року, супроводжуючи Вахтанга VI. З 1750 року жив у Полтаві "по своїй волі, наймуя квартиру яко иностранной". "Дабы не странствовать праздно без прибежища", він як людина, що зналася на торгівлі, запропонував свої послуги гадяцькому господареві, і той став посилати Адама Невсадзе до Криму з завданням закупівлі добрих вин та інших товарів для домашніх потреб гетьмана Кирила Розумовського⁸³. Зокрема, Невсадзе закуповував у Криму прянощі, які в Україні використовувались для приготування так званої гданської горілки: корицю, гвоздику, гардамон, мускатний цвіт, лимонну шкірку та інше. Торгівельну "компанію" в кримських містах Адам Невсадзе проводив разом із бунчуковим товаришем Григорієм Богдановичем, а закуплені товари реалізував серед населення Полтавщини або продавав їх грецькому купцеві Христофору, жителю Полтави. 1753 року Адам Невсадзе просив гетьмана виділити йому землю під будівництво і під хутір у Полтаві.

Син Адама – Матвій Немсадзе, який 1756 року жив у містечку Біликах Полтавського полку, поряд із Шіо Джавахішвілі⁸⁴, продовжив батьківське заняття торговим промислом. Напевно, за старанну працю Матвія було ушановано почесним званням, яке надавалося поважним козакам, – військового товариша. 1766 року він жив на території Миргородського полку⁸⁵. Матвій Немсадзе закуповував великими партіями судацьке вино в полтавського коменданта князя Прангістана Туркис-

танішвілі через його прикажчика-грузина, який жив у Криму. Наприклад, у липні 1753 року М.Немсадзе купив у нього судачького вина “одну буту мірою в тисячу триста тридцять ок” (око – міра спиртного, яка дорівнює приблизно 1,2 літра) і привіз його до Полтавщини власними чотирма волами і трьома возами⁸⁶. При потребі купець Немсадзе давав своїх волів і вози в найми.

Купці Немсадзе, маючи змогу постійно їздити по світі, виконували ще й функції зв'язківців, посередників між Україною і Грузією. Якийсь Іван Немсадзе, син Данила, 1791 року супроводжував грузинського митрополита Іону Гедеванішвілі-Мровелі, котрий саме тоді подорожував Україною⁸⁷.

Очевидно, в період інтенсивного заселення Півдня України (середина – друга половина XVIII століття) купці Немсадзе не втратили можливості приростити свої багатства через придбання земель у нових районах. На території Новомосковського повіту Катеринославської губернії у середині XIX століття існувало невелике (15 дворів) село Немсадзевка, інша його назва – Іванівка. Село було розташоване праворуч від тракту, що вів з Катеринослава до Кобеляк, “при балці безіменній”, за 65 верст від Новомосковська. (Ймовірно, що нині це село Іванівка Магдалинівського району Дніпропетровської області). Ці місця на Катеринославщині, як уже вказувалося вище, були досить густо заселені вихідцями з Грузії, зокрема за кілька верст, у селі Манвелівці, жили грузини Манвелішвілі.

ОДИШИЛІДЗЕ.

Виходець з грузинської місцевості Одиші (Мегрелія) – Шермазан Одишилідзе з 1735 року служив садівником у палацовій обслузі Вахтанга VI. 1740 року цариця Русудан просила Сенат про призначення його, як і інших грузинів, на службу. Його подальша доля невідома.

Досить великий рід грузинських дворян Одишилідзе (Одешелідзе, Адешелідзевих) знайшов осіле пристановище у Миргороді. Грузинський протопіп Симеон Павлович Одишилідзе із дружиною Тетяною дали добру освіту своєму синові Георгію, прапорщику. В його атестаті, підписаному земляками-грузинами Андронікашвілі, Тухарелі, Корганашвілі та іншими, зазначе-

но, що Георгій Одишилідзе “наукою доволен, по русску и по грузинску читать и писать довольно научен, с руска на грузинска, а с грузинска на росиске переводить весьма искусен, и по своей остроте всякую на себе положенную комиссию исправлять может, а особливо для превращения азийских людей и других в службу весьма способен”⁸⁹.

Протопип Симеон помер десь у 60-х роках XVIII століття, його дружина Тетяна – “вдовствующая грузинская протопопша”, 1765 року жила в Миргороді. 1766 року Георгій Одишилідзе, разом із іншими грузинами, які жили в Миргородському полку, – Корганашвілі, Немсадзе і Кобулашвілі – порушив у Малоросійській Колегії справу про звинувачення інших грузинських князів і дворян у “обманному й неналежному” присвоєнні останніми виморочних сіл і дворів⁹⁰.

Георгій був сусідом і добрим знайомим родини поета Давида Гурамішвілі. В 1786 році він, на прохання княгині Тетяни Гурамової, “не умеющей поросийску писать” поставив свій підпис замість неї на купчій грамоті, яка стосувалася продажу родинною Гурамішвілі їхнього селянина⁹¹. На схилі віку, 1796 року, Георгій Одишилідзе залишив заповіт на свій миргородський маєток. В цьому документі згадані його дружина Ганна Семенівна, син Василь, сержант, що загинув раніше 1796 року, донька Марина, яка перебувала в шлюбі з секретарем Петром Зіневичевим, і неодружена донька Агафія.

Рідна сестра Георгія Одишилідзе Марія вийшла заміж за грузинського дворянина Єгора Шинаєва, який поселився у сусідньому містечку Устивиці. Їхні сини Пилип, Іван і Григорій Шинаєви стали офіцерами. По смерті Єгора Шинаєва Георгій Одишилідзе надавав підтримку своєму небожеві Григорію Шинаєву, ротмістрові Кінбурзького драгунського полку, коли того почали утискувати устивицькі сусіди⁹².

Інша миргородська гілка цього роду походить від грузинського дворянина Якова Одишилідзе (1714 – раніше 1782). Вахмістр Грузинського гусарського полку (1753), згодом – капітан Сербського гусарського полку, він, ставши власником 10 дворів, назавжди приїхав до Миргорода. 1767 року, коли для напруження нового зводу законів була створена так звана “Ко-

місія Уложення” і в шляхетських зібраннях обирали депутатів до цієї комісії та писали накази депутатам, Яків Одишилідзе серед інших українських і грузинських дворян підписався під наказом від Полтавщини ⁹³.

Сини Якова пішли батьковою військовою стежкою, Ілля мав звання секунд-майора (1788), Іван – вахмістра. По смерті батька сини продали частину свого миргородського маєтку бригадирові Миколі Георгійовичу Ратішвілі (Ратієву) ⁹⁴. Ілля Одишилідзе був близьким до родин Гурамішвілі та Грекових і Хачапурідзе (дві останні – предки українського письменника Панаса Мирного). У Миргороді, в районі Портянках, він мав садки і житловий двір, скуповував суміжні садки сусідів. 1770 року Ілля Одошоледжський (так він названий в одному з документів) був власником 17 хат посполитих у Миргороді ⁹⁵. Проте з роками він збіднів, про що свідчить опис його садиби у місті 1793 року: “Жилой дом секунд-майора Илии Адешелидзева, в коем жилая изба, понесколку ветхая уже о девех [так. – Л.Р.] покоях с чуланом в сенцах, напротив оной комора рубленная старая, амбаров плетенных, глиною обмазанных два. Сарайчиков небольших плетневых два, кухня старая. Все оное строение покрыто соломою, колодязь в дворе и около одного имеющимся садом и лесом. Которому с тем всем полагается цена девяносто пять рублей шесть копеек” ⁹⁶.

Син Іллі Федір Одишилідзе, підполковник, трохи розширив батькові маєтності, докупивши 1853 року 14 ревських душ чоловічої статі з землею в дворянина Миргородського повіту Прокопа Салимівського ⁹⁷.

Ще один представник роду – Омелян Одишилідзе, кадет, 1785 року служив у Ольвіопольському легкокінному полку, дослужився до звання штабс-капітана. Дружина Марія народила йому синів Павла (1805), Йосипа (1811) і Івана (1823). Усі вони здобули освіту в Миргородському повітовому училищі ⁹⁸. Тут же 1830 року навчався й онук Омеляна – Костянтин Павлович Одишилідзе ⁹⁹. Омелян помер раніше 1830 року.

І ще одна лінія роду Одишилідзе цікава тим, що вона пов’язана з українським письменником Панасом Мирним, теж уродженцем Миргорода, нащадком грузинів. Хрещеним бать-

ком Панаса Мирного (Панаса Яковича Рудченка, 1849 – 1920) був підпоручик Михайло Адешелідзе¹⁰⁰. Сім'я Рудченків, як і їхні предки, Хачапурідзе та Грекови, упродовж кількох поколінь підтримувала приятельські стосунки з родиною Адешелідзе. Житель Миргорода Семен Михайлович Адешелідзе (нар. 1809), син прапорщика, мав синів Миколу, Івана і Георгія. Останній наприкінці XIX століття жив у Полтаві в одному будинку з Панасом Мирним по вулиці Монастирній. За деякими даними, і Адешелідзе, і Панас Рудченко були спадкоємцями цього будинку, а отже, цілком імовірно, вони були ще й родичами.

Десь на рубежі XIX і XX століть колезький радник Юрій Семенович Адешелідзе з дружиною Ганною Йосипівною переїхав до міста Лубен, де здобув посадускарбника повітовогоскарбництва. 1916 року він уже був статським радником, мав садибу,

яка оцінювалася в 800 карбованців¹⁰¹. Помер Ю.С.Адешелідзе в Лубнах 1920 року. Його донька Олена останні роки життя провела в Києві, де померла раніше 1961 року, а син Юрій Юрійович загинув під час Другої світової війни¹⁰².

Не всім миргородським Одишилідзе вдалося підтвердити своє дворянське звання, деякі з них перейшли до селянського стану, хоч і були досить міцними господарями. Наприклад, селянин хутора Полив'яного Баранівської волості Миргородського пові-

Тетяна Іванівна Адешелідзе, нащадок грузинського роду Одишилідзе.
Світлина 2000 р.

ту Федір Михайлович Адешелідзе (нар. 1884) мав 18 десятин землі, був освіченою людиною ¹⁰³.

У тому таки Полив'яному наприкінці XIX століття жив селянин Антон Якович Адешелідзе. За спогадами нащадків, він мав глибокі православні вірування, співав у церковному хорі Всіхсвятської церкви Миргорода. Він одружився з жінкою із сусіднього села Зубівки, куди й пристав у приїми. Його син Іван Антонович (1911 – 1943) пропав безвісти під час Другої світової війни. Донька останнього – Тетяна Іванівна Адешелідзе (нар. 1938), вчителька за фахом, нині живе в Миргороді. Свого часу вона була в Грузії на святкуванні 250-річчя від дня народження грузинського поета Давида Гурамішвілі, дуже цінує своїх грузинських предків, цікавиться родовідними матеріалами, підтримує зв'язки з грузинськими нащадками в Україні, активно співпрацює з Миргородським літературно-меморіальним музеєм Давида Гурамішвілі. Грузинський поет Карло Каладзе присвятив їй свій вірш “Зустріч”, де є слова: “Ти і грузинка, ти і українка...”.

ПАВЛЕНІШВІЛІ.

В містечку Нових Санжарах Полтавського полку одержали маєтності грузинські азнаури Борис (Бері) Давидович, Отія і Георгій Павленішвілі. На думку грузинського вченого С.Кубанейшвілі, Отія Павленішвілі є автором поеми “Вахтангіані”, в якій описані події перших десятиліть XVIII століття. До Росії цей поет переселився 1725 року, протягом кількох літ він і дружина, в супроводі служника, жили в Астрахані. Там ним була написана поема “Вахтангіані”. Дату її створення С.Кубанейшвілі визначає в межах 1727 – 1730 років. Із часом Павленішвілі переїхав до Москви; з 28 червня 1738 року він був зарахований до Грузинської гусарської роти, одержав маєток в Україні. Поет був учасником Кримської війни та війни зі Швецією. За твердженням С.Кубанейшвілі, Отія Павленішвілі був звільнений від служби в 1743 – 1745 роках, після чого оселився в своєму маєтку ¹⁰⁴.

“Вахтангіані” – єдиний із відомих нам творів Павленішвілі. Поема дійшла до нашого часу в кількох рукописах, що увійшли до збірників. Автограф твору відсутній. С.Кубанейшвілі видав цю поему за рукописним списком S-101, який зберігається в Ін-

ституті рукописів Академії Наук Грузії. Переписана поема переписувачем на початку XIX століття, про це свідчить філігрань 1801 року. Вперше про цей літературний твір стало відомо 1886 року з публікації Еґрі¹⁰⁵. Поема не закінчена, не має авторського найменування. Назву “Вахтанґіані” їй дав знавець давніх грузинських рукописів Євктіме Такайшвілі¹⁰⁶. Повністю поема опублікована грузинським літературознавцем С.Кубанейшвілі¹⁰⁷.

“Вахтанґіані” цікава як історичне джерело, в якому збережено відомості про переселення грузинів до Росії. Поема Павленішвілі у XVIII столітті мала значну популярність; з нею були знайомі Г.Геловані, автор “Маленького заповіту”, й історик Сехнія Чхеїдзе, про що свідчать їхні твори. Є в поемі також історико-типологічні паралелі і з творами Давида Гурамішвілі. Серед емігрантів поема здобула собі визнання завдяки близьким їм мотивам: любові до покинутої батьківщини, описам пережитої трагедії, тузі за зниклим щастям, гіркоті утрат, яких вони зазнали.

Про подальшу долю Отія Павленішвілі і його нащадків відомостей не знайдено. Із тексту поеми “Вахтанґіані” зрозуміло, що Павленішвілі мав трьох братів. 1724 року Вахтанґа VI супроводжували Кація, Георгій і Отія, 1737 року при царі й царевичах були Бєро й Георгій. Імовірно, що поселені в Нових Санжарах Отія, Бєро і Георгій якраз і були братами.

У Нових Санжарах залишилися нащадки гусара Грузинського гусарського полку Георгія Павленішвілі (нар. 1703). Його син Іван Єгорович Павлинов, прапорщик, одержав посаду прикордонного комісара Азовської губернії. Дружина Івана – Анастасія Петрівна – новосанжарська жителька, 1777 року вона продала “собственное свое отческое дворовое с огородом впусте место” біля Успінської церкви в Нових Санжарах¹⁰⁸. Купчу на цей продаж замість дружини підписав Іван Єгорович Павлинов. Із 1787 по 1791 рік він служив дворянським засідателем при Олександрівському повітовому суді Катеринославського намісницького правління¹⁰⁹.

В Новомосковському повіті Катеринославської губернії існувала слобода Павлинівка, яка належала поміщикаві Іванові Павлинову. 1786 року у ній було сім дворів, в котрих проживали

18 чоловіків і 21 жінка. Слобода була населена “малоросійським народом”¹¹⁰. Ця слобода ще мала назву Іванівка за ім’ям того самого власника. Ймовірно, що це нинішнє село Колгоспівка Царичанського району Дніпропетровської області.

У Новосанжарському районі до сьогодні збереглося прізвище Павлинські, можливо, це одна із змінених форм колишнього прізвища Павленішвілі.

ПХЕЇДЗЕ.

У почті грузинської царської родини на еміграції в 20-х – 30-х роках XVIII століття числилися князі Хосія, Ніколоз, Кайхосро і Георгій та дворянин Піран Пхеїдзе. Імеретинський князь Хосія (Хоссій, Осип) Пхеїдзе одержав наділ у Миргородському полку – 20 дворів у містечку Яреськах і 10 – у містечку Устивиці. Його неповнолітні сини Олексій і Іван отримали по п’ять дворів відповідно в Устивиці і Яреськах.

Олексій Осипович Пхеїдзе (народився на початку 30-х років) вступив на солдатську службу 1752 року і дослужився до прем’єр-майора. 1781 року указом Сенату його призначено на посаду городничого до міста Миргорода, на який він перебував до початку 90-х років. В 1784 році він як дворянський засідатель Миргородського нижнього земського суду підписував чимало судових документів¹¹¹. Його двір у Миргороді розміщався у форштадті Пожежі (нині центральна частина міста). Документи свідчать, що на початку 80-х років князь Олексій Пхеїдзе мав, крім Миргородського повіту, ще 43 хати в Хорольському і Говтвянському повітах¹¹². 1794 року надвірний радник О.О.Пхеїдзе був нагороджений орденом Святого Володимира 4-го ступеня.

Він постійно надавав допомогу і підтримку своїм землякам-грузинам, що жили в Миргороді й навколишніх селах. Проте його дії як особи, наділеної владою, не завжди були справедливими. Так, наприклад, він усіляко потурав і відтягував розгляд справи грузина поручика Осипа Єгоровича Ігнат’єва (Єгнаташвілі), коли той був притягнутий до відповідальності за “відбій арештантів”, ув’язнених за гвалтовне вивезення козацької доньки із села Попівки¹¹³.

Князь Олексій Пхеїдзе часто запрошувався батьками но-

вонароджених дітей бути “восприємником”, тобто хрещеним батьком. Серед його хрещеників були Іван, син сусіди – грузинського князя Лева Сологашвілі, та син миргородського полкового писаря Антона Богмевського ¹¹⁴.

В документальних матеріалах фігурує також ім'я князя Давида Пхеїдзе, очевидно, Олексієвого брата. Даних про одержання Давидом маєтку в Україні не знайдено, проте його ім'я часто стоїть в українських документах поряд з ім'ям Олексія Пхеїдзе як власника у містечках Багачці, Устивиці й Яреськах. 1774 року вони обидва згадуються як ротмістри Псковського карабінерного полку, 1781 року Давид Пхеїдзе був секунд-майором Ізюмського гусарського полку ¹¹⁵.

У серпні 1774 року князі Олексій і Давид Пхеїдзе купили за 100 карбованців у яреськівських козаків Нижниченків землю з “имеючоюся там от речки Псла сенокосною лукою з состоящими на оной вербами” ¹¹⁶. Як свідчить книга Миргородського гродського суду, 1778 року князь Давид Пхеїдзе уклав контракт із майстром містечка Сорочинців Карлом Густавом про те, що той навчатиме хлопця Федора Попиченка, підданого Давида Пхеїдзе, столярної, каретної й сідельної справи. Як свідки цей контракт підписали грузини – поручики Гіві Шинаєв і князь Лев Сологашвілі ¹¹⁷.

Син Давида – Павло Пхеїдзе 1770 року був власником п'яти хат у містечку Білоцерківці Миргородського полку ¹¹⁸. 1807 року він одержав урядову нагороду – орден Святої Анни 4-го ступеня, а в глибокій старості, 1823 року, ушанований званням генерал-майора, – ще й орден Святого Володимира 3-го ступеня ¹¹⁹.

РЕВАЗІШВІЛІ.

Серед грузинів-емігрантів вони не вирізнялися знатністю походження – це був не князівський, а дворянський рід. Брати Деметре, Спиридон, Піран і Росеп Ревазішвілі супроводжували до Москви грузинського царевича Вахушті Багратіоні. У другій половині XVIII століття на Пресні розміщався двір ще одного представника цього роду – Павла Афанасійовича Ревазова ¹²⁰. На Україну ж, до містечка Нових Санжар Полтавського полку,

прибули, згідно з указом імператриці Анни Іоанівни, тільки Деметре і Спиридон, які одержали у власність по 10 дворів. Чи були сини у Деметре, не відомо. А от його донька вийшла заміж за грузина Семена Георгійовича Егнаташвілі – свого сусіду в Нових Санжарах.

Брат Деметре – Спиридон Васильович Ревазішвілі (нар. 1718) з 1738 року служив у Грузинському полку, в 1750 – 1753 роках – вахмістром четвертої роти цього полку¹²¹. Як однополчанин поета Давида Гурамішвілі, він і в Україні підтримував із ним стосунки, їхні підписи бачимо на одних і тих самих документах¹²².

1769 року Військова контора вимагала від Малоросійської Колегії надання довідок про те, чи не проживає на території Лубенського і Стародубського полків відставний капітан “старого Грузинського полку” Спиридон Ревазов, який потрібен був Військовій конторі “к допросу по вопросам пунктам по произведенному Грузинского гусарского полку над полковником князем Жеваховым и пример майором князем Ратиевым при Кизляре следствии”¹²³. Пішовши у відставку капітаном, Спиридон 1779 року ще жив у своєму новосанжарському маєтку¹²⁴. Зберігся документ – “мировое челобитье” 1777 року – який стосується розподілу підданих між С.Ревазовим і його родичем Егнаташвілі¹²⁵.

Очевидно, по лінії Спиридона залишилися на Полтавщині зросійщені нащадки: у ХІХ столітті тут жили поручик Єгор Степанович Ревазов із синами Василем, Георгієм і Іваном та доньками Ганною, Катериною, Марією і Олександрою. Їхнє дворянство підтверджене указом Герольдії № 4702 від 5 грудня 1840 року¹²⁶. У Василя й Івана народилося лише по одній доньці, і рід Ревазішвілі на Полтавщині згас.

Проте пам'ять про нього залишилася у географічних назвах, зокрема, у найменуваннях кількох сіл Полтавщини. Ці назви такі давні, що вже на початку ХІХ століття дослідники історії краю відносили їх до групи топонімів з утратеним значенням¹²⁷. У Кобеляцькому повіті 100 років тому існувало село Ревазівка (із 108 душами обох статей), яке згодом було приєднане до села Пологи-Низ, нині Новосанжарського району¹²⁸. У сусіднь-

ому селі Великих Солонцях є вулиця, яка носить назву Ревазівка (ймовірно, колишній хутір), а поряд із селом – Ревазівський заказник, Ревазівське болото площею 300 гектарів ¹²⁹. Ще одне село з давньою назвою Ревазівка приєдналося до сучасного села Грекопавлівки Новосанжарського району (принагідно скажемо, що неподалік є ще й село Коби, назва якого, дуже схоже, утворилася від власного грузинського імені Коба).

На початку ХХ століття в Полтавському повіті (нині Решетилівського району) поблизу села Плоского існував хутір Ревазівка, в якому, за переписом 1910 року, жило всього 7 душ.

САГІНАДЗЕ.

У 20 – 30-х роках ХVІІІ століття при царевичі Вахушті Багратіоні жили придворні азнаури Тамаз і Йосиф Єгорович Сагінадзе, а при царевичі Бакарі – Зураб і Отар Сагінадзе (Сагінашвілі).

Дворовим служником князя Давида Гурамішвілі був Іван Сагінадзе, який 1783 року жив у Миргороді з синами Михайлом і Леонтієм ¹³⁰. Їхні нащадки залишалися в Миргороді й протягом наступних століть. Під час російсько-турецької війни в спискові загиблих у бою 19 липня 1877 року біля села Джуранли числився рядовий 33-го піхотинського Єлєцького полку, житель міста Миргорода Григорій Якович Сигинадз ¹³¹. Кілька осіб на прізвище Сегенадзе і Сегеназ до сьогодні живуть у Миргороді й пам'ятають про своє грузинське походження.

Повертаючись до ХVІІІ століття, скажемо, що за тих часів грузини були добре поінформовані про те, що в Україні живуть їхні земляки-переселенці. Якийсь грузин Іван Ісайович Сагінев (Сагінадзе?) 1754 року був захоплений у себе на батьківщині в полон лезинами, протягом двох літ перебував у неволі в Криму, після чого втік звідти й не повернувся до Грузії, а вирушив до Києва. Звідти він звернувся до Генеральної канцелярії з проханням видати йому паспорт – “для свобідного мого в Малій Росії прожиття” ¹³². Не виключено, що саме він згодом став слугою Давида Гурамішвілі.

Є відомості про грузина Давида Сеназа (спотворене Сагінадзе), який 1760 року одержав у Києві паспорт для повернення

на батьківщину, але, повертаючись туди, помер у Глухові. Цілком можливо, що з “українськими” Сагінадзе мали стосунки і грузинські дворяни Григорій і Павло Сагінови, які в 1760 – 1762 роках супроводжували грузинського царя Теймураза II під час його посольства до Росії¹³³.

СОЛОГАШВІЛІ.

Ще від часів першої хвилі грузинської еміграції за царя Арчила, дядька Вахтанга VI, з 1699 року грузинські аристократи князі Сологашвілі прибули до Москви. Ієромонах Афонського монастиря Баграт Сологашвілі разом із царем Арчилом на початку XVIII століття створював у російській столиці першу грузинську друкарню, здійснював редагування церковних книжок для видання їх грузинською мовою, перекладав з грецької мови на грузинську оповіді із твору “Хронограф”¹³⁴.

Друга, вахтангівська хвиля еміграції привела з Грузії князів Папуну, Шермадина і Лева Сологашвілі, яких на новому мовному ґрунті перейменували на Салагових. Папуна Сологашвілі (нар. 1714) із 20-літнього віку пішов на службу, 1753 року він був вахмістром першої роти Грузинського гусарського полку. Одержавши 20 дворів у містечку Говтві й 10 в Устивиці Миргородського полку, він згодом придбав собі ще й землі у місті Хоролі¹³⁵. 1766 року мав звання поручика. За цих часів він як і інші грузини, зокрема, Давид Гурамшвілі, подавав скаргу на утиски з боку миргородського полковника Федора Остроградського¹³⁶, відстоював свої права, поставивши свій підпис під наказом місцевого шляхетства малоросійському депутатові.

У червні 1782 року 10 родин його підданих із Устивиці й Говтви втекли на вільні новозаселені землі – в Царичанський повіт Азовської губернії¹³⁷. Родич Папуни, князь Шермадин Сологашвілі, вахмістр, теж мав невеликі надання в Говтві, Яреськах й Устивиці, а 1770 року – ще й 11 хат у Миргороді¹³⁸. Шермадин до 1782 року продав двори у Говтві колишньому говтвянському сотникові Василю Остроградському.

Ще один князь, Лев Сологашвілі, відставний поручик, мав підданих у Яреськах. У метричній книзі місцевої церкви Різдва Христового 22 вересня 1801 року було зроблено запис: “У князя

Льва Салагова от жены его Матрены родися сын Иоанн. При крещении восприемником был князь Алексей Пхеидзе”¹³⁹.

Сологашвілі доводились родичами грузинам Ратішвілі: княжна Анна Сологашвілі (померла у 20-х роках) була матір'ю князя Давида Ратішвілі, який мешкав у сусідньому Миргороді. Про проживання Сологашвілі в Україні, певна річ, знали їхні родичі в Грузії. Саме тому грузин Василь Салагов, який у середині XVIII століття утік із кримського полону, знайшов притулок у своїх земляків на Україні і не став повертатися на батьківщину. Він поселився у селі Журавці Прилуцького полку, обзавівся родиною, взявши собі за дружину дочку імеретинського дворянина Данила Огіянова¹⁴⁰, який також жив на Прилуччині, став займатися торговим промислом і домагався прав, які мали українські козаки.

Нащадки Сологашвілі – Сологови – жили і на території сучасної Сумщини. В 1800 – 1801 роках за указами імператора Павла Петровича у селі Угроїдах тодішнього Охтирського повіту було подаровано маєток генерал-лейтенантові князеві Семенові Івановичу Салагову (1752 – 1820). По смерті князя угроїдські селяни стали домагатися звільнення від поміщицької залежності, тож 1821 року вдова княгиня Марфа Салагова, яка жила в Петербурзі, писала листа до губернатора Слобідсько-Української губернії з проханням припинити домагання її підданих.

Прізвище Сологашвілі залишило свій слід у топоніміці України. На мапі Говтв'янського повіту Київського намісництва 1786 року за 7 верст південні від Говтви позначений хутір Салагова¹⁴¹, а неподалік, біля села Федорівки сучасного Глобинського району досі є село Князівка, назва якого, на нашу думку, теж пов'язана з князями Сологашвілі.

ТАБАРІДЗЕ.

Грузинський дворянин Тамаз Табарідзе, колишній хлібник у палацовій обслузі царя Вахтанга VI, із сином Боро-Борисом (нар. 1720) стали власниками 20 дворів у містечку Келеберді Полтавського полку. Борис протягом певного часу жив поза межами України і на час своєї відсутності доручив доглядати маєток грузинові, полтавському купцеві Матвієві Немсадзе. Тамаз, хре-

щений батько Матвія Немсадзе, свого часу заборгував своєму хрещеникові гроші, а тому 10 його келебердянських дворів і 10 дворів його сина Бориса як компенсація за борг близько 1764 року дісталися купцеві Немсадзе ¹⁴².

Ровесник Бєро, дворянин Георгій Табарадзе, 1753 року служив у званні капрала Грузинського гусарського полку ¹⁴³. У 60-х роках як дідич жив на Полтавщині, володів 15 хатами у містечку Устивиці. 1781 року в Яреськівській сотні Миргородського полку був хутір із 4-х хат, який належав “порутчику Тапатадзі”, та ще його хутір при річці Тух ¹⁴⁴. Георгій близько здружився з дрібним яреськівськими поміщиком корнетом Панасом Герасимовичем Тукалевським і 1783 року став “восприємником” сина Тукалевського Йосипа. Він же був хрещеним батьком Івана, сина грузина Макара Джавахішвілі ¹⁴⁵.

Іще один грузин, капітан Іван Табатазьєв (в іншому документі – Табарадзе) в 1789 – 1791 роках служив городничим у місті Лубнах Київського намісництва, а потім переїхав на проживання до свого маєтку в Устивиці ¹⁴⁶.

ТУХАРЕЛІ.

Вахмістр Грузинського гусарського полку Ніколоз Тухарелі володів вісьмома хатами посполитих у містечку Багаччі Миргородського полку й однією хатою в Багаччій сотні. Одружившись із Анною, донькою грузинського дворянина Хачапурідзе (див.), він назавжди залишився на Полтавщині, одержав права дворянства. Його онука Любов Тухарелова 1818 року вступила на навчання до Полтавського дворянського благодійного інституту.

Нащадком Ніколоза Тухарелі був підполковник Семен Тухарелов, власник маєтку в Миргородському повіті, який помер раніше 1852 року. Титулярний радник Іван Тухарелов з дружиною Глафірою 1860 року жили в містечку Багаччі, крім того вони мали 158 десятин землі й 15 душ чоловічої статі в селі Зубанях Хорольського повіту, є відомості про продаж ними цього маєтку. 1877 року І.Тухарелов був обраний на посаду опікуна Миргородської земської лікарні, але вже наступного року його було звільнено від цих обов’язків через похилий вік ¹⁴⁸. Подаль-

ші сліди роду Тухарелі в Україні простежити не вдалося.

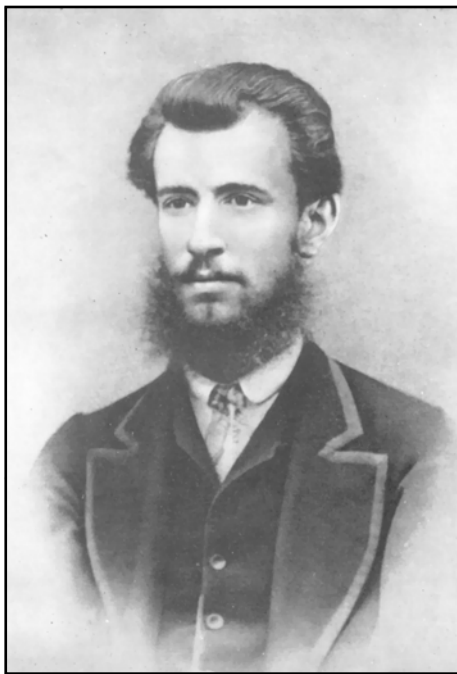
ХАЧАПУРІДЗЕ.

Грузинський дворянин Ніколоз Хачапурідзе на початку 40-х років XVIII століття оселився в Миргороді. Саме тут йому згідно з імператорським указом, було призначено до отримання 10 дворів підданих. Але, у зв'язку з тим, що під час роздачі дворів вільних посполитих уже не залишилося (очевидно, Хачапурідзе одним із останніх одержував маєток), частину підданих грузинському новопоселенцеві виділили в сусідньому з Миргородом селі Біликах. Серед цих посполитих був і різник Іван Шелюг (Шелюженко), який не згодився зі своїм підневільним становищем і домігся того, що його як цехового ремісника, а не селянина, 1749 року таки виключили з підданства поміщика Хачапурідзе ¹⁴⁹. Проте на цьому справа не закінчилася. Вона переросла у тривалий, на кілька десятиліть процес. У середині – другій половині XVIII століття в Україні набрав сили рух найнижчих верств української людності під назвою “шукання козацтва”, коли простолюди намагалися будь-якими шляхами, зокрема, й через суд, звільнитися від залежності. Показовою щодо цього була й справа Івана Шелюга проти нащадків Ніколоза Хачапурідзе, які успадкували його невеликий маєток.

Ніколоз Хачапурідзе мав двох дочок – Анну і Єлизавету. По смерті батька, яка сталася 1748 року, дівчата переїхали до Москви, де виховувалися у рідної тітки монашки Марії Хачапурідзе ¹⁵⁰. Згодом, досягши дорослого віку, вони повернулися до Миргорода і повиходили заміж. Молодша з сестер Анна одружилася з грузином, вахмістром Грузинського гусарського полку Ніколозом Тухарелі, який жив у Багачці Миргородського полку. Старша Єлизавета поєдналася шлюбом із капітаном Московського легіону Іваном Антоновичем Грековим ¹⁵¹, жителем Миргорода. Не виключено, що І.А.Греков, незважаючи на російське прізвище, теж був грузином, принаймні в одному з миргородських документів він названий саме грузином ¹⁵², до того ж він постійно обертався в середовищі емігрантів, служив разом з ними, був хрещеним батьком дітей місцевих грузинів.

Анна і Єлизавета Хачапурідзе, успадкувавши батьківський

маєток, узяли на свої плечі й тягар конфлікту з непокірним козаком Іваном Шелюгом. 1772 року сестри дали І.А.Грекову вірчий лист, яким доручали йому право подавати клопотання до Малоросійської Колегії про повернення їм “отшедшого подданного” (до речі, цей документ підписав як свідок Давид Гурамішвілі). Сім літ потому, 1779 року, в Генеральному суді знову слуhalася справа за скаргою Івана Грекова “о неналежащем иске казачества” з боку все того самого Івана Шелюга ¹⁵³. Крім нього, Анна і Єлизавета у 70-х роках володіли в Миргороді ще 16-ма хатами посполитих ¹⁵⁴.

Визначний український письменник
Панас Мирний (Рудченко), нащадок
грузинського дворянського роду
Хачапурідзе

Іван Греков приятелював з грузинським письменником Давидом Гурамішвілі, про що свідчать різноманітні документи ¹⁵⁵, вони були кумами. Служачи засідателем Миргородського повітового суду, Греков мав також приятні стосунки із миргородським повітовим суддею князем Давидом Ратішвілі.

Цікава доля нащадків Хачапурідзе. Іван Антонович Греков і Єлизавета Миколаївна Хачапурідзе – це прадід і прабаба визначного українського письменника Панаса Мирного (Рудченка, 1849–1920), який народився в Миргороді ¹⁵⁶.

На початку ХХ століття на західній околиці Миргорода ще існував хутір пані Грекової, був також хутір Греківщина в Багачанській волості. Нащадки Грекових і сьогодні живуть у Миргороді.

А щодо непокірного козака Шелюга, який довго опирався Хачапурідзе і Грековим, то його доля так і залишилась загадковою. Сучасні миргородці, нащадки Шелюгів, стверджують, що козак Іван Шелюг пішки ходив до Києва, добивався до самого гетьмана Розумовського і таки домігся волі. А от документи вказують на інше: Шелюги залишились в підданстві Грекових, а від них через два покоління перейшли до Рудченків, батьків письменника. Якусь Марію Шелюгівну згадує Панас Мирний у неопублікованому нарисі “Перед війною”.

Нинішні Шелюги живуть у Миргороді як на території колишнього хутора пані Грекової (сучасна вулиця Козацька), так і по вулиці Грекова, яка названа на честь історика Бориса Дмитровича Грекова (1882 – 1953), миргородця, теж нащадка грузинів Хачапурідзе.

ХЕРХЕУЛІДЗЕ.

Князівський рід Херхеулідзе став відомим ще з часів еміграції царя Арчила. Один із членів цієї родини, Зураб Херхеулідзе, працював при Вахтангові VI як кур'єр між ним і Петром I під час Перського походу.

Серед придворних царя Вахтанга 1737 року записані два князі Херхеулідзе з однаковими іменами. Перший, Заал Херхеулідзе – “князь, з княгинею, зі служником і служницею” – в почті царевича Свимона. Другий, теж Заал Херхеулідзе – “князь, при нім служників двоє”, який жив у Москві з 1728 року, – в почті царевича Вахушті. Один із них, очевидно, Заал-перший, одержав маєток у Миргородському полку: 20 дворів у Миргороді й 10 – у Яреськах. Його ім'я й прізвище іноді в документах спотворювалися настільки, що в них ледве вгадувалося первісне звучання: Хахарулідзев, Захархаулідзев, Залахархадлідзев, Херхохлідзев тощо.

“Миргородський” Заал Херхеулідзе загинув у бою 1738 року. Його малолітній син Симон одержав 5 дворів у містечку Ба-

гачці, теж Миргородського полку. 1752 року п'ятнадцятилітнім юнаком він уже служив на посаді писаря першої роти Грузинського гусарського полку.

Постійним місцем проживання Семена Захаровича Херхеулідзева, як його тоді називали, здебільшого, був Петербург. Він мав звання секунд-майора, служив в Українських піхотинських полках у фортеці Святої Єлизавети. 1770 року мав 16 хат посполитих у Миргороді й 4 хати в Яреськах¹⁵⁷. Вийшовши у відставку, здобув цивільний чин статського радника, і 1816 року вже згадувався як померлий¹⁵⁸.

Семен Захарович брав участь у російсько-турецьких війнах 1768 – 1774 та 1787 – 1891 років. Він був близько знайомий із родиною поета Олександра Пушкіна. До пушкінського оточен-

ня належали і його діти: син Захар Семенович, а також доньки Теміра, Клеопатра і Олександра¹⁵⁹.

Онук Заала – Захар Семенович Херхеулідзе – був близьким другом декабриста Миколи Лорера. Останній у своїх спогадах розповів про їхню приязнь, яка виникла ще за юних літ, у селі Трубайцях на Полтавщині, у маєтку Петра Васильовича Капніста (брата письменника Василя Капніста), в якого жив і виховувався Лорер: “Князь Захар Семенович Херхеулідзе з грузинів, народився в Росії. Мати його, не

Захар Семенович Херхеулідзе.
Малюнок Ю.Белова за літографією
К.Гампельна.

знаю, в якій справі, приїхала до Малоросії; П.В.Капніст прийняв її в свій дім у той час, коли і я там виховувався. Захару Семеновичу було 11 років, коли ми з ним познайомилися і два роки провели разом. Через кілька років доля знову звела нас, уже молодими людьми. Князь служив у Преображенському полку штабс-капітаном і скарбником полку, я – в Московському”¹⁶⁰.

Родини Херхеулідзе і Капністів приятелювали з давніх пір. До того ж, вони були сусідами: відстань між Трубайцями, де мешкали Капністи, і містечком Великою Багачкою, маєтком Херхеулідзе, ненабагато перевищувала 20 верст. А справа, в якій мати Захара Херхеулідзе приїздила з Петербурга на Полтавщину, стосувалася їхнього маєтку чи якихось інших господарських справ. До речі, маєток Захара Херхеулідзе в Миргороді 1830 року ще залишався в його розпорядженні¹⁶¹.

Захар Херхеулідзе і Микола Лорер залишалися відданими друзями і після заслання декабриста. Захар Семенович на той час перебував на посаді градоначальника Керчі. Микола Іванович часто гостював у Херхеулідзе; подовгу, бувало, на всю зиму залишався у гостинних господарів, незмінно відчувуючи їхню любов, розуміння й підтримку. Захар Херхеулідзе помер у Севастополі, де й похований.

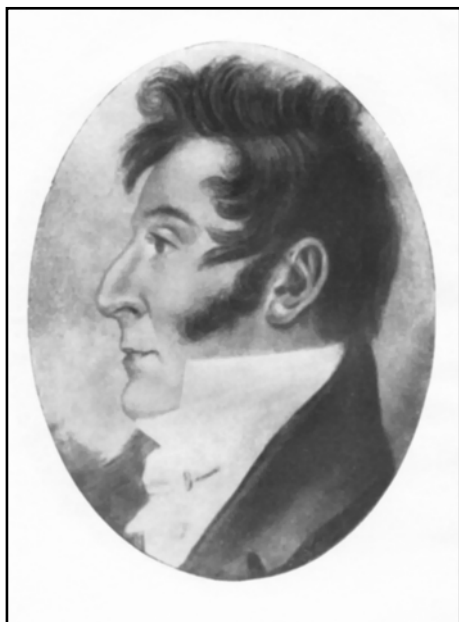
З Полтавою пов'язані також імена інших князів Херхеулідзе. Якийсь Леван Херхеулідзе 1874 року закінчив Полтавський кадетський корпус, а два роки потому випускником цього самого навчального закладу став ще один князь Херхеулідзе¹⁶².

ШАЛІКАШВІЛІ (ШАЛІКАДЗЕ).

В містечках Ромнах Лубенського полку і Нових Санжарах Полтавського полку володіли кожен 30 дворами гусарські офіцери Давид і Деметре Шалікашвілі, сини князя Едишера, дворецького Вахтанга VI, і княгині Ануки Шалікашвілі. Поручик Давид (нар.1714) до своїх подарованих урядом роменських і санжарських володінь додав ще й новопридбані чотири хати в селі Баранівці Миргородського полку. Він був освіченою людиною, його підписи бачимо на скаргах грузинів проти засилля місцевих можновладців¹⁶³. Нашадків він не залишив.

Брат Давида Деметре (нар. 1702), “конюший” у почті царевича Бакара, згодом – капітан Грузинського гусарського полку (1753). В цьому полку він служив до 1767 року, в відставку пішов у званні полковника. Його син Іван Дмитрович 1789 року ніс службу в чині секунд-майора Острогозького легкокінного полку, а пізніше – в Сумському полку. По відставці переїхав до батьківського маєтку в Нові Санжари. Коли помер його бездітний дядько Давид, який володів селом Лозовим поблизу містечка Ромен Лубенського полку, Іван Дмитрович Шаліков переїхав туди.

Його син Петро Іванович Шаліков (1768 – 1852), який згодом став відомим письменником, провів дитинство саме в цьому селі ¹⁶⁴. Професійний журналіст, прозаїк-сентименталіст, П.І.Шаліков більшу частину життя провів у Москві. Але дитячі спогади про Україну завжди давалися взнаки. 1803 року був опублікований його твір, написаний у популярному тоді жанрі мандрів, – “Подорож до Малоросії”, а 1805 року – твір “Подорож до Кронштадта”, який автор присвятив українському грузинові Б.Є.Гарсєванову. Українськими реаліями навіяний нарис Шалікова “Цікавий монастир у Харківській губернії” та деякі інші твори. Цікаво, що письменницькі уподобання були властиві й

Письменник Петро Іванович Шаліков.
Малюнок олівцем невідомого
художника.

сестрі та доньці П.І.Шалікова.

На Полтавщині залишилися, здогадуємося, й інші нащадки Деметре Шалікашвілі. В Полтавському кадетському корпусі навчався, а в 1855 - 1857 роках працював викладачем і репетитором із фізики Михайло Якович Шаліков, який звільнився зі служби в корпусі з метою подальшого навчання в академії Генерального штабу ¹⁶⁵.

ШЕНГЕЛІДЗЕ.

На території Миргородського полку на початку 40-х років XVIII століття оселилися дворяни Шенгелідзе: Хосія (Осип) - у селі Баранівці Сорочинської сотні й Реваз - у сотенному містечку Білоцерківці. Хосія, крім маєтку в Баранівці, 1770 року мав ще й 8 хат у Миргороді ¹⁶⁶. Баранівський наділ успадкував його син Іван, прапорщик ¹⁶⁷. Другий син - Данило Осипович Шенгелідзе - служив писарем при головнокомандувачі Першої армії генерал-аншефі графові П.Рум'янцеві. Через хворобу він 1770 року здобув "абшит" у званні прапорщика, і йому було видано паспорт із дозволом "відпустити, де він жити забажає" ¹⁶⁸.

1781 року Д.О.Шенгелідзе, уже в чині капітана, посідав уряд товариша воеводи Охтирської провінції Слобідсько-Української губернії, а невдовзі, того самого року, став городничим у місті Краснокутську Харківського намісництва, обіймаючи цю посаду також 1789 року.

Якийсь майор Шенгелідзев 1805 року жив у Миргороді; його нащадки переїхали до Москви й Петербурга. За даними грузинського дослідника М.Горгідзе, один із відомих інженерів середини XIX століття, винахідник, новатор у галузі парової техніки Шенгелідзе Іван Іванович "належить до старого покоління грузинів, які осіли на Україні, але періодично проживали і діяли в Петербурзі" ¹⁶⁹.

* * *

В різних документах і матеріалах знаходимо численні відомості про інші грузинські родини й окремі грузинські імена, діяльність яких пов'язана з Україною. Папуна Джанішвілі, грузинський дворянин, із 1739 року служив у Грузинському гусар-

ському полку, на початку 40-х років отримав невелику маєтність у містечку Білоцерківці Миргородського полку; там продовжили рід його нащадки, зокрема, 1781 року в містечку жила вдова прапорщика Марія Жанєєва (Джанєєва)¹⁷⁰.

В 70-х роках ХІХ століття на Чернігівщині, в Ічні, траплялися грузинські прізвища місцевих селян: Явелі, Кичаї¹⁷¹ (напевне, від Каджаїя) - нащадки кріпаків, привезених із Грузії знатними князями. Якийсь Григорій Георгійович Кажайя служив контролером Катеринославської казенної палати, 1864 року одержав чин колезького асесора; 1895 року він, уже колезький радник, займав посаду директора товариства взаємного кредиту Катеринославського губернського земства. В Катеринославі в той самий час трапляється також прізвище Кожаїю.

Протягом деякого часу жила в Україні родина грузинів Панчулідзевих. Нащадок грузинських емігрантів ХVІІІ століття дійсний статський радник Олексій Олександрович Панчулідзев (1818 - 1888) із 1870 до 1876 року був на посаді Чернігівського губернатора. Кавалер орденів Анни і Станіслава І-го ступеня. О.Панчулідзев був одружений із Марією, донькою генерал-майора Володимира Сабо. За років життя родини в Чернігові Марія Володимирівна була опікункою Чернігівської жіночої гімназії¹⁷².

В містечку Остап'ї Миргородського полку в 40-х роках ХVІІІ століття оселився грузинський дворянин Герасті Тулаєв (він же Герасим Тулов), 1703 року народження, який здобув у своє розпорядження 10 селянських дворів. Сюди ж слід віднести й Іонатама Тулаєва, гусарського квартирмейстера. Прізвище Тулаєв до сьогодні збереглося на Миргородщині.

Назвімо ще деякі грузинські прізвища. На території Полтавського полку жили грузини Дарахвелідзе, Камалідзе, Каргаретелі, Левідзе, Малєїдзе, Махілови, Мурзинови, Нінієви, Тхавадзе, Томазови, Чарзеєви (Ічарзоєви), Чиквоїдзе, Шахандарєви. На Миргородщині осіли Дарахвелідзе, Жемардідзе, Кобієви, Корганашвілі, Лоладзе, Нукрадзе, Отарашвілі, Харадзе, Шинаєви, Чхеїдзе, Хмаладзе. В Лубенському полку прижилися Зедгінідзе, Моураві, Устихнєлови, Харебови та інші, а на території Прилуцького полку - Аввакови, Гамкрелідзе, Жержадзе, Ларад-

зе, Туманішвілі, Чолокашвілі. Звичайно, багато з цих прізвищ зазнали фонетичних і морфологічних змін.

ГРУЗИНЦІ, ГРУЗИНЕНКИ, ГРУЗИНСЬКІ

Прізвище Грузин, як і етноніми Гуржій, Обиз, Обезюк та інші, з'явилися в Україні ще у XVII столітті в реєстрах козацьких полків ¹. У зв'язку з поселенням 40-х років XVIII століття прізвища, похідні від "Грузин", поширилися по всьому Лівобережжі Дніпра.

Документи Миргородщини другої половини XVIII століття рясніють такими назвиськами, які є не родовими грузинськими прізвищами, а створеними в українському мовному середовищі, завдяки відповідній місцевій мовній традиції. Натрапляємо на відомості про жителя Миргорода Макарія Грузина, який 1760 року одружився з дівчиною Тетяною Грузинівною ². За цих років мешкали в Миргороді Іван та Василь Грузини, Ілля Грузиненко, Михайло Грузинець, Ксенія Грузинка, Євдокія Грузинівна, священник Грузинов та інші ³. У містечку Яреськах бачимо протопопа Грузинського, Марію Грузинку ⁴. У містечку Біликах Полтавського полку в грузинської княгині Манвелової жив "безгрунтовий" посполитий Грицько Грузин ⁵.

Ми вже акцентували на тому, що грузини завжди були переконаними православними християнами. Тож не дивно, що впродовж кількох віків в Україні спостерігається значна кількість духовництва - вихідців саме з грузинських переселенців. На початку XIX століття було відоме ім'я проповідника Івана Дмитровича Грузина. Разом зі своїм братом Карпом він закінчив Київську духовну академію, при якій протягом певного часу брати працювали бакалаврами ⁶.

На початку XX століття в церквах полтавсько-чернігівсь-

кого ареалу служила священиками ціла династія Грузиненків: о. Симеон Васильович Грузиненко - у містечку Журавці, Дмитро Павлович - у Прилуках, Василь Павлович - у Сенчі, Петро Симеонович - у Оржиці ⁷. За різних часів Матвій Грузинський служив псаломщиком у містечку Решетилівці, а Григорій Несеторович Грузинський - паламарем у селі Сокілці Кобеляцького повіту ⁸.

Рід Грузинських дав і кількох лікарів: Олександр Павлович наприкінці XIX століття завідував лікарнею у місті Кролевці, а Гаврило Павлович лікував хворих у Переволочні Прилуцького повіту. Петро Павлович Грузиненко, житель Полтави, у 1899 - 1904 роках активно працював у "Благодійному товаристві видання загальнокорисних дешевих книг". У Катеринославі 1803 року служив губернський стряпчий кримінальних справ Герасим Грузинський. Там таки жила родина Грузинцевих, один із її членів - Леонід Павлович - служив інженером шляхів сполучення, а вчений Г.О.Грузинцев 1915 року працював у Катеринославському інституті народної освіти.

У будинку якогось полковника Грузинського у селі Мошнях на Черкащині влітку 1859 року зупинявся Тарас Шевченко.

Віддалені нащадки царського роду Багратіоні за умов еміграції теж здобули прізвище Грузинських. Великий рід розפורшився, збіднів. Якось княжна А.Н.Грузинська 1907 року займала посаду секретаря канцелярії Миргородської повітової земської управи ⁹.

Помітною постаттю в наукових колах України був український учений, філолог і палеограф Олександр Сергійович Грузинський (1881 - 1951), уродженець міста Ніжина, вихованець Київського університету. В 1917 - 1948 роках професор О.С.Грузинський викладав у вузах Ніжина, Харкова, Ленінграда, Могилева, Києва, збагатив науку працями про староукраїнські писемні пам'ятки.

В Україні існувало кілька десятків населених пунктів, назви яких пов'язані з грузинськими поселенцями (деякі з них ми розглянули у відповідних розділах за родами). Є багато назв сіл і хуторів, у корені яких закладене слово "грузин". Щонайбільше таких - у колишній Катеринославській губернії, нині Дніпропе-

Валентина Олексіївна Коваленко,
жителька Миргорода, нащадок роду
Гуржіїв-Давидовшвілі.
Світлина 90-х років ХХ ст.

тровській області. Це село Грузинівка (Софіївка), у Верхньодніпровському повіті, Грузинівка (Варламівка) в Павлоградському повіті, на території колишньої козацької Протовчанської паланки; Грузинівка на території сучасного Криничанського району; Грузинська слобода (с. Ігнатіївка) Маріупольського повіту, тут таки - кілька сіл Іверське, Гурджі - з явними етимологічними ознаками грузинського походження ¹⁰.

Друга помітна група "грузинських" топонімів - на південний схід від Полтави:

Грузинівка, Грузинівські хутори в Кобеляцькому повіті, Грузинівський хутір у Кременчуцькому повіті. Грузинів хутір (Нескучний) розміщався в Зміївському повіті Харківської губернії. А в Ніжинському повіті Монастирищанської волості на Чернігівщині було два хутори під однаковою назвою Грузинівщина, один із яких упритул прилягав до хутора Панського Колодязя ¹¹. Навіть на Київщині, де, за нашими спостереженнями, було не надто багато грузинів, 1787 року існував Малетинський хутір (топонім, утворений від спотвореного прикметника "Імеретинський") ¹², а в Васильківському повіті існувало село Грузини ¹³.

Ми розглянули найпомітніші грузинські роди, які залишили по собі вагомий слід в Україні. Проте є чимало інших фактів, які свідчать про те, що відгомін грузинського поселення XVIII

століття не зник досі. Це явище простежуємо не тільки в топонімії України, а й в антропонімії. Старовинна етнічна самоназва грузинів - івери - на українському ґрунті трансформувалася у власні найменування людей. До сьогодні на Полтавщині - в селі Лютеньці Гадяцького району і в селі Великій Обухівці Миргородського району - натрапляємо на прізвище Івер. У селі Савинцях на Миргородщині збереглося прізвище Патара, яке важко піддається етимологічному тлумаченню, якщо не згадати грузинського прізвища Патарашвілі ("патара" по-грузинськи означає "малий"). У Кременчуцькому районі, де в минулому жило чимало грузинів, є прізвище Шавва, яке утворене шляхом звуко-

вої асиміляції від грузинського власного імені Шалва. До цієї ж групи, напевно, слід віднести й українське прізвище Шадур. Незвичне, як на полтавський край, прізвище Подошвелєв 1990 року зафіксоване на Миргородщині. Чи не є воно модифікацією грузинського прізвища Пааташвілі?

До сьогодні живуть у Миргороді і сусідньому селі Петрівцях українці на прізвище Малорошвило - дивне морфологічне поєднання типово грузинського історичного суфікса -швілі з чисто українським закінченням -о. На межі XIX і XX століть біля села

Семен Васильович Сегенадзе (1902 - 1942), військовий комісар м. Миргорода в 30-х роках XX ст.

Ярмаків Миргородського повіту ще існував Малорошвилів хутір, у якому жив опікун Ярмаківського початкового народного училища Степан Андрійович Малорошвило¹⁴.

А що вже українців з прізвиськом Коба в Лівобережній Україні - то й не злічити. І локалізується це прізвисько у місцях компактних поселень грузинів у XVIII столітті. В Новосанжарському районі Полтавщини, де осіло чи не найбільше грузинів, досі є село Коби, за 20 верст від Кобеляк був хутір Кобина Гора, а на Глухівщині Сумської області - село Кобівщина. У Роменському повіті було кілька місцевих священнослужителів на прізвисько Хоба - це, ймовірно, фонетичний варіант того самого прізвиська.

На Лохвиччині, де жили грузинські князі Орбеліані, подібуємо прізвисько церковного старости Чоха¹⁵, що теж наводить на думку про певні грузинські ремінісценції в українській традиції найменування людей.

А хіба не зворушить грузинського серця українське прізвисько Деда ("деда" по-грузинськи означає "мати")? Такий антропонім зберігся до наших днів у селі Замісті, що поблизу Прилук на Чернігівщині. Любов і Анатолій Деди та їхні діти є щирими християнами, вони дбають про збереження Йоасафіївської церкви в Замісті, зберігають пам'ять про померлих священників, доглядають за їхніми могилами. Чи не від часу поселення в Прилуках у XVIII столітті родини князів Саакадзе та їхніх земляків з'явилися там і Деди? Колись, напевно, хтось із їхніх предків так звертався до рідної матері, а українці сприйняли це як власне наймення. Самі носії цього прізвиська вже нічого не знають про свої пракорені. Але варто вслухатися в нього - і відлуння віків донесе до нас той вічний щем, який тривожив душу грузинів, закинутих далеко від батьківщини, коли вони згадували ці священні слова: "деда", "деда ена" - материнська мова, "деда-бодзі" - центральний стовп у дарбазі, старовинному грузинському житлі - як символ рідної домівки й незабутньої Батьківщини.

Розділ V.

Висновки.

ВИСНОВКИ

Підводячи підсумки, слід зазначити, що грузинське поселення в Україні у другій половині XVIII – XIX століттях було помітним явищем в житті українського суспільства. Воно відіграло значну роль у зміцненні українсько-грузинських зв'язків у різних галузях – політичній, економічній, науковій, культурній, літературній, релігійній.

Складні зовнішньополітичні та внутрішньополітичні обставини в Грузії на початку XVIII століття спричинилися до створення в 20-х – 40-х роках великої концентрації в Росії, здебільшого, в Москві й Петербурзі, впливових грузинських аристократичних кланів з їх великою інтелектуальною і творчою потугою. Там розгорнули діяльність чимало грузинських учених, просвітицьких діячів, літераторів: Вахтанг і Вахушті Багратіоні, Йосиф Самебелі, Романоз Еріставі, Давид, Христофор і Мамука Гурамішвілі, Дмитро Саакадзе, Фома і Мамука Бараташвілі, Габріел Геловані, Отія Павленішвілі, Джавахішвілі, Вахтанг Орбеліані, Ерасті Туркистанішвілі та інші. Ця потужна когорта подвижників духовного життя грузинського народу створила довкола себе “силове поле”, до якого долучалися все нові й нові яскраві особистості протягом багатьох наступних десятиліть.

На початку 40-х років XVIII століття ця досить монолітна грузинська емігрантська спільнота під впливом зовнішніх чинників зазнала розколу й пов'язаних із ним нових потрясінь і ураз. Переселення грузинів з Росії до України стало ще одним випробуванням на міцність народу. Коли молоде дерево пересаджують на новий ґрунт, воно, хоч і з труднощами, але приживається. Коли ж його коріння підкопують удруге, та ще й у не надто юному віці, такі зрушення сприймаються з великим болем. Так сталося і з “вахтангівським” поколінням. Якщо грузинська колонія в Росії в першій третині XVIII століття являла собою офіційну політичну силу, що ставила певну мету – домогтися незалежності Грузії від турецьких і перських завойовників, заручи-

тися підтримкою Росії, зміцнити свої позиції на міжнародній арені – то на час переселення частини грузинів до України ці політичні пріоритети вже поступово стали втрачати свою актуальність.

Багато хто з емігрантів змушений був змиритися з думкою, що повернення до Грузії навряд чи можливе і що доведеться будувати життя на новому місці, за словами поета Давида Гурамішвілі, “знову засівать свій лан”. Грузинська спільнота в Україні була об’єднана вже не політичними мотивами, а національно-етнічними узами, новими суспільними, громадськими, господарськими проблемами. Проте це зовсім не означає, що грузини в Україні позбулися своїх високих патріотичних цілей.

З плином часу життєва ситуація змінювалась. Якщо в 40-х – 50-х роках грузини ще почувалися в Україні, як щойно пересажене дерево, то в другій половині XVIII століття вони вже позбулися думки про свою тимчасовість в цьому краї. Примирившись із жорстокою неминучістю жити поза батьківщиною, вони дуже швидко усвідомили необхідність налагодження зв’язків із Грузією за нових умов. Особливості соціальної структури грузинської колонії в Україні обумовили встановлення контактів з далекою материнською землею на різних рівнях – від дипломатичного до родинного. Хоча за нових умов грузини на лівому березі Дніпра вже були позбавлені можливості значною мірою безпосередньо впливати на хід розвитку міждержавних стосунків, все таки вони завдяки родичам, які залишилися в Москві й Петербурзі, зуміли налагодити інтенсивні зв’язки із грузинським емігрантським середовищем тих міст. Більше того, до цих стосунків долучилися і впливові українські кола, козацька старшина.

Наприкінці XVIII століття між Росією і Грузією уже встановилися відносини, які невдовзі привели до приєднання Грузії до свого сильного північного сусіда. Грузинська емігрантська людність неоднозначно сприймала ці події. В цьому плані надзвичайно цікавими були б дослідження контактів грузинської опозиції з українським автономістським рухом кінця XVIII століття. Надто що в науковій літературі уже промайнула думка про наявність таких контактів. (Див. про це: “Хроніка – 2000”. –

Вип. 44. – К., 2001. – С.275). Проте це справа майбутніх наукових студій.

Грузини в Україні не почувалися апатридами-безбатченками, їхні спільнота позначена рисами національного патріотизму, великої згуртованості, діяльної участі в громадському житті, невичерпного інтересу до Грузії, прагнення всіляко допомогти своїй далекій батьківщині. Ні вигнання, ні труднощі еміграції, ні гіркота розлуки з батьківщиною не змогли знищити творчого духу і енергії діячів грузинської культури. Інтерес і любов до рідної літератури, прагнення продовжити і розвинути її традиції, віра у незнищенність народного генія надихали грузинів за років їх життя в Україні, не дали заглушити культурне життя навіть у такому доволі невеликому колі.

Можна визначити деякі загальні риси і закономірності, властиві всій грузинській колонії в Україні. Служба багатьох поколінь грузинських родин у війську була і їхнім обов'язком, і родинною традицією. Із сімей грузинських військовиків вийшли славетні генерали Іван, Пилип і Семен Джавахішвілі, Семен Гангеблідзе, сотні інших офіцерів. Грузини були військовими комендантами українських міст (Нодар Бараташвілі, Прангистан Туркистанішвілі).

Родинні стосунки з українськими сім'ями сприяли розширенню знань українського народу про Грузію, її культуру, літературу, історію. Зі свого боку, грузини, а також їхні нащадки брали активну участь у громадському житті України, виявляли глибоке зацікавлення до різних сторін життя її народу, до її минулого, старовинних реліквій. Заможні грузини та їхні нащадки стали фундаторами церков на Україні, доклали багато зусиль до опорядження, оздоблення й реставрації храмів (Бараташвілі, Саакадзе, Орбеліані). В лавах грузинської еміграції було чимало священників та інших служителів церкви (Гавриїл Гарсеванішвілі, Давид Микеладзе, династія Грузиненків, Симон Одишлідзе, Грузинов). Грузини досліджували українську церковну старовину, щиро проповідували християнські цінності, продовжували і розвивали традиції грузинської гомілетики; дехто з грузинських діячів був приєднаний до лику святих (В.Жевахов). Нащадки грузинів на Україні стали збирачами колекцій старожит-

ностей (К.Скаржинська, нащадок роду Ціцішвілі, князь Жевахов із Катеринославщини).

Багато представників грузинських родин, незважаючи на князівське і дворянське походження, виховували своїх дітей в демократичних традиціях, прищеплювали їм прогресивні ідеї. Ціла когорта грузинів з України пов'язана з рухом декабристів (О.Гангеблов, М.Лорер, Є.Кончієлов, З.Херхеуїдзе, Д.Ерістов). Чимало грузинських дворян-поміщиків, незважаючи на те, що вони були власниками великих маєтностей, взяли участь у розробці селянської реформи 1861 року, відстоювали права селян (В.Кавкасідзе, Є.Герсєванов, С.Гангеблов).

Протягом XVIII – XIX століть грузини вели в Україні значну літературну, наукову і громадсько-політичну діяльність. Родини грузинських емігрантів Ціцішвілі, Джавахішвілі, Церетелі, Еріставі, Кавкасідзе, Мусхелішвілі, Гарсєванішвілі та інші дали чимало ушавлених імен, відомих і в Україні, і в Грузії. Пустивши своє коріння в Україні, більшість грузинських родин у XIX столітті не виїхали з цієї країни, а влилися в її населення, залишивши свій слід в історії. З часом вони повністю асимілювалися.

Особливо важливою сферою діяльності грузинів була їхня літературна творчість. Важко уявити собі, щоб грузинська колонія, яка в 20-х – 30-х роках у Москві була потужним вогнищем грузинської культури, зовсім припинила свою культурну діяльність в Україні. Певна річ, у другій половині століття значно змінилися умови діяльності, побуту, життєвий уклад емігрантів, збільшилася їхня розрізненість, проте все таки і на Україні зберігалися культурні традиції грузинського народу: народна пісня, танці, елементи театрального дійства. Можемо здогадуватися, що в маєтках багатих поміщиків-грузинів на Україні були кріпацькі домашні театри, такі як у українських магнатів К.Розумовського, Д.Трощинського, О.Фролова-Багреєва, як у Д.Панчулідзе в Саратові, у Херхеулідзе в Калусі.

Відомо що поезія в Грузії здавна вважалася особливо почесною і винятково шанованою справою. Це ставлення до літературної діяльності грузини зберегли й на еміграції. До України переїхали чимало з тих діячів літератури, котрі заявили про себе у 20-х – 30-х роках. На нашу думку, є підстави стверджува-

ти, що навколо грузинського поета Давида Гурамішвілі, який жив у Миргороді, створився літературний гурток, куди входив, зокрема, поет Дмитро Саакадзе (сліди його перебування після 30-х років XVIII століття дослідникам досі не вдавалося розшукати в мороці емігрантської веремії; факти перебування цього поета виявлені саме в Миргороді). Не виключено, що до миргородського літературного гурту входила й освічена родина грузинських князів Ратішвілі, родичів Дмитра Саакадзе. Продовжувалася в Україні й творчість грузинських поетів О.Павленішвілі та Джавахішвілі. Ми переконані, що літературна діяльність грузинів на Україні не минула безслідно, вона стала підґрунтям для розвитку літературних схильностей і уподобань їхніх нащадків у наступних поколіннях. Не випадково з грузинського середовища, близького до літературних кіл, вийшли українські письменники Панас Мирний, нащадок грузинської родини Хачапурідзе, і Олекса Стороженко, предками якого були грузини Мусхелішвілі.

Кахетинці й картвели, закохані в свою народну пісню, проїнялися щирою любов'ю й цікавістю до українського фольклору, творчо використовували його в своїй поезії (Д.Гурамішвілі), збирали, досліджували й видавали зразки української народної творчості (М.Цертелєв). Літературною діяльністю займалися численні нащадки грузинських поселенців на Україні. Деякі з них згодом стали професійними літераторами (П.Шаліков, Д.Еріставі), істориками (В.Жевахов), інші залишили цікаві спогади, мемуари: О.Россет-Смирнова, М.Лорер (нащадки Ціцішвілі), М.Герсєванов, М.Жевахов. Є певні свідчення про наукові історико-літературні зацікавлення В.Кавкасідзе, ця тема потребує подальшого дослідження.

Грузинська колонія в країні не була обмежена вузькими рамками свого територіально-етнічного угруповання. Навпаки, діяльність грузинів постійно спостерігається в широкому діапазоні зв'язків: від Полтавщини й Чернігівщини – до Москви, Астрахані й Кизляра, а то й до далекого Тобольська (Ратієв).

Освічені грузини часто були перекладачами, вербували на військову службу іногородців, вели місіонерську діяльність. Іноді серед них траплялися купці-торговці (Немсадзе), через яких теж

здійснювалися контакти українських грузинів з іншими земляками. Родичі українських грузинів у XVIII столітті досить часто були послами між Грузією і Росією (це Туркестанішвілі, Мураві, Гарсеванішвілі, Кобулашвілі, Бараташвілі), тож завдяки родинним зв'язкам поселенці були поінформовані про перебіг політичних подій. Грузинські колоністи в Україні та їхні нащадки протягом багатьох десятиліть не поривали стосунків зі своєю покинутою батьківщиною, пам'ятали про своє походження, знали грузинську мову, зберігали постійний інтерес до Сходу.

Грузинське поселення в Україні XVIII – XIX століть все ще залишається одним із недостатньо вивчених етапів у тривалій історії українсько-грузинських взаємин. Діяльність грузинів на українських теренах потребує глибокого і всебічного вивчення, комплексних досліджень у археологічному, джерелознавчому, археографічному, етнографічному та інших аспектах. Ми своєю працею ставили за мету привернути увагу майбутніх українських і грузинських дослідників до цього значного пласту нашої спільної історії.

Україна другої половини XVIII століття стала тим середовищем, у якому талановитий грузинський народ здобув можливість усвідомити всю велич і трагізм тих подій, які випали на його долю. Чуття підказує нам, що творчість Давида Гурамішвілі в Україні не була самотнім проявом літературної творчості цілого покоління. Частина культурно-літературної спадщини, створеної грузинами в Україні, напевно, загинула через несприятливі обставини за наступних поколінь і століть – війни, пожежі, інші стихійні лиха. Проте архівні знахідки, зокрема, матеріали, які нам удалося розшукати протягом останніх двох десятиліть, зміцнюють впевненість у тому, що такі пошуки мають стати інтенсивнішими і дати нові результати. У архівних фондах, які пов'язані з місцями компактного проживання грузинських родин, у фондах українських діячів XIX – XX століть ще можуть бути віднайдені як нові цікаві факти діяльності грузинів на Україні, так і їхні літературні твори, мемуари, листування тощо.

На нашу думку, грузинами на Україні могли бути написані поетичні твори, досі не відомі в літературознавстві. Адже вони

за умов еміграції намагалися не просто зберегти пам'ять про свій рідний край та історичну долю свого покоління, а й зафіксувати їх у історичних і літературних пам'ятках ("Вахтангіані", "Католікосбакаріані", "Давитіані"). Ця національна риса грузинів не раз підкреслювалась в науковій літературі. "Працівники грузинського культурно-літературного фронту писали скрізь, куди тільки не закидала їх доля, і за будь-яких умов. Вони творили не тільки в Грузії, а й на чужині" (Менабде Л.В. Очаги древнегрузинской литературы. – Тбилиси, 1963. – С. 16).

Такі великі "тектонічні" зсуви, якими були вахтангівська епопея й переселення грузинів до України, – то ціла епоха в житті значної частини грузинського суспільства. Ці зрушення змінили не тільки уклад життя, а й філософію світобачення кількох тисяч синів і дочок Грузії. В такому явищі як грузинська колонія в Україні ми стикаємося з феноменом величезної внутрішньої потенції національних культурних традицій грузинського народу в поєднанні з глибоко вистражданим усвідомленням історичної необхідності зближення з народом України.

Грузинське поселення в Україні не зникло назавжди, не розчинилося у плінні століть. Воно залишило свій слід у громадському житті українського народу, в його культурі, літературі, збереглося в численних назвах сіл і хуторів, урочищ по всій лівобережній частині української території.

Наша праця є, по суті, першою спробою дослідження грузинського поселення в Україні XVIII–XIX століть як цілісного етно-соціального організму. Водночас із цим ми намагалися дослідити історію і генеалогію грузинських емігрантських родів, простежити їх зв'язки з Грузією та іншими грузинськими етнічними угрупованнями в межах тодішньої Російської імперії, різнобічні стосунки з українським населенням.

Хочеться сподіватися, що наше дослідження в певній мірі допоможе осмисленню явищ грузинської літератури XVIII століття, зокрема таких, як творчість Давида Гурамішвілі, через аналіз їхньої генези. Маємо надію, що корпус нововиявлених документів, розширення джерельної бази з історії грузинської еміграції спонукає науковців до подальших пошуків.

Грузинська колонія в Україні другої половини XVIII – XIX

століть є яскравою сторінкою в книзі щирих, добрих і приязних стосунків українського й грузинського народів. Вона відіграла велику роль у зближенні України та Грузії, стала міцним і живодайним підґрунтям тих великих змін, що сталися на зламі ХХ і ХХІ століть у стосунках двох наших країн – як рівноправних, незалежних, гордих держав.

Метою політики Російської імперії було створення таких умов для народів, що входили до її складу, які б унеможливляли національно-визвольні рухи і навіть спроби їх формування. Одним із засобів здійснення такої політики стала практика змішування національностей, витворення нових штучних етнічних конгломератів. Все спрямовувалося на те, щоб люди забували свої національні корені, позбувалися прабатьківських традицій, витворених тисячолітнім досвідом націй, і вливалися в моноетнічну масу, позбавлену свого національного обличчя, збайдужіло-вироджену й тому легко керовану.

З іншого боку, імперською програмою передбачалася прихована мета – аби не допустити спільної боротьби проти колонізаторів, спровокувати неприйняття однієї нації іншою, підступно змодельовати стан ворожого й неприязного ставлення одного народу до іншого. Так було задумано верховними жерцями від політики. Так воно іноді й відбувалося в дійсності. Але не з Україною і Грузією.

Наші два народи, які ніколи не загарбували один одного, жоден із яких не намагався подати себе “старшим” щодо іншого, народи, які в рівній мірі протягом тривалого часу терпіли на собі російський гніт, народи, яким судилося відчувати себе братами не з ідеологічного примусу, не з штучно нав’язаних догм “інтернаціонального братерства” із прихованим підтекстом знищення націй, а від усвідомлення схожості їхніх історичних доль, – ці два народи, український і грузинський, відчували себе рівними. Вони були рівними і в своїй синівській любові до рідної, материнської, дідівської землі, і в своїй ненависті до поневолювачів, у прагненні до свободи. Вони справді були рівними.

І саме усвідомлення цього спричинилося до витворення теплих, дружніх, ненав’язливих, заснованих на глибокій взає-

моповазі стосунків. Ці стосунки склалися між Україною та Грузією ще в XVIII – XIX століттях. Імперська політика зловорожості, так густо сіяна ще царськими “сівачами”, не спрацювала щодо України і Грузії. Навіть якщо на побутовому ґрунті іноді, як от під час поселення грузинів на Україні в 40-х – 50-х роках XVIII століття, ще подекуди прокльовувалися скарлючені паростки цього недоброго зерна, то воно не дало бажаного для зловмисників плоду, і врожай виріс зовсім не на користь наших спільних ворогів.

Той зловісний імперський засів несподівано проріс густими і щедрими зеленими врунами, наснаженими могутнім грузинським і українським патріотизмом, зігрітими золотим сонцем одвічної приязні й доброти наших народів. Українці й грузини простягнули руки один одному.

Грузинське поселення в Україні XVIII – XIX століть не зникло безслідно. Воно пробудило серед українського народу інтерес до Грузії, її культури, літератури, мистецтва. Воно заклало в свідомість українців і грузинів ще нові імпульси високої духовної сили. Два пласти патріотичної потуги – український і грузинський, взаємодіючи і взаємно збагачуючи один одного, виростили до сили, яка була здатна впливати не тільки на наші два народи, а й на інші землі й етноси.

Коли у велетенському казані Радянського Союзу за брежнєвських і андроповських часів варилося незбагненно-страшне за своєю руйнівною й нівеляційною силою вариво під назвою “нова історична спільнота радянський народ”, – саме Україна і Грузія були тими регіонами, в яких національно-свідомі сили що найбільше змогли зберегти свою міць.

Коли в Україні, яка особливо постраждала від репресій початку 70-х років XX століття, навіть згадувати поряд не можна було слів “український” і “національний”, коли із статей і наукових праць церберами від ідеології якнайжорстокіше вилучався будь-який натяк на український патріотизм, коли казати про почуття синівської любові до матері-землі можна було тільки на прикладі інших національностей, – за тих лихих часів для нас, українців, саме Давид Гурамішвілі, грузинський патріот XVIII століття, став символом і своєрідним рупором для висловлення

національно-патріотичних ідей. Ми казали про незнищенну любов грузинського поета до його рідного краю, а розумні українці, відчуваючи прихований підтекст, проектували сказане на українську ситуацію. Ми писали й розповідали про обагрені кривавицею грузинів води Кури, а українське серце ятрилося болем, згадуючи замовчувані владою криваві побоїща козаків та їхніх нащадків за незалежність своєї країни від російських зазіхань.

Ми завмирили від щемкого почуття хвилювання й гордості, коли син Грузії, грузинський і український поет Рауль Чілачава подавав свій голос із Києва, талановито-зухвало будуючи вірша на вдало знайденій метафорично-звуковій паралелі: грузинському йменні Гурамішвілі й Шевченковій сакральній буремно-бунтівній фразі “Торами хвилі...”.

Український і грузинський народи єднало минуле, їх ріднить і сьогодення. У наших народів вистачить мудрості й надалі торувати ясний шлях.

КНИГА ДРУГА

ШЛЯХАМИ
ДАВИДА
ГУРАМІШВІЛІ

КНИГА ДРУГА

ШЛЯХАМИ
ДАВИДА
ГУРАМІШВІЛІ

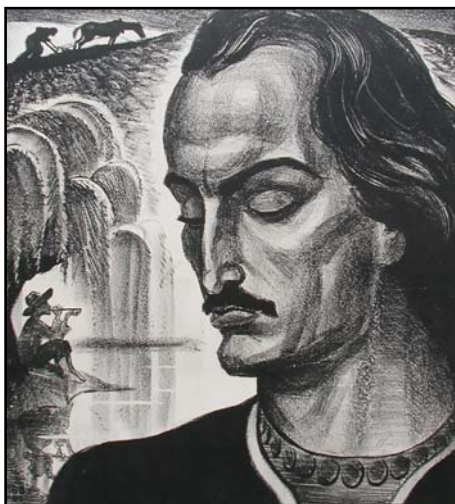
ШЛЯХАМИ ДАВИДА ГУРАМІШВІЛІ

*З таких джерел, бездонних, невичерпних,
Живлющу воду ненаситно п'ю, –
Жагою пошуків і мандрів страсотерпних
Хай сповнить душу спрагнену мою.
І я тоді зведусь, омийо серце й слово
І знову древню книгу розгорну,
Вдивляючись жадібно, гарячково
У плин і плач Давидового сну.*

(М.Бажан.

“Перекладаючи Гурамішвілі”).

Цьому грузинському поетові, як і його творам, судилася незвичайна і складна доля. Вони – і поет, і його твори – впродовж трьох століть зазнавали всього: тріумфу й недолі, висот злету й утрат, мороку забуття й радості відродження, хибного трактування, ідеологічного фальшування – і повернення до істинних цінностей. Одна з найзагадковіших постатей грузинської літератури XVIII століття, Давид Гурамішвілі вабив до себе читачів і дослідників як півтора століття тому, коли з'явилися перші публікації його творів, так і нині.

Портрет Давида Гурамішвілі.
Художник В.Вандаловський

ДАВИДІВ РІД

Перші згадки про князів Гурамішвілі сягають XVI століття. Можновладні господарі, власники феодальних маєтностей у Кахетії – східно-грузинському царстві, – вони мали своїм прашуром якогось Гурама, ймовірно, Зедгінідзе. Рід Зедгінідзе володів селом Цицамури й перебував у родинних зв'язках із знатним і потужним кланом Арагвських Еріставі¹. Зедгінідзе мали при дворі грузинських царів спадкову посаду “меджинібетухуцесі” – начальників царських стаєнь. Із плином часу за кланом закріпилося наймення Гурамішвілі.

Особливо зміцнив позиції роду князь Заал Гурамішвілі, син Паремуза. 1673 року Заал Гурамішвілі за вірність грузинському цареві був нагороджений багатою вотчиною при злитті річок Арагви й Кури, неподалік від міста Мцхети – стародавньої столиці Грузії.

Місця, де нині розташоване рідне село Давида Гурамішвілі

Монастир Зедазені

– Сагурамо (в перекладі означає “володіння Гурама”) за давніх часів мали назви: Херкі, Тезміс-хеві, Гураміанткарі (“вхід до володіння Гурама”). Рід Гурамішвілі розростався, розгалужувався, і невдовзі численні угіддя на межі Картлі й Кахеті, всі землі навколо сіл Сагурамо, Авчала, Цицямурі стали його власністю².

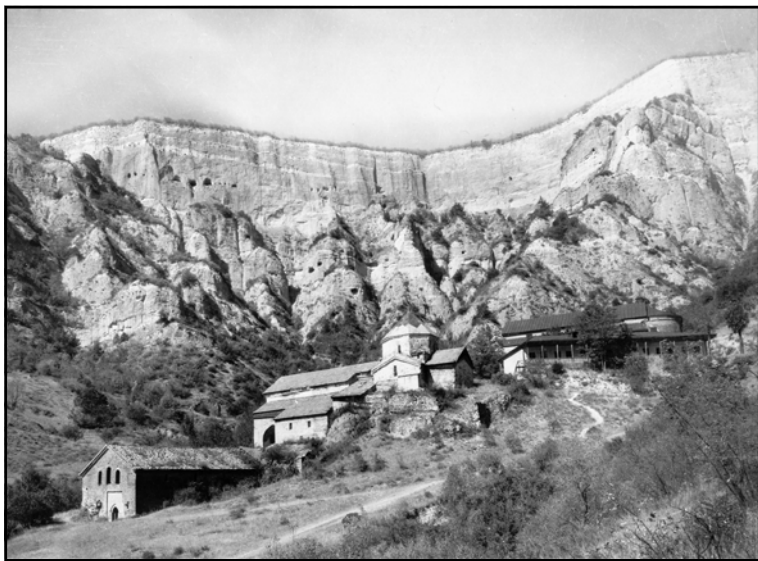
Є в Грузії місця, до яких усі представники роду Гурамішвілі ставилися з особливими священними почуттями, – це місця вічного спочинку їхніх предків. Д. Гурамішвілі у вірші “Напис на надгробку” пише про дві родові усипальні, які мали його предки:

В Кахетії, у Зедазенському храмі,
Святий Іван примусив плакати камінь.
В Картлійській церкві чудотворний Шіо
Явив народу пречудове диво.
Я в храмах цих придбав собі місцинку,
Де хтів зазнати вічного спочинку.³

Зедазені – це старовинний кахетинський монастир на горі над селом Сагурамо. Він був заснований у VI столітті одним із святих православ’я Іоанном на місці колишнього капища дохристиянського ідола Задена. В XVII столітті, коли перський шах Аббас спустошив Грузію, Зедазенський монастир теж занепав. Зберігся переказ, що в монастирському храмі, де поховано святого Іоанна, є водойма, куди прибуває вода тільки раз на рік – 7 травня, коли на свято сходиться багато прочан.

Шіо, якого згадує у вірші поет, – це Шіо Мгвімелі, фундатор Шіо-Мгвімського монастиря в Картлі. На одній із величних стародавніх фресок XIII століття зображені на весь зріст троє святих – Іоанн Зедазнені, Шіо Мгвімелі та Євагрій. Дід Давида Гурамішвілі теж мав імення Шіо, либонь, це ім’я було особливо шанованим у роді.

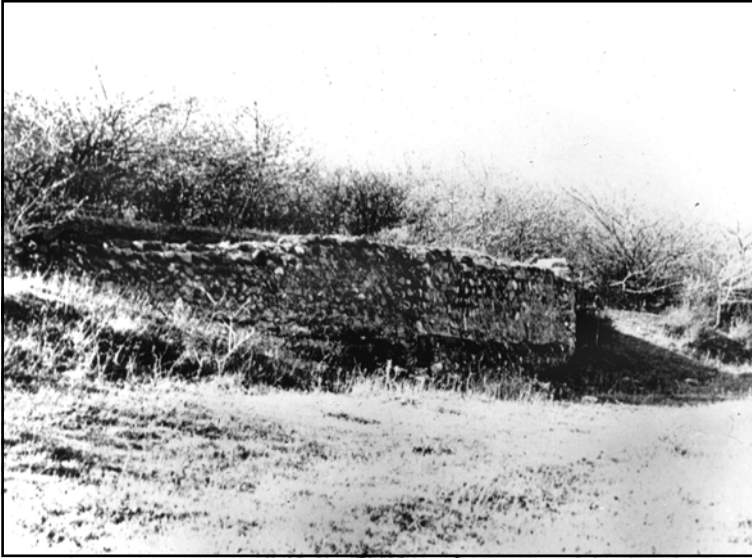
Один із історичних документів Грузії початку XVIII століття розкриває імена кількох родичів Давида Гурамішвілі: діда Шіо, батька Георгія і дядьків Луарсаба й Мераба. Цей документ – зобов’язання братів Георгія, Луарсаба й Мераба Шіошвілі від 9 лютого 1713 року. (Слід сказати, що грузинські прізвища, так само, як і українські, в XVI – XVIII століттях не були стабільними. Тому тут Шіошвілі означало не прізвище, а найменування

Монастир Шіо-Мгвіме

по батькові; по-українськи ми сказали б Шіюшенко: “швілі” по грузинськи значить дитина, син). Згідно зі згаданим документом, три брати, сини Шію, зобов’язалися перед іншим своїм родичем – Дурмішханом Гурамішвілі – віддати йому в заклад сина їхнього кріпака, який украв у Дурмішхана коня⁴.

Трохи більше, ніж про інших родичів поета Давида Гурамішвілі, збереглося відомостей про його дядька Мераба, який згодом так само, як і його небіж Давид, жив у Росії та в Україні. Здогадаємося, що Мераб ще в Грузії брав участь у боях народних ополченців проти турків. 1729 року, одного літа з Давидом Гурамішвілі, він прибув до Росії, приєднавшись до почту грузинського царя Вахтанга VI, який за тих часів перебував у еміграції. В одному з документів сказано, що “князь Мераб Гурамов из отечества своего прибыл в Российское государство с некоторыми ранами и поврежденный”⁵. 1737 року, живучи в Росії, старий воїн Мераб брав участь у російсько-турецькій війні, а 1738 року виявив бажання вступити на службу до новоствореної Гру-

Залишки будинку князів Гурамішвілі на горі біля села Сагурамо.
Світлина 1979 р.

зинської роти, проте через його похилий вік і поранення йому було відмовлено. Не одержавши жодного матеріального забезпечення, Мераб змушений був жити у свого небожа Давида Гурамішвілі на його утриманні в Москві, а згодом і в Україні.

У Давидового батька, Георгія, було багато дітей. Давид на схилі віку згадував у поезіях про свою втрачену родину:

Де мій батько, мати, браття?
Як сестер моїх забути?

Імена більшості з них не відомі, дослідники біографії поета називають тільки ім'я одного з братів – Христофора, який був ченцем і теж опинився в еміграції. Лише нещодавно авторці цих рядків удалось встановити ім'я ще одного поетового брата – Макара. В документі 1794 року, що стосувався маєтку Давида Гурамішвілі в Миргороді, подано повне ім'я поетового небожа – Матвій Макарович Гурамов⁶, а отже, Давидового брата звали Макаром.

ДОЛЯ БЛУКАЛЬЦЯ

Давид Гурамішвілі народився 1705 року в селі Сагурамо. З молодих літ одержав добру освіту, як і годилося вихідцеві з упливової князівської родини. Ще грузинський цар Арчил (1647 – 1713) запровадив обов'язкові предмети і вміння, яких мали навчатися грузинські юнаки з дворян і духовництва: вони мали знати мову, грамотно писати, уміти вести процеси, “творити суд правий”, брати участь у державних нарадах, знати обов'язки посла, володіти вмінням збирати відомості про чужу країну, перекладати з інших мов, пояснювати слова, уміти чітко тлумачити малозрозумілі вислови, володіти рахівництвом, математикою, бути обізнаним із астрологією, володіти різновидами каліграфії (письмо церковне, гражданське, іконописне, заголовкове), малювати, креслити, швидко сприймати і розуміти жартівливі каламбури, уміти писати вірші й поеми⁷. Майже всі ці вміння опанував і Давид Гурамішвілі, хоча, як вважають дослідники, він і не одержав систематичної освіти, а досяг усього самоосвітою.

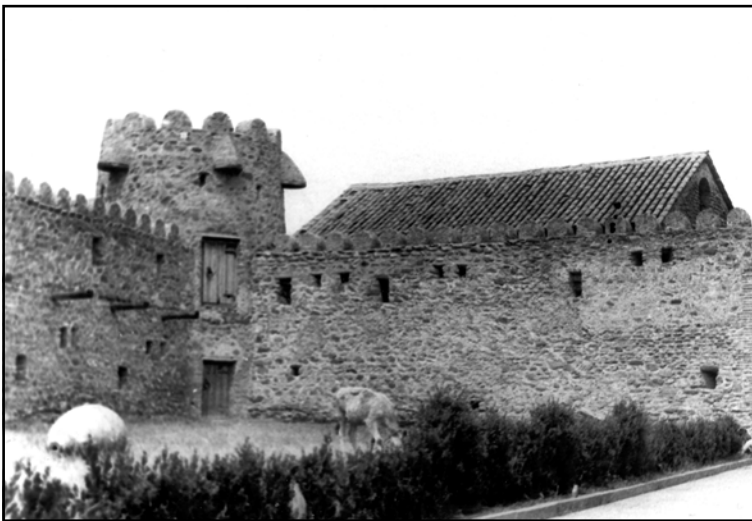
Ймовірно, за юних літ Давид брав участь у військових діях народного ополчення проти завойовників, зокрема, це був бій між грузинами й турками на Зедавельській рівнині 1724 року. Як свідок тих тяжких для батьківщини часів, він описує їх у поемі “Лихоліття Грузії”.

Подальша доля поета пов'язана з історією еміграції грузинського царя Вахтанга VI і діяльністю грузинської колонії в Москві. Це одна із найдраматичніших сторінок в історії Грузії. Вахтанг VI Багратіоні, який зійшов на царський трон 1703 року, за свою діяльність зазнав слави царя-просвітника. Але його доля була драматичною. 1722 року через власну непокірність він викликав на себе гнів перського шаха, під протекторатом якого перебувала Грузія. Шах відібрав у Вахтанга картлійський трон і віддав його Вахтанговому братові – кахетинському цареві Костянтину, який у мусульманстві звався Махмад-Кулі-ханом. Ворожнечою між Картлі й Кахеті скористалася третя сила – турки, які жорстокими наскоками захопили Тбілісі, Гори, Сурамі та

інші грузинські міста. Картлійський престол було скасовано. 1723 року Вахтанг із боєм і відчаєм писав до своєї двоюрідної сестри Дареджан: “Даріє, сестро моя, ти про мій стан запитуєш, що вже про мене запитувати. Бог би так твого недруга доконав, як домом, церквою, законом, містом, цвинтарем, країною та ім’ям мене скривджено”⁸.

Опинившись у безвиході, цар Вахтанг улітку 1724 року разом зі своєю родиною і великим почтом, який складався з 1200 осіб – князів-тавадів, дворян-азнаурів та обслуги, виїхав до Москви, маючи сподівання на підтримку з боку російського імператора Петра I.

У Москві ще з середини XVIII століття оселилася чимала грузинська колонія, яку заснував цар Грузії Іраклій I. Вона особливо зміцніла за царювання Арчила II (дядька Вахтанга VI), який одержав у своє відання Донський монастир, зробивши його релігійним і просвітницьким оплотом грузинської колонії⁹. Арчилова донька Дареджан стала власницею підмосковного села Всесвятського. Туди, до Москви, 1725 року прибув і Вахтанг зі

Село Ламіскана. Сучасне фото.

своїм двірським оточенням¹⁰. 1729 року до них приєднався також Давид Гурамішвілі.

Молодий поет до цього часу зазнав тяжких змін у житті. В середині 20-х років він був змушений покинути рідний дім, зруйнований ворогами, і шукати притулку в родичів із боку дружини (Давид на той час уже був одруженим) у селі Ламіскана, що в Ксанській ущелині. Допмагаючи своєму родичеві в господарчих справах, юнак якось під час жнив вийшов по воду до джерела, що поблизу гори Іртозі, і, залишивши на дереві зброю, припав до струмка. Саме там його зненацька взяли в полон озброєні лезгини, які, вистеживши юнака, зв'язали його й завезли до дагестанського села Осколо (Унцукуль).

Загарбники, либонь, мали намір вигідно продати свого полоняника-князя або взяти за нього чималий викуп. Молодий Давид тяжко страждав від свого принизливого становища невільника-раба, мріяв про втечу до любого рідного краю. Проте, коли йому вдалося здійснити свою мрію і таки втекти з полону, доля не дала йому можливості повернутися на батьківщину, яка була захоплена ворогами. Через те йому прослався шлях на північ Кавказу:

Вдень мій шлях значило сонце,
Місяць вів мене вночі, –
Сім зірок взяв водіями
Я, на північ ідучи¹¹.

(Так писав згодом Гурамішвілі, згадуючи в похилому віці нещасливі пригоди своїх молодих літ). Цілих дванадцять діб довелось блукати Давидові гірськими нетрями, знемагаючи від голоду й спраги, остереігаючись недругів і хижих звірів, аж доки він не прибився до якогось козацького поселення на півночі Кавказу. Потім від берегів Тереку Давид добрів до Сулаку, далі – до Астрахані, а вже звідти – до Москви. Про все це згодом Гурамішвілі розповів у історико-автобіографічній поемі “Лихоліття Грузії”.

У Москві наприкінці 20-х – у 30-х роках XVIII століття діяла потужна когорта грузинських інтелектуалів із емігрантської еліти: письменники, вчені, військові й державні діячі, музики, високоосвічені монахи, служителі церков, книгари, друкарі.

рідзе, які, за твердженням академіка Георгія Леонідзе, доводилися родичами Гурамішвілі. “Достославного Кахабері”, легендарного героя давньої Грузії, предка роду Кахаберідзе, з пієтетом згадував у своєму творі сам автор “Давитіані”.

Надалі колесо Давидової фортуни повернуло в інший, нещасливий бік: 1737 року в Астрахані помер Вахтанг VI, і ця втрата позначилася на всьому оточенні царя. Грузини, позбувшись надії повернутися на батьківщину, змушені були шукати на чужині засобів до прожиття. Російський уряд, цінуючи їх як умілих і хоробрих воїнів, убачав майбутнє грузинів-емігрантів саме в царині військової справи.

Наказом імператриці Анни Іоаннівни від 25 березня 1738 року було дано розпорядження створити із числа емігрантів Грузинську гусарську роту, яка згодом була реорганізована в Гру-

Офіцер Грузинського гусарського полку

зинський полк. Довелося й Давидові Гурамішвілі змінити своє життя: від пишної царської зали життєві буревії закинули його до солдатської казарми.

Розпочавши службу рядовим гусаром 8 липня 1738 року, Гурамішвілі протягом 22 літ служив у війську. За роки служби він не доскочив високих військових звань. Із 5 серпня 1739 року він перебував у званні капрала, з 16 грудня 1739 року – квартирмейстера, з 7 січня 1740 року – вахмістра. Лише через вісім із половиною літ, 11 липня 1748 року йому

Хотинська фортеця. Сучасне фото

було надано чин прапорщика, а 25 грудня 1755 року – підпоручика. У відставку Гурамішвілі вийшов у званні поручика, яке здобув 1 червня 1760 року ¹⁵.

За тривалий час служби в складі Грузинського гусарського полку Давидові Гурамішвілі довелося зазнати усіх труднощів військового життя. 1739 року князь Давид брав участь у російсько-турецькій війні, зокрема, у взятті фортеці Хотина. Доля солдата закидала його до далекої Карелії, де в грудні 1741 року він разом із полком охороняв Олонецькі заводи ¹⁶ – один із найважливіших об'єктів, який постачав для російської армії й флоту зброю і боєприпаси.

1742 року 37-літній Давид Гурамішвілі брав участь у Фрідріхсговенській битві під час російсько-шведської кампанії. Під час Семилітньої війни 1756 – 1763 років брав участь у боях при Гросс-Егерсдорфі, Кунерсдорфі, Цорндорфі. 15 серпня 1758 року в бої під Кюстріном, зазнавши травм, потрапив у полон до прусаків. Понад рік, до 7 грудня 1759 року, він перебував у полоні, утримувався в Магдебурзькій фортеці. Звільнений унаслідок обміну військовополоненими між ворожими сторонами, він повернувся до Росії. Після 26 липня 1760 року 55-літній Давид

Гурамішвілі назавжди розпрощався з ратною службою й оселився в своєму маєткові на Миргородщині. Цей маєток він одержав ще 1741 року, проте через своє похідне життя нечасто бував у ньому.

Поранення, контузія, перебування в полоні – все це позначилося на здоров'ї поета, у нього під старість значно погіршився зір. Ускладнювало життя й те, що він не в достатній мірі володів російською й українською мовами (свого часу, ще під час служби, 1755 року, саме через незнання писемної російської мови армійське керівництво обійшло його, відмовивши в наданні чергового військового звання). Царська служба не сприяла його літературній діяльності, тож відтепер, звільнившись від набридлої щоденної армійської повинності, Гурамішвілі здобув можливість віддатися улюбленій поетичній творчості в своїй миргородській садибі на Полтавщині. 20 підданських дворів у Миргороді й 10 дворів у селі Зубівці, що поблизу Миргорода, надані йому за військову службу згідно з імператорським указом, були тією матеріальною базою, яка давала можливість для певного добробуту. За тодішніми мірками, Гурамішвілі був біднішим, аніж поміщики середньої руки (середньопомісними вважалися маєтки, де налічувалося від 100 до 500 душ).

Досі не відомою залишається доля московської оселі поета. Ще ухвалою Сенату від 8 червня 1738 року грузинам, які переселялися в Україну, дозволено було залишити в їхній власності землі, виділені їм у Москві, й надано дозвіл їх продавати¹⁷. Напевно, князь Давид скористався наданим йому правом, бо надалі не знаходимо прямих свідчень про його майно в Москві.

ЧЕРНЕЦЬ ХРИСТОФОР – БРАТ ДАВИДА ГУРАМІШВІЛІ

Разом із Давидом Гурамішвілі в московській грузинській колонії жив також його старший брат Христофор (Кайхосро) Гурамішвілі, знаний в історії Грузії як один із зачинателів і помітний діяч друкарської справи. Відомості про нього надто скупи. Народився близько 1697 року в Східній Грузії. До прийняття чернечого сану мав грузинське ім'я Кайхосро. Подальша його доля пов'язана з грузинською еміграцією до Росії. Проте тут стикаємося із суперечливими відомостями. За даними грузинського вченого Г.Пайчадзе¹⁸, Христофор Гурамішвілі виїхав до Росії 1731 року разом із архієпископом Самебельським Йосифом Кобулашвілі. Проте в іншій праці того самого дослідника опубліковані відомості про ченця Христофора, який прибув до Москви 1724 року в складі офіційного посольства від царя Кахетії Костянтина¹⁹. За цими даними, ігумен Христофор доводився небожем князю Заалові (монахові Зебеде), який теж був у цій самій посольській групі. Зебеде і Христофор оселилися в Москві в Донському монастирі²⁰ – пристановищі багатьох грузинів. Ім'я архієпископа Христофора бачимо і в спискові почту Вахтанга VI 1724 року, і в спискові 1737 року²¹.

Питання про видання книжок грузинською мовою поставало за тих років надзвичайно актуально. Адже Грузія, перебуваючи в оточенні держав, які сповідували мусульманську релігію, стояла перед загрозою знищення не лише політичної незалежності, а й національної культури.

Як і в інших державах XVIII століття, у Грузії проблемами друкарської справи займалося вище духовництво. 1737 року грузинський архієпископ Йосиф Самебелі в його палаці в підмосковному селі Всесвятському відкрив грузинську друкарню. До Петербурзької академії наук було послано із Всесвятського дієвого й енергійного ігумена Христофора Гурамішвілі, "архієпископа Грузинського монастиря Іоанна", з завданням виготовити

у Петербурзькій словолитній палаті для московської друкарні “литер грузинских, также и цветков”²² (тобто, орнаментованих заставок).

У Петербурзі Христофор Гурамішвілі розгорнув активну діяльність, і того таки 1737 року там вийшла перша російсько-грузинська азбука, автором якої він був. Ця подія стала важливим кроком у розвитку культурних стосунків двох держав. Помітною заслугою Х.Гурамішвілі було також те, що він уперше дав у своїй азбуці буквені еквіваленти цифр. Крім того, Христофор організував прийом молодих людей до Петербурзької академії для вивчення друкарської справи.

Через кілька місяців у Москві в друкарні Й.Самебелі теж почали виходити перші грузинські книжки. На чолі цієї справи стояв той самий освічений монах – Христофор Гурамішвілі, який із 1737 по 1744 роки був безпосереднім керівником грузинського книгодрукування. У різних виданнях, що з’являлися в грузинській друкарні в ці роки, Христофор Гурамішвілі згадується як “типографщик”, “попечитель над типографией и печатанием”, “справщик” (тобто, редактор і коректор).

Ігумен Христофор у різний спосіб був причетний до виходу виданих у Москві книжок грузинською мовою: “Псалтир” (1737), “Тріодь цвітна” (1738) та “Тріодь пісна” (1741) – до яких Христофор написав післямови, “Євангеліє” (1739), “Біблія” (1743), “Часослов” (1743)²³.

1739 року в Москві було видано книжку “Нравоучительные наставления, в 66 главах...”. Цю книжку з російської на грузинську переклав царевич Олександр Бакарович, надруковано її за наказом царевича Бакара. А наборщиком цього видання був ієромонах Христофор²⁴. “При усердной работе и соучастии Христофора Гурамишвили” робилися переклади інших російських та грецьких книжок на грузинську мову, зокрема, 1739 року він брав участь у перекладі й виданні підручника Феофана Прокоповича “Первое поучение отрокам, в нем же буквы и слоги”.

1743 року накладом 300 примірників з’явилося у світ унікальне видання – так звана Бакарівська (або ще Московська) грузинська біблія. “Исправлена сия св. Библия рукою иеромонаха игумена Христофора Гурамишвили”, – надруковано на титуль-

ному аркуші. Разом із Христофором Гурамішвілі над цим виданням працювали царевич Бакар, його брат Вахушті, придворні священники Пилип і Давид, секретар Вахтанга VI Мелхіседек Кавкасідзе. Ця книга була надрукована без дозволу Синоду – найвищого церковного органу, що викликало великі ускладнення, і невдовзі друкарню у Всесвятському було закрито.

Є дані й про те, що до 1739 року протягом деякого часу Христофор Гурамішвілі працював у грузинській друкарні Новгородського монастиря ²⁵.

Під наглядом Христофора в Москві 1744 року було надруковано праці Іоанна Дамаскіна, церковного письменника VII століття. Того самого року Христофора Гурамішвілі за рішенням Сенату було відряджено до Північної Осетії з місіонерською метою у складі духовної комісії. Справа полягала в тому, що саме через Осетію проходили найважливіші шляхи сполучення Росії з Закавказзям. Російський уряд, намагаючись залучити Осетію до сфери своєї зовнішньої політики, вирішив розпочати справи з місіонерської діяльності, причому залучити до цієї важливої акції тільки грузинів. Тож саме тут Росії знадобилися грузини-емігранти, які знали звичаї гірських народів Кавказу.

На чолі духовної комісії Синод поставив грузинського архимандрита Пахомія, а Христофор Гурамішвілі мав статус його “товариша”, себто помічника. Вони й заходилися формувати склад комісії із грузинів, поселених у Росії. Наприкінці 1744 року комісія була укомплектована в кількості 21 особи з числа духівництва. Головним завданням комісії було навернення осетинів-мусульман до християнства. Через налагодження контактів із впливовими феодальними родами Осетії місіонери охрестили чимало жителів цього регіону, розповсюджували духовну літературу ²⁶.

Із Осетії Христофор Гурамішвілі 1746 року поїхав до Грузії “для установалення станов книжному печатанию” в Тбілісі. Чималою мірою саме завдяки цій діяльності “типографщика” Христофора в грузинській столиці після чвертьстолітньої перерви знову було налагоджено книгодрукування. Повернувшись знову до Осетії, Христофор продовжив місіонерську діяльність. Там

і закінчилося його життя 4 березня 1753 року.

В цей час його брат Давид Гурамішвілі служив у Грузинському гусарському полку. Про смерть Христофора йому звідомив грузин ігумен-місіонер Єфрем Жендієров. Лише через три роки Давид розпочав клопотання про передачу йому Христофорового майна: “до немалого числа оставших экипажу, риз, книг, образов, денег... крест с мощами и серебряною цепочкою”, а також служника, купленого свого часу Христофором. За цим клопотанням Давида надійшло урядове розпорядження: “...его брату, яко иностранному и в здешней российской службе находящемуся... с надлежащею роспискою отдать безудержно”²⁷. Цінна грузинська бібліотека ігумена Христофора була перевезена до миргородського маєтку поета Давида Гурамішвілі.

ЛЕГЕНДА ПРО МАГДЕБУРЗЬКИЙ ПОЛОН

Чимало загадок таїть у собі біографія Давида Гурамішвілі. У поемі “Лихоліття Грузії” поет дуже лапідарно описує епізод із власного життя тривалістю понад рік:

В п'ятдесят дев'ятім році
Оточив пруссак наш стан
І схопив мене, віднявши
Від братів-однополчан.
У фортеці Магдебурзькій
В'язнем відбував я бран, –
Звідти вибравшись, узявся
Знову засівать свій лан.²⁸

Хто б міг подумати, що майже через два століття по смерті Давида Гурамішвілі до Миргорода дійде відлуння тих давніх подій 1758 – 1759 років. До Миргородського літературно-меморіального музею Давида Гурамішвілі 1985 року надійшов лист від

жительки міста Дрездена тодішньої Німецької Демократичної Республіки пані Еріки Крамміш-Ульріх, яка розповіла давню родинну легенду про походження свого родового прізвища Крамміш, котре в XVIII столітті звучало як Грамміш. Етимологію цього не зовсім звичного для німців прізвища в їхній сім'ї виводять від грузинського прізвища Гурамішвілі. За цією легендою, під час перебування в Магдебурзькому полоні в 1758 – 1759 роках грузинський воїн і поет Давид Гурамішвілі познайомився і зблизився з німецькою жінкою. В них народився син. Після звільнення і повернення в'язня з Пруссії додому ця жінка, яка залишилась у Магдебурзі, в пам'ять про свого коханого дала синові прізвище Давида. Щоправда, вона його витлумачила по-своєму: ймення Гурамішвілі було нею сприйняте як прізвище Гураміш і, очевидно, ім'я Віллі. Тож сина було записано в церковних документах на прізвище Гураміш, яке згодом, за родинною версією, нібито трансформувалося в Граміш, а потім – у Крамміш ²⁹.

Певна річ, родинна легенда могла з'явитися внаслідок народної етимології – від випадкової схожості звучання антропонімів у німецькій і грузинській мовах. Бо дані, звідомлені самою ж Ерікою Ульріх, не зовсім узгоджуються хронологічно. Авторка листа пише, що її родині, яка зацікавилася своїми генеалогічними коренями, вдалося розшукати в церковній книзі села Цшортау під Магдебургом запис про те, що в правителя маєтку цього села Йогана Готфріда Граміша 1775 року народився син на ім'я Карл Август. Міркуємо логічно: якщо у Давида Гурамішвілі в Пруссії міг народитися син, то це сталося б не раніше 1759 року. Отже, 1775 року Давидовому синові виповнилося б усього лише 16 літ, і в такому юному віці він навряд чи міг би мати власного сина Карла Августа.

Подальші дослідницькі пошуки, на жаль, не увінчалися успіхом, нам не вдалося знайти якихось нових документів, котрі прояснили б період перебування Д. Гурамішвілі в Пруссії. Як повідомили працівники німецьких архівів, чимало історичних документів XVIII століття загинуло під час бомбардування Дрездена радянськими військами 1945 року.

В родині Крамміш ще від бабусі переповідали, що їхнім предком був грузин, який народився в селі поблизу Тбілісі, і що

це село називалося за ім'ям Граміша. Тож 1981 року Еріка Ульріх із родиною навіть їздила до Грузії, до села Сагурамо, сподіваючись там дошукатися якихось нових даних. Певна річ, шукати їх там було марною справою. Легенда є легендою, і через два століття забуття вже важко було добути істини.

І все-таки мені як людині, котра постійно працює з історичними матеріалами, видався надзвичайно цікавим і зворушливим цей перегук епох і країн: XVIII – XX століття і Грузія – Україна – Німеччина.

“ЗНОВУ ЗАСІВАТЬ СВІЙ ЛАН”

Давид Гурамішвілі був не тільки талановитим поетом, музично обдарованою людиною, а й добрим господарником-винахідником. На Миргородщині, на півдорозі між селами Зубівкою й Малими Сорочинцями ясніє блакитними плесами річка Хорол. Неподалік від містка, де поміж лататтям глибоко золотиться піском чисте дно, стояв колись, як розповідають старі люди, дерев'яний млин, “Давидів млин”. Безжальний час і бурхливі весняні повені вже давно зруйнували його. Залишився тільки порослий очеретом острів та ще глибока, як кажуть у Зубівці, “круча” – темний вир, де влітку, коли спадає вода, видно чорні ослизлі палі, залишки колишнього млина, німі свідки легендарного життя.

У Давида Гурамішвілі була мрія – створити в Зубівці велику зрошувальну систему, щоб селянські землі не страждали від посух, які з року в рік знищували посіви, загрожували селянам голодною смертю. Безсонними ночами, коли насували думки про його далекий знівечений край, згадував поет рідне село, бурхливе вирування Арагві, на березі старезний млин, за міцними мурованими стінами якого не раз ховалися жителі від несподіваних ворожих наскоків. Скільком людям давав той млин і приту-

лок, і хліб...

Дуже хотілося старому поетові й у своєму господарстві в Зубівці спорудити добрий млин. Це мав бути його власний винахід, новий, докорінно відмінний від тих, бачених у дитинстві млинів на швидких гірських річках, і від тих, які побачив він у Зубівці та Миргороді. Гурамішвілі вказував на вади водяних млинів, що будувалися на Полтавщині раніше: вони простоювали під час повені, маловідда й зимових морозів. Він розробив новий тип млина, роботі якого не ставали б на заваді природні перешкоди. Крім того, за задумом Гурамішвілі, такий млин міг виконувати й інші функції: розпилювати дошки, очищувати воду, “відчиняти греблі” (себто, виконувати роль шлюзу), дозволяти човнярам обминати мілини, сприяти покращенню навколишніх угідь.

У своїх мріях він бачив не просто млин, а цілий комплекс споруд і пристроїв іригаційного призначення. Через два століття дійшли до нас слова поета-винахідника, сповнені великої тривоги за долю українських трударів: “...в Малоросії... через відсутність зрошення часто гине врожай. Ліки від цього показують кресленням винаходу для підняття води... Якби таких десять машин поставити в ставку чи в річці, від тих десяти будуть сорок насосів. Зібрана ними вода утворить велике сховище, звідти канали оросять лани і під час засухи не дадуть згинутися врожаю”³⁰. Ці слова написані у вересні 1787 року.

Дбаючи про покращення селянського життя, Д.Гурамішвілі домагався практичного втілення своєї ідеї. Але ця мрія виявилася нездійсненною, бо автор не мав коштів, необхідних для такої грандіозної роботи. Його злиденне господарство не змогло дати навіть двохсот карбованців для будівельних робіт.

Передаючи на батьківщину збірку своїх творів, він підклав до неї ще й креслення проектів винайдених ним зрошувальної системи і млина, супроводив їх детальними технічними коментарями. Це було за кілька років до смерті.

У підписах до креслень Д.Гурамішвілі сповістив про свій намір: коли млин буде споруджено, поставити в ньому незгасну свічку, щоб і вночі у вікні його млина горів вогонь. Та свічка мала стояти перед іконою Охтирської богоматері. Тут таки він і самого себе зобразив перед святим образом: старий Гурамішві-

лі молитися перед іконою про допомогу в справі спорудження своєї “машини”, тобто млина й винаходу для підняття води. Наприкінці опису креслень він просив грузинського царевича Міріана, якому подарував свою книжку, поклопотатися про виділення йому позики в 200 карбованців і просив прислати йому на допомогу механіка для випробування винаходу навесні 1788 року. В супровідному листі Гурамішвілі просив царевича Міріана, аби той подбав про переклад опису його винаходу на російську мову і про складання досконалішого креслення, а також щоб подав усе те на розгляд фельдмаршала князя Г.О.Потьомкіна. Поет просив також сповістити про те, яку ухвалу винесе “найясніший князь” із приводу його винаходу. Однак відповіді він так і не дочекався.

Хоча фахівці і вважають винахід Д.Гурамішвілі далеким від досконалості ³¹, нас зворушує вже сама шляхетна мета старого воїна і поета – робити людям добро. У Миргородському літературно-меморіальному музеї Д.Гурамішвілі експонується макет водяного млина, виконаний за його креслениками грузинським майстром Русеїшвілі.

Крім зубівського переказу про “Давидів млин”, не збереглося жодних документальних свідчень про те, чи втілив Давид свій задум у життя на базі власного господарства. У вивчених нами історичних джерелах звіdomлень про це не знайдено. Є лише дані про вітряк у Миргороді, який належав “підданому поручика Гурамова” ³². За відомостями 1795 року, в селі Зубівці, на річках Руді і Сазі, розташовувалися чотири водяних млини: поручика Ігнатовича, корнета Дяченка, дворян Василя і Якова Білиб. Не виключено (якщо Гурамішвілі таки спорудив свій млин), що хтось із названих власників купив цей водяний млин у старого князя Давида в останні роки його життя чи у вдови по його смерті.

Через півтора століття по тому, як скінчився земний шлях Д.Гурамішвілі, на миргородській землі ще зберігалася пам’ять про нього. Дослідникові біографії поета Георгію Натрошвілі 1946 року вдалося зафіксувати топонім Гурамівщина: “На відстані 20 кілометрів від Миргорода, поблизу річки Хорол, є одне село, котре за давніх часів українці називали “Гурамівщиною” ³³. На на-

шу думку, Гурамівщина – це було не село, а хутір або урочище, яке колись належало Давидові. Якщо довіряти вказаному вище джерелу, то Гурамівщина могла бути розташована десь між селами Зубівкою і Хомутцем. Нині цей топонім на Миргородщині не спостерігається.

ЖІНКА З РОДУ АВАЛІШВІЛІ

Питання про дружину Гурамівшілі – одне з найзагадковіших у його біографії. Письменник академік Георгій Леонідзе вважав, що Давид був одружений ще в Грузії з донькою багатого володаря села Ламіскана і що його дружина звалася Тінатін Гараканідзе. Ця версія Леоніде ґрунтується на народному переказі, який побутує в Ламіскана. На думку Г.Леонідзе, першу дружину Гурамівшілі привезли до нього в Москву ті земляки, які постійно курсували між Грузією й Росією. Г.Леонідзе припускається думки про те, що між нею і чоловіком могли існувати напружені стосунки ³⁴.

Грузинські дослідники життя й творчості Давида Гурамівшілі – Симон Чіковані й Георгій Натрошвілі – теж схиляються до думки, що він мав дружину ще на батьківщині. Вони звернули увагу на слова самого поета в поемі “Лихоліття Грузії” про те, що лезгини захопили його в полон тоді, коли він “був на жнивах у мокваре”. Це слово в Грузії означає родича з боку дружини ³⁵. Згодом, у Росії, у списковій почту царя Вахтанга VI 1737 року записаний “Турамов Давыд – князь, с княгинею, с тещею, при нем служитель один с женою, с дочерью, служительниц двое” ³⁶.

Не відомо, яке прізвище з дому мала його дружина, невідома й подальша її доля. Можна згодитися з думкою, що ця “московська” княгиня – та сама княгиня Тетяна Василівна Авалова

(згодом Гурамішвілі, Гурамова), ім'я якої трапляється в документах миргородського періоду. Проте існують і інші версії.

Князі Авалови (так вони були записані в Росії) – це досить відомий грузинський рід Авалішвілі. За деякими даними, вони походять від князів Ціцішвілі (Ціціанових)³⁷. В почті царевича Георгія, сина Вахтанга VI, 1737 року числився дворянин Мамука Авалішвілі (Авалов) із одним служником³⁸. Г.Леонідзе вважав, що дружина Давида Гурамішвілі – Тетяна Василівна Авалова – була онукою Мамуки.

Прізвище Авалішвілі часто спостерігаємо в грузинських емігрантських і амбасадорських колах. Князі Авалішвілі займали посаду мейтара, ймовірно, спадкову, при грузинських царях. Мейтар – це старший камердинер, у якого “владельческой гардероп на руках” і який “подносил царю платок”. У 1760 – 1762 роках мейтар князь Заал Авалішвілі був у складі посольства грузинського царя Теймураза II до Росії. Князь Іван Авалішвілі, мейтар царя Георгія XII, навесні 1801 року прибув із Грузії до Петербурга разом із іншими грузинськими князями-посланцями³⁹. Прізвище Авалішвілі часто трапляється в Москві серед грузинських емігрантів. Наприклад, у Чудовому монастирі ще з першої половини XVIII століття жили грузини, зупинялися царедворці, що приїздили з Грузії, там чинили відправи грузинські архієреї. На рубежі XVIII і XIX століть в цьому монастирі служив єпископ Євлогій Авалішвілі⁴⁰.

Чи не найвідомішим представником роду був Георгій Іванович Авалішвілі (1769 – 1850) – державний діяч, дипломат, драматург, перекладач, діяч грузинської культури, мандрівник, антиквар. Відряджений царем Іраклієм II до Петербурга здобувати освіти, він пов'язав із цим містом 35 років свого життя. В 1784 – 1802 роках Г.Авалішвілі служив секретарем грузинського посольства в Петербурзі, в чині статського радника працював перекладачем Колегії іноземних справ. Жив він у Петербурзі на Васильєвському острові, 1822 року переселився до Москви. Г.Авалішвілі – зачинатель грузинського театру, автор п'єс, перший грузинський комедіограф, автор оригінальних байок. Завдяки його перекладацькій майстерності грузини здобули можливість ознайомитися з комедіями О.Сумарокова, творами

Г.Державіна, М.Ломоносова, М.Хераскова, Вольтера, Флоріана, Мільтона та ін.⁴¹ Г.Авалішвілі володів грузинською, російською, вірменською, татарською мовами, у службових справах часто бував у Грузії, здійснив подорожі до Персії, Азербайджану, Єрусалима.

Г.Авалішвілі поріднився з нащадками Вахтанга VI: його дружиною стала царева правнука Єлизавета Дмитрівна Багратіон (? – 1863), донька Дмитра Георгійовича Багратіона⁴². Багратіони й Авалішвілі в Москві займалися, зокрема, благодійною діяльністю, наприклад, утримували на Пресні, “в Грузинах” (так називалося місце компактного поселення грузинських емігрантів) старечий будинок для літніх самотніх жінок.

Брат Георгія Івановича Авалішвілі – Соломон – жив у Грузії, був близький до висланих царевичів Багратіонів, мав причетність до політичних заворушень 1801 року⁴³. Рідна сестра Георгія Авалішвілі Марія (Маріам) перебувала і шлюби з Гарсеваном Чавчавадзе (1757 – 1811), видатним грузинським державним діячем, який у 1784 – 1802 роках був повноважним послом Грузії в Росії. Дружина письменника О.Грибоедова – Ніна Олександрівна Чавчавадзе – доводилась небогою Георгію, Соломону і Марії Авалішвілі.

У другій половині XIX ст. з емігрантського роду Авалішвілі вийшли ще й інші відомі діячі: приват-доцент Петербурзького університету, магістр державного права, сенатор Зураб Давидович Авалов (1875 – 1944), його брати – Гіві, петербурзький театральний діяч, та Йосип, інженер-хімік⁴⁴. В Одесі похований генерал-майор Олександр Семенович Авалов (1852 – 1916). Відомі кілька журналістів-літераторів Авалових початку XX ст.⁴⁵ Не виключено, що й прізвище нащадків грузинських поселенців на Полтавщині – Аваліані – пов’язане з родом Авалішвілі; в 1874 та 1875 роках якісь Михайло й Іван Аваліані закінчили Полтавський кадетський корпус⁴⁶.

Отже, як бачимо, князівський рід Авалішвілі в XVIII – XIX століттях посідав помітне місце в громадсько-політичному і культурному житті за межами своєї етнічної батьківщини. Авалішвілі входили до оточення грузинських царедворців, до літературних кіл другої половини XVIII століття. Зокрема, вони пос-

тійно контактували з колом високоосвічених грузинських дипломатів, письменників, які в 80-х роках XVIII ст. концентрувалися в Кременчуці. На нашу думку, не випадковим є той факт, що саме до Кременчука 1787 року приїхав і Давид Гурамішвілі, щоб передати свою книжку “Давитіані” грузинському царевичу Міріану. Не виключено, що тут певну роль відіграли і зв’язки з дипломатичними колами, які здійснювалися, ймовірно, завдяки родинним стосункам Давида Гурамішвілі через його дружину Тетяну Василівну Авалішвілі.

Дружина поета належала до освіченого грузинського жіноцтва. У XVIII столітті в Грузії більшість чоловічого населення була зайнята військовими справами, тож освіта молоді, збереження і поширення писемності стали переважно жіночою справою. В нотатках капітана Язикова, який у 70-х роках XVIII ст. перебував у Грузії, є запис: “Что ж принадлежит до благородных женщин, то они почти все писать умеют. Знатных девиц читать и писать учат”⁴⁷.

Нещодавно знайдені нами документи про миргородський період життя Давида Гурамішвілі та його дружини теж підтверджують, що Тетяна Василівна володіла грузинською писемною мовою. На деяких документах вона власноручно підписувалася “на грузинском диалекте”⁴⁸, по-російському ж писати не вміла: на “купчій кріпості” 1786 року замість неї, “неумеющей по-росийску писать, подписался по ей прозби прапорщик Георгий Одишелидзе”⁴⁹. У різних “купчих крепостях” (документах про купівлю-продаж майна) Тетяна Василівна згадується здебільшого як княгиня Гурамова, рідше – як “Татьяна Васильева дочь Авалова”⁵⁰.

Український дослідник біографії Давида Гурамішвілі Дмитро Косарик знайшов архівні матеріали, які засвідчили, що Тетяна Василівна Гурамова (Авалова) була молодшою від поета на двадцять років: в матеріалах ревізії 1782 року вказано її вік – 56 літ⁵¹. Дітей подружжя не мало, що завдавало їм щирою жалю. Д.Косарик наводить витяг із метричної книги Миргородської Успенської соборної церкви (цей документ не зберігся, згорів під час німецької окупації Полтавщини) про смерть сироти, яка виховувалася в домі Давида Гурамішвілі й, либонь, була його прий-

омною донькою: “1777, апрель, 26 числа, у Давида князя Гурамова умре сирота девица Дария. 1 год”⁵².

Ім'я дружини Давида – Тетяни Авалішвілі – трапляється в багатьох творах поета в грузинському варіанті – Тінатін. Це ім'я перекладається з грузинської мови як “сонце сонць”, “сонячно-промінна”. Дмитро Косарик розповідав, що, коли він показав знайдені ним у архівах документи про сім'ю Гурамішвілі поетові Георгію Леонідзе, той дуже зрадів: “Молодець, Митро! Я так і знав, що її ім'я має бути Тінатін, тобто Тетяна, що означає Сонячна”⁵³.

Через усю книжку “Давитіані” проходить лейтмотивом цей сонячний образ – один із найскладніших образів грузинської поезії. В ньому – уособлення нерозривних і дорогих грузинському поетові понять: сонця, Грузії, коханої.

Я оспівую і славлю
Сяйво вічне, непогасне!..
Перед сонцем сонць вклоняюсь...
О прекрасна, сяйнолика!
Ниво сонця і розмаю, –

з такими словами звертається Д. Гурамішвілі водночас і до своєї незабутньої Картлі, і до коханої жінки. Це високопоетичне узагальнення набуває трагічного відтінку в загальному контексті гостро-драматичної долі поета, закинутого далеко від батьківщини:

З чим зрівняти незрівнянну,
Втрачену тепер для мене?

Мотив утраченого кохання звучить також у вірші Давида Гурамішвілі “Зубівка” – шедеврї грузинської поезії XVIII століття. Образ української красуні, зубівської жінки, оспіваний поетом, досі не вдалося розгадати біографам Гурамішвілі. Віки приховали від нас реальний життєвий конфлікт, не відомо, хто був прототипом його героїні. Наприкінці вірша поет натякує на якусь трагічну розв'язку цієї загадкової історії:

За любов цю в неї руки мотузком сповиті, –
Бачу мертвою кохану, груди кров'ю вкриті...

Що це? Відгомін жорстоких звичаїв похмурого XVIII століття? Чи знову одна з тих розгорнутих метафор, на які так щед-

Зустріч Д.Гурамішвілі з українкою.
Худ. В.Брикулець.

ра поезія грузинського поета? Так чи інакше, але образ українки у вірші “Зубівка” став одним із найяскравіших, неперевершених у грузинській поезії. І як знати, чи не стала постать зубівської красуні (як і в паралелі Тінатін – Грузія) уособленням самої України, яка, за словами поета, подарувала йому “хліб життя, і дар безсмертя, і цілющу воду”?

Проте повернімося до питання про дружину поета Тетяну Василівну. Не маючи власних дітей, княгиня Гурамішвілі часто згоджувалася ставати

хрещеною матір’ю миргородських дітей – українців і грузинів. Узяти для новохрещеного “восприємницею” (так за церковною термінологією називали хрещену матір) княгиню – це серед місцевих жителів уважалося за честь. А для бездітної Тетяни Василівни це була можливість проявити власні нереалізовані материнські почуття. Тож у метричних книгах миргородських церков, здебільшого Успенської соборної церкви, часто натрапляємо на такі записи, як от від 24 липня 1780 року: “У капитана Иона Грекова родися сын Роман, восприемник подполковник Давид Ратиев да княгиня Татияна Гурамова”⁵⁴.

Інститут кумівства в XVIII столітті на Україні передбачав стосунки, які за своїм характером наближалися до родинних. Зазвичай батьки немовляти обирали восприємниками, тобто,

хрещеними батьком і матір'ю, своїх друзів, приятелів, родичів, сусідів, і це ще дужче сприяло їхньому зближенню. Зазвичай, куми проводили разом родинні й громадські свята, їхні дружні стосунки нерідко продовжувалися й у наступних поколіннях.

У метричній книзі тієї самої Успенської церкви виявлено запис від 18 січня 1784 року, зроблений церковним священиком: «Крестил младенцу Марию, рожденную от законных родителей (...) Кирила Ивановича землемера Пузинкова и жены его Марти. Восприимала княгиня Гурамова жена Татияна»⁵⁵.

Пузинков, Пузинкін – це «облагороджене» прізвище місцевого жителя Пузини. К.І. Пузина, відставний прапорщик, у 80-х - 90-х роках XVIII століття служив миргородським повітовим землеміром, був городовим секретарем⁵⁶. Є також указівки на його зв'язки з іншими грузинами: Пузина був восприємником Семена - сина «жителя миргородского Илии Грузинца и жены его Ксении»⁵⁷.

А ось ще один цікавий запис у метричній книзі тієї самої церкви від 4 вересня 1791 року: «Крещенна младенца Мария, рожденная от законных родителей Грыгория Сичиокненка и жены его Матроны. При крещении восприемницею была княгиня Татияна Гурамова».

Потребує коректування дата смерті Тетяни Василівни Гурамової. За даними Д. М. Косарика⁵⁸, вона померла в Миргороді 18 квітня 1794 року. Однак, згідно з виявленою нещодавно купчою, 3 липня 1794 року Тетяна Василівна була ще жива і продавала свій миргородський маєток А. П. Богмевському⁵⁹.

Необхідно також підкреслити, що всі розглянуті нові матеріали не дають вагомих підстав для підтвердження думки, яка існує в науковій літературі, про напружені стосунки між поетом і його дружиною, а надто про їхнє розлучення.

Цікавий і такий не відомий раніше факт. Уже по смерті поета, незадовго перед продажем усього маєтку, в січні 1794 року Тетяна Василівна Гурамова відпустила на волю своїх підданих, миргородських жителів Бабенків - Андрія, Карпа, Костянтина і Григорія з їхніми родинами «за особливо наданные тому умершему мужу моему, а по смерти его и мне от них, Бабенков, службы и усердия»⁶⁰. У відпускному свідоцтві родині Бабенків вона

пише, що розпоряджається в такий спосіб «всходство данной мне от одного моего мужа прошлого 1789 года мая 7 числа на людей его и все движимые и недвижимые имения уступки»⁶¹.

Отже, з викладених матеріалів випливає висновок, що Давид і Тетяна Гурамішвілі були добрими людьми, які могли належним чином поцінувати і прихильне ставлення до них із боку підданих, селян, простих миргородців, і їхню щирю службу, могли на добро відповісти добром.

МИРГОРОДСЬКЕ ОТОЧЕННЯ ПОЕТА

Крім Давида Гурамішвілі, який одержав 20 дворів у самому місті й 10 у сусідньому селі Зубівці, в Миргороді спочатку облаштувалися у своїх маєтках ще семеро грузинів: князь Заал Херхеулідзе і дворяни Давид Чхарідзе (за деякими документами - Харідзев, Хорідзев), Папуна Бежанов, Яків Одишилідзе (Адешелідзев), Микола Хачапуридзе, Оврам Кобієв, Кацура Інсарідзе⁶². З ними були їхні родини та слуги.

Спочатку цим князям і дворянам було подаровано в Миргороді 100 підданських дворів. Але згодом до міста стали прибувати все нові й нові грузини-емігранти. До кінця XVIII століття число грузинських поселенців збільшилося тут у кілька разів. Вони переселялися сюди із сусідніх містечок і сіл Устивиці, Яресьок, Баранівки, Остап'я. Земельні дарування мали тут також нові грузинські родини, що прибували до України в другій половині XVIII століття. Сходилися до миргородської землі також грузини, які втікали з турецького полону.

Вже в 50-60-х роках XVIII століття, крім перерахованих вище грузинів, у Миргороді жили Ратієви і Пхеїдзе. За 70-і - 80-і роки знаходимо свідчення про Микеладзе, Шенгелідзе, Греко-

вих, Егнатшвілі, Кахових, Кафарових, Корганових, Чиквоїдзе, Шинаєвих, Отарових, Сагинадзе й інших. Є згадки про проживання 1781 року «у місті Миргороді грузинських...князів Давида Туманова, Петра Чилакаєва, Мервела Туманова й Івана Баратаєва»⁶³.

Грузинські двори знаходилися в старих районах Миргорода - на Харківці, Пожежі, в урочищі Ліску. До середини XIX століття в місті зберігалася назва урочища Ратіївщина (від прізвища Ратішвілі, Ратієв). Дуже багатих грузинів у Миргороді не було. Володіли вони здебільшого невеликими господарствами.

Концентрації грузинських родин у Миргороді сприяло те становище, яке місто займало серед інших населених пунктів Лівобережної України середини - другої половини XVIII століття. Адміністративний центр Миргородського полку, а потім - повіту, «місто Мир», «город Мир», як називали його тоді, відігравало важливу роль у політичному й економічному житті України. 1727 року миргородський полковник Данило Апостол став гетьманом Лівобережної України. Це ще більше зміцнило політико-адміністративний статус Миргорода.

Миргородські козаки брали участь у російсько-турецькій війні 1735 - 1739 років і в Семилітній війні 1756 - 1763 років. Жителі Миргорода займалися виробництвом пороху і селітри, численними ремеслами: гончарством, чинбарством, ткацтвом, шевством, бондарством, теслярством. Місцеві купці вели торгівлю з Данцигом, Лейпцигом, Берліном.

Страшні посухи і голод 1778 і 1786 - 1787 років, зміцнення кріпацької залежності, зростання безправ'я викликали в селян гнів і обурення, які в 80-х роках переросли у великі селянські повстання на Полтавщині, зокрема, в селах Турбаях і Білоцерківці Миргородського полку.

Зіставлення різних історичних фактів приводить до висновку про існування в Миргороді, у найближчому оточенні Давида Гурамішвілі, досить чітко окресленого кола спілкування грузинів. З одного боку, це група грузинських родин: Ратієви, Саакадзе, Пхеїдзе, Ігнат'єви (Егнатшвілі), Грекови, Чхарідзе, Одишилідзе, Кобієви, Інасарідзе, Бежанашвілі, з іншого боку - представники українського населення, з якими грузини вступа-

ли в тісні дружні й родинні стосунки.

У Миргороді бував і протягом певного часу жив грузинський поет князь Дмитро Васильович Саакадзе. Нам удалося встановити, що його доньки Марія (одружена з князем Давидом Ратієвим) і княжна Єлизавета в 80-х роках XVIII століття жили в Миргороді ⁶⁴. 1784 року сам князь Дмитро Саакадзе виступав свідком під час розгляду однієї із справ у Миргородському повітовому суді ⁶⁵.

Українські грузини Саакадзе перебували в родинних стосунках із грузинами Джавахішвілі, теж поселеними на Україні, в Прилуцькому полку: княжна Марина Миколаївна Саакадзе була одружена з Єрасті Джавахішвілі ⁶⁶ (очевидно, тим самим Джавахішвілі, який був поетичним суперником молодого Давида Гурамішвілі). Тож, як бачимо, і в родинних відносинах простежується зв'язок грузинських літературних родин Гурамішвілі, Саакадзе, Джавахішвілі. Це ще більше сприяло згуртуванню літературного кола грузинських емігрантів на Україні.

Не залишає сумніву, що Д. Саакадзе і Е. Джавахішвілі, відвідуючи Миргород, часто зустрічалися з Давидом Гурамішвілі, підтримували з ним творчі стосунки, обговорювали літературні справи. Більше того, ми схильні вважати, що саме Давид Гурамішвілі, Дмитро Саакадзе і Єрасті Джавахішвілі склали осердя літературної грузинської емігрантської громадськості в Україні, і що саме навколо них згуртувалося коло друзів, однодумців, інших поетів та творчих діячів. Д. Саакадзе, як відомо, був близький з поетом Мамукою Гурамішвілі, небожем Давида, і присвятив йому свої вірші. Мамука, напевно, також міг бувати в Миргороді.

Родина Давида Гурамішвілі мала тісні стосунки з грузинами князями Ратішвілі, більше знайомими на еміграції як Ратієви. Три брати Ратішвілі – Давид, Георгій і Ніколог, сини Зураба, шталмейстера Вахтанга VI – сучасники Давида Гурамішвілі, трохи молодші від нього за віком, оселилися в Миргороді. З Давидом Гурамішвілі їх поєднувала схожа доля, спільна служба в армії, сусідство, кумівство. Підполковник Давид Ратієв, який мав у Миргороді посаду повітового судді, відігравав помітну роль у тогочасній міській верховці, так само, як і його брати.

У багатьох документах, у яких ідеться про миргородських грузинів, часто трапляються імена капітана Івана Антоновича Грекова і членів його родини. Це прізвище значиться в миргородських документах 80-х років XVIII століття. Судячи з них, родина Грекових належала до групи розглядуваних грузинських родин і, напевно, мала в минулому спільну з ними долю. Можливо також, що Греков - це російський варіант грузинського прізвища Бердзенішвілі («бердзені» в перекладі означає грек).

Те, що це була грузинська, а не російська, українська чи грецька родина, засвідчує запис у метричній книзі Троїцької церкви міста Миргорода від 22 травня 1785 року: «У посполитого Тихона Батія і дружини його Ганни 21 дня народжений син Костянтин хрестився, восприємником був Яків - грузина капітана Грекова син»⁶⁷.

Крім Якова, в Івана Антоновича Грекова були ще дочка Віра, син Роман, і, очевидно, Василь. Усі вони дуже дружили з родиною Одишилідзе. Яків і Василь Греков стали хрещеними батьками братів Павла й Івана Одишилідзе - синів Івана Яковича Одишилідзе і його дружини Марти⁶⁸.

І. А. Греков був тісно пов'язаний з родиною Давида Гурамішвілі, котрий, так само, як і після його смерті Тетяна Василівна, яка хрестила його сина, постійно запрошував Івана Антоновича як свідка при здійсненні різноманітних господарських і майнових актів: продажу земельних угідь і селян, відпущення кріпаків на волю⁶⁹.

Цікаво, що І.А.Греков і його дружина грузинка Єлизавета Хачапурідзе були предками українського письменника Панаса Мирного (1849 – 1920), уродженця Миргорода.

У миргородських матеріалах частіше від інших грузинських родин згадується сім'я Одишилідзе. Один з перших відомих нам її представників - дворянин Яків Одишилідзе (народився близько 1714, помер - до 1782) з 1740 року служив у Грузинському гусарському, згодом у Сербському гусарському полку, у відставку вийшов у званні капітана. Одержавши в Миргороді 10 дворів, оселився там назавжди. Мав синів Іллю та Івана.

Ілля Одишилідзе 1765 року служив у званні прапорщика,

згодом поручика Болгарського гусарського полку, постійно перебував «у закордонному поході й у невідступній військовій службі»⁷⁰, 1788 року одержав звання секунд-майора.

У Миргороді жив також прапорщик Георгій Одишилідзе з сином Василем, доньками Мариною й Агафією.

Обидва брати як свідки підписали кілька документів, що стосуються родини Гурамішвілі, - купчих кріпостей, відпускних свідоцтв.

Давид Гурамішвілі спілкувався також із іншими грузинськими родинами.

Князь Заал Херхеулідзе з почту Вахтанга VI був у числі тих, хто за указом 1738 року мав одержати землі в Україні - 20 дворів у Миргороді. В одному з походів проти турків того самого року Заал був убитий⁷¹. Родина одержала маєток, що належав йому, лише в лютому 1742 року. Його син Семен Захарович з 15-літнього віку служив у Грузинському гусарському полку писарем. 1767 року він був капітаном першого гренадерського піхотного полку. Маючи потребу в грошах, заکлав свій миргородський маєток Е. Г. Гарсєванову і вже не зумів його викупити⁷². Згодом родина переїхала до Петербурга, але зв'язку з Україною не поривала.

У Миргороді був розміщений один із кількох маєтків грузинських дворян Георгія та його сина Осипа Егнаташвілі (Ігнатієвих). Документи підтверджують, що вони мали приятельські стосунки з Давидом Гурамішвілі⁷³.

Жителями Миргородщини були брати Олексій і Давид Пхеїдзе. Ще їхній батько князь Осип (Хоссій) Пхеїдзе одержав маєтки в містечках Яреськах і Устивиці. Олексій 1752 року вступив до польових полків солдатом, 1774 - був ротмістром Псковського карабінерного полку, дослужився до звання прем'єр-майора. 1781 року указом Сенату визначений на посаду городничого Миргорода⁷⁴. На цій посаді перебував до початку 90-х років XVIII століття. Був дворянським засідателем Миргородського нижнього земського суду. О. О. Пхеїдзе дружив з миргородським полковим писарем Антоном Богмєвським - знайомим родини Гурамішвілі.

Численні факти підтверджують дружні взаємини мирго-

родських грузинських родин Бежанових, Чхарідзе, Кобієвих, Інасарідзе, Хачапурідзе. Усі вони були збіднілими дворянами.

Неподалік від Миргорода жили багато інших грузинів, і серед них однополчани Давида Гурамішвілі: у містечку Багачці - дворянин Паата Курганов (Корганашвілі) з сином Іваном, у містечку Білоцерківці - Афанасій, Павло і Йосип Хмаладзе, в Устивиці й Яреськах - Сологови та інші.

Серед двірських служителів Давида Гурамішвілі в Миргороді були два грузини: Антон Отаров і Іван Сагінадзе ⁷⁵. Історія останнього типова для багатьох грузинів, які знайшли собі притулок в Україні. Збереглася справа про видачу паспорта «Сагіневу Івану, Исаеву суну». 1754 року він був полонений у Грузії лезгинами, перебував у полоні «в Кримській області». 1756 року втік звідти, помандрував до Києва, де просив дати йому з генеральної канцелярії паспорт для його вільного проживання в Україні ⁷⁶, після чого, гадаємо, прибув до Миргорода й став служити в Давида Гурамішвілі.

До числа емігрантів на Миргородщині належали також представники грузинського духовництва протопопи Одишилідзе, Давид Микеладзе, Давид Харитонов ⁷⁷ і Григорій ⁷⁸.

Ось кілька метричних записів із церковних книг Миргорода, з грузинськими прізвищами, які дають повніше уявлення про простих, незнатних грузинів, земляків Давида Гурамішвілі.

24 березня 1780 року: «У миргородського жителя Івана Грузиненка народився син Василь. При хрещенні восприємником був Іоан Греков» ⁷⁹.

1 квітня 1780 року: «У миргородського жителя Федора Подрушного народився син Іоан. При хрещенні восприємником був Іоан Грузин» ⁸⁰.

11 серпня 1782 року: «Народилася младениця Анастасія від батьків законних жителя миргородського Лукіяна Гайдаєнка і дружини його Євгенії, восприємниця Ксенія Грузинка» ⁸¹.

10 грудня 1782 року: «Народилася младениця Ганна від батьків законних жителя миргородського Степана Щучки і дружини його Стефаниди, восприємниця Серафима Грузинівна» ⁸².

5 червня 1782 року: «Преставився син Симеон жителя миргородського Ілії Грузиненка, від народження один рік» ⁸³.

23 липня 1785 року: “Народилася дочка Ганна від законних батьків Матвія Гуржієнка і дружини його Євгенії, восприємниця Ксенія Грузинка”⁸⁴.

12 червня 1785 року: “Преставися Іван Грузин з покаянням і похований християнсько. 90 років”⁸⁵.

До наших днів у деяких жителів Миргородського району збереглися прізвища, що свідчать про грузинське походження їхніх носіїв: Івер, Патара, Сегенадзе, Адешелідзе, Малорашвило.

ГОСПОДАРСТВО ДАВИДА ГУРАМІШВІЛІ

На підставі нововиявлених архівних матеріалів удалося уточнити деякі факти біографії Давида Гурамішвілі та його майнового стану. Зокрема, ми встановили, що, перш ніж оселитися в Миргороді, він повинен був одержати маєток у містечку Кишеньках Полтавського полку. Однак із невідомих причин відмовився від нього. Збереглася копія поданої до Військової канцелярії відомості комісії з роздачі грузинським князям і дворянам дворів у Полтавському полку за 1740 рік, у якій записано:

“В местечке Кешеньке определено.

Имена и прозвания князей.

Герасиму Джевахову - 30.

Давиду Гурамову - 30.

Итого в Кешеньке определено дворов – 60”⁸⁶.

Згодом, як відомо, Д. Гурамішвілі оселився в Миргороді, а Герасим Джевахов (Ерасті Джавахішвілі) - у Прилуцькому полку. У Кишеньках же дав згоду облаштувати своє господарство Сергій Баратов⁸⁷. До речі, слід зазначити, що Ерасті Джавахішвілі, либонь, і був тим “віршомазом Джавахішвілі”, поетичним суперником, про якого з глузуванням згадував Давид Гураміш-

вілі в своїй поемі “Лихоліття Грузії”.

При роздачі грузинам земель і підданих місцевою владою допускалися всілякі порушення тодішніх інструкцій. Зокрема, до категорії “пахотных мужиков”, які підлягали наданню грузинам, незрідка потрапляли також «цехові і ремісничі люди», що мали пільги. Тож було видано указ, згідно з яким цехових виводили з підданства грузинів. Нами знайдено багато фактів вилучення представників цієї категорії українського населення, яке жило в Миргородському полку, в грузинів А. Кобієва, Д. Чхарідзе, З. Херхеулідзе, Є. Кахова, Д. Ратієва й інших ⁸⁸, серед них і в Д. Гураміввілі. Як бачимо з відомості 1749 року про вилучення цехових і ремісничих людей зі складу грузинських підданих, у Давида Гураміввілі відібрано четверо - Федір Пединенко, ткач Іван Шарченко, Корній Сак і Лаврін Різник ⁸⁹. Замість них грузинам були виділені селяни з числа «пахотних».

Важливим документом для з'ясування взаємин Давида Гураміввілі з миргородськими грузинами є копія «уступного листа» від 28 квітня 1763 року, даного відставним капралом Грузинського гусарського полку, дворянином Георгієм Петровичем Чхарідзевим синові своєї сестри - гусарському поручику Георгію Семеновичу Ігнат'єву. За цим архівним матеріалом, Чхарідзе віддавав небожеві свій двір «за мостом над річкою Хоролом», а також у самому Миргороді «підданих людей із усіма їхніми ґрунтами», що дісталися йому в спадщину від померлого брата - того самого Грузинського гусарського полку відставного прапорщика «Давида Петрова сына Чхаридзева» ⁹⁰.

Як свідки, листа підписали поручик князь Давид Ратієв, відставний вахмістр Кацура Інасарідзев, поручик Спиридон Рєвазов, Оврам Кобієв. Тут таки бачимо й підпис Давида Гураміввілі: «При сем добровольном уступном письме был по прошению Георгия Чхаридзева, своеручно подписуюсь порутчик князь Давид Гурамов» ⁹¹.

На початку 80-х років XVIII століття ім'я Д. Гураміввілі трапляється в списку дворян Київської губернії, до складу якої тоді входила Миргородщина. 1782 року йому належало в Миргородському повіті 40 хат ⁹².

Виявлено кілька документів, що містять різного роду відомості про життя автора «Давитіані» в Україні. 70-і - 80-і роки XVIII століття були важкими для нього. В цей період подружжя Гурамішвілі змушене було продавати частину своїх земельних володінь і кріпаків. 15 вересня 1775 року дружиною поета Тетяною Василівною Аваловою оформлено акт продажу 10 дворів у селі Зубівці секунд-майорові Андрію Григоровичу Остроградському⁹³, який через 10 років передав їх поміщикові колезькому асесорові М. Я. Трохимовському⁹⁴. (Ці відомості опубліковані Д. М. Косариком. Однак варто загострити увагу на зазначеному документі з Центрального Державного Історичного Архіву України через те, що й у Д.М.Косарика, і в наступних роботах грузинських учених навколо даного факту чимало плутанини, зокрема, помилково стверджується, що двори були продані Аваловою Трохимовському).

1 квітня 1786 року обставини змусили Давида Гурамишвили і його дружину за 100 карбованців передати у володіння тому самому М. Я. Трохимовському (уже надвірному раднику) «з числа подарованих за іменним височайшим указом селянина Андрія Козаченка з синами Гаврилом і Антоном і з усім його сімейством і майном, які за останньою 1782 року ревізією записані в місті Миргороді за переведенням до тієї ревізії з села Зубівки»⁹⁵.

Через півроку, 2 жовтня 1786 року Д. Гурамішвілі продав за 80 карбованців «двора ея императорского величества унтерштелмейстеру Василию Иванову сыну Маркову, жене, детям и наследникам ево вечно безповоротно с числа пожалованных мне [Давиду Гурамішвілі - Л.Р.] именной сенокосную луку, в дачах уездного города Миргорода находящуюсь, в смежности и в окружности земле оного унтерштелмейстера Маркова, прозиаемую Бабенкову»⁹⁶.

Очевидно, поет мав гостру потребу в грошах: 1786 року нещадна посуха знищила в Україні весь врожай. Це було за рік до його поїздки до Кременчука, коли, як відомо, він просив у царевича Міріана 200 карбованців для впровадження свого винаходу - поливної системи і водяного млина особливого типу на річці Хоролі.

Документальні матеріали дозволяють уточнити майновий стан Д. Гурамішвілі наприкінці життя і долю маєтку після його смерті. Виявлено купчий запис від 3 липня 1794 року ⁹⁷, за яким «Київського намісництва Миргородського повіту поміщика порутчиця княгиня Тетяна Васильєва дочка Гурамова» продала секунд-майору Антонові Павловичу Богмевському свій маєток у Миргороді, що складався з двору із хатами та господарчими будівлями і 160 душ селян: 88 чоловічої статі й 72 - жіночої ⁹⁸ за 4 тисячі карбованців.

Антон Павлович Богмевский народився близько 1741 року, за походженням «із малоросійського шляхетства, син військового товариша» ⁹⁹. 1756 року розпочав службу в Миргородському козацькому полку полковим канцеляристом, 1771 - одержав звання значкового товариша, 1781 - військового товариша, 1783 - став полковим писарем і дворянським засідателем. Брав участь у закордонних походах, воював на Кримському півострові. У 1777-1778 і 1781 -1782 роках «по выбору общества города Миргорода находился при казенной соли начальником» ¹⁰⁰. 1785 року в нього народився син Іван, «восприемником» якого став майор князь Олексій Йосипович Пхеїдзе ¹⁰¹ - дворянський засідатель, городничий Миргорода.

З того самого купчого запису почерпнуті ще деякі істотні відомості, що стосуються біографії поета. Зокрема, дізнаємося імена його близьких родичів - брата Макарія і небожа Матвія. Як вказує в купчій Тетяна Гурамова, миргородський маєток дістався їй «по улиточному праву от умершего мужа моего порутчика князя Давыда Гурамова и по уступному письму от племянника его и моего князя Матвея Макарьева сына Гурамова» ¹⁰².

Тут варто зробити невеликий відступ. Імовірно, Матвій Макарович Гурамов – це грузинський поет Мамука Гурамішвілі, який жив у Москві. Матвій – це зросійщений варіант автентичного грузинського імені Мамука. Грузинський князь Мамука Гурамішвілі, поет, жив у Москві й протягом деякого часу – в Петербурзі. Був близьким до кола Вахтанга VI, приятелював із грузинськими поетами Дмитром Багратіоні (Батонішвілі), Дмитром Саакадзе. Його творчість як поета припадає на середину – другу половину XVIII століття. У Мамуки є вірші, присвячені царе-

вичам Міріану Батонішвілі й Дмитру Батонішвілі. Образна система поезій Мамуки перебувала під впливом силового поля поезики Давида Гурамівлі, за рівнем майстерності вірші Мамуки поступалися поезії його талановитого дядька. На замовлення царевича Міріана Мамука Гурамівлі створив цикл поезій “Мзета-мзе” (“Сонце сонць”), де прямо мовиться про те, що він наслідує поезію Давида Гурамівлі.

Дослідники встановили місце проживання цього поета в Москві. В “Указателе Москвы” 1793 року зафіксовано будинок “Гурамова князя Матвея в приходе Василия Кесарийского в Тверской-Ямской слободе, в Заднем переулке, 3 кв[артал], № 289”¹⁰³.

Як єдиний спадкоємець померлого 1792 року бездітного дядька – Давида Гурамівлі, Мамука (Матвій) мав право на одержання його маєтку. Однак він дав «уступний лист» дружині Давида Гурамівлі - Тетяні Василівні, відмовляючись від спадщини на її користь.

Купчий запис 1794 року дозволяє уточнити локалізацію земель, які належали селянам Давида Гурамівлі. Вони не були розміщені в одному земельному масиві, а являли собою розрізнені угіддя, розпорошені ниви навколо Миргорода, в радіусі, здебільшого, кількох верст. Землі гурамівлівських селян були розташовані: на північ від Миргорода – за урочищем Рудкою, на Попівському шляху, біля Почапського озера, за селом Біликами; на схід від Миргорода – біля Довгого Озера, за Портянською цариною (царина – земля на околиці), на Сорочинській царині, біля Гаряжиної могили, по Баранівському й Ороп’янському шляхах, на Устивицькій; південніше від Миргорода – на Багачках, біля Бурт; на захід від міста – на Святій Горі, біля Ісевої криниці, ліси під селами Кибинцями й Оріхівщиною. Згадуються також гурамівлівські землі в урочищах навколо Миргорода: біля могил – Густих, Міськівських, Рудої, Різникової, Влоговатої, Ксьонзевої, біля Глевтяцького озера, Бакалової долини, греблі Кременецького та в інших місцях.

У різних документах Миргорода другої половини XVIII століття згадується ім’я Давида Гурамівлі. Так у «купчому записі» 1783 року про придбання миргородським городничим

О.О.Пхеїдзе двору «у місті Миргороді, на форштаті, називаному Пожезькому»¹⁰⁴, відставний поручик князь Давид Гурамов згаданий як власник селянина Олексія Сушка.

У судовій справі про напад «невестимых людей», «ніякихсь розбійників» на будинок грузинського протопопа Давида Микеладзе в Миргороді 1784 року Д. Гурамішвілі згадується в зв'язку з його «дворовым человеком», двадцятилітнім парубком Кирилом Яковичем Близнюченком. Свого часу Давид Гурамішвілі забрав семирічного Кирила із Зубівки до себе в Миргород після того, як померли батьки хлопчика. Юнаком Кирило став залишатися до Катерини, доньки миргородського протопопи Давида Микеладзе. Коли ж на садибу протопопи вчинили напад розбійники, Кирила Близнюченка на початку слідства теж запідозрили в причетності до цього злочину, і він як свідок змушений був давати показання в суді, але згодом версія про причетність хлопця до нападу була відкинута¹⁰⁵.

Ця судова справа становить інтерес, тому що в ній давали показання князь Дмитро Саакадзе, підполковник Давид Ратієв, капітан Іван Греков, городничий Олексій Пхеїдзе. Матеріали цієї справи (зокрема, аналіз свідчень про долю Кирила Близнюченка) дозволяють зробити істотне для біографії поета уточнення, а саме, що протягом 1771 - 1784 років він постійно жив у Миргороді, а не в Зубівці¹⁰⁶, котра навряд чи була місцем його проживання і в інші роки. Д. Гурамишвили лише навідувався туди з Миргорода в своїх господарських справах. Це підтверджує і початок вірша «Зубівка»: «Я з Зубівки вертавши...». У вивчених нами реєстрах парафіян Михайлівської церкви цього села за 80-і роки XVIII століття грузинські прізвища не трапляються.

У звідомленні Катеринославського намісницького правління Київському намісницькому правлінню запропоновано поміщику Гурамову з'явитися в січні 1788 року по свого підданого - жителя села Зубівки Близнюченка, якого утримувано під вартою в Олександрівському земському суді Катеринославського намісництва «за безпашпортний хід»¹⁰⁷. Не виключено, що існує певний зв'язок між «безпашпортним» Близнюченком і Кирилом Близнюченком, який проходив у справі Микеладзе.

У документах є також дані про підданого Давида Гура-

мішвілі - Семена Денисенка¹⁰⁸, сина якого, Демида, хрестив миргородський житель Михайло Грузинець¹⁰⁹.

Крім згаданих вище українських жителів Остроградського, Трохимовського, Пузини, Богмевського, члени родини Гурамішвілі були знайомі також з іншими миргородцями: дрібними дворянами, міщанами, козаками. Це родини Ячних, Бакалів, Бутенків, Гаркавенків, Кирпотенків, Марковських, Новаковичів, Піщанських та інших.

Не виключене знайомство грузинського поета з відомим художником В. А. Боровиківським (1757 -1825), який до кінця 80-х років XVIII століття жив у Миргороді, з письменником В. В. Капністом (1758 -1823), з сім'ями Муравйових-Апостолів, Гоголів-Яновських, Трощинських, Ломиківських та іншими родинами, відомими в Миргородському краї.

ДОЛЯ КНИЖКИ – ДОЛЯ НАРОДУ

В останні роки життя Давид Гурамішвілі розумів, що повернутися до своєї далекої батьківщини він уже ніколи не зможе. Дедалі гіршав зір, підупадало здоров'я, щоразу дужче поет задумувався про те, що він залишить по собі в цьому світі. Йому хотілося, щоб не забули про нього в Грузії, а про більше він уже не міг і мріяти. В свою творчість він уклав усі свої надії, болі. Для нього, бездітного, книжка “Давитіані” була його дітям – “сиріткою”. Поет писав:

Я, бездітний, цю сирітку
Виростив в тяжкій труді,
Вивчив тих наук, що вчився
Сам їх в літа молоді;

Вмру, її не охрестивши,
Бо прожив життя в нужді.
Тих, що сироту охрестять,
Я благословлю тоді.¹¹⁰

Під “хрещенням” Гурамішвілі, либонь, мав на увазі публікацію книжки, її вихід у світ.

Восени 1787 року, зібравши залишки сил, Д.Гурамішвілі сам поїхав до міста Кременчука, де тоді в ставці фельдмаршала Г.О.Потьомкіна перебував посол – син грузинського царя Іраклія II царевич Міріан (Батонішвілі). Звідки старий Давид Гурамішвілі міг довідатися про перебування грузинської дипломатичної місії в Кременчуці? По-перше, від Авалішвілі – родичів

своєї дружини, які були близькими до грузинських амбасадорських кіл. По-друге, через миргородських грузинів. Цікаво, що при імеретинському посольстві в Кременчуці 1787 року перебував грузин, офіцер російської армії Іван Микеладзе. Цілком імовірно, що він мав зв'язки з грузинським протопопом Давидом Микеладзе, миргородським сусідою Давида Гурамішвілі. Певна річ, могли існувати й інші канали інформації.

Давид Гурамішвілі в Кременчуці з власних рук передав Міріанові свою десятиліттями вистраждану руко-

Давид Гурамішвілі передає рукопис
“Давитіані” царевичу Міріану.
Художник Т. Абакелія.

писну книжку з супровідним листом-чолобитною грузинською мовою, в якому мовилося:

“Хай пошле Господь Бог усі (життєві) знегоди царевича Міріана, сина щасливого його високості володаря Картлі й Кахеті царя Іраклія, на мене, пил і порох від його ніг!

Я довідався, що вони (тобто царевич Міріан) потребують грузинських книг для дозвілля довгими (зимовими) ночами, а тому насмілюся і підніс створену мною книгу (віршів), яка зветься “Давитіані”. До цієї книги включено креслення й описи винайденого мною (пристрою) для зрошення і (водяного) млина. По-грузинськи написано мною власноручно, і цей (винахід) досі ще ніде не оприлюднено через мою кволість і нерішучість. І прошу вашої високості ласки – потурбуватися про переклад опису на російську мову, складання кращих креслень і подання їх на розгляд найяснішого князя (фельдмаршала Григорія Олександровича Потьомкіна). Про ухвалу останнього прошу сповістити мені.

З шанобливим і найнижчим уклоном їхній раб і колишній підданий Гурамішвілі Давид, року 1787, вересень”¹¹¹.

Уперше лист Д. Гурамішвілі до Міріана було опубліковано професором Олександром Барамідзе в грузинському часописі “Літературі Сакартвело” (“Літературна Грузія”) 1936 року. В рукописі “Давитіані” цього документа немає.

Поет помер, так нічого й не знаючи про долю свого твору “Давитіані”. А книжка ця надовго поринула в морок забуття. Царевич Міріан повіз її з собою із Кременчука до Петербурга. І ось тут її слід зникає. Чи то Міріан дав комусь із петербурзьких грузинів її почитати, і книжка не була йому повернута, чи то якісь інші пригоди сталися з нею, але “Давитіані” на кілька десятиліть зникла з літературного обрію.

Яким саме шляхом збірка повернулася із небуття, досі досади не встановлено. Відомості про долю рукопису “Давитіані” дуже заплутані й суперечливі. В одних літературознавчих працях стверджується, що до Грузії її привіз Міріан, і навіть переповідається легенда про те, що коли царевич по Волзі повертався на батьківщину, човен перекинувся, книжку понесло за течією, і Міріан врятував її, вихопивши з води¹¹².

Проте є й інші відомості. Наприклад, знавець літератур-

них і бібліографічних раритетів, письменник і літературознавець Іраклій Андроніков стверджував, що книжку випадково було знайдено в Петербурзі в антикварній лавці на Литейному проспекті в Петербурзі ¹¹³.

У першій половині XIX століття рукопис “Давитіані” потрапив до грузинської студентської бібліотеки Петербурзького університету. В 40-х – 70-х роках у цьому закладі працювала потужна когорта вчених-картвелологів: академік Марі Броссе, його учень – професор Давид Чубинашвілі (Чубинов), професор О.Цагарелі.

Одним із перших дослідників життя і творчості Д.Гурамішвілі був грузинознавець Марі Броссе (1802 – 1880), який із початку 40-х років читав курс філології в Петербурзькому університеті. М.Броссе близько зійшовся з грузинськими емігрантами та їх нащадками в Петербурзі. Завдяки йому було вперше оприлюднено багато документальних пам’яток грузинської світської стародавньої й середньовічної літератури ¹¹⁴. Зокрема, 1842 року М.Броссе опублікував у перекладі французькою мовою “Географічний опис Грузії царевича Вахушті”; це була частина праці сучасника Давида Гурамішвілі – грузинського вченого-емігранта Вахушті Багратіоні “Історія царства Грузинського” ¹¹⁵. Міркування М.Броссе щодо діяльності поета Давида Гурамішвілі вперше з’явилися в статті “Погляд на історію й літературу Грузії”, опублікованій у “Журнале Министерства народного просвещения” (1838, № 8).

Відомим збирачем рукописів і грузинських стародруків був філолог, лексиколог, лексикограф Давид Чубинашвілі, нащадок грузинської еміграції, який у 40-х – 60-х роках XIX століття служив перекладачем у Азіатському департаменті Міністерства іноземних справ. Либонь, через руки грузинських учених і збирачів старожитностей М.Броссе і Д.Чубинашвілі вперше й пройшов автографічний збірник “Давитіані”. Принаймні, в книгозбірні професора Д.Чубинашвілі зберігалися твори Давида Гурамішвілі (рукописний список із “Давитіані”, поема “Пастух Кацвія”), переписані в 1812 і 1829 роках ¹¹⁶.

Існують і інші версії. Співробітник Інституту рукописів ім. К.Кекелідзе АН Грузії, завідувач відділу архівних фондів док-

тор філологічних наук Михаел Кавтарія вважає, що раніше, ніж рукопис “Давитіані” потрапив до першого видавця Петре Умікашвілі, він (рукопис) побував у Грузії, оскільки на початку XIX століття про цей манускрипт уже знали на батьківщині поета: відомо, що 1822 року з нього зробив копію Давид Ректор для статського радника князя Георгія Ігнатовича Туманішвілі. На думку дослідника М.Кавтарія, Міріан 1787 року таки доставив рукописну книжку “Давитіані” з Кременчука до Грузії, а вже звідти, ймовірно, її привезли до Росії грузинські царевичі Давид, Іоане та інші представники Багратидів, які після 1801 року, коли Грузію остаточно приєднали до Росії, були силоміць вислані з батьківщини до “північної столиці”. Там, у Петербурзькій студентській бібліотеці, за твердженням М.Кавтарія, її знайшов Петре Умікашвілі й знову повіз до Грузії, де підготував до видання. Версія М.Кавтарія, хоч і здається дещо ускладненою, не позбавлена логіки. Проте, якщо поглянути з іншого боку, на початку XIX століття в Грузії могли знати про “Давитіані” зі списків, а не з автентичного рукопису.

Подальша доля привела рукопис “Давитіані”, напевно, наприкінці XIX століття, до “Товариства розповсюдження письменності серед грузинського населення”, згодом – до Державного музею Грузії ім. академіка С.Джанашія, а вже звідти – до Інституту рукописів АН Грузії, де він зберігається донині.

Творчість Д.Гурамішвілі повністю до нашого часу не дійшла. “Давитіані” – це єдиний автографічний рукопис, який найповніше подає поетичний доробок грузинського віршара. До нього, здебільшого, увійшли твори періоду зрілого життя поета. Рукопис має розміри 32,5 сантиметра довжини, 20 сантиметрів ширини. Обкладинка картонна, обтягнута коричневою шкірою. Текст написаний на папері скорописним грузинським письмом “мхедрулі”. Основний текст написаний чорнилом чорного кольору, лише заголовки та перші слова в кожному чотиривірші виведено кіновар’ю.

Рукопис має 288 сторінок, із яких 5 останніх становить оглав. Папір – із водяними знаками “МСЯ”. Рукопис місцями пошкоджений шашелем, є фрагменти з розмитим чорнилом, рудими плямами, схожими на задавлені плями крові, є краплі воску. На

титульній сторінці – напис грузинською мовою “Гураміані”, в якому кожна літера перекреслена окремим штрихом, а нижче – напис “Давитіані”. Очевидно, ці заголовки зроблені не автором, а пізнішими читачами чи дослідниками рукопису, котрі вагалися, яку саме назву дати рукописові, що не мав на титулі авторського заголовку.

Пагінація зшитку “Давитіані” зроблена працівниками Інституту рукописів, авторська ж нумерація сторінок відсутня: за традицією каліграфів XVIII століття наприкінці кожної сторінки, в її нижньому кутку, писали те слово, з якого розпочиналася наступна сторінка.

В рукописі “Давитіані” є кілька малюнків. Так на 150-й сторінці, над віршем “Розмова людини зі смертю” наклеєно малюнок такого змісту: лежить замислений чоловік, підперши рукою голову, а поряд стоїть смерть і гострить косу. На 284-й сторінці вклеєно креслення водяного млина й “машини” для підняття води, під ним, посередині аркуша – зображення ікони Охтирської Богоматері: це не створений Давидом Гурамішвілі малюнок, а наклеєний друкований відбиток. Нижче рукою автора намальована скринька для пожертв і свічка, а ще нижче – невеликий за розміром (4,5 сантиметра) автопортрет самого Давида Гурамішвілі на весь зріст. Це досить висока й струнка постать немолодого чоловіка, з молитовно складеними руками, простоволосого, з дуже глибокими залисинами. Він зодягнений у зелений віщмундир із вишневими обшлагами й коміром, жилет і такого самого вишневого кольору сорочку. На камзолі й сорочці – золоті гудзики. Взутий він у високі гусарські чобітки.

Під зображеною скринькою, ліворуч від постаті Давида Гурамішвілі, записано невеликий вірш грузинською мовою “Ця людина так молиться”:

Боже, о дай мені ниву узріти, –
Бачить зволоженим поле веселе.
Дай мені, Боже, діждатись літа,
Вгледіть, як млин цей борошно меле.¹¹⁷

Під фігурою поета ним дрібно по-грузинськи написано текст про те, що про свій млин і винахід для підняття води він ніде не заявив через власну неміч та нестатки, тому включає їх

до книжки своїх віршів і дарує цю книжку синові володаря Картлі й Кахеті Міріанові, бажаючи його оприлюднити креслення там, де знайде за можливе. Далі йде підпис: “Князь Давид Гурамов підписуюсь”.

Ще нижче – не рукою автора (але, очевидно, на його прохання) – вписано текст російською мовою XVIII століття: “Икона изображенная Охтирской Богоматери сделана мною по обещанию, человек же под оную стоящий значит то, что простер руки, просит от ея о скором сделании на сей картине изображенной машины помощи, а сундучок стоящий по левому чело- века стоящаго крылу значит, чтоб де охотно датилие по единой денежки денег полагая тех денги должны бит употребленни мною посля к составление пре(?) ною иконою свеча, ибо таковой обят [обет – А.Р.] мною сделан с дня начатия оной маши-ны”¹¹⁸.

Під цим російським текстом іде ще один, грузинською мовою, в якому Гурамішвілі роз’яснює сутність малюнка – ікони, свічки, скриньки й постаті молільника: коли проект млина буде здійснений, у тому млині має зберігатися ікона Охтирської Божої Матері, перед якою вдень і вночі незгасно горітиме свічка, а в скриньку збиратимуться пожертви на свічку задля порятунку душі кожного. Тут таки старий Давид дописує: “Хай не осудять за це погане креслення, бо на одне око я був сліпий, а на друге погано бачив”. Малювати ж змушений був власною рукою, бо нікому чужому не довіряв, остерігаючись, щоб не скористалися його ідеєю. Далі на двох сторінках іде детальне роз’яснення, яку користь дасть Україні цей винахід у разі його впровадження.

Грузинський дослідник М.Кавтарія зробив детальний текстологічний аналіз автографічного рукопису “Давитіані”, розглянувши авторські варіанти тексту, наклейки тощо¹¹⁹. Ці варіанти іноді суттєво відрізняються. Наприклад, на 95-й сторінці рукопису в розділі “Про смерть царя Вахтанга VI і від’їзд грузинських князів на службу”, де мовиться про заздрість і розбрат, є фраза (дослівно): “Сам їв м’ясо, а нам давав кістки” – це вже другий, змінений поетом варіант. У первісному ж тексті, закресленому Давидом Гурамішвілі, був дуже різкий вислів: “Хай згорять в огні його тіло і кістки”.

На останній сторінці рукопису “Давитіані” бачимо нашвид-

куруч зображені силуети коней, людські постаті, обличчя, якісь арифметичні розрахунки. Судячи з усього, це не авторські малюнки (сам Давид не поставився б так нешанобливо до власного твору), а зроблені руками випадкових людей, до яких потрапляв рукопис.

Не можна стверджувати, що по смерті Д.Гурамішвілі його книга “Давитіані” перебувала в абсолютному забутті. Грузини-емігранти кінця XVIII – початку XIX століть читали й переписували її. Попри неповноту поетичної спадщини цього поета, дослідник рукописів “Товариства розповсюдження письменності серед грузинського населення” Е.Такайшвілі відзначав, що твори жодного із давніх грузинських поетів не дійшли до нашого часу в такій справності й збереженості, як твори Давида Гурамішвілі ¹²⁰.

Крім авторського рукопису, відомі дві точні копії з автографа і кілька списків різних творів поета, які зберігаються в Інституті рукописів АН Грузії під шифром S. Відзначимо найважливіші з них у хронологічному порядку їх створення (переписування).

1. “Давитіані” – рукописна копія, зроблена невідомим переписувачем 27 липня 1812 року в Петербурзі. В ній скопійовано навіть креслення водяного млина і записи, що його стосуються.

2. “Давитіані” – рукописна копія 1818 року.

3. “Давитіані” – рукописна копія, зроблена 13 березня 1822 року переписувачем Давидом Ректором Алексєєвим-Месхієвим (Месхішвілі) для статського радника і кавалера Георгія Туманова. Вірші Давида Гурамішвілі подані не повністю.

4. “Давитіані” – копія з автографічного рукопису Давида Гурамішвілі, переписана Йосифом Назаровим у серпні 1829 року ¹²¹ в Петербурзі, про що в кінці книжки є запис. Цей рукопис раніше зберігався в бібліотеці професора Д.Чубинашвілі.

Крім цих рукописних копій і досить повних списків із “Давитіані” збереглися ще окремі твори Давида Гурамішвілі й записи його віршів у збірниках різних авторів:

1. Збірник різних грузинських авторів, серед яких є вірш Д.Гурамішвілі, що починається словами: “Гулі гондебс...”. Руко-

пис переписаний 17 червня 1787 року.

2. “Пастух Кацвія” – зошит із поемою Давида Гурамішвілі, переписаний у першій половині XIX століття.

3. Рукопис без обкладинки з віршем Д. Гурамішвілі “Ео мео”, переписаний на початку XIX століття.

4. Деякі вірші із “Давитіані”, переписані в першій половині XIX століття.

5. Рукопис статей різних авторів (1840 р.), наприкінці якого вміщено вірші Д. Гурамішвілі.¹²²

6. Збірник різних авторів, у якому вміщено вірш Д. Гурамішвілі “Напущення для тих, що вчаться”.¹²³

Оскільки ми торкнулися теми переписування творів Д. Гурамішвілі, вважаємо за доцільне детальніше зупинитися на деяких міркуваннях. Цікаві українські зв'язки простежуються щодо переписувача “Давитіані” Йосифа Назарова (Назарашвілі). Корені його роду теж ідуть від вахтангівської еміграції. Царя Вахтанга VI до Росії супроводжував грузинський князь Давид Назарашвілі з дружиною Наталією, двома синами – Михайлом і Габрієлом, донькою і десятьма слугами¹²⁴. Освічені нащадки князя Назарашвілі – Назарови – з Москви переїхали до Петербурга. Один із них близько 1769 року служив перекладачем при корпусі генерала Тотлебена в Грузії.

Петербурзький грузин Йосиф Назаров у 20 – 30-х роках XIX століття увійшов до кола вчених, які захопилися грузинознавством. Знані картвелологи Марі Броссе і Теймураз Багратіоні (головним захопленням останнього стало збирання старовинних грузинських рукописів) постійно залучали Йосифа Назарова до переписування давніх манускриптів для поповнення власних колекцій¹²⁵. Саме на цьому поприщі – зацікавленні давніми писемними пам'ятками – зійшлися інтереси освічених грузинів Назарашвілі з представниками української козацько-старшинської еліти – родом Полетик.

Майор князь Степан Георгійович Назаров у перших десятиліттях XIX століття перебував у шлюбі з Марією Василівною Полетикою. Вона була онукою українського письменника, історика, перекладача Григорія Андрійовича Полетики (1725 –

1789) і донькою Василя Григоровича Полетики (1765 – 1845), який усе життя присвятив збиранню рукописів і рідкісних книжок. В колекції В.Г.Полетики були козацькі літописи Величка, Граб'янки, багато інших рідкісних історичних документів¹²⁶. Полетики володіли маєтками в Роменському повіті Полтавської губернії, мали багаті будинки в Петербурзі.

Сестра Марії Василівни Полетики – Анастасія Василівна (народилася близько 1784 року) 1816 року стала до шлюбу з грузинським князем Семеном Єфремовичем Кавкасідзе. Згадаймо про предків цього роду. Ще при дворі царя Арчила в Москві жив Деметре Кавкасідзе – переписувач списків “Хронографа”, “Сповіді православної віри”¹²⁷. Мелхіседек Кавкасідзе, книжник-каліграф, служив секретарем при Вахтангові VI в еміграції. Свого часу він разом із Христофором Гурамішвілі керував друкарською справою в підмосковному селі Всесвятському¹²⁸. Ще один – Єфрем Кавкасідзе (нар. бл.1709) служив у одному полку з Давидом Гурамішвілі, поселився на Україні в містечку Глинську Лубенського полку; його син Семен Єфремович – підполковник, у 1815 – 1820 роках був предводителем дворянства Роменського повіту Полтавської губернії. Представник наступного покоління Володимир Семенович Кавкасідзе, крім роменського маєтку, володів садибою в селі Панасівці того самого “гурамішвілівського” Миргородського повіту, виявляв зацікавлення історичними матеріалами¹²⁹.

Згадані вище українські діячі Полетики постійно оберталися в колах, близьких до грузинських емігрантів та їхніх нащадків, мали родичами грузинів. Наприклад, тещею Олександра Івановича Полетики (1776 – 1843) була княгиня Марія Герасимівна Орбеліані. Петро Іванович Полетика (1800 – 1874) був одружений із Тетяною Аристархівною Давидовою, а Федір Олександрович Полетика (нар. 1819) – з її сестрою Олімпіадою Аристархівною¹³⁰ (Давидови – це нащадки грузинського роду Давиташвілі).

Викладені факти, на нашу думку, можуть свідчити про те, що грузинські нащадки Назарашвілі (Назарови) і Кавкасідзе, поріднившись із українцями Полетиками, які мали тверді автономістсько-індепендентські переконання і входили до української

політичної опозиції кінця XVIII – початку XIX століть¹³¹, здобули благодатний ґрунт для подальшого поглибленого ознайомлення з історією України й для детальнішого вивчення давніх писемних джерел – не тільки грузинських, а й українських.

Аналіз відомих рукописних списків “Давитіані” наводить на деякі міркування щодо українсько-грузинських зв’язків кінця XVIII – першої половини XIX століть. Як уже мовилося, один із списків “Давитіані” був зроблений 1822 року Давидом-Ректором Алексієвим-Месхішвілі для статського радника і кавалера Георгія Ігнатовича Туманова – сина грузинського державного діяча і поета часів Іраклія II і Георгія II – Егнате Туманішвілі (1746 – 1820). Цей рід залишив помітний слід в історії. Відомим каліграфом, переписувачем рукописів, поетом, художником був князь Давид Туманішвілі (нар. 1780)¹³². Варто зважити й на те, що в першій половині XIX століття князі Туманішвілі в Грузії перебували в родинних стосунках із князівським родом Гурамішвілі, про що йтиметься далі.

Грузини Туманови (Туманішвілі) тісно пов’язані з грузинською еміграцією XVIII століття. В складі почту царевича Бакара в 1724 – 1737 роках були князі Алхаз, Біртвел, Деметре, Заал, Іване, Йосиф, Кайхосро, Мірвел, Саам Туманішвілі, які займали різноманітні посади при дворі. В Московській грузинській колонії працював книжник-каліграф Гіві Туманішвілі¹³³. Освічений князь Сулхан Туманішвілі в 80-х роках XVIII століття перебував на Україні в складі дипломатичних місій.

Разом із Давидом Гурамішвілі в гусарах із 1748 року служив виходець із Горі капітан Отар Туманішвілі. Ровесником, однополчанином і добрим знайомим Давида був князь Мірвел Туманішвілі (нар. 1704), який вийшов у відставку в званні секунд-майора. За указом 1743 року Мірвел одержав двори на Україні в містечку Срібному Прилуцького полку. В другій половині XVIII століття він володів там 29 дворами, в яких налічувалося 38 хат¹³⁴.

Нащадки Туманішвілі прижилися в Україні. Княжна Єлизавета Василівна Туманова (1779 – 1842) одружилася з місцевим чернігівським дворянином Андрієм Богдановичем Брежинським. З панною із роду Брежинських поєднав свою долю ще один гру-

зин – Олексій Георгійович Жевахов (Джавахішвілі)¹³⁵. А.Б.Брежинський за материнською лінією походив із Ломиківських – нащадків гетьмана України Данила Апостола. Ці Ломиківські, крім маєтностей на Чернігівщині, володіли селом Шахворостівкою й хутором Трудолюбом поряд із Миргородом, де жив Давид Гурамішвілі. Дід Андрія Брежинського – Павло Іванович Ломиківський – 1725 року брав участь у Персидському поході до Дербента й Шемахи, 1739 року разом із Давидом Гурамішвілі й Мірвелом Туманішвілі воював під Хотиним, а в 60-х роках перебував на суддівських посадах у Менському повіті на Чернігівщині¹³⁶.

Отже, як бачимо, роди Туманішвілі й Гурамішвілі не раз перетиналися на життєвих і родинних шляхах. Тож, напевно, замовлення князя Георгія Туманішвілі на переписування для нього книжки “Давитіані” не було випадковим.

* * *

Уперше уривки з “Давитіані” було опубліковано в грузинському журналі “Ціскарі” (“Зоря”) в 10 – 12 числах за 1852 рік. Згодом, 1863 року частина творів із “Давитіані” була надрукована в “Хрестоматії грузинської літератури” (укладачем був Д.Чубинашвілі). Окремою книжкою твори Д.Гурамішвілі вийшли тільки 1870 року в Тбілісі у друкарні “Мелікішвілі і компанія”. Видавцями були Петре Умікашвілі (1838 – 1904) – відомий збирач грузинського фольклору і втрачених творів грузинських письменників, Георгій Церетелі (1842 – 1900) – письменник, літературознавець і історик, та Ніколоз Бердзенов. Книжка вийшла зі вступною статтю Г.Церетелі “Д.Гурамішвілі й епоха, що передувала йому”, без ілюстрацій. Це перше видання було неповним: із 93 назв творів було опубліковано тільки 43.

1881 року в столиці Грузії в друкарні Хеладзе коштом Георгія Залікаліані вийшло друге, теж не повне, видання “Давитіані” зі вступною статтю редактора Петре Умікашвілі “Гурамішвілі і його “Давитіані”.

Третє (1894 р.) і четверте (1911 р.) видання “Давитіані” здійснені редактором Закарія Чичинадзе. У виданні 1911 року (з післямовою редактора) вперше було подано гіпотетичний портрет

юного Давида Гурамішвілі й автопортрет поета на весь зріст, який зберігся в його технічних кресленнях.

П'яте видання (Тбілісі, видавництво "Грузинська книга", 1931) подало повне зібрання творів поета з його біографією та літературно-критичним оглядом, написаними редактором Олександром Барамідзе, з автопортретом поета, схематичним зображенням водяного млина, з коментарями та словником.

Українською мовою книжка "Давитіані" в найповнішому обсязі з'явилася у світ 1950 року в Державному видавництві художньої літератури (м. Київ) у перекладі поета Миколи Бажана, за редакцією і з ґрунтовною передмовою професора Олександра Барамідзе. В наступні десятиліття книжка часто перевидавалася в Грузії, Україні, Росії. Твори Давида Гурамішвілі виходили в Угорщині, Польщі, Чехословаччині, Німеччині та в інших країнах.

Найпомітнішим із радянських видань творів Давида Гурамішвілі був вишукано ілюстрований двотомник 1980 року – спільне видання видавництв "Мистецтво" і "Хеловнеба", присвячене 275-річчю від дня народження поета. До цього унікального сувенірного видання увійшла книжка "Давитіані" й фотопоема Євгена Дерлеменка "Колесо хисткої долі". Двотомник був виданий у двох варіантах: грузинсько-українському та грузинсько-російському. Чимало зусиль до цього видання доклав поет-академік Микола Бажан – перекладач творів Давида Гурамішвілі; частина віршів вийшла в перекладі на українську мову грузинського поета-перекладача Рауля Чілачава.

Історія книжки Давида Гурамішвілі "Давитіані" є відображенням того тяжкого шляху, який пройшов увесь грузинський народ у XVIII – XIX століттях, зокрема, грузинська еміграція, складовою частиною якої було життя поета. Ця книжка страждань і надій грузинського народу пройшла через роки й десятиліття, не згорівши в полум'ї війн, не потонувши в водах Волги, не зникнувши на тяжких шляхах національного приниження й нівелювання націй російською імперією. Опромінена болем і сподіваннями поета, вона витримала всі випробування, що судилися їй долею, і дійшла до наших днів, несучи новим поколінням не тільки грузинів, а й українців та інших народів свою життєдайну сонцепромінну силу й патріотичну снагу.

“ТУТ ЗОТЛІВАЮ ПЛОТТЮ Я СВОЄЮ”

Питання про місце поховання Давида Гурамішвілі досі залишається суперечливим і остаточно не з'ясованим. Не підлягає сумніву, що поет помер і похований у Миргороді. Не викликає заперечень і те, на якому цвинтарі його поховано. Але саме конкретне місце поховання потребує уточнення.

Грузинські вчені, літературознавці, біографи Давида Гурамішвілі провели величезну роботу з дослідження життя і творчості поета. Проте іноді автори через малодоступність українських джерел не мали змоги скрупульозно вивчити період життя Гурамішвілі в Україні, а також питання про місце його могили. Хибним є твердження, яке усталилося в працях шановних грузинських учених, про те, що Давида Гурамішвілі поховано “в огорожі Миргородської Успенської соборної церкви”¹³⁷ чи то в храмі Успіння Богородиці¹³⁸. Здогадуємося, що така помилка сталася внаслідок неправильного сприйняття факту, повідомленого українським дослідником Дмитром Косариком: “Поховано великого грузинського поета на Успенському кладовищі в Миргороді”¹³⁹. Справа в тому, що Успенський цвинтар називався так не тому, що був при Успенському соборі. Він розкинувся за півтора кілометра від цього храму, поблизу колишньої миргородської церкви Всіх святих. А ця невелика дерев'яна церковця (її миргородці називали Малою) вважалася “приписною” до Успенського собору¹⁴⁰, так би мовити, її своєрідною “філією”. Тому вважаємо за потрібне детальніше зупинитися на історії цього питання й на нових даних, зібраних нами в Миргороді.

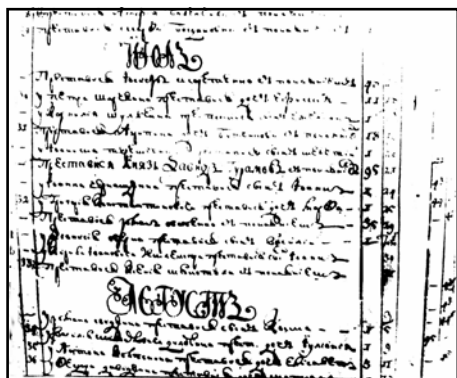
Грузія протягом тривалого часу не знала, де знайшов вічний спочинок її поет. Відомо, що пошуки могили Давида Гурамішвілі було розпочато грузинськими вченими й письменниками давно. Близько 1837 року її намагався знайти академік Марі Броссе, 1874 року – письменник Ілля Чавчавадзе, 1894 року – Сопром Мгалоблішвілі. Не раз приїздив на Україну письменник

Акакій Церетелі. На початку 1898 року в листі до грузинського просвітника Якова Гогобашвілі Церетелі писав про свій намір розпочати пошуки в Україні могили автора “Давитіані”: “Кажуть, що на могилах є грузинські написи, може, знайду могилу Гурамішвілі”¹⁴¹. В нотатнику Акакія Церетелі дослідник Г. Абзіанідзе знайшов запис про те, що “в Миргороді і в селі Зубівці треба шукати могилу Д. Гурамішвілі”¹⁴².

1929 року могилу поета намагалися знайти українські письменники Павло Тичина і Петро Панч, але їхні пошуки не дали результату, бо письменники не мали точних орієнтирів і через те шукали на іншому цвинтарі¹⁴³. Якісь дані про місце поховання грузинського поета, певно, мав у своєму розпорядженні Г. Наморадзе: 1929 року в харківському журналі “Червоний шлях” (№ 5-6) він під псевдонімом П. Горський опублікував “Короткий нарис грузинської літератури”, в якому звідомив, що Давид Гурамішвілі помер у Миргороді¹⁴⁴.

Реальним успіхом увінчалися тільки пошуки, до яких наприкінці 30-х років ХХ століття вдався український літературознавець Дмитро Косарик (Коваленко). 1940 року в Лубенському державному архіві, де зберігалися документи Миргородського повіту, він знайшов декілька справ, пов’язаних із Давидом Гурамішвілі, зокрема, метричні книги Миргородської Успенської церкви. Д. Косарикові вдалося розшукати записи про смерть у родині поета немовлятка – сироти Дарії, записи про смерть дружини поета – княгині Тетяни Гурамової. Але особливо цінною була знахідка про смерть самого поета, яка сталася 21 липня (за старим стилем) 1792 року: “Преставися князь Давид Гурамов с покаянием, 95 лет” (вік подано неточно). Цей запис було зроблено в “Книге метрической о умерших церкви соборной Успенской Миргородской, за настоятеля наместника Романа Шафрановского заведенной”¹⁴⁵. На жаль, усі ці документи разом із іншими архівними матеріалами згоріли під час німецької окупації України.

Завдяки дослідницьким знахідкам Дмитра Косарика вдалося визначити місце, де в Миргороді слід було шукати могилу Давида Гурамішвілі, – це цвинтар поблизу церкви Всіх Святих, що на розі вулиць Сорочинської й Новоселівської (нині – вулиці

Запис у метричній книзі
Успенської церкви м. Миргорода про
смерть Давида Гурамішвілі.

ця Д.Гурамішвілі). Ні самої могили поета, ні надгробка на той час уже не було. Одначе люди пам'ятали місце його поховання, бо повз могилу пролягала стежка, якою жителі цієї околиці ходили до центру міста.

Уперше місце могили Д.Гурамішвілі показав Дмитру Косарику 1940 року цвинтарний сторож Борис Хомич Гавриш. Але подальшим пошукам за-

вадила війна. Лише в повоєнний час, 1946 року місце поховання Д.Гурамішвілі підтвердили миргородці Захарій Курочка, Панас Лукич Маляр і ще дванадцять жителів міста. Всі вони згадували, що до 1937 року на могилі ще був надгробок із надписом "Князь Давид Гурамов". 1948 року була створена спеціальна комісія, до якої увійшли члени Спілки письменників України та представники Миргородської міської ради. 16 лютого того року комісія актом затвердила місце поховання Давида Гурамішвілі. Підставою для цього акту стали знайдені Д.М.Косариком архівні документи й свідчення громадян міста.

7 серпня 1949 року на могилі поета було відкрито пам'ятник, автори якого – скульптор Яків Ражба, архітектори Шалва Чедія і Костянтин Джанашія.

За два десятиліття праці в Миргородському літературно-меморіальному музеї Давида Гурамішвілі авторка цих рядків намагалася глибше дослідити це досить суперечливе питання про місце поховання поета і продовжувала збір матеріалів та свідчень старожилів міста.

Один із найстаріших краєзнавців Миргородщини, завіду-

Таким був перший пам'ятник на могилі
Д. Гурамівлі. Реконструкція
М. Білоуса, 1971 р.

вач громадського музею села Петрівців, що поблизу Миргорода, Микола Антонович Білоус пам'ятав, який вигляд мав перший надгробок на могилі поета в Миргороді й не раз розповідав мені про це. Якщо за свідченнями, зібраними Д. Косариком, на могилі лежала "чавунна плита", то М. Білоус та інші опитані мною жителі стверджували, що надгробок був гранітний. За показаннями М. Білоуса, на вертикальній брилі було ви-

карбовано напис: "Здесь покоится князь Д. Гурамов. Да будет светлая память о нем", а також дата смерті. М. Білоус залишив малюнок того першого пам'ятника, відтворений ним із пам'яті.

Ні під час пошуків, проведених Д. Косариком, ні згодом жодних слідів надгробка так і не було знайдено. За припущеннями місцевих жителів, кам'яний надмогильний пам'ятник люди могли використати для господарчих потреб: за тяжких лихоліть 30 – 40-х років ХХ століття недоглянуті, "нічий" надгробки, бувало, використовували як наріжні камені для підмурівків, для виготовлення жорен тощо.

Сподіваючись на допомогу місцевих жителів у пошуках надгробка Давида Гурамівлі, я в 70 – 80-х роках зверталася до миргородців по радіо, часто писала про поета в місцевій пресі. Якось до музею Д. Гурамівлі зателефонували з Зубівської середньої школи: "Ми знайшли камінь Давида Гурамівлі!" Аж похололо біля серця: "Невже справді?" Але чому в Зубівці, а не в Миргороді? Найпершим автобусом поїхала до Зубівки. На

Пам'ятник на могилі Д.Гурамішвілі,
встановлений 1949 р.

жаль, мене чекало розчарування, виявилось, що надгробок – із якогось давнього єврейського поховання з відповідною епітафією, яку зубівські учні прийняли за грузинське письмо. Проте я раділа: люди не були байдужими до проблеми, яка цікавила музейників.

Мені не раз доводилося стикатися з думками корінних миргородців, які брали під сумнів достовірність місця поховання поета й стверджували, що могила Гурамішвілі в Миргороді була розташована на кілька метрів південніше від пам'ятника, спорудженого

1949 року. Як доказ цього, зазвичай розповідали про цікаву знахідку близько 1950 або 1951 року, коли на цьому самому цвинтарі було випадково розкопано одне давнє поховання й виявлено останки чоловіка в одязі дворянської знаті, ймовірно, кінця XVIII століття. В описах подробиць того випадку, почутих мною від різних осіб, були помітні деякі дрібні розбіжності, проте в загальних рисах розповіді очевидців збігалися. В цих розповідях не було нічого неймовірного, адже цвинтар був дуже давній, тому траплялося, що поховання різних віків накладалися одне на одне.

4 червня 1981 року я записала таку розповідь жительки Миргорода Лідії Федорівни Маляр:

“Я з 1938 року народження. Пам'ятаю, мені тоді було десь

років дванадцять, отже це сталося приблизно 1950 року. Пам'ятник на могилі Давидові Гурамішвілі тоді вже був відкритий. Пригадую, на цвинтарі копали яму для чийогось похорону. Копачі наткнулися на цегляний склеп опуклої кладки. Зацікавились, розкопали його. Ми, діти, теж залізли до ями й розглядали останки. Там був похований чоловік. Запам'яталося, що був він у вишневому чи темно-малиновому жилеті. Штани були короткі, трохи нижче колін, темно-вишневі туфлі, які дуже добре збереглися, на високих підборах і з бантами спереду. На шиї був якийсь ланцюжок. Поруч лежала шабля, довга, з золотим чи позолоченим руків'ям. Тіло все було покрите темно-вишневим покривалом типу сукна. Воно збереглося добре, копачі навіть не змогли розірвати його руками.

Покликали когось із представників влади, зібрали якусь комісію. Яму оточили, нас, дітей, прогнали. Із розмов дорослих ми зрозуміли, що це, либонь, і є поховання Давида Гурамішвілі. Але, оскільки це було всього на кілька метрів далі від пам'ятника, то вирішили нічого не порушувати і залишити пам'ятник на тому самому місці. Нам, дітям, наказали не говорити про цей випадок нікому. Прах, яму для поховання знову зарили. Взяли, здається, тільки шаблю. Хто взяв – не знаю. Хто був із представників влади і комісії – теж не пам'ятаю". Показання інших очевидців цього випадку близькі за змістом.

Миргородець Олексій Федотович Вовк, 1920 року народження, теж стверджував, що наприкінці 30-х років ХХ століття могила Д.Гурамішвілі була не там, де згодом встановлено пам'ятник, а метрів за двадцять п'ять південніше від церкви Всіх Святих. Поряд із Давидом Гурамішвілі був похований також грузинський князь Давид Ратієв. О.Ф.Вовк дуже добре пам'ятає історію із встановленням пам'ятника грузинському поетові. Могили батька й матері Вовка були розміщені на невеликому підвищенні – саме на тому місці, де планувалося встановити пам'ятник Д.Гурамішвілі. Сусідні могилки, що тісно купчилися навколо, не давали можливості вести опоряджувальні роботи. Тож О.Ф.Вовк дав згоду на перенесення праху свого батька в інше місце, а тому ці події запали в його пам'ять.

У липні 1981 року я надіслала записи цих спогадів і свої

міркування з приводу місця поховання Давида Гурамішвілі грузинському літературознавцеві, дослідникові творчості поета, доктору філологічних наук Саргісу Цаїшвілі.

Уточнити подробиці випадкової знахідки на цвинтарі 1950 – 1951 років у колишніх працівників Миргородського райвиконкому не вдалося. В Державному архіві Полтавської області також не знайшлося матеріалів, які б підтверджували факт знахідки. Ймовірно, що цей факт узагалі не було заактовано з двох причин: по-перше, тому що не вдалося ідентифікувати останки похованого в склепі; по-друге, тому що влада вважала за недоцільне переглядати уже встановлене на той час місце поховання поета. Причому, очевидно, другий аргумент став вирішальним, це стверджують і свідки. Куди поділися шабля і ланцюжок із поховання невідомого, сьогодні вже ніхто згадати не може. Музею Давида Гурамішвілі тоді ще не було. До інших же музеїв ці речі не потрапляли.

До всіх таємниць, пов'язаних із Давидом Гурамішвілі, долучається ще одна. Український письменник Олесь Юренко, який у 1969 – 1971 роках був директором Миргородського музею Д.Гурамішвілі, залишив робочі нотатки, в яких висловлено версію про те, що грузинський поет помер у місті Лубнах Полтавської області й нібито похований у тамтешньому Мгарському монастирі. О.Юренко, напевно, мав у своєму розпорядженні якісь матеріали, їх він надіслав свого часу до Грузії директорві Інституту рукописів ім. К.Кекелідзе Академії Наук Грузії Олені Павлівні Метревелі – одному з провідних фахівців із давньогрузинської літератури й рукописної книжки. Особисто нам “лубенська” версія здається маловірогідною.

Ще й до сьогодні історія життя Давида Гурамішвілі і вся його посмертна епопея оточені якимось ореолом таємничості й загадковості і, як усе напівзрозуміле й недосить вивчене, ваблять до себе й спонукають дослідників до пошуку.

На святі Давида Гурамішвілі в селі Зубівці Миргородського району.
Зустріч гостей із Грузії. З хлібом-сіллю – Георгій Леонідзе. 1955 р.

На відкритті музею і пам'ятника Д. Гурамішвілі. Миргород,
12 травня 1969 р.

Миргородський літературно-меморіальний музей
Давида Гурамішвілі. 1969 р.

Пам'ятник Д.Гурамшвілі,
споруджений 1969 р.

Вшанування пам'яті Давида Гурамішвілі в рік 200-річчя
від його смерті. Миргород, 1992 р.

“ТРИМАЛИ ФАКЕЛ У РУЦІ” (Нащадки роду Гурамішвілі)

Давид Гурамішвілі, як відомо, не мав дітей. Проте в Грузії залишилися його брати, інші представники великого роду, який не всох, а розрісся, пустив нові пагони. Як працівник музею Давида Гурамішвілі я вважала своїм обов'язком зібрати якомога більше відомостей про нащадків роду Гурамішвілі. Певна річ, відстань між Україною і Грузією зменшувала можливості пошуку. В Грузії нині проживають кілька десятків людей із таким прізвищем, хоча мало хто з них знає своїх предків глибше третього-четвертого покоління. З деякими із родин удалося налагодити плідні стосунки, листування, обмін візитами, спільні пошуки.

Наприкінці 70-х – на початку 80-х років XX століття кілька разів приїздила до Миргородського музею Давида Гурамішвілі жителька Тбілісі Ельза Гурамішвілі, за фахом музичний педагог. Протягом кількох років ми листувалися з нею, вона запросила мене до себе в Тбілісі, познайомила зі своїми близькими й далекими родичами. Всі разом ми дошукувалися давніх коренів роду Гурамішвілі, знаходили документи, встановлювали генеалогічні зв'язки, намагаючись реконструювати минувшину роду.

Родинні документи розповідають про кількох князів Гурамішвілі. Один із них на початку 1801 року жив у Грузії, ймовірно, поблизу села Ліло. Він належав до близького оточення царевича Іоанна – ще до переїзду царевича в Росію. Ще один князь, Захарій Гурамішвілі (Гурамов) у червні 1803 року записаний у списковій почту, який супроводжував членів грузинського царського двору Багратіоні, силоміць висланого до Росії. Захарій Гурамішвілі перебував при грузинській цариці Марії Георгіївни та її синах – царевичах Джебраїлі, Іллі, Окропирі та Іраклії¹⁴⁶.

Родовідне дерево, складене авторкою цих рядків і нащадками роду Гурамішвілі, можливо, й не зовсім досконале, сягає вглиб до початку XIX століття. Найдавніший із предків, якого

пам'ятають у сім'ях, – це князь Олександр Гурамішвілі, який народився близько 1800 року в селі Сагурамо, в тому самому селі, звідки вийшов і поет Давид Гурамішвілі. Він одружився із Русудан Джандієрі із селища Авчала (передмістя Тбілісі), яке вона одержала від батьків як посаг, і відтоді Авчала стало гурамішвілівською маєтністю. Олександр і Русудан мали трьох синів – Тадеоза, Олександра і Деметре, а також доньку Ольгу. Тадеоз успадкував родовий маєток Сагурамо. Олександр (народився близько 1830 року) осів у матириному селі Авчала, взявши собі за дружину Кетеван, народження близько 1840 року, доньку князя Реваза Туманішвілі. Третій із братів, Деметре, теж став під вінець із знатною нареченою – Єленою, донькою князя Георгія Еріставі.

Усі три брати дуже любили свою єдину сестру Ольгу і, коли вона померла від тяжкої недуги зовсім молодою, тяжко переживали цю втрату. Родинний переказ переповідає, що всі три брати поклялися в пам'ять про сестру назвали своїх перших дочок Ольгами. Так і сталося. Донька колезького асесора князя Тадеоза Гурамішвілі Ольга народилася в Сагурамо 1843 року. Це була яскрава особистість і чудова жінка. У старшої сестри Ольги Гурамішвілі – Катерини – збиралася демократична грузинська молодь, письменники й визначні громадські діячі Ілля Чавчавадзе, Акакій Церетелі, Ніко Ніколадзе, Яків Гогебашвілі, Катерина Габашвілі та інші діячі. У своїй сестри й познайомилася Ольга Гурамішвілі з Іллею Чавчавадзе (1837 – 1907).

Їхнє кохання було романтичним: 20-літня Оліко втекла з батьківського дому й 21 квітня 1863 року таємно обвінчалася з 25-літнім Іллею. Згодом, одержавши частину спадщини, Ольга Тадеозівна з чоловіком переселилася до Сагурамо. В 90-х роках XIX століття в гостях у подружжя в Сагурамо, крім звичного кола грузинських діячів, бували німецький письменник Артур Лейст, професор Берлінського університету Карл Леман Гаупт. Близькою приятелькою Ольги Гурамішвілі стала англійська письменниця-перекладачка Марджорі Уордроп, яка, перекладаючи “Витязя в тигровій шкурі” Ш. Руставелі, місяцями жила в Сагурамо, а згодом листувалася зі своєю грузинською подругою. Дім Ольги Гурамішвілі й Іллі Чавчавадзе гостинно приймав

також прогресивних грузинських жінок, які займалися громадською діяльністю. Ольга протягом кількох років стояла на чолі “Благодійного товариства грузинських жінок”, активно працювала в “Товаристві з розповсюдження письменності серед грузинів”¹⁴⁷.

Понад сорок років прожили Ольга й Ілля Чавчавадзе разом, у коханні й повазі один до одного. І в ту страшну мить 1907 року, коли злочинна куля обірвала життя її чоловіка, Ольга була поряд і теж зазнала тяжкого каліцтва. Все наступне її життя було страдницьким. Померла Ольга 26 квітня 1927 року, її прах покоїться в пантеоні Мтацмінда у Тбілісі, поряд із нерозлучним Іллею. В музеї Іллі Чавчавадзе в селі Сагурамо експонується багато матеріалів про неї.

Ольга Гурамішвілі, дружина
Іллі Чавчавадзе

Подружжя Чавчавадзе цікавилася статтю їхнього предка – поета Давида Гурамішвілі. Ілля Чавчавадзе, буваючи на Ук-раїні, в Полтаві, дошукувався його слідів. Саме в архіві Ольги Гурамішвілі зберігся портрет молодого хлопця в грузинському національному вбранні, який традиційно вважають юнацьким портретом Давида Гурамішвілі.

Інша Ольга Гурамішвілі (1855 – 1940), донька князя Олександра Гурамішвілі, пов'язала свою долю з публіцистом, письменником і відомим громад-

Ольга Гурамішвілі, дружина
Ніко Ніколадзе.

ським діячем Ніко Ніколадзе (1843 – 1928), одним із грузинських шістдесятників XIX століття, другом і сподвижником Іллі Чавчавадзе та Акакія Церетелі. Закінчивши Закавказький інститут шляхетних панн, охоплена жаждою знань, юна Ольга Олександрівна, всупереч батьківській волі, 1873 року втекла за кордон, навчалася в Цюрихському й Женевському університетах, де взяла участь у створенні грузинського студентського товариства “Угелі”. В 1878 – 1881 роках Ольга як пе-

дагог працювала в Грузинській дворянській гімназії, брала участь у діяльності газети Ніко Ніколадзе “Огляд” у Тбілісі, згодом переїхала до Петербурга.

Через зв'язки з народовольцями подружжя Ніколадзе перебувало під наглядом поліції, і на початку 80-х років Ольгу Олександрівну було вислано з Петербурга до Грузії. Під час життя в російській столиці Ольга Гурамішвілі була причетна до діяльності журналу “Отечественные записки”, в Грузії з 1887 по 1891 рік вона редагувала прогресивну газету “Новое обозрение”¹⁴⁸. Ольга була знайома з родиною Михайла Драгоманова, за допомогою Людмили Драгоманової доставляла до Грузії заборонену літературу. Ольга Гурамішвілі, “перебуваючи поряд із кипучим Ніко... приносила посильну користь своєму народові, тримала факел в руці. А те, чого не вдалося зробити їй самій, перейшло в її дітей і дітей її дітей, вельми гідних своїх батьків.

Так що ніщо в житті не зникає. Ніщо й ніколи”¹⁴⁹.

Рідний брат Ольги – Давид Олександрович Гурамішвілі (1857 – 1926) став відомим художником. Дитинство його минуло в Авчала, юнаком він захопився народницьким рухом. 1873 року, як і сестра, виїхав за кордон, навчався в Парижі, згодом у Мюнхені. В Грузії Давид Гурамішвілі вів значну громадську роботу, був співробітником грузинських часописів. Його було обрано почесним головою Спілки художників Грузії. В музеї мистецтв Грузії зберігаються його полотна “Автопортрет”, “Портрет Ніко Ніколадзе”, “В пустелі”, “Хевісбері” та інші.

Не менш відомими в історії Грузії були й інші нащадки роду Гурамішвілі. Значний слід залишила по собі донька Ольги Олександрівни Гурамішвілі й Ніко Ніколадзе – Русудан Ніколадзе (1884 – 1981), учений, педагог, заслужений діяч науки Грузії, професор, багаторічна завідувачка кафедри загальної й неорганічної хімії Грузинського політехнічного інституту. Здобувши вищу освіту в Петербурзькому університеті, вона ще в 1917 – 1920 роках разом зі своїм братом, видатним грузинським ученим Георгієм Ніколадзе та іншими науковцями заходила біля нагальної на той час справи – створення грузинської науково-технічної термінології. Найважливіші праці Русудан Ніколадзе виконані в галузі органічної хімії, зокрема, полімеризації ацетилену, в галузі ядерної хімії. В 1937 – 1940 роках вона береться до розробки нових галузей науки – геохімії, згодом – кристалохімії. Перу Русудан Ніколадзе належать понад 100 наукових праць, вона нагороджена багатьма орденами й медалями¹⁵⁰.

До глибокої старості, до 90-річного віку Русудан Ніколадзе не покидала керівництва кафедрою в Грузинському політехнічному інституті. 1975 року вона написала спогади про своє життя. А крім того, це була велика любителька театру, замолоду Русудан грала в аматорському театральному гуртку. Її краса й шляхетна постава сприяли тому, що їй доручали виконувати роль легендарної грузинської цариці Тамар. Мені довелося зустрічатися з цією жінкою-вченим у її тбіліському помешканні за півроку до її смерті. Вразило, що в свої 96 років калбатоні Русудан не втратила стрункості. А ще запам’яталися театральні сюжети, що збереглися в розписах стін у її будинкові по вулиці

Галактіона Табідзе, 21.

Русудан Ніколадзе зберегла листування своєї матері Ольги Гурамішвілі з Ніко Ніколадзе. Цей епістолярій ліг в основу документальної повісті відомої грузинської журналістки Ії Месхі “Пишу тобі...”, виданої в Тбілісі 1980 року.

Сестра Русудан Ніколадзе – Тамара, у шлюбі Мухелішвілі, була фахівцем із фізіології, спортсменкою. Їхній молодший брат Георгій Ніколадзе (1888 – 1931) – видатний учений-математик і інженер-металург. По закінченні Петербурзького технологічного інституту він замолоду протягом 5 років працював на Україні, на металургійних підприємствах Юзівки. Доктор Сорбонни, професор Тбіліського університету, винахідник електроарифмометра, автор перших підручників грузинською мовою для вищої технічної школи, автор праць із грузинської науково-технічної термінології, Г.М.Ніколадзе став одним із узірців творчого натхнення в грузинській науці ¹⁵¹.

Нелегкими шляхами вченого, услід за своєю матір’ю Русудан Ніколадзе і дядьком Георгієм Ніколадзе, пішов син Русудан – Микола Михайлович Полієвктов, доцент Грузинського політехнічного інституту. Його батько Михайло Олександрович Полієвктов – видатний учений, історик-кавказознавець, професор Тбіліського університету – з 1920 року жив у Грузії. Книжки М.О.Полієвктова “Європейські мандрівники XIII – XVIII ст. на Кавказі”, “Матеріали з історії грузино-російських взаємин 1615 – 1640 р.”, праці про селянські повстання в Імеретії 1819 – 1820 років, слідчі документи антиросійського виступу 1832 року, публікація інших рідкісних матеріалів з історії грузинсько-російських стосунків, які були виявлені вченим у російських архівах, суттєво збагатили грузинську історичну науку.

Микола Михайлович Полієвктов став продовжувачем наукових традицій своїх батьків. Спілкуючись із ним, я переконалася, як свято зберігав він пам’ять про своїх предків – Гурамішвілі, Ніколадзе. В родині залишилися від предків документи, портрети, рукописи. А ще збереглася старовинна скринька-шкатулка, яка в першій половині XIX століття належала прабабі Миколи Михайловича – Кетеван Туманішвілі-Гурамішвілі. Якось я попросила Миколу Михайловича подарувати цю скриньку Мир-

городському музеєві Давида Гурамішвілі і бачила, як він вагався між прагненням зробити добру справу для українського музею й бажанням зберегти родинну річ – дорогу пам'ять про пращурів. Я поважаю людей, які шанують родинну предківщину, бо якщо хтось із легкістю позбувається надбань прадідів, в того не заболить душа й землю свого народу віддати ворогові.

Усі нащадки роду Гурамішвілі були великими патріотами Грузії. Мабуть, патріотична наснага передалася їм ще від часів створення “Лихоліть Грузії” їхнього великого предка Давида Гурамішвілі.

* * *

Ще одна гілка з роду Гурамішвілі, що її вдалося віднайти, – це родина, в якій усі чоловіки традиційно були військовиками. Один із них – князь Георгій Михайлович Гурамішвілі жив у Тбілісі.

Михайло Георгійович Гурамішвілі.
Близько 1905 – 1915 рр.

Близько 1887 року в нього народився син Михайло, який 31 серпня 1902 року закінчив Тифліський кадетський корпус. У родині зберігся атестат про закінчення Михайлом Георгійовичем Гурамішвілі цього навчального військового закладу, сімейні фото. Михайло служив офіцером у царській армії, з 1922 року – в радянській армії. За сталінщини, 1937 року йому згадали “гріхи” – службу в військові старого режиму, і Михайло Георгійович був репресований. Лише згодом

**Нащадок роду Гурамішвілі Ельза Гурамішвілі (четверта праворуч)
із жителями Миргорода біля могили поета. 1975 р.**

прийшла куца звістка, що він загинув 1943 року. Реабілітований Михайло Гурамішвілі посмертно. Його сестра – Тамара Георгіївна Гурамішвілі, в шлюбі Белкова, померла в Москві близько 1970 року. Зі слів родичів, Михайло і Тамара Гурамішвілі доводилися троюрідними братом і сестрою Русудан Ніколадзе, а художник Давид Гурамішвілі був двоюрідним дядьком Михайла і Тамари.

Михайло Георгійович Гурамішвілі мав сина Георгія, який помер 1974 року. Дружина Георгія Саїда Михайлівна Гурамішвілі зберегла родинні документи предків свого чоловіка. У 80-х роках ХХ століття вона жила в Тбілісі, по тодішній вулиці Цхакая, 4.

У ці самі роки в столиці Грузії жили сестри Ельза і Маріка Гурамішвілі – доньки князя Шалви Гурамішвілі. Маріка не мала дітей, нащадків же Ельзи Гурамішвілі доля розкидала по світові: її донька Заїра, у шлюбі Гаспекян, жила у Франції, була опер-

Маріка Гурамішвілі, нащадок роду.
1980 р.

ною співачкою в Марселі, а син – Давид Іванович Гурамішвілі – поселився в Московській області, в селі Горшково. Ельза Гурамішвілі, незважаючи на свій вік, протягом кількох років поспіль приїздила до Миргорода на могилу Давида Гурамішвілі, привозила подарунки для музею, які нині виставлені в експозиції.

Розшукавши в адресному бюро Тбілісі адреси жителів на прізвище Гурамішвілі, я розпочала листування з кількома родинами, намагаючись дові-

датися, чи збереглися в цих сім'ях відомості про їхніх далеких предків, легенди, перекази, а також старовинні речі, портрети, документи, рукописи, книжки тощо. Були сподівання, що в Грузії, котра не зазнала, як Україна, страхітливих спустошень Другої світової війни, такі старожитності збереглися. Проте час виявився так само жорстоким, як і війни. Його руйнівна дія потужна й безжальна, і музейні працівники відчувають це особливо зримо, бо стикаються з цим явищем мало не щодня. Отож, і в Грузії про рід Гурамішвілі збереглося не надто багато.

До Миргорода, до музею Давида Гурамішвілі часто приїздять гості з Грузії, інколи бувають і нащадки роду Гурамішвілі, як от Гурам Гурамішвілі. Нині в Грузії, як і в Україні, по кількох десятиліттях забуття, відроджується генеалогічна наука, зростає інтерес до родових коренів. Гурам Гурамішвілі, нащадок князівського роду, має диплом Міжнародного Дворянського зі-

Диплом Міжнародного дворянського
зібрання Грузії, виданий Гураму
Гурамшвілі. 1998 р.

брання Грузії від 23 травня 1998 року про внесення його до нової родовідної книги. Цікаво, що в батоні Гурама зберігся давній лист із Миргородського музею Давида Гурамшвілі, яким я ще понад чверть століття тому розшукувала в Грузії нащадків поетового роду. Гурам Гурамшвілі розповів, що саме цей лист спонукав його до генеалогічних студій, до пошуків коренів власного роду. Світ, виявляється, тісний.

У 80-х роках ХХ століття в Сагурамо й Авчала ще зберігалися будівлі, які належали трьом братам Гурамш-

вілі – Тадеозу, Олександрю і Дмитру. А на горі в Сагурамо (колишньому Горіс-Убані, про що згадував у своїх творах Давид Гурамшвілі) 1980 року мені показали залишки підмурівку з будинку, який колись належав родині автора “Давитіані”. Той будинок був зруйнований під час нападу турків у 1723 – 1724 роках.

Мов до живих свідків далеких подій, доторкувалась я до тих старовинних руїн, слухала тихий шурхіт ящірок поміж травою-сухостоєм, і моя душа зранено щеміла чи то від одвічно тужного усвідомлення людської невічності, чи то від думок про колись пролиту тут кров Давидових предків, чи то ще від чогось невимовно щемкого і болючого, того, чому простими словами

не знайти й визначення – цю тугу віків передає тільки музика й поезія... Два невеликих круглих камінці з підмурівку Давидового будинку я привезла до України, до Миргородського літературно-меморіального музею Давида Гурамішвілі.

* * *

На Україні, в Миргороді, Давидом Гурамішвілі були написані твори винятково важливого суспільного звучання й літературного значення. В них поет виступив речником національної свідомості на одному з найважливіших етапів у житті грузинського народу.

Творчість Гурамішвілі жили життєдайні витoki – гострі проблеми його часу, народне побутування, культурні й літературні традиції, а поряд із цим – новітні явища сучасної йому дійсності, до якої поет чуйно дослухався, намагаючись стати ближче до свого народу та його духовних запитів.

Доля склалася так, що поет був поставлений у вкрай несприятливі для творчості умови. Розлука з батьківщиною, труднощі чужини, багаторічна служба в армії, здавалося б, мали стати тими передумовами, які могли б негативно вплинути на поета, стати гальмівними факторами. Проте сила поетового духу, його відданість своєму народові не дозволили йому занепасти духом і нидіти в мороці бездуховного існування. Давид Гурамішвілі зумів не тільки зберегти власну духовну міць, а й досягнути її якнайвищого прояву – творити заради свого народу, задля своєї Грузії, незважаючи на всі життєві труднощі і всупереч їм.

Той факт, що книжка “Давитіані” була створена не в Грузії, а далеко за її межами, свідчить про дивовижну життєву витривалість грузинського народу, його культури, літературних традицій.

Часто висловлювався подив з приводу того, як удалося Давидові Гурамішвілі, котрий прожив на батьківщині всього лише два десятиліття, зберегти й навіть збагатити рідну мову, розширити літературні обрії, ввести до грузинської літератури нові образи, незаймані раніше сюжети, нерозроблені до нього теми.

Певна річ, усе це було б неможливим, коли б поет перебував на Україні в повній самоті а чи мав обмежене спілкування зі

своїми земляками. На щастя, він не був самотнім. Разом із поетом усі лиха еміграції, нелегкої військової служби, всі нещастя, викликані важкими історичними умовами, ділили його земляки-грузини, які оселилися разом із ним в Україні.

Неможливо уявити собі поета в самотині, відірваним від його грузинських друзів, побратимів і однодумців: інакше б він просто не стався як поет, його поетичний дар згас би, а багаторічна розлука з батьківщиною позбавила б його витоків, що дають людині творчу насагу. Грузинське оточення Давида Гурамішвілі в Україні було тим сприятливим фактором, який стимулював його поетичну творчість, надихав, додавав нових сил.

Творчість автора “Давитіані” завжди приваблювала чита-

На святі “Гурамішвілоба” в селі Ламіскана. 1978 р.

Джерело Давида Гурамішвілі
в Ламіскана.

чів такими рисами, як історична правдивість зображуваних поетом життєвих явищ, настрої глибоко побожної людини, філософія добра й доброти, щира прихильність до людей, світлий гумор і не лукава простота.

У творчості Давида Гурамішвілі проявилися закономірності розвитку всієї грузинської літератури XVIII століття, але за умов особливих – різко відмінних від умов розвитку літератури в Грузії.

Ми сміливо можемо назвати літературну діяльність грузинів

на Україні явищем дивовижним: варте захоплення вперте прагнення не надто численної групи людей, закинутих волею долі й історичними вітрами далеко від батьківщини, до збереження, збагачення й розвитку багатовікових літературних традицій своєї країни, до увічнення посередництвом поетичного слова своєї багатющої історії, видатних особистостей і драматичних доль.

Життя, творчість і діяльність Давида Гурамішвілі стали символом єднання українського й грузинського народів, своєрідним провісником тих творчих, культурних, літературних взаємин, які набувають якісно нового розвитку за сучасних умов.

Саме в музеї Давида Гурамішвілі наприкінці 80-х років ХХ ст. збиралися перші національно-демократичні організації Миргорода.

Примітки.
Література і
джерела.

Примітки.
Література і
джерела.

Примітки. Література і джерела.

КНИГА ПЕРША. ВСТУП.

1. Сборник Харьковского историко-филологического общества. – Т.5. – Вып. 1. – Харьков, 1893. – С. 1 – 22.
2. Закавказье. – 1910. – № 278.
3. Такайшвили Э. Описание рукописей “Общества распространения грамотности среди грузинского населения”. – Т.2. – Вып.3. – Тифлис, 1908. – С. 471 – 475.
4. Косарик Д. Давид Гурамишвілі на Україні. – Тбілісі: Сабчота мцралі, 1949 (груз. мовою); Його ж. Давид Гурамишвілі. – К.: Держлітвидав України, 1950; Його ж. Співець братнього єднання. – К.: Державне видавництво художньої літератури, 1955; Його ж. Братні зорі. – К.: Радянський письменник, 1948; К.: Дніпро, 1983.
5. Кубанейшвили С. Давид Гурамишвили в Грузинском гусарском полку. – Тбилиси: Изд-во АН Грузинской ССР, 1955 (грузинською і російською мовами).
6. Кубанейшвили С. Грузинские поэты на Украине в XVIII в.: Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора филологических наук. – Тбилиси: Изд-во Тбилисского государственного университета, 1962.
7. Абрамишвили А. Из истории грузинского книгопечатания за пределами Грузии // Книга. Исследования и материалы. – М.: Изд-во Всесоюзной книжной палаты, 1960. – С. 251 – 299; Касрадзе О. Вогнища грузинського книгодрукування (XVIII ст.). – Тбілісі: Сабчота Сакартвело, 1980 (груз. мовою).
8. Чичинадзе Р. Жизнь и журналистско-литературная деятельность Петра Ивановича Шаликова (Шаликашвили): Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандида-

та филологических наук. – Тбилиси: Изд-во Тбилисского государственного университета, 1971.

9. Из истории украино-грузинских связей: Сборник. – Тбилиси: Мецниереба, 1968. – С. 56 – 77.

10. Каландадзе Ц. Участие грузин в культурной и общественной жизни России в I половине XIX века. – Тбилиси: Мецниереба, 1984; Андроникашвили Б. Памятники прошлого // Литературная Грузия. – 1981. - № 7. – С. 130 – 149.

11. Мачарадзе В. Бесікі на дипломатичній арені. – Тбілісі, 1963 (груз. мовою); Мачарадзе В. Материалы по истории русско-грузинских отношений второй половины XVIII века. – Ч.2. – Тбилиси: Изд-во ТГУ, 1968.

12. Антелава И. Грузины в Отечественной войне 1812 года. – Тбилиси: Мерани, 1983.

13. Из истории украино-грузинских связей: Сборник. – Тбилиси, 1968. – С. 38 – 55.

14. Там само. – С. 226 – 238.

15. Скальковский А. Опыт статистического описания Новороссийского края. – Т.2. – Одесса, 1852. – С. 275; Макаревский Ф. Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской епархии. – Вып.2. – Екатеринослав, 1880. – С. 329 – 332; Писаревский Г. Из истории иностранной колонизации в России. – М., 1909. – С. 212.

16. Далі в примітках – ЦДІАУК.

17. Пайчадзе Г. К истории русско-грузинских взаимоотношений (I четверть XVIII в.). – Тбилиси: Сабчота Сакартвело, 1960. – С. 206 – 233.

18. Кубанейшвили С. Давид Гурамишвили в Грузинском гусарском полку. – Тбилиси: Изд-во АН Грузинской ССР, 1955. – С. 145 – 177.

19. Дневные записки малороссийского подскарбия генерального Якова Марковича. – Ч. 1 – 2. – М., 1859.

20. Шафонский А. Черниговского наместничества топографическое описание. – К., 1851.

21. Герсеванов М. Воспоминания о моем детстве. – Харьков, 1914; Воспоминания декабриста А.С.Гангеблова. – М., 1888; Смирнова А.О. Записки, дневник, воспоминания, письма.

- М.: Федерация, 1929; А.О. Смирнова-Россет. Автобиография.
– М.: Мир, 1931; Записки декабриста Н.И.Лорера. – М.: Гос-
соцэкгиз, 1931.

РОЗДІЛ І.

Загальна історична характеристика грузинського поселення в Україні у XVIII – XIX століттях.

1. Тут і далі цитуємо за виданням: Давид Гурамішвілі. Давитіані. / Переклад з грузинської Миколи Бажана. – К.: Державне видавництво художньої літератури, 1950. – С.96.
2. Там само. – С. 93.
3. Махатадзе Н.Г. Очаг грузинской культуры в Петербурге (XVIII век – первая половина XIX века): Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора филологических наук. – Тбилиси: Изд-во Тбилисского университета, 1970. – С. 7 – 8.
4. Давид Гурамішвілі. Давитіані. – С. 53.
5. [Карнович Е.П.] Родовые прозвания и титулы в России и слияние иноземцев с русскими. Е.П.Карновича. – СПб.: Издание А.С.Суворина, 1886. – С. 179.
6. Абрамишвили А.З. Из истории грузинского книгопечатания за пределами Грузии // Книга. Исследования и материалы. – М., 1960. – С. 251 – 299.
7. Кубанейшвили С.И. Давид Гурамишвили в Грузинском гусарском полку. – Тбилиси: Издательство АН Грузинской ССР, 1955.
8. Полное собрание законов Российской империи с 1649 года. (Далі – ПСЗ). – Т.Х. 1737 – 1739. – СПб., 1830. – № 7547. – С. 446 – 447.
9. Там само. - № 7595. – С.534.
10. Плохинский М. Поселение грузин в Малороссии в XVIII в. // Сборник Харьковского историко-филологического общества. – Т.5. – Вып.1. – Харьков, 1893 – С. 1 – 22.
11. Наулко В.Н. Грузинское население на Украине по статистическим и историко-этнографическим источникам // Из

истории украино-грузинских связей: Сборник. – Тбилиси: Мецниереба, 1968. – С.226.

12. Плохинский М. Вказана праця.

13. Центральний Державний історичний архів України в м. Києві. (Далі – ЦДІАУК). – Ф. 223. – Оп.1. – Спр. 411. – Арк. 1 – 2 зв.

14. ПСЗ. - № 7595. – С.536.

15. ЦДІАУК. - Ф.52. – Оп.3 – Спр.205. – Арк.1 – 7 зв.

16. Дневные записки малороссийского подскарбия генерального Якова Марковича. – Ч.2. – М., 1859. – С.98.

17. Там само. – С. 116.

18. Бородій М.К. До історії боротьби з чумою на Україні в XVIII ст. // Український історичний журнал. – 1984. - № 5. – С.83 – 84.

19. Плохинский М.М. Иноземцы в старой Малороссии. Ч.1. Греки, цыгане, грузины. – М., 1905. – С. 230.

20. ЦДІАУК. - Ф.1632. – Оп. 1. – Спр. 80. – Арк. 16 зв. – 18 зв.

21. Плохинский М.М. Вказана праця. – С.234.

22. Прибавление к Черниговским епархиальным известиям. – Часть неофициальная. – 1868. - № 10. – С.470 (прим.).

23. Цит. за виданням: Литвиненко М.А. Джерела історії України XVIII ст. – Харків: Вид-во Харківського університету, 1970. – С.64.

24. Киевская старина. – 1883. - № 6.- С. 317 – 345.

25. ЦДІАУК. - Ф.1632. – Оп.1. – Спр.121. – Арк. 100 – 100 зв.

26. ПСЗ. – Т.Х. - № 7560. – С.458.

27. ЦДІАУК. - Ф.1632. – Оп.1. – Спр. 411. – Арк. 102 – 105 зв.

28. Там само. – Арк. 36 – 39.

29. ЦДІАУК. – Ф.55. – Оп.2. – Спр. 513; Ф. 269. – Оп.1. – Спр. 1105, 4246; Ф.64. – Оп.1. – Спр. 153; Ф. 1632. – Оп.1. – Спр. 65, 116, 121 та ін.

30. Там само. – Ф. 269. – Оп.1. – Спр. 15. – Арк. 2 зв. – 3.

31. Там само. – Ф. 51. – Оп.3. – Спр. 17896. – Арк. 4 – 5.

32. Там само. – Ф. 1632. – Оп. 1. – Спр. 189. – Арк. 67 – 68 зв.

33. Там само. – Арк. 9 – 16 зв.
34. Там само. Ф.64 – Оп. 1. – Спр.429. – Арк. 78 – 88 зв, 115 – 116; Ф. 104. – Оп. 2. – Спр.2. – Арк. 130.
35. Там само. – Ф.54. – Оп. 1. – Спр. 52, 229, 752; Оп. 3. – Спр. 2210; Ф. 269. – Оп.1. – Спр. 1154, 1734, 1742, 4255 та ін.
36. Там само. – Ф.269. – Оп.1. – Спр. 27, 90, 211, 1104, 1484, 1897.
37. Там само. – Ф.54. – Оп.1. – Спр. 203, 379, 849, 865; Оп. 3. – Спр. 747, 972; Ф.55. – Оп.2. – Спр.314, 437, 450; Ф. 269. – Оп.1. – Спр.1457.
38. Там само. – Ф. 104. – Оп.2. – спр. 2. – Арк. 140; Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 4243; Ф. 1336. – Оп.4. – Спр. 1116; Ф.1815. – Оп.1. – Спр. 155 та ін.
39. Там само. – Ф. 193. – Оп.1. – Спр. 2931. – Арк.169.
40. Там само. – Ф. 269. – Оп.1. – Спр. 293. – Арк. 1 – 3 зв.
41. Там само. – Ф. 54. – Оп.1. – Спр.349. – Арк. 52.
42. Там само. – Ф. 59. – Оп.1. – Спр. 5597. – Арк. 46 – 47.
43. Там само. – Ф. 193. – Оп. 1. – Спр. 2931. – Арк. 1 – 169 зв.
44. Там само. – Спр. 1845. – Арк. 2 зв.
45. Там само. – Ф. 59. – Оп. 1. – Спр. 3315. – Арк. 1 – 2.
46. Плохинский М. Иноземцы в старой Малороссии. – С. 220.
47. Кабузан В.М. Заселение Новороссии (Екатеринославской и Херсонской губерний) в XVIII – первой половине XIX века (1719 – 1858 г.г.). – М.: Наука, 1976. – С. 133.
48. Макаревский Ф. Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской епархии. – Вып.2. – Екатеринослав, 1880. – С. 329.
49. Екатеринославский юбилейный листок. – 1887. – 16 апреля.
50. ПСЗ. – Т.XX. - №№ 14879, 14942, 14943.
51. ЦДІАУК. – Ф. 2164. – Оп. 1. – Спр. 50. – Арк. 5.
52. Кабузан В.М. Заселение Новороссии. – С. 133 – 134.
53. Макаревский Ф. Материалы... - С. 329 – 332.

54. Пайчадзе Г. К истории грузино-украинских связей в XVIII веке // Из истории украино-грузинских связей: Сборник. – Тбилиси: Мецниереба, 1968. – С. 69, 72.
55. Дружинина Е.И. Северное Причерноморье в 1775 – 1800 г.г. – М.: Изд-во АН СССР, 1959. – С. 150.
56. Кабузан В.М. Заселение Новороссии. – С. 129.
57. Скальковский А.А. Опыт статистического описания Новороссийского края. – Ч. 1 - 2. – Одесса, 1850. – С. 92.
58. Розсоха Л. Следы грузинского поселения XVIII – XIX веков на карте Украины // Литературная Грузия. – 1986. – № 1. – С. 200 – 211.
59. Клаус А. Наши колонии. – Вып.1. – СПб., 1869; Скальковский А. Болгарские колонии в Бессарабии и Новороссийском крае. – Одесса, 1848; Писаревский Г. Из истории иностранной колонизации в России в XVIII в. – М., 1909; та ін.
60. Макаревский Ф. Материалы... – С. 329 – 332; Скальковский А. Опыт статистического описания Новороссийского края. – Т.2. – Одесса, 1850. – С.275; Писаревский Г. Вказана праця.
61. Кабузан В.М. Заселение Новороссии. – С. 135.
62. ЦДІАУК. – Ф.59. – Оп.1. – Спр. 1406. – Арк. 1 – 1 зв.
63. Там само. – Ф. 105. – Оп.2. – Спр.9. – Арк.60.
64. Черниговские губернские ведомости. – 1854. – № 43. – Часть неофициальная. – С. 293.
65. ЦДІАУК. – Ф. 269. – Оп.1. – Спр. 3409. – Арк.2.
66. Там само. – Спр. 1452. – Арк. 2 зв.
67. Там само. – Ф. 193. – Оп.1. – Спр. 2038. – Арк. 18 – 18 зв.
68. Там само. – Ф. 209. – Оп.2. – Спр. 1447. – Арк. 4; Ф. 1843. – Оп.1. – Спр. 4. – Арк. 7.
69. Там само. – Ф. 105. – Оп. 2. – Спр. 9. – Арк. 48 зв.; Ф. 102. – Оп.3. – Спр. 1. – Арк. 95 зв.
70. Шафонский А. Черниговского наместничества топографическое описание. – 1851. – С. 185.
71. Смирнова-Россет А.О. Автобиография. – М.: Мир, 1931. – С. 41 – 47.
72. Смирнова А.О. Записки, дневник, воспоминания,

письма. – М.: Федерация, 1929. – С. 166.

73. ПСЗ. – Т. XI. – С. 416 – 417.

74. ЦДІАУК. – Ф. 1843. – Оп. 1. – Спр. 51. – Арк.23.

75. Рогава А. Брат поета // Література да хеловнеба. – 1949. – 24 липня. - № 23 (груз. мовою); Кубанейшвили С. Давид Гурамишвили в Грузинском гусарском полку. – С. 200 – 202.

76. Цит. за виданням: Жук В.Н. Полтавський Хрестовоздвиженський монастир. – Полтава, 1993. – С. 102.

77. Інститут літератури Національної Академії Наук України. Відділ рукописів. – Ф. 99. – Спр. 117 / 2557. – Арк. 1 – 2.

78. Там само. – Спр. 120, 127 / 1462 та ін.

79. Там само. – Спр. 137 / 993. – Арк. 31.

80. Там само. – Спр. 236 / 4416. – Арк. 118 – 122.

81. Там само. – Спр. 47 / 978.

82. Там само. – Спр. 179 / 775. – Арк. 71 – 79 зв.

83. Там само. – Арк. 71 зв.

ГРУЗИНИ В КРЕМЕНЧУЦІ.

1. Цит. за виданням: Дружинина Е.И. Северное Причерноморье в 1775 – 1800 гг. – М.: Изд-во АН СССР, 1959. – С.178.

2. Горгидзе М.Ф. Грузины в Петербурге. – Тбилиси, 1976. – С. 33 – 37.

3. Цагарели А.А. Сведения о памятниках грузинской письменности. – Вып. III. – СПб., 1894. – С. 145 – 190.

4. Такайшвили Е. Описание рукописей. – Т.2. – Тбилиси, 1906 – 1912; Габашвілі Бесікі. Твори. – Тифліс, 1912. – С. XII, 173. (Груз. мовою).

5. ЦДІАУК. – Ф. 127. – Оп.1020. – Спр. 5607. – Арк.2.

6. Горленко В.П. Украинские были. – К, 1899. – С. 160.

7. Леонидзе Г. Давид Гурамишвили. Краткий биографический очерк // Давид Гурамишвили. Давитиани. – Тбилиси: Заря Востока, 1954. – С. V – XXV.

8. Книга і друкарство на Україні. – К.: Наукова думка, 1965. – С. 214.

9. Тарсаидзе Н.Г. Сведения о грузинах в России во

второй половине XVIII века. – Тбилиси: Изд-во ТГУ, 1983. – С. 88.

РОЗДІЛ II. БАРАТАШВІЛІ.

1. Тарсаидзе Н.Г. Исторические этюды. – Тбилиси: Изд-во ТГУ, 1972. – С.160.
2. Пайчадзе Г. К истории русско-грузинских взаимоотношений (первая четверть XVIII века). – Тбилиси: Сабчота Сакартвело, 1960. – С.208.
3. Такайшвили Е. Описание рукописей “Общества распространения грамотности среди грузинского населения”. – Т.2. – Тифлис, 1906 – 1912.
4. Кубанейшвили С.И. Грузинские поэты на Украине в XVIII веке: Автореферат диссертации. – Тбилиси, 1962. – С. 30 – 34.
5. ЦДІАУК. – Ф.269. – Оп.1. – Спр.1105. – Арк. 1 – 5.
6. Там само. – Ф.51. – Оп.3. – Спр. 17896. – Арк. 2, 4, 5 зв.
7. ДАПО. – Ф. 858. – Оп.1. – Спр.1. – Арк. 37 зв.
8. Кубанейшвили С.И. Давид Гурамишвили в Грузинском гусарском полку. – Тбилиси: Изд-во АН Грузинской ССР, 1955. – С. 148.
9. ЦДІАУК. – Ф. 269. – Оп. 1. – Спр.1448. – Арк. 3.
10. Там само. – Спр. 15. – Арк. 3 зв.
11. Архів Коша Запорозької Січі. – К., 1994. – С.133.
12. Кितिцин П.А. Кобылякская старина // Труды Полтавской Ученой Архивной Комиссии. – Вып. 4. – Полтава, 1907. – С. 165.
13. Придворный месяцеслов на лето от рождения Христова 1789...– СПб., 1889. – С.84.
14. ЦДІАУК. – Ф. 54. – Оп. 1. – Спр.1577. – Арк. 4.
15. Исторический очерк поселений Кобылякского уезда... Протоиерея Николая Пирского. – Кобыляки, 1908. – С.128.
16. Пор.: Горгидзе М.Ф. Грузины в Петербурге: Страницы летописи культурных связей. – Тбилиси: Мерани, 1976. –

С.71; Кубанейшвили С. Давид Гурамишвили в Грузинском гусарском полку. – Тбилиси: Изд-во АН Грузинской ССР, 1955. – С.210.

17. Кितिцин П.А. Кобылякская старина. – С.166.

18. Тарсаидзе Н.Г. Сведения о грузинах в России во второй половине XVIII века. – Тбилиси: Изд-во Тбилисского государственного университета, 1983. – С.132.

19. Модзалевский В.А. Малороссийский родословник. – Т.2. – К., 1910. – С.616.

20. Смирнова-Россет А.О. Автобиография. – М., 1931. – С.43.

21. Копія документа надіслана авторці краєзнавцем із м. Нікополя В.П.Курінним. – Архів авторки.

22. Листи учнів Баратівської середньої школи до Л.О.Розсохи. 1985 р. – Архів авторки; А.П.К. Нащадки славних Бараташвілі // Шахтар Червонограда. – 1978. – 11 липня.

23. Джавахишвили И. Украинские Баратовы // Молодежь Грузии. – 1968. – 13 сентября.

24. Милорадович Г.А. Родословная книга Черниговского дворянства. – Т.2. – Ч.5. – СПб., 1901. – С.4,5.

25. Ділова документація Гетьманщини XVIII ст.: Збірник документів. – К.: Наукова думка, 1993. – С. 236 – 239.

26. Блиев М. Осетинское посольство в Петербурге 1749 – 1752 гг. – Орджоникидзе, 1961. – С.54.

27. Шевченко Ф. Грузины в Войске Запорожском // Из истории украино-грузинских связей. – Тбилиси: Мецниереба, 1968. – С. 53.

28. Скальковский А. Хронологическое обозрение Новороссийского края. – Ч.1. – Одесса, 1836. – С. 75.

29. Придворный месяцеслов на лето от рождения Христова 1789. – С.71.

30. Екатеринославский юбилейный листок. – 1887. – 14 апреля.

31. Руссов А. Русские тракты. – К., 1876. – С.149.

32. Павловский И.Ф. Описание городов Полтавской губернии и их окрестностей 1810 года. Полтава, 1917. – С. 81 – 82.

33. ЦДІАУК. – Ф. 269. – Оп.1. – Спр. 1941. – Арк. 282, 283, 286, 292.

34. Павловский И.Ф. К истории Малороссии во время генерал-губернаторства кн. Репнина. – Полтава, 1905. – С. 17 – 22.
35. ДАПО. – Ф. 379. – Оп.3. – Спр.2. – Арк. 40.
36. Милорадович Г.А. Родословная книга Черниговского дворянства. – Т.2. – Ч.5. – СПб., 1901. – С.4.
37. Павловский И.Ф. Исторический очерк Петровского Полтавского кадетского корпуса. – Полтава, 1890. – С. 56.
38. Листи Б.К.Ірзи до Л.О.Розсохи від 9 і 21 листопада 1983 р. – Архів авторки.
39. Лист В.Й.Адвент до Л.О.Розсохи від 3 травня 1983 р. – Архів авторки.
40. ДАПО. – Ф. 593. – Оп.1. – Спр. 9. Цей архівний фонд знищений; дані подаємо по описах, що збереглися.
41. Лист В.Й.Адвент до Л.О.Розсохи від 3 травня 1983 р. – Архів авторки.
42. В'ялик М. Ворскла розмовляє з Курою // Червоний прапор (сел. Нові Санжари). – 1968. – 24 вересня.
43. Лист В.Й.Адвент.
44. Россия. Полное географическое описание нашего отечества. – Т.7. Малороссия. – СПб., 1903. – С.455.
45. Черниговские губернские ведомости. – 1895. – № 37. – С.4.
46. Дабижа А.В. Роспись рода Горленков. – 1885. – С. X.
47. Костомаров Н.И. Мазепа и Мазепинцы: Исторические монографии и исследования // Собрание сочинений. – Кн.6. – Т.16. – СПб., 1905; Мезько-Оглоблин О. Люди Старої України та інші праці / Ред. Л.Винар. – Острог – Нью-Йорк, 2000; Оглоблин О. Гетьман Іван Мазепа та його доба. – Нью-Йорк – Київ – Львів – Париж – Торонто, 2001.
48. Милорадович Г.А. Родословная книга Черниговского дворянства. – Т.2. – Ч.5. – СПб., 1901. – С.5.
49. Тарсаидзе Н.Г. Сведения о грузинах в России. – С. 123, 127.
50. Голобуцький В. Запорізька Січ в останні роки свого існування (1734 – 1775). – К.: Вид-во АН УРСР, 1961. – С.115.

51. Сумська область. Адміністративно-територіальний поділ на 1-е січня 1969 року. – Суми, 1969. – С.96.

ДЖАВАХІШВІЛІ.

1. Родословная роспись рода Жеваховых. (Российская ветвь). – К.: Типография 1-й Киевской артели печатного дела, 1914. – С.1-16.

2. Пайчадзе Г. К истории русско-грузинских взаимоотношений (первая четверть XVIII века). – Тбилиси: Сабчота Сакартвело, 1960. – С.219 – 220.

3. ЦДІАУК. – Ф.260. – Оп.1. – Спр.56. – Арк.19.

4. Давид Гурамишвілі. Давитіані. Переклад з грузинської М.Бажана. – К.: Державне видавництво художньої літератури, 1950. – С.119 – 120.

5. Кубанейшвили С.И. Грузинские поэты на Украине в XVIII в.: Автореферат диссертации. – Тбилиси: Изд-во ТГУ, 1962. – С.30.

6. ЦДІАУК. – Ф.269. – Оп.1. – Спр.1154. – Арк.3.

7. Там само. – Ф.59. – Оп.1. – Спр.3315. – Арк.1 – 8.

8. Там само. – Ф. 260. – Оп.1. – Спр.59. – Арк.22 зв.

9. Плохинский М.М. Иноземцы в старой Малороссии.

Ч.1. Греки, цыгане, грузины. – М., 1905. – С.222.

10. ЦДІАУК. – Ф.269. – Оп.1. – Спр.1154. – Арк.1 – 3.

11. Там само. – Арк. 4 – 4 зв.

12. Там само. – Спр.1941. – Арк. 120, 139 зв., 150.

13. ЦДІАУК. – Ф.260. – Оп.1. – Спр.59. – Арк.19.

14. Там само. – Спр. 113. – Арк. 7 зв. – 8.

15. Кубанейшвили С.И. Давид Гурамишвили в Грузинском гусарском полку. – Тбилиси: Изд-во АН Грузинской ССР, 1955. – С.260.

16. ЦДІАУК. – Ф. 260. – Оп.1. – Спр. 56. – Арк. 11 зв. – 12.

17. Там само. – Ф.1632. – Оп.1. – Спр.121. – Арк. 63 –

64.

18. Там само. – Арк.24.

19. Там само. – Арк. 39 – 40 зв.

20. Там само. – Арк. 7.
21. Там само. – Арк. 92 – 93.
22. Там само. – Арк. 54.
23. ЦДІАУК. – Ф.260. – Оп.1. – Спр. 56. – Арк. 58 зв.
24. Чернігів і Північне Лівобережжя. – К., 1928. – С. 392.
25. ЦДІАУК. – Ф.260. – Оп.1. – Спр.63. – Арк.6.
26. Тарсаидзе Н.Г. Сведения о грузинах в России во второй половине XVIII века. – Тбилиси: Изд-во ТГУ, 1983. – С.74.
27. Антелава И.Г. Грузины в Отечественной войне 1812 года. – Тбилиси: Мерани, 1983. – С. 85 – 90.
28. ЦДІАУК. – Ф.260. – Оп.1. – Спр.64. – Арк.1 – 4 зв.
29. Там само. – Ф.1295. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.8.
30. Там само. – Ф.260. – Оп.1. – Спр.56. – Арк.19 зв.
31. Милорадович Г.А. Родословная книга Черниговского дворянства. – Т.2, Ч.3. – СПб., 1901. – С. 217.
32. Антелава И.Г. Грузины в Отечественной войне 1812 года. – С.8.
33. ЦДІАУК. – Ф.260. – Оп.1. – Спр.64. – Арк. 21 – 24 зв.
34. Павловский И.Ф. Полтавцы. – Полтава, 1914. – С. 163.
35. Киевская старина. – 1904. – Март. – С.111.
36. ДАПО. – Ф.222. – Оп.1. – Спр. 1676. – Арк. 13 – 13 зв.
37. Там само. – Спр. 1699. – Арк. 47 – 47 зв.
38. Там само. – Спр. 1696, 1708.
39. Там само. – Спр. 1566, 1638 – 1641 та ін.
40. ЦДІАУК. – Ф.260. – Оп.1. – Спр.57. – Арк.9 – 9 зв.
41. Там само. – Спр. 56. – Арк.22.
42. Роспись русским полкам 1812 года. – К., 1912. – С. 278.
43. ЦДІАУК. – Ф.260. – Оп.1. – Спр. 64. – Арк. 47 – 52 зв.
44. Глинка В.М., Помарнацкий А.В. Военная галерея Зимнего дворца. – Ленинград, 1974. – С.171.
45. Астряб М.Г. Старая Полтавщина и столетняя тяж-

ба Марковичей с Свечками и Пасютами (1720 – 1827 г.)// Труды Полтавской Ученой архивной комиссии. – Вып. 8. – Полтава, 1912. – С. 185.

46. Полтавские губернские ведомости. – 1850. - № 10. – Часть неофициальная. – С. 90.

47. ЦДІАУК. – Ф.260. – Оп.1. – Спр.56. – Арк.23.

48. Там само. – Арк. 7 зв. – 8.

49. Памятная книжка Екатеринославской губернии на 1864 г. – Екатеринослав, 1864. – С.38; Екатеринославская губерния: Памятная книжка и адрес-календарь 1903 года. – Вып. 3. – Отдел 1. – Екатеринослав, 1903. – С. 92.

50. ЦДІАУК. – Ф. 260. – Оп.1. – Спр. 64. – Арк. 32.

51. Там само. – Спр. 56. – Арк.21.

52. Там само. – Арк. 35 – 36.

53. Модзалевский В.А. Малороссийский родословник. – Т.1. – К., 1908. – С.144.

54. Родословная роспись рода Жеваховых. (Российская ветвь). – К., 1914. – С.10.

55. ДАПО. – Ф. 801. – Оп.1. – Спр. 4570. – Арк. 1 – 15.

56. Отмена крепостного права на Украине: Сборник документов и материалов. – К., 1961. – С.227.

57. Мазанов П. Полтавский институт благородных девиц, 1818 – 1898. – Полтава, 1899. – С.36.

58. ДАПО. – Ф. 222. – Оп.1. – Спр.1799. – Арк. 60.

59. ЦДІАУК. – Ф. 260. – Оп.1. – Спр. 56. – Арк. 21.

60. Милорадович Г.А. Родословная книга Черниговского дворянства. – Т.1. – Ч.5. – СПб., 1901. – С.3.

61. Тарсаидзе Н.Г. Исторические этюды. – Тбилиси: Изд-во ТГУ, 1972. – С.31.

62. Жур П. Літо перше. – К.: Дніпро, 1979. – С. 126; Рубан В.В. Український портретний живопис першої половини ХІХ століття. – К., 1984. – С.318.

63. Астряб М.Г. Лубенский Мгарский Свято-Преображенский монастырь. – Полтава, 1915; Модзалевский В.А. Малороссийский родословник. – Т.1. – К., 1908. – С.308.

64. Горленко В.П. Украинские были. – К., 1899. – С.58.

65. Воспоминания и рассказы деятелей тайных обществ

1820-х гг. – М., 1931. – С.227, 443.

66. Дабижа А.В. Роспись рода Горленков (Без місця видання), 1885. – С. VII – X.

67. Спогади про Тараса Шевченка. – К., 1988. – С. 83.

68. Про Якова де Бальмена існує чимало праць дослідників А.Кузьменка, М.Гаска, М.Мацапури та ін.

69. ЦДІАУК. – Ф. 260. – Оп.1. – Спр. 128.

70. Кузьменко А. Друже незабутий... – К., 1989. – С. 114 – 115.

71. Адрес-календарь Полтавской губернии на 1880 г. – Полтава, 1880. – С. 43, 575, 596.

72. Отчет “Благотворительного общества издания общепользных дешевых книг” за 1906 год. – СПб., 1907. – С. 67.

73. ДАПО. – Ф. 379. – Оп. 3. – Спр. 5. – Арк. 12.

74. Куриленко М. Прилуцьке Благодичиння: Історія, трагедія, відродження. – Чернівці, 2001. – С.208.

75. Каманин И. Зверинецкие пещеры в Киеве. – К., 1914. – С. 135 – 144.

76. Симоненко І. Київська вчена архівна комісія // Київська старовина. – 2000. - № 4. – С. 146.

77. Иоасаф, потомок Иоасафа // Русский православный патриот: Спецвыпуск. – 2001. – Октябрь. – С.1.

78. ЦДІАУК. – Ф. 260. – Оп.1. – Спр. 69. – Арк. 1 – 2.

79. Павловский И.Ф. К истории Полтавского дворянства. – Т.2. – Полтава, 1907. – С. 201.

80. Куриленко М. Прилуцьке Благодичиння. – С.237 – 238.

81. Жевахов Н.Д. Акты и документы Лубенского Спасо-Преображенского монастыря. – К., 1913. – С.5.

82. Полонська-Василенко Н. Історія України. У 2 томах. – Т.2. – К.: Либідь, 1992. – С. 549.

83. Білокінь С. Борг перед Василем Горленком // Слово і час. – 1993. – № 1. – С.12 – 14.

84. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. – Т.4. – К., 1914. – С. 794.

85. Стороженки. Семейный архив. – Т.1 – 8. – К., 1902 – 1910.

86. Родословная роспись рода Жеваховых. – С. 15.

87. Календарь-ежегодник "Приднепровье". – Екатеринослав, 1913. – С. 412.
88. Шаповал І. В пошуках скарбів: Документальні оповідання. – К.: Дніпро, 1983. – С. 147.
89. ЦДІАУК. – Ф. 1843. – Оп.1. – Спр. 46. – Арк. 67 зв. – 69.
90. Описи Київського намісництва 70 – 80 років XVIII ст. – К.: Наукова думка, 1989. – С. 155, 242.
91. ДАПО. – Ф. 1011. – Оп.1. – Спр. 157. – Арк. 20 зв.
92. Розсоха А. Гоголівські Яреськи: Нові матеріали до історії родини Гоголів-Яновських та її оточення // Сторінки історії Миргородщини: Збірник наукових праць. – Вип.2. – Полтава, 2001. – С.28 – 29.
93. ДАПО. – Ф. 1011. – Оп. 1. – Спр. 161. – Арк. 64 зв.
94. ЦДІАУК. – Ф. 1843. – Оп.1. – Спр. 46. – Арк. 67 зв. – 69.
95. Розсоха А. Гоголівські Яреськи. – С. 17 – 18.
96. ДАПО. – Ф. 1011. – Оп.1. – Спр.159. – Арк. 2 зв.
97. Плохинский М. Иноземцы в старой Малороссии. – С. 222.
98. ДАПО. – Ф.858. – Оп.1. – Спр.1. – Арк. 36 зв.
99. ЦДІАУК. – Ф. 59. – Оп.1. – Спр. 3315. – Арк.1.
100. Там само. – Арк. 7.

ОРБЕЛІАНІ.

1. Пайчадзе Г. К истории русско-грузинских взаимоотношений (1 четверть XVIII века). – Тбилиси: Сабчота Сакартвело, 1960. – С. 233.
2. Орбелиани Вахтанг. Повесть о Петергофе // Литературная Грузия. – 1985. - № 3. – С.138 – 141.
3. Пайчадзе Г. Вказана праця. – С. 215.
4. Полное собрание законов Российской империи. – Т.Х. 1737 – 1738 гг. – СПб., 1830. – С.563.
5. Горгидзе М. Ф. Грузины в Петербурге: Страницы летописи культурных связей. – Тбилиси: Мерани, 1976. – С. 122, 336, 339.

6. Алфавитный список дворянских родов Черниговской губернии, внесенных в дворянскую родословную книгу. Сост. гр. Г.А.Милорадовичем. – Чернигов, 1890. – С. 29.
7. ЦДІАУК. – Ф.54. – Оп. 1. – Спр.1682. – Арк. 8 зв.
8. Полное собрание законов Российской империи. – Т.Х. – С.562 – 564.
9. Плохинский М.М. Иноземцы в старой Малороссии. Ч.1. Греки, цыгане, грузины. – М., 1905. – С.223.
10. ЦДІАУК. – Ф.54. – Оп.1. – Спр.1082. – Арк. 1, 2, 8 зв.
11. Кубанейшвили С. Давид Гурамишвили в Грузинском гусарском полку. – Тбилиси: Изд-во АН Грузинской ССР, 1955. – С. 240.
12. ЦДІАУК. – Ф. 1632. – Оп.1. – Спр.76. – Арк. 12.
13. Лазаревський А. Описание старой Малороссии. Т.3. Полк Прилуцкий. – К., 1902. – С. 333.
14. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. – Т.4. – К., 1914. – С.585.
15. Там само.
16. Лохвицкий исторический сборник. – К., 1906. – С. 397.
17. Інститут літератури Національної Академії наук України. Відділ рукописів. – Ф. 99.
18. Там само. – Ф. 99 117/2557. – Арк. 18 – 27.
19. Там само. – Арк. 1 – 2.
20. Там само. – Ф. 99 127/1462. – Арк. 22, 25 – 26, 69 – 70 та ін.
21. Род Малама. Сост. В.В.Малама. – Екатеринослав, 1912. – С.20; Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. – Т.3. – К., 1912. – С.347.
22. ДАПО. – Ф.379. – Оп.3. – Спр.2. – Арк.508.
23. Павловский И.Ф. К истории Полтавского дворянства. – Т.2. – Полтава, 1907. – С.247.
24. Адрес-календарь Полтавской губернии на 1880 г. – Полтава, 1880. – С. 46, 463.
25. Календарь Черниговской губернии на 1910 г. – Чернигов, 1909. – С. 66, 110.
26. Историко-статистическое описание Черниговской

епархии. – Кн.6. – Чернигов, 1874. – С.496.

27. Полтавские губернские ведомости. – 1861. - № 26.
– Часть неофициальная. – С.191.

28. ДАПО. – Ф.379. – Оп. 3. – Спр.2. – Арк.508.

29. Адрес-календарь Полтавской губернии на 1880 г. – Полтава, 1880. – С.46, 131.

30. Павловский И.Ф. К истории Полтавского дворянства. – Вып.1. – Полтава, 1906. – Приложения. – С. V.

31. Списки дворян Полтавской губернии. Опубликованные в Полтавских губернских ведомостях. 1913 года. – Полтава, 1913. – С. 16.

32. Весь Петербург на 1894 год: Адресная и справочная книга. – СПб., 1894. – С. 171.

33. Модзалевский В.А. Малороссийский родословник. – Т.4. – К., 1914. – С.557.

34. Сарбей В. Академік А.Ю.Кримський і Грузія // Хроніка-2000. Україна – Грузія. – К., 2001. – С. 285.

35. Труды местных комитетов о нуждах сельскохозяйственной промышленности, Полтавская губерния. – 1903.

36. Дніпропетровський історичний музей. – Арх-17061. – Арк.1-2.

37. Харьковский календарь на 1883 год: Изд. Харьковского губернского статистического комитета. – Харьков. – Год одиннадцатый. – С. 238.

38. ДАПО. – Ф. 379. – Оп. 3. – Спр.2. – Арк. 508.

39. Дані з листа Г.Г.Орбеліані-Булатнікової до Л.О.Розсохи від 7.03.2002 р. – Архів авторки.

СААКАДЗЕ.

1. Пайчадзе Г. К истории русско-грузинских взаимоотношений (первая четверть XVIII века). – Тбилиси: Сабчота Сакартвело, 1960. - С. 222; Кубанейшвили С. Давид Гурамишвили в Грузинском гусарском полку. – Тбилиси: Изд-во АН Грузинской ССР, 1955. – С.166.

2. ЦДІАУК. – Ф.1632. – Оп.1. – Спр. 183. – Арк. 1 – 157.

3. Полное собрание законов Российской империи. – Т. XVI. – С. 265 – 266.
4. ЦДІАУК. – Ф.1632. – Оп.1. – Спр. 183. – Арк. 89.
5. Лазаревский А. Описание старой Малороссии. Т.3. Полк Прилуцкий. – К., 1902. – С. 205.
6. Черниговские губернские ведомости. – 1854. – № 43. – Часть неофициальная. – С.293.
7. Андроникашвили Б. Памятники прошлого // Литературная Грузия. – 1981. – № 7. – С. 145.
8. Историко-статистическое описание Черниговской епархии. – Кн. 7. – Чернигов: Губернская типография, 1873. – С.402.
9. Тарсаидзе Н.Г. Исторические этюды. – Тбилиси: Изд-во ТГУ, 1972. – С.159.
10. Інститут рукописів ім. К.Кекелідзе АН Грузії. – S 303.
11. Барамидзе А., Радиани Ш., Жгенти Б. История грузинской литературы. – Тбилиси: Заря Востока, 1958. – С.100.
12. Цагарели А. Сведения о памятниках грузинской письменности. – Т.1. – Вып. 3. – СПб., 1894. – С. XXXIX.
13. Баканідзе О. Грузинсько-українські літературно-мистецькі взаємозв'язки. – К.: Дніпро, 1984. – С.12.
14. ЦДІАУК. – Ф.1843. – Оп.1. – Спр.18. – Арк.15.
15. Там само. – Арк. 31 зв.; Ф.193. – Оп.1. – Спр.85. – Арк.2.
16. ЦДІАУК. – Ф.990. – Оп.1. – Спр.1766. – Арк. 19 зв.
17. ЦДІАУК. – Ф. 127. – Оп.1014. – Спр.124. – Арк.18.
18. Тарсаидзе Н.Г. Сведения о грузинах в России во второй половине XVIII века. – Тбилиси: Изд-во Тбилисского государственного университета, 1983. – С.74.
19. Гуслистый К. З історії класової боротьби в Степовій Україні в 60 – 70-х р.р. XVIII ст. – Харків: Партвидав ЦК КП(б)У, 1933. – С.34.
20. ЦДІАУК. – Ф.59. – Оп.1. – Спр. 2179. – Арк.1-5.

РОЗДІЛ III. БАГРАТІОНІ.

1. Тут: приїздив у гості.
2. Дневные записки малороссийского подскарбия генерального Якова Марковича. – Ч.2. – М., 1859. – С. 338.
3. НБУВ НАНУ. ІР. – Ф.1. – Спр. 65470, 65471.
4. Модзалевский В.А. Малороссийский родословник. – Т.4. – К., 1914. – С.389.

ГАНГЕБЛОВИ.

1. ДАПО. – Ф. 858. – Оп.1. – Спр.1. – Арк. 32 зв.
2. ЦДІАУК. – Ф. 105. – Оп.2. – Спр.9. – Арк.248.
3. Там само. – Ф. 54. – Оп.1. – Спр.1577. – Арк.4 зв.
4. Там само. – Спр. 1914. – Арк. 1 – 12.
5. Роспись русским полкам 1812 года. – К., 1919. – С. 233.
6. Воспоминания декабриста Александра Семеновича Гангеблова. – М., 1888. – С.241.
7. Там само.
8. Смирнова-Россет А.О. Автобиография. – М.: Мир, 1931. – С.91.
9. Екатеринославская губерния. Памятная книжка и адрес-календарь 1903 года. – Вып. 3, отд.1. – Екатеринослав, 1903. – С.82, 222.
10. Список населенных мест Верхнеднепровского уезда. – Екатеринослав, 1902. – С.8.
11. Звезда (м. Катеринослав). – 1926. – 11 травня; Пролетарська правда (м. Київ). – 1926. – 14 травня.
12. Воспоминания декабриста Александра Семеновича Гангеблова. – С.19.
13. Комарницький М. Доки було сили... // Література на Україна. – 1984. – 12 березня. - № 12.
14. Новополин Г. Забытая могила // Пути революции (г. Харьков). – 1926. – № 2-3 (5-6). – С. 190.
15. 3 листа старожила с Богодарівки (Першотравневого) Федора Яковича Єременка до Л.О.Розсохи від 26.10.1984 р. – Архів авторки.

ГАРСЕВАНІШВІЛІ.

1. Пайчадзе Г.Г. К истории русско-грузинских взаимоотношений (1 четверть XVIII в.). – Тбилиси: Сабчота Сакарт-вело, 1960 (груз. мовою). – С.2, 17.
2. Литературная Грузия. – 1982. - № 1. – С. 191, 194.
3. Энциклопедический словарь. Издатели Ф.А.Брок-гауз, И.А.Ефрон. – Т. VIII-а. – СПб., 1893. – С. 553.
4. ЦДІАУК. – Ф. 127. – Оп. 1020. – Спр. 505. – Арк. 1.
5. Там само. – Ф. 104. – Оп.2. – Спр.1. – Арк. 51 – 42.
6. Екатеринославский юбилейный листок. – 1887. – 16 апреля.
7. Макаревский Ф. Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской епархии. – Вып.1. – Екатеринослав, 1880. – С.515.
8. Скальковский А. Хронологическое обозрение Новороссийского края. – Ч.1. – Одесса, 1836. – С.140.
9. Первое столетие г. Екатеринослава (1787 – 1887). Составил М.М.Владимиров. – Екатеринослав: Тип. Я.М.Чаусского, 1887. – С. 13.
10. Придворный месяцеслов на лето от рождения Христова 1789. – СПб., 1789. – С. 125 – 126.
11. Списки губернских предводителей дворянства Российской империи. (1785 – 1895). Сост. Гр. Милорадовичем. – Чернигов, 1895. – С.9.
12. Памятная книжка Екатеринославской губернии за 1864 год. – Екатеринослав, 1864. – С. 37.
13. Масанов И.Ф. Словарь псевдонимов русских писателей, ученых и общественных деятелей. – Т.IV. – М., 1960. – С. 126.
14. Про це детальніше див.: Каландадзе Ц.П. Участие грузин в культурной и общественной жизни России в 1-й половине XIX века. – Тбилиси: Мецниереба, 1984. – С. 124 – 125.
15. Екатеринославская губерния. Памятная книжка и адрес-календарь 1903 года. – Вып.3, отд. 1. – Екатеринослав, 1903. – С. 132.
16. Герсеванов М.Н. Воспоминания о моем детстве. – Харьков, 1914. – С. 81, 87.

17. Весь Екатеринослав. – Екатеринослав, 1905. – С. 209.
18. Альманах современных русских государственных деятелей. – СПб., 1897. – С.903 – 904.
19. Горгидзе М.Ф. Грузины в Петербурге. – Тбилиси: Мерани, 1976. – С. 189 – 192.
20. Памятная книжка Полтавской губернии на 1910 год. – Полтава, 1910. – С.94.
21. Герсеванов М.Н. Воспоминания о моем детстве. – С. VIII – IX.

ЕГНАТАШВИЛІ.

1. Кубанейшвили С. Давид Гурамишвили в Грузинском гусарском полку. – С.284.
2. ЦДІАУК. – Ф.64. – Оп. 1. – Спр. 429. – Арк. 105 зв.
3. Там само. – Ф.269. – Оп. 1. – Спр. 4243. – Арк. 1 – 5.
4. Там само. – Ф.2164. – Оп. 1. – Спр. 50. – Арк. 41, 43.
5. Там само. – Ф. 1843. – 1. – Спр. 4. – Арк. 7.
6. Там само. – Спр. 19. – Арк. 24 зв. – 25.
7. Там само. – Спр. 12. – Арк. 35 – 36 зв.
8. Там само. – Спр. 20. – Арк. 31.
9. Там само. – Ф. 2164. – Оп. 1. – Спр. 50. – Арк. 21.
10. Там само. – Ф. 105. – Оп. 2. – Спр. 9. – Арк. 61 зв.; Герсеванов М. Воспоминания о моем детстве. – Харьков, 1914. – С. IX.
11. Чаговец В.Н. О Гоголе и его предках. – К., 1902. – С. 45.
12. ДАПО. – Ф. 1011. – Оп. 1. – Спр. 141. – Арк. 48, 89, 63 зв.

ЕРІСТАВІ.

1. Пайчадзе Г.Г. Русско-грузинские политические отношения в первой половине XVIII века. – Тбилиси, 1970. – С. 75.
2. Тарсаидзе Н.Г. Исторические этюды. – Тбилиси: Изд-во Тбилисского университета, 1972. – С.99.
3. У деяких дослідницьких роботах хибно вказана назва села – Ризи; слід – Риги.

4. ЦДІАУК. – Ф. 1632. – Оп.1. – Спр. 76. – Арк.12.
5. Придворный месяцослов на лето от рождения Христова 1789. – СПб., 1889. – С. 82.
6. Месяцослов с росписью чиновных особ или общий штат Российской империи на лето от рождества Христова 1812. – СПб., 1812. – С.398.
7. ЦДІАУК. – Ф.209. – Оп.2. – Спр. 524. – Арк. 1-а.
8. Мазанов П. Полтавский институт благородных девиц. 1818 – 1898. – Полтава, 1899. – С.36.
9. Павловский И.Ф. Родословная рода Поповых // Труды Полтавской Ученой архивной комиссии. – Вып. 7. – Полтава, 1910. – С. 157.
10. 3 листа слідопитів-краєзнавців Широківської школи до Л.О.Розсохи від 29.10.1984 р. – Архів авторки.
11. Род Малама: Родословная роспись. Семейный архив. Родословное дерево. – Составил Владимир Владимирович Малама. – Екатеринослав: Тип. К.А.Андрущенко, 1912. – С. 53.
12. Горгидзе М. Ф. Грузины в Петербурге: Страницы летописи культурных связей. – Тбилиси: Мерани, 1976. – С. 336 – 339.
13. Милорадович Г.А. Родословная книга Черниговского дворянства. – СПб., 1901. – Т.1. – Ч.2. – С.196.
14. Баканідзе О.А. Грузинсько-українські літературно-мистецькі взаємини. – К.: Дніпро, 1984. – С.23.
15. Адрес-календарь и справочная книжка Полтавской губернии на 1900 год. Составлен Д.А.Иваненко. – Полтава, 1900. – С.16; Павловский И.Ф. К истории Полтавского дворянства. – Вып.1. – Полтава, 1906. – Приложения.
16. Державний архів Полтавської області. – Ф. 379. – Оп.1. – Спр. 2. – Арк. 771.
17. Панас Мирний. Зібрання творів у семи томах. – Т.7. – К.: Наукова думка, 1977. – С. 47 – 48.
18. Полтавские губернские ведомости. – 1850 - № 6. – Часть неофициальная. – С.54.
19. Кирилюк Є.П., Шабліовський Є.С., Шубравський В.Є. Т.Г.Шевченко: Біографія. – К.: Наукова думка, 1964. – С. 550.
20. Список населенных мест Верхнеднепровского уез-

да. – Екатеринослав, 1902. – С.4.

21. Список населенных мест Полтавской губернии. – Полтава, 1913. – С.36.

22. Списки населенных мест Российской империи. – XXXIII. – Полтавская губерния. – СПб., 1862. – С. 116.

ЄНУКІДЗЕ.

1. ЦДІАУК. – Ф.952. – Оп.1. – Спр.1. – Арк. 1, 4 зв., 6, 9 та ін.

2. Там само. – Ф.1843. – Оп.1. – Спр.20. – Арк. 40, 44 зв.

3. Там само. – Ф. 990. – Оп.1. – Спр.1766. – Арк. 19 зв.; Ф. 127. – Оп.1014. – Спр. 124. – Арк. 14 зв.

4. Полтавские губернские ведомости. – 1852. - № 35. – Отд.2. – С.383.

5. ДАПО. – Ф.379. – Оп.3. – Спр.2. – Арк. 227.

МАНВЕЛІШВІЛІ.

1. ЦДІАУК. – Ф. 1632. – Оп. 1. – Спр. 293. – Арк. 1 – 2; Плохинский М. Иноземцы в старой Малороссии. Ч. 1. Греки, цыгане, грузины. – М., 1905. – С. 222.

2. Екатеринославский юбилейный листок. – 1887. – 16 апреля.

3. Воспоминания декабриста Александра Семеновича Гангемблова. – М., 1888. – С.47, 226 – 229.

4. Горгидзе М. Ф. Грузины в Петербурге. – Тбилиси: Мерани, 1976. – С. 322.

5. Модзалевский В.А. Малороссийский родословник. – Т.3. – Киев, 1912. – С. 533.

6. Тарсаидзе Н.Г. Сведения о грузинах в России во второй половине XVIII века. – Тбилиси: Изд-во Тбилисского госуниверситета, 1964. – Приложения. – С.123, 127.

7. Киевская старина. – 1888. – Т.XXIII, октябрь. – Документы. – С. 27.

8. Летопись Екатеринославской Ученой Архивной Комиссии. – Вып. 8. – Екатеринослав: Типография губернского зем-

ства, 1912. – С. 242.

9. ДАПО. – Ф. 379. – Оп.3. – Спр.2. – Арк. 457.

10. Екатеринославская губерния. Памятная книжка и адрес-календарь на 1901 г. – Вып.1. – Отд.3. – Екатеринослав, 1900. – С. 8.

11. Приднепровье: Календарь-ежегодник. – Екатеринослав, 1913. – С. 376; Екатеринославский адрес-календарь. – Екатеринослав: Издание губернской типографии, 1915. – С. 353.

12. Памятная книжка Полтавской губернии на 1910 г. – Полтава, 1910. – С. 185.

13. М.Ю.Лермонтов в воспоминаниях современников: Сборник. – М., 1972. – С. 143 – 146, 446 – 447.

14. Весь Петербург на 1894 год: Адресная и справочная книга. – СПб., 1894. – С. 145.

15. Историко-статистическое описание Черниговской епархии. – Кн.6. – Чернигов, 1874. – С. 496.

МУСХЕЛШВИЛІ.

1. Пайчадзе Г. К истории русско-грузинских взаимоотношений (I четверть XVIII в.). – Тбилиси: Сабчота Сакартвело, 1960. – С. 226 (груз мовою).

2. Кубанейшвили С. Давид Гурамишвили в Грузинском гусарском полку. – Тбилиси, 1955. – С. 216.

3. ЦДІАУК. – Ф.269. – Оп.1. – Спр.15. – Арк. 3 зв.

4. Дорошенки. Родословная роспись, составленная Петром Яковлевичем Дорошенком, дополненная Вадимом Львовичем Модзалевским. – Окремий відбиток із VII тому видання: Стороженки. Фамильный архив. – К., 1908. – С.7.

5. Дніпропетровський історичний музей ім. Д.І.Яворницького. – Інв. № КП-38058 / Арх-69.

6. Тарсаидзе Н.Г. Сведения о грузинах в России во второй половине XVIII века. – Тбилиси, 1983. – Приложения. – С. 132.

7. Стороженки. Фамильный архив. – Т.3. – К., 1907. – С. 600.

8. ДАПО. – Ф. 593. – Оп.1. – Спр.111. Фонд нині відсутній, відомості подаємо за описом фонду, що зберігся.

РАТИШВІЛІ.

1. ПСЗ. – Т. X. № 7560. – СПб, 1830. – С.458.
2. Пайчадзе Г.Г. К истории русско-грузинских взаимоотношений (1 четверть XVIII века). – Тбилиси, 1960. – С.208.
3. Дані з листів нащадка роду Ратішвілі Л.О.Ратієва (м. Софія) до Л.О.Розсохи. – Архів авторки.
4. ЦДІАУК. – Ф.193. – Оп. 1. – Спр. 85. – Арк. 1 зв. – 2.
5. Там само. – Ф. 55. – Оп. 2. – Спр. 210. – Арк. 3.
6. Там само. – Ф. 1632. – Оп. 1. – Спр. 411. – Арк. 102.
7. ДАПО. – Ф. 858. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 27 зв.
8. ЦДІАУК. – Ф. 193. – Оп. 1. – Спр. 2038. – Арк. 18.
9. Отчет Миргородской уездной земской управы. – Полтава, 1870. – С. 11.
10. ЦДІАУК. – Ф. 104. – Оп. 2. – Спр. 2. – Арк. 140 зв. – 141 зв.
11. Там само. – Ф. 64. – Оп. 1. – Спр. 429. – Арк. 106.
12. Там само. – Ф. 1843. – Оп. 1. – Спр. 20. – Арк. 7.
13. Там само. – Ф.990. – Оп. 1. – Спр. 1475. – Арк. 12.
14. Там само. – Арк. 17 зв.
15. Дані миргородця Олексія Федотовича Вовка, 1920 року народження.
16. ЦДІАУК. – Ф. 127. – Оп. 1014. – Спр. 124. – Арк. 21.
17. ЦДІАУК. – Ф. 990. – Оп. 1. – Спр. 1745. – Арк. 26; Спр. 1766. – Арк. 22 зв.
18. ДАПО. – Ф. 858. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 20 зв.
19. НБУВ НАНУ. ІР. – Збірка О.М.Лазаревського. – I, 57483, Лаз. 436. – Арк. 91 – 92.
20. ЦДІАУК. – Ф. 1843. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 8.
21. Там само; Тарсаидзе Н.Г. Сведения о грузинах в России... – Тбилиси, 1983. – Приложения. – С. 121, 123, 128.
22. Список дворян, внесенных в дворянскую родословную книгу Полтавской губернии. – Полтава, 1898. – С. 585.
23. Сборник Русского исторического общества. – Т. 10. – СПб, 1872. – С. 325.
24. ЦДІАУК. – Ф. 1843. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 11 – 12;

Спр. 19. – Арк. 11 – 11 зв; Спр. 22. – Арк. 22 зв.

25. Бутков П.Г. Материалы для новой истории Кавказа, с 1722 по 1803 год. – Часть 2. – СПб, 1869. – С. 200 – 202, 209 – 210.

26. ЦДІАУК. – Ф. 209. – Оп. 2. – Спр. 1463. – Арк. 1– 7.

27. Из листа А.О.Ратієва до А.О.Розсохи від 22.10.1985 р. – Архів авторки.

28. Ратишвили Г. Малая повесть о России. – Ч. 2. // Литературная Грузия. – 1987. – № 3. – С. 117.

29. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. – Т. 2. – К, 1910. – С. 622.

30. Тарсаидзе Н.Г. Сведения о грузинах... – С. 54.

31. Полтавские губернские ведомости. – 1852. – № 8. – С. 30.

32. Из листа А.О.Ратієва до А.О.Розсохи від 22.10.1985 р. – Архів авторки; ДАПО. – Ф. 379. – Оп. 3. – Спр. 2. – Арк. 596.

33. Павловский И.Ф. К истории полтавского дворянства. – Т. 2. – Полтава, 1907. – С. 25.

34. Рудинська Євгенія. Листи Василя Горленка до Панааса Мирного (1883 – 1905). – К, 1928. – С. 18 – 19.

35. Каталог книг и журналов, находящихся в Миргородской Общественной Библиотеке. – Издание 3-е. – Лубны, 1908. – С. 22.

36. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. Т. 1. – К, 1908. – С. 94; Т. 2. – С. 665.

ТУРКИСТАНІШВІЛІ.

1. Придворный месяцеслов на лето от рождения Христова 1789. – СПб., 1889. – С. 104.

2. Барамидзе А. “Заветы превратились в дело” // Литературная Грузия. – 1983. – № 5. – С. 213 – 216.

3. ЦДІАУК. – Ф. 59. – Оп. 1. – Спр. 2045. – Арк. 4.

4. Мачарадзе В.Г. Материалы по истории русско-грузинских отношений второй половины XVIII века. – Ч. 2. – Тбилиси: Изд-во Тбилисского госуниверситета, 1968. – С. 518 – 519, 540, 546.

5. Гайдамацький рух на Україні в XVIII ст.: Збірник

документів. – К.: Наукова думка, 1970. – С. 534 – 536, 545 – 546.

6. Полтавська область. Адміністративно-територіальний поділ: Довідник. – Полтава, 1968. – С. 128.

7. ЦДІАУК. – Ф. 269. – Оп.1. – Спр. 2548. – Арк. 1 – 59.

8. Там само. – Ф.59. – Оп. 1. – Спр. 2045. – Арк. 1 – 6.

9. Гайдамацький рух на Україні в XVIII ст. – С. 534, 536.

10. ЦДІАУК. – Ф. 59. – Оп.1. – Спр. 2460. – Арк. 89.

11. 200 років Кобеляцькому повіту. 1803 – 2003. – Полтава, 2003. – С.80.

12. ДАПО. – Ф. 858. – Оп.1. – Спр.1. – Арк. 32 зв.

ЦЕРТЕЛІ.

1. [Мякотин В.] Прикрепление крестьянства Левобережной Украины в XVIII столетии // Окремий відбиток із журналу “Русское богатство”. – № 2 – 4. – Отд. 1. – Комплект № 7. – Ч. 2. – С. 220.

2. Селянський рух на Україні. Середина XVIII – 1 чверть XIX ст.: Збірник документів і матеріалів. – К.: Наукова думка. – 1978. – С. 56.

3. Бухе А. Князья Цертелевы: Историко-генеалогические материалы. – М, 1913. – С. 31 – 32.

4. Службова і літературознавча діяльність М.Цертелева ґрунтовно розглянута у працях: Гвинчидзе О.М. Николай Андреевич Цертелев. – Тбилиси, 1980; Каландадзе Ц.П. Участие грузин в культурной и общественной жизни России в 1-й половине XIX века. – Тбилиси, 1984. – С. 153 – 165.

5. Грушевська К. Українські народні думи. Т.1. – К., 1927; Кирдан Б.П. Собиратели народной поэзии: Из истории украинской фольклористики XIX в. – М: Наука, 1974. – С. 25 – 27.

6. Гвінчідзе О., Дорошенко М. Перший видавець і дослідник українських народних дум М.А.Цертелєв // Райдужними мостами: Збірник. – К, 1968.

7. Бухе А.А. Князья Цертелевы. – С. 14.

8. Цертелєв Н.А. Опыт собрания старинных малороссийских песней. – СПб, 1819. – С.2 – 3.

9. Козлов В.П. Колумбы российских древностей. – М.:

Наука, 1985. – С.119.

10. Цертелев Н.А. Опыт собрания старинных малороссийских песней. – С.1 – 3.

11. Цертелев Н.А. О народных стихотворениях // Вестник Европы. – 1827. – Июнь. – № 12. – С. 274.

12. ДАПО. – Ф. 379. – Оп. 3. – Спр. 2. – Арк. 736.

ЦІЦІШВІЛІ.

1. Тарсаидзе Н.Г. Материалы по истории поселения грузин в России. – Тбилиси, 1969. – С. 42.

2. Леонідзе Г. Примітки до видання: Давид Гурамишвили. Давитіани. – Тбилиси: Заря Востока, 1954. – С. 211.

3. Давид Гурамишвілі. Давитіані. Переклад з грузинської М.Бажана. – Київ: Державне видавництво художньої літератури, 1950. – С. 145.

4. Токмаков И.Ф. Историческое, статистическое и археологическое описание села Всехсвятского. – М, 1898. – С. 25.

5. ЦДАУК. – Ф. 1632. – Оп. 1. – Спр. 186. – Арк. 37.

6. Роспись чиновных особ в государстве при начале сего 1773 года. – [СПб, 1773]. – С. 86.

7. Махатадзе Н.Г. Очаг грузинской культуры в Петербурге (18 век – первая половина 19 века). – Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора филологических наук. – Тбилиси: Издательство Тбилисского университета, 1970. – С. 11.

8. Горгидзе М. Грузины в Петербурге. – Тбилиси, 1976. – С. 87 – 90.

9. Смирнова-Россет А.О. Автобиография. – М, 1931. – С. 27 – 29.

10. Там само. – С. 27.

11. Яворницький Д. До історії Степової України. – Дніпропетровське, 1929. – С. 124, 157.

12. Записки декабриста Н.И.Лорера. – М: Госсocцэкгиз, 1931. – С. 357.

13. Воспоминания С.В.Скалон (урожденной Капнист) / Исторический Вестник. – Т. XLIV. – С. 352.

14. Смирнова-Россет А.О. Автобиография. – С. 49 – 72.
15. Гоголь в воспоминаниях современников. – М.: Гослитиздат, 1952. – С. 666.
16. ДАПО. – Ф. 222. – Оп.1. – Спр. 1566, 1638, 1720, 1722 та ін.
17. Там само. – Спр. 1718.
18. Там само. – Спр. 1679, 1695, 1696, 1699, 1708, 1768 – 1770, 1781, 1801, 1819.
19. Милорадович Г.А. Родословная книга Черниговского дворянства. – Т. 1, Ч. 2. – СПб, 1901. – С. 228.

РОЗДІЛ IV. ВІД АБАШІДЗЕ ДО ШЕНГЕЛІДЗЕ.

1. Милорадович Г.А. Родословная книга Черниговского дворянства. – Т.2. – Ч.5. – СПб., 1901. – С. 3-4.
2. Губернские и уездные учреждения Черниговской губернии. Памятная книжка на 1878 год. – Чернигов, 1878. – С. 143.
3. Отчет “Благотворительного общества издания общепользных дешевых книг” за 1906 год. – СПб., 1907. – С. 47.
4. Бутков П.Г. Материалы для новой истории Кавказа, с 1722 по 1803 год. – Ч.2. – СПб., 1869. – С.126.
5. ЦДІАУК. – Ф.55. – Оп.2. – Спр. 216. – Арк. 1 – 20 зв.
6. Там само. – Ф.269. – Оп.1. – Спр. 15. – Арк. 3.
7. Андрионикашвили Б. Трактат еще не был подписан // Дружба народов. – 1983. - № 9. – С. 208.
8. Соловьев С.М. История России с древнейших времен. – Кн. XII. – М.: Мысль, 1964. – С. 201.
9. Роспись чиновных особ в государстве при начале сего 1773 года. – С.86.
10. ЦДІАУК. – Ф.94. – Оп. 2. – Спр. 127. – Арк. 10 – 10 зв.
11. Плохинский М. Иноземцы в старой Малороссии. –

- Ч.1. Греки, цыгане, грузины. – М., 1905. – С.222.
12. ДАПО. – Ф.801. – Оп.1. – Спр.18. – Арк. 2.
 13. Там само. – Спр. 231. – Арк.2.
 14. Селянський рух на Україні. Середина XVIII – 1 чверть XIX ст.: Збірник документів. – К.: Наукова думка, 1987. – С. 417.
 15. ЦДІАУК. – Ф.193. – Оп.7. – Спр. 15. – Арк. 7.
 16. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. – Т.3. – С.375; Т.4. – С. 420.
 17. ЦДІАУК. – Ф. 1632. – Оп.1. – Спр.76. – Арк.12.
 18. НБУВ НАНУ. ІР. – Ф.VIII. – Спр. 597 (123). – Арк. 1 – 2.
 19. Лазаревский А. Описание старой Малороссии. – Т. 3. Полк Прилуцький. – К., 1902. – С.333.
 20. Наказы малороссийским депутатам 1767 года и Акты о выборах депутатов в Комиссию сочинения уложения. – Издание “Киевской старины”. – К., 1889. – С. 229 – 230.
 21. ЦДІАУК. – Ф. 1632. – Оп. 1. – Спр. 411. – Арк. 103.
 22. ДАПО. – Ф. 858. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 20 зв.
 23. ЦДІАУК. – Ф. 990. – Оп. 1. – Спр. 1745. – Арк. 34.
 24. Там само. – Ф. 1843. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 8 зв.
 25. Там само. – Ф. 1632. – Оп. 1. – Спр. 411. – Арк. 105.
 26. Блиев М. Осетинское посольство в Петербурге. – Орджоникидзе, 1961. – С. 13, 24.
 27. Глинка В.М., Помарнацкий А.В. Военная галерея Зимнего дворца. – Издание 2-е. – Ленинград: Аврора, 1974. – С. 193.
 28. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. – Т. 4. – С. 112.
 29. Татишвили В.И. Грузины в Москве. – Тбилиси: За-ря Востока, 1959. – С. 121.
 30. Астряб М.Г. Старая Полтавщина и столетняя тяж-ба Марковичей с Свечками и Пасютами (1720 – 1827) // Труды ПУАК. – Вып. 8. – Полтава, 1912. – С. 118.
 31. Дневные записки малороссийского подскарбия ге-нерального Якова Марковича. – Ч. 2. – М., 1859. – С. 305.
 32. Астряб М.Г. Вказана праця. – С. 168.

33. Абрамишвили А.З. Из истории грузинского книгопечатания за пределами Грузии // Книга: Исследования и материалы. – М: Изд-во Всесоюзной книжной палаты, 1960. – С. 251 – 299.
34. ЦДІАУК. – Ф. 64. – Оп. 1. – Спр. 108-а. – Арк. 5 – 5 зв., 30 – 30 зв.
35. Кителин П. Полтавское дворянское ополчение 1812 – 1814 гг. // КС. – 1904, июль – август. – С. 11.
36. Киевская старина. – 1891. – Кн. IV. – С. 103.
37. Такайшвили Е. Описание рукописей “Общества распространения грамотности среди грузинского населения”. – Т. 2., Вып. 3. – Тифлис, 1908. – С. 475.
38. Масанов И.Ф. Словарь псевдонимов русских писателей, ученых и общественных деятелей. – Т. IV. – М., 1960. – С. 212.
39. Павловский И.Ф. К истории Полтавского дворянства. (1802 – 1902). Очерки по архивным данным. – Т. 1 – 2. – Полтава, 1907. – С. 48 – 50.
40. Постановления Миргородского XX-го очередного уездного земского собрания. – Полтава, 1884. – С. 70.
41. Адрес-календарь Полтавской губернии на 1880 год. – Полтава: Издание губернского статистического комитета, 1880. – С. 624, 626.
42. ЦДІАУК. – Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 293. – Арк. 3 зв.
43. Макаревский Ф. Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской епархии. – Выпуск 1. – Екатеринослав: Тип. Я.М.Чаусского, 1880. – С. 379.
44. Полтавские губернские ведомости. – 1854. – № 13. – Отд. 2. – С. 113.
45. ДАПО. – Ф. 593. – Оп. 1. – Спр. 70. (Фонд спалений, дані подаються за описом).
46. ДАПО. – Ф. 379. – Оп. 3. – Спр. 2. – Арк. 307, 332.
47. Памятная книжка Полтавской губернии на 1914 год. – Полтава, 1914. – С. 34.
48. Мазанов П.И. Полтавский институт благородных девиц, 1818 – 1898. – С. 37.
49. Записки декабриста Н.И.Лорера. – М.: Госсозэк-

- гиз, 1931. – Приложения. – С. 290.
50. Там само. – С. 313.
51. ЦДІАУК. – Ф. 1632. – Оп. 1. – Спр. 411. – Арк. 36 – 36 зв.
52. ДАПО. – Ф. 1011. – Оп. 1. – Спр. 160. – Арк. 105.
53. Миргородський краєзнавчий музей. – Основний фонд. – № 8766 / Д – 1672. – Арк. 2.
54. ДАПО. – Ф. 1011. – Оп. 1. – Спр. 160. – Арк. 21 зв., 39 зв.
55. Адрес-календарь Полтавской губернии на 1880 год. – Полтава, 1880. – С. 524.
56. Розсоха Л. Гоголівські Яреськи: нові матеріали до історії родини Гоголів-Яновських та її оточення // Сторінки історії Миргородщини: Збірник наукових праць. – Випуск 2. – Полтава: Рік, 2001. – С. 4 – 38.
57. ЦДІАУК. – Ф. 104. – Оп. 2. – Спр. 2. – Арк. 109 зв. – 110.
58. ДАПО. – Ф. 1011. – Оп. 1. – Спр. 159. – Арк. 33.
59. Письма Н.В.Гоголя. Редакция В.И.Щенрока. В четырех томах. – Т. 1. – СПб.: Издание А.Ф.Маркса, 1902. – С. 101.
60. Тарсаидзе Н.Г. Исторические этюды. – Тбилиси: Изд-во Тбилисского государственного университета, 1972. – С. 70.
61. Цагарели А. Сведения о памятниках грузинской письменности. – Т. 1. – Вып. 3. – СПб., 1894. – С. 222.
62. Абрамишвили А.З. Из истории грузинского книгопечатания за пределами Грузии // Книга: Исследования и материалы. – М.: Изд-во Всесоюзной книжной палаты, 1960. – С. 251 – 299.
63. ЦДІАУК. – Ф. 55. – Оп. 2. – Спр. 210. – Арк. 4.
64. Там само. – Ф. 54. – Оп. 1. – Спр. 406. – Арк. 29.
65. Там само. – Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 15. – Арк. 3 зв.
66. Придворный месяцеслов на лето от Рождества Христова 1789. – С. 71.
67. ЦДІАУК. – Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 1941. – Арк. 268.
68. Ратишвили Габриэл. Малая повесть о России. – Ч. 2. // Литературная Грузия. – 1987. – № 3. – С. 96, 132.

69. Гогітідзе М. Грузинський генералітет (1699 – 1921) // Хроніка – 2000. – Випуск 44. – Київ, 2001. – С. 260 – 261.
70. ЦДІАУК. – Ф. 1632. – Оп. 1. – Спр. 411. – Арк. 105.
71. Габаев Г. Роспись русским полкам 1812 года. – К., 1912. – С. 208; Антелава И.Г. Грузины в Отечественной войне 1812 года. – Тбилиси: Мерани, 1983. – С. 11, 77 – 79.
72. Каландадзе Ц.П. Участие грузин в культурной и общественной жизни России в 1-й половине XIX века. – Тбилиси: Мецниереба, 1984. – С. 110 – 113.
73. Археологическая летопись Южной России. 1899 г. – Т. 1. – Сост. под ред. Н.Ф.Беляшевского. – К., 1899. – С. 3.
74. Яворницький Д. До історії Степової України. – Дніпропетровське, 1929. – С. 98.
75. Данилевский Г.П. Василий Назарьевич Каразин // Сочинения Г.П.Данилевского. – Изд. 5-е. – Т. 6. – СПб., 1887. – С. 397.
76. Весь Екатеринослав. – Екатеринослав, 1912. – С. 148.
77. Макаревский Ф. Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской епархии. – С. 113.
78. Сихарулидзе П. Ценный памятник // Литературная Грузия. – 1982. – № 1. – С. 195.
79. ЦДІАУК. – Ф. 55. – Оп. 2. – Спр. 216. – Арк. 1 – 20 зв.
80. Архів Коша Запорозької Січі. – К., 1994. – С. 116.
81. Голобуцький В. Запорозька Січ в останні часи свого існування. – К.: Вид-во АН УРСР, 1961. – С. 120 – 121.
82. З листа вчительки історії Мечебилівської середньої школи О.І.Нос до Л.О.Розсохи від 13.10.1982 року. – Архів авторки.
83. ЦДІАУК. – Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 1452. – Арк. 2 – 2 зв.
84. Там само. – Спр. 1941. – Арк. 184.
85. ЦДІАУК. – Ф. 54. – Оп. 1. – Спр. 406. – Арк. 29.
86. Там само. – Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 2548. – Арк. 3.
87. Тарсаидзе Н.Г. Сведения о грузинах в России во второй половине XVIII века. – Тбилиси: Изд-во ТГУ, 1983. –

С. 88.

88. Екатеринославская губерния с Таганрогским градоначальством. Список населенных мест по сведениям 1859 года. Издан Центральным статистическим комитетом Министерства внутренних дел. – СПб., 1863. – С. 77.

89. ЦДІАУК. – Ф. 54. – Оп. 1. – Спр. 406. – Арк. 23.

90. Там само. – Арк. 1 – 52.

91. Там само. – Ф. 1843. – Оп. 1. – Спр. 20. – Арк. 6 зв.

92. Там само. – Ф. 209. – Оп. 2. – Спр. 1238. – Арк. 1 – 8.

93. Наказы малороссийским депутатам... – С. 67.

94. ЦДІАУК. – Ф. 1843. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 11 – 12.

95. ДАПО. – Ф. 858. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 20 зв.

96. ЦДІАУК. – Ф. 209. – Оп. 2. – Спр. 1447. – Арк. 4.

97. Полтавские губернские ведомости. – 1853. – № 42.

– С. 425.

98. ДАПО. – Ф. 958. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 82 зв., 85

зв.

99. Миргородський краєзнавчий музей. – Бібліотечний фонд. – Справи Миргородського повітового училища за 1830 рік. – № 2081.

100. Літературно-меморіальний музей Панаса Мирного. – Науковий архів. – Витяг із метричної книги Троїцької церкви м. Миргорода; Розсоха А. Віхи родоvodu Панаса Мирного // Київська старовина. – 1999. – № 4. – С. 163 – 170.

101. Полтавские губернские ведомости. – 1916. – 6 августа. – № 66.

102. Миргородський краєзнавчий музей. – Науковий архів. – Лист Борсука, працівника Полтавського музею П. Мирного до миргородця Семена Семеновича [Бець-Харченка], з Полтави, від 10.10.1961 р.

103. Отчет об агрономической помощи населению Миргородского уезда в 1912 г. – Миргород: Тип. Шик, 1913. – С. 101.

104. Кубанейшвили С.И. Грузинские поэты на Украине в XVIII в.: Автореферат диссертации на соискание уч. степ. канд. филологич. наук. – Тбилиси: Изд-во Тбилисского госуниверситета, 1962. – С. 26 – 27.

105. Иверия. – 1886. – 21 сентября. – № 204. – С. 34.

106. Такайшвили Е. Описание рукописей... – С. 357.
107. Літературні розвідки. – Тбілісі, 1948. – Т. 4. – С. 175
- 219 (Груз. мовою).
108. ЦДІАУК. – Ф. 1295. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 13.
109. Там само. – Ф. 209. – Оп. 2. – Спр. 622. – Арк. 1 – 3.
110. Макаревский Ф. Материалы для историко-статистического описания... – Вып. 1. – С. 421.
111. ЦДІАУК. – Ф. 1843. – Оп. 1. – Спр. 16.
112. Там само. – Ф. 193. – Оп. 7. – Спр. 15. – Арк. 28 зв.
113. Там само. – Ф. 1843. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 1 а –
- 1 а зв.
114. Там само. – Ф. 990. – Оп. 1. – Спр. 1766. – Арк. 19.
115. Там само. – Ф. 102. – Оп. 3. – Спр. 2. – Арк. 113 зв.,
- 208.
116. Там само. – Ф. 105. – Оп. 2. – Спр. 9. – Арк. 505 – 505
- зв.
117. Там само. – Арк. 48 зв. – 49.
118. ДАПО. – Ф. 858. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 34 зв.
119. Придворный месяцослов на лето от Рождества Христова 1826. – Ч. 2. – СПб., 1826. – С. 51; Список кавалерам российских императорских царских орденов всех направлений за 1832 год. – Ч. 3. – СПб., 1833. – С. 562.
120. Пайчадзе Г. К истории грузинской колонии в Москве в XVII – XVIII веках. – Тбилиси: Мерани, 1982. – С. 53.
121. Кубанейшвили С. Давид Гурамишвили в Грузинском гусарском полку. – Тбилиси: Издательство АН Грузинской ССР, 1955. – С. 284.
122. ЦДІАУК. – Ф. 64. – Оп. 1. – Спр. 429. – Арк. 106.
123. Там само. – Ф. 54. – Оп. 3. – Спр. 4239. – Арк. 18.
124. Там само. – Ф. 1295. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 48 зв. –
- 49.
125. Там само. – Ф. 1295. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 13 зв. –
- 14.
126. ДАПО. – Ф. 379. – Оп. 3. – Спр. 2. – Арк. 585.
127. Падалка Л.В. Прошлое Полтавской территории и ее заселение. – Полтава, 1914. – С. 220.
128. Список населенных мест Полтавской губернии. –

Полтава, 1913. – С. 33, 34; Полтавська область: Адміністративно-територіальний поділ. – Харків: Прапор, 1978. – С. 51, 196.

129. Рішення виконкому Полтавської обласної ради № 437 від 16.11.1979 року “Про затвердження переліку нових заповідних об’єктів на території області”. – Додаток № 2.

130. Косарик Д. Братні зорі. – К., 1948. – С. 129.

131. Полтавские епархиальные ведомости. – 1878. – № 2. – Часть офиц. – С. 115.

132. ЦДІАУК. – Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 2913. – Арк. 1 – 4.

133. Мачарадзе В. Материалы по истории русско-грузинских отношений второй половины XVIII века. – Часть 2. Посольство Теймураза II в Россию. – Тбилиси: Издательство ТГУ, 1968. – С. 233, 479.

134. Татишвили В. Грузины в Москве. – Тбилиси, 1950. – С. 118.

135. ЦДІАУК. – Ф. 1632. – Оп. 1. – Спр. 411. – Арк. 105.

136. Там само. – Ф. 54. – Оп. 1. – Спр. 425. – Арк. 29 та ін.

137. Селянський рух на Україні. Середина XVIII – 1 чверть XIX ст.: Збірник документів. – К.: Наукова думка, 1978. – С. 437.

138. ДАПО. – Ф. 858. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 20 зв.

139. Там само. – Ф. 1011. – Оп. 1. – Спр. 160. – Арк. 13.

140. Шевченко Ф.П. Грузины в Войске Запорожском // Из истории украино-грузинских связей: Сборник. – Тбилиси: Мецниереба, 1968. – С. 54.

141. ЦДІАУК. – Ф. 193. – Оп. 2. – Спр. 303. – Арк. 36.

142. Там само. – Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 4251. – Арк. 4.

143. Кубанейшвили С. Давид Гурамишвили в Грузинском гусарском полку. – С. 266.

144. Описи Київського намісництва 70 – 80 років XVIII ст. – К., 1989. – С. 155, 266.

145. ДАПО. – Ф. 1011. – Оп. 1. – Спр. 157. – Арк. 21.

146. ЦДІАУК. – Ф. 1843. – Оп. 1. – Спр. 30. – Арк. 1 – 3.

147. Полтавские губернские ведомости. – 1860. – № 9. – С. LI.

148. Журнал Миргородского уездного чрезвычайного земского собрания 1878 г. – Полтава, 1879. – С. 27.

149. ЦДІАУК. – Ф. 1632. – Оп. 1. – Спр. 411. – Арк. 102

зв.

150. Там само. – Ф. 193. – Оп. 1. – Спр. 98. – Арк. 1.
151. Там само. – Ф. 54. – Оп. 1. – Спр. 1577. – Арк. 4.
152. Там само. – Ф. 990. – Оп. 1. – Спр. 1766. – Арк. 26.
153. Там само. – Ф. 193. – Оп. 1. – Спр. 98. – Арк. 1 – 14.
154. ДАПО. – Ф. 858. – Оп. 1. – пр. 1. – Арк. 20 зв.
155. ЦДІАУК. – Ф. 54. – Оп. 1. – Спр. 1577. – Арк. 4 зв.;
Ф. 1843. – Оп. 1. – Спр. 20. – Арк. 30 зв.; Спр. 46. – Арк. 24, 42 зв.
та ін.

156. Див. про це: Розсоха Л. Віхи родоводу Панаса Мирного // Київська старовина. – 1999. – № 4. – С. 163 – 170.

157. ДАПО. – Ф. 858. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 20 зв., 59

зв.

158. Там само. – Ф. 1011. – Оп. 1. – Спр. 159. – Арк. 59 зв.
159. Горгидзе М.Ф. Грузины в Петербурге: Страницы летописи культурных связей. – Тбилиси: Мерани, 1976. – С. 144 – 145.

160. Записки декабриста Н.И.Лорера. – С. 221.

161. ДАПО. – Ф. 1011. – Оп. 1. – Спр. 174. – Арк. 52 зв.

162. Исторический очерк Петровского Полтавского кадетского корпуса (1840 – 1890). Сост. И.Ф.Павловским. – Полтава, 1890. – С. 56 – 61.

163. ЦДІАУК. – Ф. 54. – Оп. 1. – Спр. 425. – Арк. 29 та ін.

164. Ахвердян Р.С. Из истории русско-грузинских литературных взаимосвязей. – Тбилиси: Сабчота Сакартвело, 1985. – С. 107.

165. Исторический очерк Петровского Полтавского кадетского корпуса. – С. 102.

166. ДАПО. – Ф. 858. – Оп. 1. – Спр. 1. – арк. 20 зв.

167. ЦДІАУК. – Ф. 990. – Оп. 1. – Спр. 1475. – Арк. 139.

168. Там само. – Ф. 54. – Оп. 3. – Спр. 4898. – Арк. 1 – 4.

169. Горгидзе М.Ф. Грузины в Петербурге. – С. 197 – 198.

170. ЦДІАУК. – Ф. 102. – Оп. 3. – Спр. 2. – Арк. 215.

171. Историко-статистическое описание Черниговской епархии. – Кн. 6. – Чернигов, 1874. – С. 496.

172. Губернские и уездные учреждения Черниговской губернии: Памятная книжка на 1878 год. – Чернигов, 1878. –

ГРУЗИНЦІ, ГРУЗИНЕНКИ, ГРУЗИНСЬКІ.

1. Шевченко В.П. Грузины в Войске Запорожском // Из истории украино-грузинских связей: Сборник. – Тбилиси: Мецниереба, 1968. – С. 44 – 49.
2. ЦДІАУК. – Ф. 127. – Оп. 1020. – Спр. 3286. – Арк. 36.
3. Там само. – Ф. 127. – Оп. 1014. – Спр. 72. – Арк. 18 зв; Спр. 73. – Арк. 11 зв.; Ф. 990. – Оп. 1. – Спр. 1639. – Арк. 6, 8 зв. та ін.
4. ДАПО. – Ф. 1011. – Оп. 1. – Спр. 157. – Арк. 21, 46.
5. ЦДІАУК. – Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 1941. – Арк. 120.
6. Материалы по истории Киевской духовной академии // КС. – 1882. – Т. 1, март. – С. 516.
7. Справочная клировая книга по Полтавской епархии на 1912 г. – Полтава, 1912. – С. 140, 155, 238, 257.
8. Пирский Н. Исторический очерк поселений Кобеляцкого уезда. – Кобеляки, 1908. – С. 238.
9. Отчет Миргородской уездной земской управы за 1907 г. – Миргород, 1908. – С. 12.
10. Розсоха А. Следы грузинского поселения XVIII – XIX веков на карте Украины // Литературная Грузия. – 1986. – № 1. – С. 200 – 211.
11. Описание Черниговской губернии. Составлено А.А.Русовым. – Т. 2. – Чернигов, 1899. – С. 214.
12. Описи Київського намісництва 70 – 80 років XVIII ст. – К., 1989. – С. 259.
13. ЦДІАУК. – Ф. 275. – Оп. 1. – Т. 1. – Спр. 906. – Арк. 207.
14. Постановления Миргородской уездной земской управы 1914 г. – Миргород, 1916. – С. 454.
15. Справочная клировая книга по Полтавской епархии на 1912 г. – С. 136.

КНИГА ДРУГА. ШЛЯХАМИ ДАВИДА ГУРАМІШВІЛІ.

1. Маградзе Э. Стенание, или жизнь Давида Гурамишвили. Пер. с груз. А.Беставашвили. – Тбилиси: Мерани, 1980. – С.9.
2. Брокгауз Ф.А., Ефрон И.А. Новый энциклопедический словарь. – Т. XV. – СПб., 1893. – С. 292; Акопашвілі Г. Гурамішвілі // Грузинська радянська енциклопедія. (Груз. мовою). – Т.3. – Тбілісі, 1979. – С.310.
3. Тут і далі цитуємо за виданням: Давид Гурамішвілі. Давитіані. Пер. з груз. М.Бажана. – К.: Державне видавництво художньої літератури, 1950. – С.270.
4. Документи з соціальної історії Грузії. I. Кріпосницькі відносини XV – XVIII ст. За ред. Н.Бердзенішвілі. (Груз. мовою). – Тбілісі: Видавництво АН Грузинської РСР, 1940. – С. 386.
5. Косарик Д. Давид Гурамішвілі: Нарис про життя і творчість. – К.: Державне видавництво художньої літератури, 1950. – С.20.
6. Центральний державний історичний архів України в м. Києві. (Далі – ЦДІАУК). – Ф. 1843. – Оп.1. – Спр. 49. – Арк. 40 зв.
7. Цагарели А. Сведения о памятниках грузинской письменности. – Т.1. – Вып.3. – СПб., 1894. – С. XXIV.
8. Цит. за вид.: Летопись дружбы грузинского и русского народов с древних времен до наших дней: Художественные произведения. Документы. Письма. Мемуары. Статьи. – Изд. 2-е. – Т.1. – Тбилиси: Литература да хеловнеба, 1967. – С. 72.
9. Татишвили В. Грузины в Москве: Исторический очерк. – Тбилиси, 1950.
10. Особовий склад почту Вахтанга VI опублікований

у праці: Пайчадзе Г. До історії російсько-грузинських взаємин (І чверть XVIII ст.). – Тбілісі: Сабчота Сакартвело, 1960. – С.206 – 233. (Груз. мовою).

11. Давид Гурамішвілі. Давитіані. – С.110.

12. Там само. – С. 119.

13. Андроникашвили Б. Трактат еще не был подписан // Дружба народов. – 1983. - № 9. – С. 208.

14. Тарсаидзе Н.Г. Материалы по истории поселения грузин в России. – Тбилиси, 1964.

15. Кубанейшвили С.И. Давид Гурамишвили в Грузинском гусарском полку. Тбилиси: Изд-во АН Грузинской ССР, 1955. – С. 114. (Грузинською і російською мовами).

16. Леонидзе Г. Давид Гурамишвили: Краткий биографический очерк // Давид Гурамишвили. Давитиани: Избранные произведения. Пер. с груз. Н.Заболоцкий. – Тбилиси: Заря Востока, 1954. – С. 212.

17. Полное собрание законов Российской империи. – Т.Х. 1737 – 1739. – № 7595. – [СПб.], 1830. – С.535.

18. Пайчадзе Г. К истории грузинской колонии в Москве в XVII – XVIII веках. – Тбилиси: Мерани, 1982. – С. 71.

19. Пайчадзе Г.Г. Русско-грузинские политические отношения в первой половине XVIII века. – Тбилиси: Сабчота Сакартвело, 1970. – С. 74.

20. Там само. – С. 92.

21. Пайчадзе Г. До історії російсько-грузинських взаємин (І чверть XVIII ст.). – Тбілісі: Сабчота Сакартвело, 1960. – С. 231 (Груз. мовою); Кубанейшвили С. Давид Гурамишвили в Грузинском гусарском полку. – С. 177.

22. Материалы для истории Академии Наук. – Т.3 (1736 – 1738). – СПб., 1886. – С. 412.

23. Абрамишвили А.З. Из истории грузинского книгопечатания за пределами Грузии // Книга: Исследования и материалы. – М., 1960. – С. 251 – 299.

24. Цагарели А. Сведения о памятниках грузинской письменности. – Т.1. – Вып. III. – СПб., 1894. – С. 198 – 199.

25. Хаханов А.С. Очерки по истории грузинской словесности. – Вып. III. – М., 1901. – С. 369 – 371.

26. Блиев М.М. Осетинское посольство в Петербурге 1749 – 1752 гг. – Орджоникидзе: Северо-Осетинское книжное издательство, 1961. – С. 18.

27. Рогава Аполлон. Брат поета // Література да хеловнеба. – 1949. – 12.06. – № 23. (Груз. мовою).

28. Давид Гурамішвілі. Давитіані. – С. 146 – 147.

29. Миргородський літературно-меморіальний музей Давида Гурамішвілі. – Науковий архів. – Лист Еріки Ульріх від 31.10.1983 р.

30. Тут у перекладі українською мовою подаємо за виданням: Чілачава Рауль. Сходження на Зедазені: Літературно-критичний нарис. – К.: Український письменник, 1993. – С.113.

31. Кочлавашвілі А. Технічні винаходи Давида Гурамішвілі // Літературі газеті. – 1953. – 2 жовтня, № 34; 9 жовтня, № 35. (Груз. мовою).

32. ЦДІАУК. – Ф. 193. – Оп. 1. – Спр. 2038. – Арк. 18 зв.

33. Натрошвілі Г. Літературні етюди. – Тбілісі, 1947. – С.24. (Груз. мовою).

34. Леонидзе Г. Давид Гурамишвили: Краткий биографический очерк // Давид Гурамишвили. Давитиани: Избранные произведения. Пер. с груз. Н.Заболоцкий. – Тбилиси: Заря Востока, 1954. – С. V - XXV; Комуністі. (Груз. мовою). – 1940. – 24 серпня. – № 187; Історія грузинської літератури. В 6 томах. (Груз. мовою). – Т.2. – Тбілісі: Сабчота Сакартвело, 1966. – С. 569.

35. Чіковані С., Натрошвілі Г. Дружина поета. (Груз. мовою). // Література да хеловнеба. – 1946. – 16 квітня. - № 18.

36. Кубанейшвили С. Давид Гурамишвили в Грузинском гусарском полку. – С. 152.

37. Российская родословная книга, издаваемая кн. П.Долгоруковым. – Ч. III. – СПб., 1856. – С. 479.

38. Кубанейшвили С. Давид Гурамишвили в Грузинском гусарском полку. – С. 146.

39. Мачарадзе В.Г. Материалы по истории русско-грузинских отношений второй половины XVIII века. – Ч.II. – Тбилиси: Изд-во Тбилисского университета, 1968. – С. 233, 415; Тарсаидзе Н.Г. Сведения о грузинах в России во второй половине

XVIII века. – Тбилиси: Изд-во Тбилисского университета, 1983. – Приложения. – С. 135.

40. Ратишвили Г. Малая повесть о России // Литературная Грузия. – 1986. – № 3. – С. 149 – 150.

41. Горгидзе М. Грузины в Петербурге: Страницы летописи культурных связей. – Тбилиси: Мерани, 1976. – С. 72 – 76.

42. Токмаков И.Ф. Историческое, статистическое и археологическое описание села Всехсвятского. – М., 1898. – С. 24 – 25.

43. Бутков П.Г. Материалы для новой истории Кавказа с 1722 по 1803 гг. – Ч.2. – СПб., 1869. – С.534.

44. Горгидзе М. Грузины в Петербурге. – С. 179 – 180, 199, 251.

45. Масанов И.Ф. Словарь псевдонимов русских писателей, ученых и общественных деятелей. Т.IV. – М., 1960. – С. 26.

46. [Павловский И.Ф.] Исторический очерк Петровского Полтавского кадетского корпуса (1840 – 1890). Сост. И.Ф.Павловский. – Полтава, 1890. – С.54, 56.

47. Грамоты и другие исторические документы XVIII ст., относящиеся к Грузии. Под ред. А.Цагарели. – Т.1. – СПб., 1891. – С.181, 192.

48. ЦДІАУК. – Ф. 1843. – Оп.1. – Спр. 46. – Арк. 24.

49. Там само. – Спр. 20. – Арк. 6 зв.

50. Там само. – Спр. 19. – Арк. 45 – 46.

51. Косарик Д. Він ріднив Україну з Грузією // Косарик Д. Братні зорі: Пушкін, Горький, Гурамішвілі на Україні. – К.: Радянський письменник, 1948. – С. 131.

52. Там само. – С. 132.

53. Косарик Д. Дорогами Гурамішвілі // Райдужними мостами: Українсько-грузинські літературні зв'язки: Збірник. – К.: Дніпро, 1968. – С. 124.

54. ЦДІАУК. – Ф. 990. – Оп.1. – Спр. 1475. – Арк.12.

55. Там само. – Спр. 1745. – Арк. 16 зв.

56. Там само. – Ф. 1336. – Оп.4. – Спр. 681.

57. Там само. – Ф. 990. – Оп.1. – Спр. 1639. – Арк. 1 зв.

58. Косарик Д. Братні зорі. – К., 1948. – С. 137.
59. ЦДІАУК. – Ф. 1843. – Оп.1. – Спр. 46. – Арк. 40 зв. –
42 зв.
60. Там само. – Арк. 23 зв.
61. Там само.
62. Плохинский М.М. Иноземцы в старой Малороссии.
Ч.1. Греки, цыгане, грузины. – М., 1905. – С. 222; Див. також:
ЦДІАУК. – Ф.54. – Оп.1. – Спр. 1682. – Арк.8.
63. ЦДІАУК. – Ф.102. – Оп.3. – Спр. 2. – Арк. 243 зв.
64. Там само. – Ф.127. – Оп.1014. – Спр. 124. – Арк. 18;
Ф.193. – Оп.1. – Спр.85. – Арк.2; Ф. 1843. – Оп. 1. – Спр. 18. –
Арк. 31 зв.
65. Там само. – Ф.1843. – Оп.1. – Спр. 18. – Арк. 15.
66. Там само. – Ф. 260. – Оп.1. – Спр.63. – Арк. 6.
67. Там само. – Ф. 990. – Оп.1. – Спр.1766. – Арк.26.
68. Там само. – Спр. 1639. – Арк. 11; Спр. 1745. – Арк.22.
69. Там само. – Ф. 1843. – Оп.1. – Спр. 20. – Арк. 30 зв.;
Спр. 46. – Арк. 24, 42 зв.
70. Там само. – Спр.9. – Арк.31.
71. ЦДІАУК. – Ф. 105. – Оп.2. – Спр. 9. – Арк. 64.
72. Там само. – Спр.9. – Арк. 60 зв., 65, 65 зв.
73. Там само. – Ф. 18 43. – Оп.1. – Спр. 20. – Арк. 30 зв.
74. Там само. – Ф. 193. – Оп.1. – Спр. 1445. – Арк. 1-2.
75. Косарик Д. Братні зорі. – К., 1948. – С.129.
76. ЦДІАУК. – Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 2913. – Арк. 2 - 2 зв.
77. Там само. – Ф. 105. – Оп. 2. – Спр. 9. – Арк. 186 зв.
78. Там само. – Ф. 192. – Оп. 3. – Спр.2. – Арк. 243 зв.
79. Там само. – Ф. 990. – Оп. 1. – Спр. 1475. – Арк. 10.
80. Там само.
81. Там само. – Спр. 1639. – Арк. 2 зв.
82. ЦДІАУК. – Ф. 990. – Оп. 1. – Спр. 1639. – Арк. 6.
83. Там само. – Арк. 8 зв.
84. Там само. – Ф. 990. – Оп. 1. – Спр. 1766. – Арк. 6.
85. Там само. – Арк. 11 зв.
86. Там само. – Ф. 260. – Оп.1. – Спр.56. – Арк. 11 зв. –
12.
87. Там само. – Арк. 14.

88. Там само. – Ф. 1632. – Оп. 1. – Спр. 411. – Арк. 37 зв., 38, 39, 99 – 100, 102 – 105.
89. Там само. – Арк. 103 зв.
90. Там само. – Ф. 64. – Оп. 1. – Спр. 429. – Арк. 105 зв.
91. Там само. – Арк. 106.
92. ЦДІАУК. – Ф. 193. – Оп. 7. – Спр. 15. – Арк. 26 зв.
93. Там само. – Ф. 1843. – Оп. 1. – Спр. 19. – Арк. 45.
94. Там само.
95. ЦДІАУК. – Ф. 1843. – Оп. 1. – Спр. 20. – Арк. 6 зв.
96. Там само. – Арк. 30.
97. Там само. – Ф. 1843. – Оп. 1. – Спр. 46. – Арк. 40 зв. – 42 зв.
98. Там само. – Арк. 40 зв.
99. ЦДІАУК. – Ф. 193. – Оп. 1. – Спр. 32. – Арк. 3.
100. Там само.
101. Там само. – Ф. 990. – Оп. 1. – Спр. 1766. – Арк. 19.
102. Там само. – Ф. 1843. – Оп. 1. – Спр. 46. – Арк. 40 зв.
103. Тарсаидзе Н.Г. Материалы по истории поселения грузин в России. – Тбилиси, 1964.
104. ЦДІАУК. – Ф. 1843. – Оп. 1. – Спр. 20. – Арк. 19.
105. Там само. – Спр. 18. – Арк. 6, 11, 32 зв., 34 зв., 42 зв., 46.
106. Там само. – Арк. 16.
107. ЦДІАУК. – Ф. 193. – Оп. 1. – Спр. 1035. – Арк. 1 - 14.
108. Там само. – Ф. 1843. – Оп. 1. – Спр. 46. – Арк. 40 зв.
109. Там само. – Ф. 990. – Оп. 1. – Спр. 1766. – Арк. 18 зв.
110. Давид Гурамішвілі. Давитіані. – С. 29.
111. Барамидзе А., Радиани Ш., Жгенти Б. История грузинской литературы. – Тбилиси, 1948. – С. 98.
112. Чиковани С. Давид Гурамишвили // Симон Чиковани. Мысли. Впечатления. Воспоминания. – М.: Советский писатель, 1968. – С. 199 – 215.
113. Андроников И. Я хочу рассказать вам... – М., 1971. – С. 221.
114. Марр Н. К столетию со дня рождения М.И. Броссе // Записки Восточного отделения Императорского русского археологического общества. – Т. 14. – СПб., 1902. – С. 073 – 078.

115. Вахушти Багратиони. История царства Грузинского. – Тбилиси: Мецниереба, 1976. – С. 11 – 12.

116. Цагарели А. Сведения о памятниках грузинской письменности. – Ч.1. – Вып. III. – СПб., 1894. – С. 119, 120.

117. Український переклад вірша подаємо за виданням: Рауль Чілачава. Сходження на Зедазені: Літературно-критичний нарис. – К.: Український письменник, 1993. – С. 112.

118. Цит. за виданням: Описание грузинских рукописей коллекции (S) – бывшего общества распространения грамотности среди грузинского населения. – Т. III. Составили Т. П. Енукидзе, М. Н. Кавтария и др. Под ред. Е. П. Метревели. – Тбилиси: Изд-во АН ГССР (Институт рукописей им. К. Кекелидзе), 1963. – С. 60. (Груз. мовою).

119. Кавтария М. “Давитиани” глазами археографа // Научно-информационный бюллетень Главного Архивного управления Грузинской ССР. – 1981. – № 39 – 40. (Груз. мовою).

120. Такайшвили Е. Описание рукописей “Общества распространения грамотности среди грузинского населения”. – Т. II. – Вып. III. – Издание управления Кавказского учебного округа. – Тифлис, 1908. – С. 481.

121. Є. Такайшвілі називає датою створення копії 1939 рік. – Див.: Е. Такайшвили. Описание рукописей... – Т. II. – Вып. III. – Тифлис, 1908. – С. 475 – 476. О. Цагарелі подає дату 1829 рік. – Див.: А. Цагарели. Сведения о памятниках грузинской письменности. – Ч. I. – Вып. III. – СПб., 1894. – С. 120.

122. Такайшвили Е. Описание рукописей... – Т. II. – Вып. III. – С. 475, 481.

123. Там само. – Т. I. – Вып. I. – Тифлис, 1902. – С. 7.

124. Пайчадзе Г. До історії російсько-грузинських взаємин (I чверть XVIII ст.). – Тбілісі: Сабчота Сакартвело, 1960. – С. 215 (груз. мовою); Кубанейшвили С. Давид Гурамишвили в Грузинском гусарском полку. – С. 161.

125. Каландадзе Ц. П. Участие грузин в культурной и общественной жизни России в 1-й половине XIX века. – Тбилиси: Мецниереба, 1984. – С. 210.

126. Павловский И. Ф. К истории Малороссии во время

генерал-губернаторства кн. Н.Г.Репнина // Труды Полтавской ученой архивной комиссии. – Вып.1. – Полтава, 1905. – С.143.

127. Сихарулидзе П. Ценный памятник // Литературная Грузия. – 1982. - № 1. – С. 194.

128. Абрамишвили А.З. Из истории грузинского книгопечатания за пределами Грузии // Книга: Исследования и материалы. – М.: Изд-во Всесоюзной книжной палаты, 1960. – С. 251 – 299.

129. Ротач П. Роменський бібліофіл // Український запис. – 1995. – Число 1-3. – С. 152.

130. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. – Т.4. – К., 1914. – С.139, 143 – 144.

131. Мезько-Оглоблин О. Люди Старої України та інші праці. Редактор А.Винар. – Острог – Нью-Йорк, 2000. – С. 185 – 189.

132. Микадзе Г. Грузинские писатели и переводная художественная литература второй половины XVIII и первой половины XIX веков: Автореф. диссерт. на соиск. уч. степ. доктора филолог. наук. – Тбилиси, 1974. – С. 21 -22.

133. Барамидзе А. “Заветы превратились в дело” // Литературная Грузия. – 1983. - № 5. – С. 216.

134. Лазаревский А. Описание старой Малороссии. – Т.III. Полк Прилуцкий. – К., 1902. – С.333.

135. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. – Т.1. – К., 1908. – С. 108, 505.

136. Там само. – Т.3. – К., 1912. – С. 190 – 191.

137. Барамідзе О. Про Давида Гурамішвілі // Давид Гурамішвілі. Давитіані. – К.: Держлітвидав, 1950. – С.14; Барамидзе А. Радиани III., Жгенти Б. История грузинской литературы. – Тбилиси: Заря Востока, 1958. – С. 100.

138. Цаишвили С. Давид Гурамишвили // Давид Гурамишвили. Стихотворения и поэмы. – Ленинград: Советский писатель, 1980. – С.23.

139. Косарик Д. Давид Гурамішвілі: Нарис про життя і творчість. – К.: Державне видавництво художньої літератури, 1950. – С.50.

140. Справочная клировая книга по Полтавской епар-

хии на 1912 год. – Полтава, 1912. – С. 170.

141. Баканідзе О.А. Грузинсько-українські літературно-мистецькі взаємини. – К.: Дніпро, 1984. – С.66.

142. Абзіанідзе Г. А.Церетелі про могили Давида Гурамішвілі // Комуністі. – 1949. – 5 травня. (Груз. мовою).

143. Панч П. Два дні в Миргороді // Райдужними мостами: Збірник статей. – К.: Дніпро, 1968. – С. 110 – 113.

144. Гогоберідзе Ш. Давид Гурамішвілі в українській радянській критиці // Радянське літературознавство. – 1980. – № 4. – С. 79.

145. Косарик Д.М. Братні зорі. – К.: Радянський письменник, 1948. – С. 137; Його ж. Давид Гурамішвілі. – К.: Державне вид-во художньої літератури, 1951; Його ж. Співець братнього єднання. – К.: Держлітвидав, 1955; Його ж. Дорогами Гурамішвілі // Райдужними мостами : Зб. – К.: Дніпро, 1968. – С. 114 – 130; Косарик Д. Как я искал могилу Д.Гурамишвили // Косарик Д. Дума над Тясмином. – М.: Советский писатель, 1971. – С. 255 – 272.

146. Акты, собранные Кавказскою Археографическою комиссиею. – Т.1. – Тифлис, 1866. – С. 262; Т.2. – Тифлис, 1868. – С.77.

147. Чихладзе Нино. “Ныне я, к счастью, не одинок...” // Литературная Грузия. – 1986. – № 5. – С.163 –173.

148. Дидубийский пантеон. – Тбилиси: Техника да шрома, 1957. – С. 171.

149. Месхи Ия. Пишу тебе...: Документальная повесть. – Тбилиси, 1980. – С. 179.

150. Р.Н.Николадзе:[Некролог]// Заря Востока. – 1981. – 15 сентября.

151. Боголюбов А.Н. Георгий Николаевич Николадзе. – М.: Наука, 1973.

Додатки.

Документи.

Іменний покажчик.

Географічний
покажчик.

Список скорочень.

Про автора.

ДОКУМЕНТИ.

ВІД УКЛАДАЧКИ

Тексти опублікованих нижче архівних документів подано згідно з правилами сучасної орфографії, крім тих випадків, коли збереження орфографії оригіналу мотивується необхідністю фіксування в документі особливостей мови XVIII століття.

Для полегшення розуміння змісту текстів у деяких випадках зроблено поділ на речення й абзаци, проставлено розділові знаки. Введено великі літери у власних назвах. Надрядкові літери внесено в рядок, розкрито титли. Посторінкові підписи-скріпи, здебільшого, не подаємо. Слова, написані в оригіналі разом, згідно з сучасною орфографією, подаються в написанні окремо.

У зв'язку з тим, що в більшості документів XVIII століття спостерігається змішування староукраїнської й російської мов, орфограма „ять” у публікації передається в два способи:

- 1) через е (що відповідає російському правописові);
- 2) через и (в російськомовних текстах відповідає українському і) – це, здебільшого, у власних іменах і в суто українських словах, українізмах).

З метою відтворення на письмі орфоепічних норм української мови XVIII століття введено відсутній у оригіналах м'який знак (ь) для позначення пом'якшення попереднього приголосного, наприклад, Грицько – замість Грицко.

Кінець кожного аркуша архівного документа позначено двома похилими паралельними рисками (//), після яких у квадратних дужках проставлено номери аркушів.

У квадратних дужках [] також подано: реконструйовані тексти, розкриті скорочення й титли, явні механічні пропуски в оригіналі літер і слів. Квадратними дужками із трьома крапками [...] позначено тексти, які не надаються до прочитання, тобто фізично втрачені й пошкоджені фрагменти оригіналів.

Графічні варіанти специфічних кириличних літер, грець-

кого уставного й староукраїнського письма („зело”, „земля”, „ук”, „омега”, „ять”, „юс малий”, „юс великий”, „ія”, „ксі”, „псі”, „фіта”, „іжиця”) транслітеруються сучасними графічно-правовисними відповідниками.

Спотворені писарями географічні назви та власні імена людей не виправляються, а подаються за оригіналом. За необхідності виправлень така дія укладачки обумовлюється окремо або правильний варіант подається в примітках із астериском.

Документи про поселення грузинів на Україні в 40-х роках XVIII ст.

ДОКУМЕНТ № 1.

РЕЕСТР ДЕРЕВНЯМ В МАЛОЙ РОССИИ ДЛЯ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ФАМИЛИИ ГРУЗИНСКОГО ЦАРЯ [1741]

Царице Русудане по смерть ее

В Черниговском полку

Дворы

В Березылской сотне село Городища	177
В Столенской сотне село Стольное	34
Местечко Мены	126
Село Макошин	77
В сотне Синявской село Синявка	42
В сотне Киселевской село Александровка	14
В сотне Сосницкой:	
Местечко Сосницы	272
Деревня Гапувковка	7
Деревня Якличи	3
Село Конятин	2

Село Купчици	32
В сотне Воынской:	
Село Воынка	14
Село Алшаное	12
Село Хриповка	20
	832

Генерал-лейтенанту царевичу Бакару: по смерть тетки ево, меретинской царевны, ибо после ее наследовать имеет всеми ея деревнями. Сверх того, получает жалованье по рангу своему из артиллерии.

Город сотенной Мглин	121
Села	

Шуморово	5
Усколково	6
Курчици	6
Новое Дроково	10
Овчинец	7
Великая Дуброва	16

// Арк.1

Санники	1
Суражичи	1

Деревни

Валеханы	11
Везловка	4
Нивное	4
Косичи	15
Нетяговка	7
Молотково	27
Местечко Баклан	60

Села

Ковалево	12
Балитин	6

Деревни

Татищево	17
Коростелево	5

Нелжичи	13
Дягово	11
Щотоково	14

Царевичю Егору холостому. К тому может в наследствие
получить оставшия после матери своей деревни.

В Новгородской сотне.

Села

Нефедовка	68
Ачкан	35
Коман	37
Пироговка	43
Рыков	63
Лисконоги	17

Деревни

Юхнов	9
Дробышов	6
Араповичи	3
	281

// Арк.13в.

Семиону царевичю з женою и с детьми в вечное владение.
В Бакланской сотне деревни.

Рудня	1
Плевни	1
Журавлево	4
Шершевичи	13
Вязовка	6
Шняки	19
Бучки	2
Рожны	12
Лапино	3
Пукасино	1
Валки	20
Кожемяки	1
Прирубки	16

В сотенном городе Погаре

Мещан	350
-------	-----

Села

Суворов	13
Бобрак	30
Чаусы	50
Случевка	10
Дареевск	7
Городище	4
Посудичи	37

Деревни

Курово	55
Чубарово	23
Граневка	25
Гарица	6
Сапичи	2
Марковской	9
Муравы	15
Луки	16

В Полтавском полку

Село Мачохи	352
	1103

// Арк.2

Побочным детям Вахуште с женою и з детьми.

В Полтавском полку

Село Ивашки	101
Село Грабиновка	22

Паату холостому.

Село Гужулы	46
Село Тахтаулово	33
Село Павленки	19
	98

Брату побочному Арданасу холостому.

В Полтавском же полку села

Дернувка	24
Сулище	35
Коржи	7
Рудницкое	10

Сезенков	7
Власова	10
	93
Девіце Марии	
Село Ивончинцы	51

В Прилуцком полку	
Царевой племяннице девице царевне Анне Кайхосровне.	
В сотне Сребрянской села	
Харитоновка	98
Никоновка	37
	135

ВСЕГО – 3095

Цареву тетку игуменью Тинатин определить в монастыре, в котором она пожелает, и давать ей из доходов того монастыря в год денег по 100, хлеба ржи 30, ячменя 30, овса 30 четвертей. (ЦДІАУК. – Ф.223. – Оп.1. – Спр.411. – Арк.1 – 2 зв. Оригінал).

ДОКУМЕНТ № 2.

ВЕДОМОСТЬ, СКОЛЬКО В ПОЛКУ ПОЛТАВСКОМ ЯКИХ ИМЯННО СВОБОДНЫХ МЕСТЕЧОК И В КОЛИКОМ ЧИСЛЕ ДВОРОВ И КОИХ ИМЕННО РОЗДАННЫЕ И ЗАТЕМ В ОСТАТКЕ ИМЕЮТСЯ ? ЗНАЧИТ НИЖЕ СЕГО 1742 ГОДУ.

Звания	Число дворов			
	По ревизии, егда роздача грузинам чинилась, состояло	С того числа		За тем Нalич-ные при ратушах
		Грузинам Роздано	Безвестно бежало и умерло	
В местечку Будищах	194	-	-	-
Князям. Егору Мухалову	-	35	-	-
Малолетним Петру и Давиду Туркистановым	-	10	-	-
Ивану Баратову	-	5	-	-
Василию Баратову	-	5	-	-
Семену Еристову	-	5	-	-
Дворянам Титу Каргалетелеву	-	10	-	-

Звания	Число дворов			
	По ревизии, егда роздача грузинам чинилась, состояло	С того числа		За тем Наличные при ратушах
		Грузинам Роздано	Безвестно бежало и умерло	
Онуфрию Каргалетелеву	-	10	-	-
Спиридону Гогибедову	-	10	-	-
Якову Ниниову	-	10	-	-
Макару и Алексею Львовым	-	20	-	-
Ростону Канчалову	-	10	-	-
Бежану Канчалову	-	10	-	-
Теймурасу Канчалову	-	10	-	-
За вышеобъявленную роздачею остальные свободные посполитые крайнищетные, которых ради крайней их бедности и неимущества грузины не приняли себе в подданстве				
Состоят под ведением ратуши и ни в чем владении на лице	-	-	-	31
Да безвестно бежало и умерло	-	-	13	-
ИТОГО	194	150	13	31 // Арк. 167
В местечку Старом Санжарове	196	-	-	-
Князям Евсею Цициеву	-	32	-	-
Иотару Еристову сыну его малолетнему	-	33	-	-
Сыну его Давиду Еристову	-	30	-	-
Василию Радкиеву	-	5	-	-
Афанасию Кфобулову сыну его малолетнему	-	34	-	-
Сыну его Матвею Кфобулову	-	30	-	-
Дворянину Ревазу Еджубову	-	10	-	-
Роману Махилову	-	10	-	-
Николаю Климнову	-	10	-	-
Шию Ангелблову	-	2	-	-
ИТОГО	196	196	-	-
В местечку Новом Санжарове	144	-	-	-
Князям				
Дмитрию Шаликову	-	30	-	-
Слисею Кфобулову	-	30	-	-
Егору Ратиову	-	10	-	-
Николаю Ратиову	-	10	-	-

Звания	Число дворов			
	По ревизии, егда роздача грузинам чинилась, состояло	С того числа		За тем Налич- ные при ратушах
		Грузи- нам Розда- но	Безвестно бежало и умерло	
Дворянам				
Дмитру Ревазову	-	10	-	-
Егору Игнatieву	-	10	-	-
Иотию Павлинову	-	10	-	-
Спиридону Ревазову	-	10	-	-
Егору Павлинову	-	10	-	-
Борису Павлинову	-	10	-	- //Арк. 167 зв.
Вахмистру Шахандарову	-	10	-	-
Шио Ангблеву	-	6	-	-
За вышеобъявленной роздачею остальные свободные посполитые крайнищенские, которых ради крайней их бедности и неимущества грузины не приняли себе в подданство	-	-	-	-
Состоят под ведением ратуши и ни в чьем владении налице	-	-	-	12
Да безвестно бежало и умерло	-	-	9	-
ИТОГО	144	156	9	12
В местечку Биликах	152	-	-	-
Князям				
Кахору Гуриелову	-	30	-	-
Сыну его Стефану Гуриелову	-	5	-	-
Шиошу Джевахову	-	30	-	-
Николаю Манвелеву	-	30	-	-
Сыну его Ивану Манвелеву	-	5	-	-
Дворянам				
Ивану Кахову	-	10	-	-
Егору Кахову	-	10	-	-
Егору Мурзину	-	10	-	-
За вышеобъявленной роздачею остальные свободные посполитые крайнищенские, которых ради крайней их бедности и неимущества грузины не приняли себе в подданство	-	-	-	-

Звания	Число дворов			
	По ревизии, егда роздача грузинам чинилась, состояло	С того числа		За тем Наличные при ратушах
		Грузинам Роздано	Безвестно бежало и умерло	
Состоят под ведением ратуши и ни в чьем владении налице	-	-	-	20
Да безвестно бежало и умерло	-	-	2	-
ИТОГО	152	130	2	20 // Арк. 168
В местечку Кобыляки	151	-	-	-
Князям				
Нодару Баратову	-	30	-	-
Сынам его				
Ростону Баратову	-	30	-	-
Давиду Баратову	-	30	-	-
Ревазу Баратову	-	30	-	-
За вышеобъявленную роздачею остальные свободные посполитые крайнищетные, которых ради крайней их бедности и неимущества грузины не приняли в подданство	-	-	-	-
Состоят под ведением ратуши и ни в чьих владений налице	-	-	-	31
ИТОГО	151	120	-	31
В местечку Соколце	75	-	-	-
Дворянам				
Егору Тарахolidзе	-	10	-	-
Хосию Тхавадзе	-	10	-	-
Павлу Арубанову	-	10	-	-
Залу Сумбееву	-	10	-	-
Герасиму Челееву	-	10	-	-
За вышеобъявленную роздачею остальные свободные посполитые крайнищетные, которых ради крайней их бедности и неимущества грузины не приняли себе в подданство	-	-	-	-
Состоит под ведением ратуши и ни в чьем владении налице	-	-	-	18

Звания	Число дворов			
	По ревизии, егда роздача грузинам чинилась, состояло	С того числа		За тем Налич-ные при ратушах
		Грузи- нам Розда- но	Безвестно бежало и умерло	
Да безвестно бежало и умерло	-	-	4	-
ИТОГО	75	50	4	18 // Арк. 168 зв.
В местечку Кишеньки	82	-	-	-
Князям				
Давиду Гурамову	-	30	-	-
Герасиму Джавахову	-	30	-	-
За вышеобъявленною роздачею остальные свободные посполитые крайненищетные, которых ради крайней их бедности и неимущества грузины не приняли себе в подданство; состоят под ведением ратуши и ни в чьем владении налице	-	-	-	22
ИТОГО	82	60	-	22
В местечку Келеберде	241	-	-	-
Князям				
Прангистану Туркистанову	-	30	-	-
Ростону Саакадзи	-	30	-	-
Зазу Баратову	-	30	-	-
Иотону Еристову	-	30	-	-
Ивану Туркистанову	-	30	-	-
Ивану Цициеву	-	30	-	-
Дворянам				
Тамадзе Табаридзеву и сыну его Борису Табаридзеву	-	20	-	-
Данилу Ахшатурову	-	10	-	-
За вышеписаную роздачею остальные свободные посполитые крайненищетные, которых ради крайней их бедности и неимущества грузины не приняли себе в подданство	-	-	-	
Состоят под ведением ратуши и ни в чьем владении налице	-	-	-	21
Да безвестно бежало и умерло	-	-	10	-
ИТОГО	241	210	10	21
Всех в вышеписанных полку Полтавского местечках	1268	1072	41	155 // Арк. 169

(ЦДІАУК. – Ф. 94. – Оп.1. – Спр. 15. – Арк.167 – 169. Оригінал).

ДОКУМЕНТ № 3.

**ВЕДОМОСТЬ В КОММИССИЮ ЭКОНОМИИ
ОПИСНЫХ ЕЯ ИМПЕРАТОРСКОЕ ВЕЛИЧЕСТВО
МАЛОРОССИЙСКИХ МАЕТНОСТЕЙ ОТ КОММИССИИ
РОЗДАЧИ ГРУЗИНАМ ДВОРОВ: СКОЛЬКО С НАЧАЛА
РОЗДАЧИ ВСЕМ ГРУЗИНСКИМ КНЯЗЯМ И ДВОРЯНАМ В
МАЛОРОССИИ ДВОРОВ ОТВЕДЕНО, И ПО КАКИМ
УКАЗАМ, И В КОТОРЫХ МЕСТАХ И КОМУ И
ПО КОЛИКОМУ ЧИСЛУ ИМЕННО;
СОЧИНЕНА СЕНТЯБРЯ 4 1743 ГОДУ.**

По указам Енеральной Войсковой Канцелярии

Звание местечок

Число дворов

Полку Полтавского

В местечку Старом Санжарове

Князям

Афанасию Кобулову _____ 30

Малолетнему сыну его Василию _____ 5

Матвею Кобулову _____ 30

Евсею Цицееву _____ 30

Иотару Еристову _____ 30

Малолетнему сыну его Алексею _____ 5

Давиду Еристову _____ 30

Дворянам

Николаю Климнову _____ 10

Ревазу Ечубову _____ 10

Роману Махилеву _____ 10

Шиошугану Геблову _____ 4

Итого 194

В местечке Новом Санжарове

Князям

Елисею Кобилову _____ 30

Дмитрию Шаликову	30
Егору Ратиову	10
Николаю Ратиову	10

// [Арк. 35]

Дворянам

Иотию Павлинову	10
Егору Павлинову	10
Борису Павлинову	10
Спиридону Ревазову	10
Егору Игнatieву	10
Дмитрию Ревазову	10
Христофору Шахандареву	10
Шиошу Гангблову	6
Итого	156

В местечку Великих Будищах

Князям

Егорию Мусхалову	30
Малолетнему его сыну	5
Малолетнему Гиви Баратова сыну Ивану	5
Малолетнему Гиви Баратова сыну Василию	5
Малолетним Прангистана Турхистанова сынам	
Петру и Давиду	10
Малолетнему Иотана Еристова сыну Семену	5

Дворянам

Бежану Канчалеvu	10
Теимурасу Канчалеvu	10
Ростому Канчалеvu	10
Анофрею Каргалетову	10
Титу Каргалетову	10
Якову Ниниеву	10
Алексею Левизу	10
Марку Левизу	10
Спиридону Гогыбедову	10
Итого	150

В местечку Беликах

Князям

Койхостру Гурелову	30
Малолетному сыну его Стефану	5
Николаю Манвелову	30
Малолетному сыну его	5
Шиошу Джавахову	30

Дворянам

Егору Кахову	10
Егору Мурзину	10
Итого	130

В местечку Кобеляке

Князям

Иоадару Баратову	30
Ростону Баратову	30
и Ревасу Баратову	30
Давиду Баратову	30
Итого	120

В местечку Соколке

Дворянам

Герасиму Чалееву	10
Павлу Грудакову	10
Залу Зубрееву	10
Егору Даллахвалодзеву	10
Хоссию Тхавадзе	10
Итого	50

В местечку Кышынке

Князям

Гиве Баратаву	30
Сергею Баратаву	30
Итого	60

// [Арк. 36]

В местечку Келеберде

Князям

Ивану Туркистанову	30
--------------------	----

Прангистану Турхистанову	30
Зазу Баратову	30
Иотому Еситову	30
Адаму Цицееву	30
Ростому Самилузе*	30
(*Тобто, Саакадзе. – Л.Р.)	

Дворянам

Данилу Ахщарунову	10
Тамазе Табаридзеву з сином Борисом	20
	Итого 210

Всего в полку Полтавском по указам Енеральной Войсковой канцелярии роздано дворов _____ 1070
// [Арк.36 зв.]

Полку Мыргородского

В местечку Голтве

Князям

Шармадину Сологову	10
Папуне Сологову	20

Дворянам

Матвею Кафорову	10
	Итого 40

В местечке Омельнике

Дворянам

Егору Глузидзеву	10
------------------	----

В местечке Остапье

Дворянам

Егору Генгеблову	10
Герасиму Тулову	10
Гиве Шинаеву	5
Ромен [...] Манлову	5
	Итого 30

В местечку Белоцерковке

Дворянам

Павлу Ичарзееву	10
Иосифу Камалисузеву	10
Папуне Джалееву	10
Афандилу Малейзеву	10
Ревангу Шеметизеву*	10
(*Шенгелидзе. – Л.Р.)	

Итого 50

Оной сотни Белоцерковской в селе Борках

Дворянину

Иессею Джевахову	10
------------------	----

В местечку Богачки

Малолетним князям

Егору Андроникову	5
// [Арк.37]	
Семену Залахархаулидзеу	5

Дворянам

Павлу Курганову	10
Давиду Ларидзеву	10
Зазе Лоладзеву	10
Луарсабу Лоладзеву	10

Итого 50

В местечку Устывыце

Князям

Хоссии Пхеидзе	10
Малолетнему его сыну Алексею	5
Давиду Ратиеву	10
Папуне Сологову	10
Шермадину Солову	10

Дворянам

Хоме Измайлову	5
Гиве Шинаеву	5
Андрею Бебелюреву	10

Итого 65

В местечку Яреськах

Князям

Хоссей Пхеидзе _____ 20

Малолетному его сыну Ивану _____ 5

Залахархаулидзеу _____ 10

Шермадину Сологову _____ 10

Дворянину

Макару Кафорову _____ 10

_____ Итого 55

Сотни Сорочинской в селе Барановки

Дворянам

Павлу Тушманову _____ 10

// [Арк. 37 зв.]

Хтисафару [...]лову _____ 10

Хоссии Шенгелидзеу _____ 10

_____ Итого 30

В местечку Хороле

Князям

Давиду Церетелеву _____ 30

Автандилу Церетелеву _____ 30

Дворянину

Ростому Асламову _____ 10

_____ Итого 70

Оной сотни Хоролской в деревне Бакумовки

Князю

Давиду Ратаеву _____ 20

В городе Миргороде

Князям

Зале Хархаулидзеу _____ 20

Давиду Гурамову _____ 20

Дворянам

Давиду Хоридзеву* _____ 10

(*Чхаридзеву. – Л.Р.)

Папуне Бежанову_____	10
Якову Одешелидзеу_____	10
Миколаю Хачапуридзеу_____	10
Авраму Кобиеву_____	10
Кацуре Инасаридзеу_____	10
_____Итого	100

Оной сотни полковой миргородской в селе Зубовке
Князю

Давиду Гурамову_____ 10

Всего в полку Миргородском по указам Енеральной
Войсковой канцелярии роздано дворов_____ 540
// [Арк.38]

Полку Лубенского

По присланим з Енеральной Войсковой Канцелярии и ис
комиссии економии опысных на Ея Императорское Величество
малороссийских маестностей указам

В местечку Пирятине

Князям

Георгию Джепаридзеу_____	30
Малолетним его сынам_____	10
Павлу Джепаридзеу_____	30
Иосифу Джепаридзеу_____	30

Дворянам

Константину Тушманову_____	10
Петру Розмадзеу_____	10
_____Итого	120

В местечку Чернухах

Князям

Луарсабу Осихмянову_____	28
Отаму Осихмянову_____	20
Малолетним сынам его Ивану и Егору_____	10

Оного местечка Чернух в подварку Ковалях
 Вышеписанному князю Луарсабу Осихмянову в
 дополнение двадцати осми _____ 2

В местечку Лохвице

Князям

Ерасти Чавахову _____ 25

Княгине Тетияне Моуравовой _____ 20

Малолетному сыну еи _____ 5

Дворянину

Егору Устхнелову _____ 10

_____ Итого 60

// [Арк.38 зв.]

Оной сотни Лохвицкой в селе Ригах

Малолетним князям

Ивану Еристову _____ 5

Стефану Еристову _____ 5

_____ Итого 10

Оной же сотни в деревне Венекавах*

(*Венславах. – Л.Р.)

Вышеписанному князю Ерасти Чавахову в дополне-
 ние принятых в местечку Лохвице двадцати пяти _____ 5

В местечку Ромне

Князям и княгиням

Дмитрию Цицианову _____ 30

Давиду Шаликову _____ 30

Марии Папуновой Цициановой _____ 30

Елене Еристовой _____ 30

Тетяне Моуравовой в дополнение принятых в
 местечку Лохвице двадцати _____ 10

Малолетнему Герасиму Орбелиеву _____ 5

На отца его Дмитрия Орбелиева _____ 28

_____ Итого 163

Оной сотни Роменской в селе Ярмолинцях
На оного князя Дмитрия Орбелиева в дополнение
вышеписанных в Ромне принятых _____ 2

В местечку Глынску

Князям

Ефрему Кафкасидзеву _____ 30

Отаму Асихмянову в дополнение принятых им в
местечку Чернухах двадцати дворов _____ 10

Дворянам

Павлу Харебову _____ 10

Годерзию Степанову _____ 10

// [Арк. 39]

Парсадану Зедгинидзеву _____ 10

_____ Итого 70

Всего в полку Лубенском по указам Енеральной
Войсковой Канцелярии и комиссии економии роздано
дворов _____ 490

А во всех вышеписанных полках роздано дворов _____ 2100

Войсковой товарищ Гаврило Веспертинский
Войсковой канцелярист Емилиан Петрашевич
(ЦДІАУК. – Ф. 1632. – Оп.1. – Спр. 80. – Арк. 35 – 39 зв.).

ДОКУМЕНТ № 4.

**ВЕДОМОСТЬ, КОМУ ИМЯННО З ГРУЗИНСКИХ КНЯЗЕЙ И
ДВОРЯН ПОЛКУ ПРИЛУЦКОГО В КАКИХ МЕСТЕЧКАХ И
КОЛИКИМ ЧИСЛОМ ОТВЕДЕНО ВО ВЛАДЕНИЕ СВО-
БОДНЫХ ПОСПОЛИТЫХ ДВОРОВ, ЗНАЧИТ НИЖЕ
СЕГО 1743 ГОДА ДЕКАБРЯ 6 ДНЯ.**

Имена и прозвания грузинских князей и дворян	Звания местечок	Число дворов
Подпорутчику артиллерии князю Семену Чилакиеву	В местечку Сребном ассигнованных прежними роздавчиками войсковым товарищем Веспертинским и войсковым канцеляристом Петрашевичем	30
Малолетним князям Ивану и Стефану Еристом.		10
Дворянину Павлу Гогибедову		10
Прапорщику князю Андрею Орбелиеву	В оном же местечку Сребном сверх ассигнованных прежними показанными роздавчиками	
Дворянину Ивану Бедаурову	В Сребном Да сотни Сребранской в селе Никоновка	5
Князю же Андрею Орбелиеву	В местечку Варве	5
Дворянам	В местечку Журавки	15
Михайлу Бедаурову		10
Данилу Агиянову		10

Поручик Василий Дубасов
Войсковой канцелярист Федор Жуковский
(ЦДІАУК. – Ф. 1632. – Оп. 1. – Спр.76. – Арк. 12).

ДОКУМЕНТ № 5.

**[Донесення грузинського князя Шіо Джавахішвілі (Жевахова)
про відмову підданих підкорятися]**

Сентябр 22 ^а 1752 году.
Записав доложить.

Ясневелможному высокоповелителному Господину Малыя
России обох сторон Днепра и Войск Запорожских гетману Ея
Императорского Величества действителному камергеру Импера-
торской Санктпетербургской Академии наук президенту лейб

гвардии Измайловского полку подполковнику и обоим российских императорских орденов святых апостола Андрея и Александра Невского, также полного Белого орла и голстинского святыя Анны кавалеру Российской империи графу Кириллу Григорьевичу его сиятельству Разумовскому.

В войсковую генеральную канцелярию
Всенижайшее прошение.

В прошлом 738-м году по имянному блаженныя и вечной славы достойныя памяти Ея Императорского Величества государыни императрицы Анны Иоанновны самодержицы Всероссийской указу жалованы были в Малороссии в разных полках грузинским князьям в подданство деревни в том [...] за верную и беспорочную мою службу пожаловано мне, нижайшему, для пропитания жены и детей моих во вечное и потомственное владение Малороссийского Полтавского полку в местечке Биликах в подданство тридцать дворов с живущими в оных посполитыми подданными и с принадлежащими к тому грунтами, лесами и протчими угоди[ями]; которыми подданными до сего времени владел я нижайший спокойно и оные были во всем мне послушны; а ныне оные подданные незнамо с какова умыслу или по чьему наущению меня не слушают и от меня, владельца, отрицаются, а на жалованном моем грунте сеют себе всякой хлеб; ибо уже из оных подданных малороссиян сем человек служат у сотенной билицкой старшины, а на грунте моем засевают хлеб понасилну чрез наущение оной сотенной старшины, и когда я нижайший что стану им говорить, то они меня станут всячески бранить и ругать и смеют называть дураком, чего и слышать неудобно, и к тому ж воровски лес мой почти весь вырубил и опустили, и с чего видимо есть это все то, как выше показано, сотенная билицкая старшина, желая меня, нижайшего, привести во всеконечное разорение и нищету их наущением [Арк. 2] // учинено. А особливо же помянутые прежде жившие за мною подданные семь человек, кои ныне жителства имеют за оною старшиною в доме тех и в протчих местах, ведают все обстоятельства и потому многие причинили в доме моем воровства; некоторые ж посторонние малороссияне по добровольному своему желанию перешли ко мне в местечко Билики в имеющиеся у меня пороз-

жие хаты в подсосудки, коим от меня препоручено по частям и грунту на присевок хлеба, которым уже должно быть во всяком моем послушании, кои столко и сами желали, и точию по злomu своему ненавистию помянутая старшина, имея подсосудков, от слушания меня отдаляют, а употребляют оных всегда на свои работизни и многие всегда чинят мне обиды и разорении. А по-неже и в всей Малороссии, между протчим, владельцы сие доволно водятся и не запрещается таким образом, егда б посторонней чей-нибудь подданной малороссиянин мог к другому кому отойти на житье, то уже он не должен у прежнего владельца на грунте ево никакой пашни орать и на оной засеивать хлеб, а должен быть на том грунте, к которому владельцу может пристать.

А не так как вышеписанная билицкая старшина за те [...] и разоряет напрасно и отшедших от меня чрез их повеление к ним на житье подданных приказывает на моем грунте насильно хлеб сеять, лес рубить и протчие чинить мне в дому моем обиды и разорении и помянутых перешедших ко мне в подсосудки к слушанию меня не допускают, а употребляют в свои работы, чего было им, яко судящим и знающим все указы и права, чинить того не надлежало.

Да сверх того объявленная билицкая сотенная старшина, неудовольствия имея на меня, низайшего, безвинным нападенем и разорением [...] бытности моей в доме сего 752 году в июне мце, приехав в помянутой дом мой и незнаемо почему вытребовав лошадей, взяли грабительством из стада одну лошадь, которая и до днесь у них находится; а яко же посланными от вашей ясневелможности генеральной войсковой канцелярии в прошлом 751-м году [Арк. 2 зв.]// Малороссийские полки, в коих жителство имеют за грузинскими князьями подданние малоросияне, указами велено, ежели оные подданные чем явились виновны или чего с них к доимке принадлежать будет, то б как полковой, так и сотенной старшине без ведома оных князей тем подданным никаких обид и налог не чинить и не грабить. Токмо вышеписанная билицкая сотенная старшина, невзирая на оной Вашей велможности указ [...] не могли столко обидеть, но, как выше речено, мне и владельцу обиду и грабительство учинить отважились, и

отчего я, низжайший, ныне несу себе немалую обиду и разорение. Того ради вашей ясневельможности всенижайше прошу сие мое низжайшее прошение в Генеральной войсковой канцелярии повелеть принять, яко ныне имеются за мною во владении подданные и пришедшие ныне на житье в подсосудки малоросияне, о слушании, и з них мени выдать послушной указ; а что вышеписанная Полтавская сотенная билицкая старшина к ненадлежащему делу не косалась и обид и налог не чинили, о том им накрепко запретить, а о прич[ин]енных мне, низжайшему, от помянутой Белицкой сотенной старшины обидах и разорениях о учинении надлежащего о том следствию к кому надлежит высокоповелительным вашей ясневельможности ордером определить, и при том и вышеписанным подданным семи человекам подтвердить, ежели пожелают у меня, низжайшего, они по-прежнему жить, то [...], а ежели не пожелают, то б повелено было им отойти в другую сотню, понеже они, живучи у оной сотенной старшины, по такой уже, видимо, напасти могут меня, низжайшего, [привести] более к крайнему разорению и скудости.

Сем всенижайше просит грузинского гусарского полку отставной прапорщик Сиос Зевахов сентября дня 1752 году.

[Підпис Шіюша Джевахова грузинською мовою]
(ЦДІАУК. – Ф.269. – Оп.1. – Спр. 1154. – Арк. 2 – 3. Оригінал).

ДОКУМЕНТ № 6.

Его ясневельможности высокоповелительному господину Малыя России обоих сторон Днепра и Войск Запорожских гетману Ея Императорского Величества действительному камергеру Императорской Санктпетербургской академии наук президенту лейб-гвардии Измайловского полку подполковнику и обоим славных российских императорских орденов святых апостолов Андрея и Александра Невского, також полского Белого орла и голстинского святых Анны кавалеру Российской империи графу Кириллу Григорьевичу Разумовскому

Всенижайшее доношение.

Вашей ясневельможности со всенижайшею рабскою покорностию нашею за единою крайнею и несносною обидою и разо-

рением доносит нижеследующее. В прошлом 1738-м году по высочайшей достойная памяти великой государыни императрицы Анны Иоанновны самодержицы всероссийской милости к нам, низжайшим, за верно свидетелние и беспорочные всероссийскому Ея Императорского Величества высочайшему престолу оказание во многих военных походах и службах отправленные служби изъявленной яко мы, низжайшие, иностранные грузинской нации родимцы и пришед под високославную Ея Императорского Величества державу в службу, не имели никакого пропитания, всемилостивейшею грамотою жалован для пропитания нашего з домовствами из свободных войсковых Малороссийского Полтавского полку в разных местах, что по именным отдаточным реестрам явствует, дворами во вечное потомственное владение з женами и детми нашими – князьям по тридцати, дворянам по десяти да для воспитания малолетним княжам детям по пяти дворов со всеми их дворами, лесы и сенокосами и протчими угоды, и тех подданных во владение свое и приняли и всяк при своих определенных дворах жителство имеем, но как с начала принятия тех наших во вечное владение жалованных дворов сотенные тех сотен старшины, где те подданные находятся, злобствуя об определении [Арк.2]// оных нам, низжайшим, что мы иностранные люди немалое подданным смущении, чтоб они нас не слушались, а болшую частию дабы под их и протчих малороссийских владельцев владение уклонились, чинили, что действительно оказалось из-под владения нашего многое число дворов после того единого вышепомянутого старшинского смущения и за приключаемое им, подданным нашим, несносное против протчих владельцев подданных тяжесть и обиду без всякого нашего им отягощения сойшло, а у других подданных хотя мало обветшает хата, то, оную разобрав, близ той же осели не построица, и уже нас ни в чем не слушают и объявляют себя подданным за другим владельцем . А иные подданные наши чрез наущение и утеснение сотенной старшины, оставя свои хаты, не выходя ис тех местечек, в другие владельческие или козацьи хаты в подсосудки переходят и живут в тех же местах за другими владельцами, и живучи, что у кого имелось – поле, лес и сенокос – оным владеют. Егда же по розположениям Полтавской полковой канцелярии

о всяких малороссийских повинностях и податях на наших оставших, то сотенные старшины, избирая к раззорению тех оставших подданных наших притчин, чтоб вовсе их раззорить и нас крайне обидеть умыслили, егда приспеют удобные времена к снятию хлеба, к кошению сена, ко оранию земли и протчие домашние пропитания нужды, то подданных наших, захватав командами, под караулом несколько в тюрьмах з женами и детьми морят, чрез которые причиненные и разорение, а иных малоимущих [...] вседневную пищу, что и голодную смертью поумирают. А другие наши подданые – мало можнейшие, сотенные старшины, взяв с них доволний искуп, не по-надлежащему и без всяких праведностей в козаки вписали, сверх же того, ежели подданые с-под владения нашего выдут, и поля, лесы и сенокосы оставя, которые по всемилостивейшему Ея Императорского Величества высокому пожалованию за нами остаться должны, а после тех изшедшие подданые воровски мимо ведомо наше оные поля, лесы и сенокосы посторонним людям продали, то они, старшины, совершенно ведаючи о высочайшем пожаловании и что оные поля, лес и сенокосы во владении нашем находиться должны, [Арк. 2 зв.]// урядовыми крепостями сами собою стверждают, и в том оные изшедшие, видя над собою от них потачку, на них же посяжку умышляют и воровски с последнего жилого двора строение збирают. О чем уедавши, мы, хотя от нас подаваемо будет прошение, однако, по вишепредписанному никакой резолюции не получаем, но единое последнее их крайнему раззорению употребление следует, а сверх того дачи колебердянские [келебердянские – Л.Р.] подданным нашим не розпределены, которые сшед и игде кто похочет, поле орет и сено косит, и тем из подданства нашего отдалились. И сколько онаго уже произошло, того всего во ум вместить и вашей ясневельможности донести невозможно, но напоследок того всего сим заключаем, что ежели таковых самовольств и происходящих нам, нижайшим, обид и раззорениев от вашей ясневельможности по высокомилостивому отеческому призрению присечено не будет, то ни единого двора нам за собою удержать невозможно, и токо, что мы по высочайшей Ея Императорского Величества милости к пропитанию нашему жалованы, оное без всякого действия сос-

тоять имеет, и мы без пропитания остаться можем.

Того ради вашей ясневельможности падши к стопам ног ваших, всенижайшее рабски просим о таковых вышеизображенных обидах и раззорениях нас, нижайших, милостиво защитить и тех сшедших подданных наших по разным и живущих в тех же местечках в подсоседках и в козаки написанных по-прежнему во владение наше, нижайших, по силе имянного указа отдать или вместо тех, сшедших и в козаки написанных, определить в подданство наше других. А ежели вашей ясневельможности оное определение подданных нам, нижайшим, учинить невозможно, то дабы повелено было по рассмотрению вашей ясневельможности определить нам какое надлежит пропитание, понеже нам, нижайшим, ныне за всекрайним и несносным раззорением и проживать здесь оказывается с немалою трудностию и, за отлучением нашим в дальние походы, при домех наших [Арк. 3]// жены и дети могут померть голодною смертию, по вышеписанному всенижайше рабски просит учинить с нами, бедными иностранными людьми, милостивое отеческое рассмотрение и решение.

О сем всенижайшее рабски просят живущие в Полтавском полку в разных местечках грузинские князя и дворяне 1752 года июля 8 дня.

К сему доношению Грузинского гусарского полку отставной поручик князь Заза Баратов з живущими в Полтавском полку в разных местечках грузинскими князьями и дворяны руку приложил.

[Підпис по-грузинськи: "Поручик князь Заза Баратов руку приклад"].

(ЦДІАУК. – Ф. 269. – Оп.1. – Спр.1105. – Арк. 2 – 3. Оригінал).

ДОКУМЕНТ № 7.**РЕЕСТР****ХТО ИМЕННО ИЗ ГРУЗИНЦОВ ВЫМОРОЧНЫМИ
ГРУЗИНСКИМИ ДВОРАМИ ВЛАДЕЕТ ОБМАННО И
НЕНАЛЕЖНО, И ГДЕ И КАК ОНИ ПО ИМЕНАМ И ПО
ПРОЗВАНИЯМ ПОД СИМ ЗНАЧИТЦЯ.**

1.

В местечку Уцтивици умершего дворянина Адама Бибилюрева десятма его дворами владеет подпорутчик отставной Егор Табатизев.

2.

В сотне Сорочинской в селе Барановки умершего дворянина [Мелтисии?] безнаследною и выморочною его деревнею владеет порутчик отставной князь Егор Шаликов.

3.

В местечку Богачки измерших дворян Лолазевых выморочными их двадцатма дворами яко и грунтами владеет порутчик отставной князь Баратов.

4.

В сотне Белоцерковской в селе Бирках умершего дворянина Иесея выморочною его деревнею десятма дворами владеет его подданка, которая была будто бы за ним.

5.

В местечку Остапе умершего дворянина Тулаова десятма его дворами владеет князь Туркистанов.

6.

В местечку Белоцерковки умершего дворянина Павла Волкова дворами владеет его вторая жена, которая с ним в прижитии детей не имеет, да сверх тих дворов она ж и первого одного мужа как сынов, так и дочерей не имеет, десять дворов имеет же. (Арк. 6 зв.)//

7.

В местечку Омельниці умершего дворянина [Глуржидзе?] и за оставшуюся его деревнею десятма дворами прежде неналежно владел десять лет капитан отставной Егор Игнatieв, а ныне владеет отставной порутчик князь Иван Эристов.

8.

В местечку Хороле умершого дворянина Осланова, природного арменина, оставшуюсь его деревнею десятма богатыми дворами владеет выше написанный князь Туркистанов.

9.

[...] и умершого грузинского дворянина Давида Чхаридзева отставный от службы брат его капрал Егор Чхаридзев, видя себя престарела и бездетна, опасаясь, чтоб по его смерти деревня, после брата его ему, Егору, доставшаяся, на государя не отобрана была и не отписанна в обману, капитан Егора Игнatieва принял себе за наследника, коего написал своей родной сестры сыном и отдал своего умершого брата десять дворов.

10.

В Лубенском полку

В местечку Лохвице умершого дворянина Егора [Муртузалова ?] десятма дворами разные владея и користуясь разогнал и грунта почти все распроданы.

11.

В Прилуцком полку

В местечку Сребном умершого дворянина Егора [Цавкелова ?] выморочная его деревня десять дворов имеется, а з чиих владений состоит, знать не могу, ибо за дальним расстоянием не могу справки забрать. [Арк. 7] //

12.

В том же Сребном умершого дворянина [Хачатрана ?] выморочная его деревня десять дворов имеется; владеет ли кто оною выморочною деревнею или нет, за долшим расстоянием знать не могу.

В Полтавском полку.

В местечке Беликах умершого дворянина Егора Оситова [Так. – Л.Р.] выморочную его и безнаследною деревнею владеет отставной прапорщик Иван Цоцхалов, кой и порционные денги ежегодно с жалованья получает.

В подлинном тако:

Дворянин Георгий Одышелидзев.

(ЦДІАУК. – Ф.54. – Оп.1. – Спр.406. – Арк. 6 зв. – 7 зв. Копія).

ДОКУМЕНТИ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ ЖИТТЯ Й ДІЯЛЬНОСТІ ГРУЗИНСЬКОГО ПОЕТА Д.ГУРАМІШВІЛІ ТА ЙОГО ОТОЧЕННЯ В УКРАЇНІ (40 – 90-І РОКИ XVIII СТ.).

ДОКУМЕНТ № 1.

ВЕДОМОСТЬ. СКОЛЬКО В УКАЗАНЫХ ЖЕ МЕСТЕЧКАХ
В КИШЕНЬКЕ И В КЕРЕБЕРДЕ КОМУ ИМЕННО З
ГРУЗИНСКИХ КНЯЗЕЙ И ДВОРЯН ОПРЕДЕЛЕНО
ДВОРОВ, А ИМИ, КНЯЗЬЯМИ И ДВОРЯНАМИ, НЕ
ПРИНЯТО,
СОЧИНЕННАЯ 1740 ГОДУ ИЮНЯ 5.

В местечку Кышеньке определено: Число дворов

Имена и прозвания князей

Герасиму Джевахову_____ 30

Давиду Гурамову_____ 30

Итого в Кышеньке определено дворов_____ 60

// [Арк.93 зв.]

В остатке при ратуше_____ 22

Итого при ратуше имеется_____ 22

В местечку Кереберде:

Имена и прозвания князей

Ивану Туркистанову_____ 30

Прангыстану Туркистанову_____ 30

Зазу Баратову_____ 30

Сергию Баратову_____ 30

Иотону Еристову_____ 30

Адаму Цыциеву_____ 30

Ростову Саакадзе_____ 30

Итого в Кереберде определено	210
В остатке при ратушы	49
Итого при ратуше имеется	49
Итого всех князей, которые не приняли дворов	9
А дворов им всех определено	270
А пры ратушах оных местечок имеется в остаткы от определения им дворов	71

// [Арк. 94]

[Войсковой кан]целярист Никита Зверака*

(* Підпис канцеляриста зроблено посторінковою скріпою. – Л.Р.)

(ЦДІАУК. – Ф. 94. – Оп.2. – Спр. 127. – Арк.93 зв. – 94. Оригінал).

ДОКУМЕНТ № 2.

ВЕДОМОСТЬ, ХТО ИМЕННО ОТ ГРУЗИНСКИХ КНЯЗЕЙ И ДВОРЯН ПОДДАНИЕ ПО УКАЗУ КОМИССИИ ЕКОНОМИИ В СИЛЕ УКАЗА КИЕВ[СКОГО] МИНИСТЕРСКОГО ПРАВЛЕНИЯ БЫЛИ ОТОБРАНЫ [...] СЕГО 1749 ГОДУ НОЯБРА 5.

В ГОРОДЕ МИРГОРОДЕ

У князя Ратиева

Цеховые

Иван Воскобойник, ткач

Грицько Зиненко з братом Федором ткачи

Василь Бойко ткач

Семен Вовченко ткач

Роман Вовченко

Зинько Биденко шаповал

Наум Карпенко ткач

Итого 7

У князя Залахархаулидзева

Прокоп Гончар

Тимко Бигунец ткач
Омелько Шелюженчишин кравець
Семен Ручка купечеством бавящийся
Итого 4 // [Арк. 102]
У князя Гурамова
Цеховые

Федор Пединенко
Корний Сак швецъ
Иван Шарченко ткач
Лаврин Ризник
Итого 4

У дворянина Кацури Инасеридзева
Цеховые
Иван Мирненко коваль
Удова Ганна Шарчиха ковалиха
Михайло Жаданенко резник
Удова Параска Грищиха, резничка
Итого 4

У дворянина Якова Одешелидзева
Иван Шарко
Итого 1

У дворянина Николая Хачипуридзева
Цеховые
Герасим Перестенко ткач
Иван Шелюжченко резник
Дмитро Панасенко промыслом купеческим
бавящийся
Итого 3 // [Арк. 102 зв.]

У дворянина Давида Харидзева
Цеховые
Прокоп Руденко швецъ
Удова Улияна Пелешненкова кравчиха
Грицько Сипченко купеческим промыслом
бавящийся
Итого 3

У дворянина Папуни Бежанова
Цеховые

Василь Швець

Итого 1

У дворянина Абраама Кобиева
Цеховые

Корний Коваль

Васька Денисенкова

Иван Шипкало промыслом купеческим бавящийся

Удова Легенчиха ткачиха

Итого 4

В МЕСТЕЧКЕ БОГАЧКЕ

У князя Залахархаулидзева

Цеховые

Иван Нерода ткач и был в казенных званиях, яко то
в войтовстве и в комисарстве годов шесть.

Удова Войтенчиха Ткачиха

Остап Гоголь ткач

Лукиан Билоус кравец // [Арк. 103]

Андрій Оподов кравец

Василь Ризник бывший год в комисарстве

Иван Скляр промыслом купеческим бавящийся

У дворянина Афанасия Владедча

Цеховые

Захарко Очеретный швецъ

Семен Погрибняк швецъ

Итого 2

У дворянина Павла Волкова

Цеховые

Тимош Чортенко швецъ

Иван Передерий коваль

Охрим Галаган ткач

Яков Паниченко з братом Федором ткачи

У дворянина Павла Курганова

Цеховые

Иван Лупанко кравець

Василь Артеменко кравець

Итого 2 // [Арк. 103 зв.]

В МЕСТЕЧКЕ ЯРЕСЬКАХ

У князя Зала Хархаулидзева

Алексей Глуховец купеческим промыслом
бавящийся

Юсько Рак цеховой

Лесько Голубченко швець

Итого 3

У княгини Пхеизиной

Удова Настя Гаврилиха кравчиха

Грицько Чигиринець купеческим промыслом бавя-
щийся

Иван Сипченко цеховой

Матвий Трибушенко*

Грицько Луговенко швець

Андрій Быченко

Грицько Артеменко швець

Василь Тислюнко купечеством бавящийся

Григорий Трибух*

(* Ім'я і прізвище перекреслені. – Л.Р.)

Итого 9

У князя Шармадина [Сологова. – Л.Р.]

Грицько Трибух

Степан [...] швець

Степан Ункало ткач

Итого 3

Дворянина Макара Кафорова

Прокоп Усатенко промыш[лом] бавя[щийся]

Иван Носик швець

Данило Гарпухненко промыс[лом] бавящийся

Итого 3 // [Арк. 104]

В МЕСТЕЧКЕ БЕЛОЦЕРКОВКЕ

У дворянина Афанасия Хмаладзева

Цеховые

Мартин Задорожный ткач

Лесько Цавруцора швець

Савка Уляненко швець

Итого 3

У дворянина Павла Чаладзева

Цеховые

Кондрат Нога кравець

Иван Пилипенко швець

Марко Васильченко швець

Итого 3

У дворянина Иосифа Хмаладзева

Роман Яхненко тесля

Процько Мироненко резник

Итого 2

В МЕСТЕЧКЕ ХОРОЛЕ

У дворянина Ростом Ослановича

Цеховые

Хведор Головащенко швець

Итого 1 // [Арк. 104 зв.]

В МЕСТЕЧКЕ УСТИВИЦА

У княгини Пхеизиной

Андрей Штучка калачник

Андрей Спетин Кравец

Итого 2

У князя Папуны Сологова

Иван Слизь резник

Яцько Харченко промыслом бавящийся

Итого 2

У дворянина Егора Шинаева

Мартин Кицюля швецъ

Федор Миколенко промыслом купеческим бавящийся

Итого 2

После сего писар Билоус (Підпис) // [Арк.

105]

Вышеписанные цеховые, ремесленные и промыслом купеческим бавящиеся обыватели все во время высочайшего Ея императорского величества на всероссийском престоле у присяги были.

(ЦДІАУК. – Ф.1632. – Оп.1. – Спр.411. – Арк. 102 – 105 зв. Оригінал).

**ДОКУМЕНТ № 3.
РАСПОЛОЖЕНИЕ В ПОЛКОВОЙ МИРГОРОДСКОЙ
КАНЦЕЛЯРИИ НА ПОСПОЛИТЫХ СВОБОДНЫХ И
ВЛАДЕЛЬЧЕСКИХ...***

[31 грудня 1761 р.]

* (Згідно з цим документом селяни щомісяця мали сплачувати визначені „генеральным расписанием” „порції і рації” на утримання полків: гренадерського, драгунського і компанійських. В документі вказано, кому з грузинських князів і дворян скільки належало хат).

Звание	Малогрунтовых Хат	Нишетных хат	Крайнишетных хат
Сотни первой полковой Миргородской. Города Миргорода			
Посполитых свободных войсковых	-	-	15
Ранговых сотника Миргородского Забилы	-	13	21
Не имеющих своих жилищ, а живущих в разного звания людей хатах, в особенных от жилых дворов	-	-	131
<i>Подданных грузинских князей</i>			
Залахархаулидзева	-	-	14
Давида Гурамова	-	6	20
Давида Ратиева	-	5	19
Шермадина Сологова	-	8	3

Звание	Малогрунтовых Хат	Нишетных хат	Крайсенишетных хат
<i>Дворян</i>			
Йосифа Шенгелидзева	-	6	2
Давид Харидзева	-	6	7
Николая Хачапуридзева	-	10	5
Аврама Кобиева	-	3	5
Кацури Инасеридзева	-	3	11
Якова Одешелидзева	-	3	4
Папуни Бежанова	-	2	6
[.....]			
<i>Села Зубовки</i>			
Посполитых свободных	-	-	16
Подданных грузинского князя Давида Гурамова	-	5	14
Живущих в хатах разного звания людей, особенных от жилых дворов	-	-	11
[.....]			

(ЦДІАУК. – Ф.51. – Оп.3. – Спр. 11307. – Арк. 3 зв. – 4 зв. Оригінал).

ДОКУМЕНТ № 4.

1763 году апреля 28 д[ня] я, нижеподписавшийся, Грузинского гусарского полку отставной капрал дворянин Гиоргий Петров сын Чхаридзев, дал сие добровольное мое уступное письмо сестры моей родной сыну, а моему племяннику Грузинского гусарского полку порутчику Гиоргию Семенову сыну Игнатиеву в том, что имею я во владении своем двор, где я ныне живу, состоящий за мостом над рекою Хорол, да здесь же, в городе Миргороде, подданных людей со всеми их грунтами, доставшихся мне наследственно по умершему брату моему родному, того ж Грузинского гусарского полку отставному прапорщику Давиду Петрову сыну Чхаридзеву. И яко я уже стар и дряхл да и детей в себе не имею, и оных не чаять к тому ж и от близких, кроме оного племянника никаких как здесь, в Малороссии, так и нигде не имеется, для того я з доброй моей воли, за порадую жены моей, тот жилой мой двор и всех здесь в Миргороде имеющих подданных людей с их грунтами [тут: земельными ділянками – Л.Р.], к тому ж и всякие оставшиеся оного брата моего Чхаридзева движимые рухомости уступаю во вечное и пото-

мственное владение вышеобъявленному племеннику моему порутчику Гиоргию Игнатьеву, с тем только вговором, чтоб мне с женою моею по смерть свою оными подданными владеть и с оных как одеяние, так и дневное пропитание иметь; однак я и жена моя тем подданным никаких обид и налогов, кроме что касается только до указного с них выстарчения [тобто, поставчання – Л.Р.], чинить не должны. Что же принадлежит до долгов вышеобъявленного брата моего прапорщика Давида Чхаридзева // [Арк. 105 зв.], то сколько где таковых долгов ни имеется, то все оные должен поуплачивать он, племенник мой порутчик Игнатьев, чего ради в отпускное вероятие на сем моем добровольном уступном письме при свидетелях, устне от мене на сие упрощенных, своеручно и подписуюсь:

Грузинского гусарского полку отставной капрал
Георгий Чхаридзе;

При сем добровольном уступном письме был и во свидетельство по прошению дворянина Георгия Чхаридзева своеручно подписуюсь порутчик князь Давид Ратиев;

При сем добровольном уступном письме был по прошению Георгия Чхаридзева, своеручно подписуюсь порутчик князь Давид Гурамов;

При сем добровольном уступном письме был и во свидетельство по прошению Георгия Чхаридзева своеручно подписан порутчик Спиридон Ревазиев;

К сему свидетелем был Аврам Кобиев и руку приложил;

При сем добровольном уступном письме был и во свидетельство по прошению Георгия Чхаридзева подписался Грузинского гусарского полку отставной вахмистр Кацура Инасиридзе, а вместо его, неграмотного, по его устному и рукоданному прошению руку приложил козак миргородский Степан Панащатенко. // [Арк. 106]

При сем добровольном уступном письме был и во свидетельство по самоперсональному прошению означенного Георгия Чхаридзева подписался атаман сотенный Михайло Золотаревский.

Сие уступное письмо в сотенной первой Миргородской канцелярии звышпрописанного Грузинского гусарского полку

отставного капрала Егора Чхаридзева при доношении самоперсонально представлено было и яко оное на основании малороссийских прав учинено; для того оное в книгу от слова до слова вписано и ис подпису рук, також и з приложением обыкновенной первомиргородской сотни печати господину порутчику Георгию Семенову сыну Игнatieву до рук выданно 1763 году апреля 28 дня.

Полку Миргородского сотник К.Забила.

Атаман городской Г.Иосифов.

Место печати

Писарь сотенный Г.Жураховский.

По листах подписался сотни первой Миргородской канцелярист Антон Маляренко.

(ЦДІАУК. – Ф.64. – Оп.1. – Спр. 429. – Арк. 105 зв. – 106 зв. Копія).

ДОКУМЕНТ № 5.

[1766 р.]

ЭКСТРАКТ

О ЧИНИМОМ ПОЛКОВНИКОМ КУЛЯБКОЮ О ПРОИЗШЕДШИХ ПРИ ВЫБОРАХ СУДИИ ЗЕМСКОГО ПОВЕТУ МИРГОРОДСКОГО В ПРИСУТСТВЕННОМ МЕСТЕ СПОРАХ СЛЕДСТВИИ.

Верующая от полковника миргородского Остроградского и полковой старшины о исповерении ими бывшему атаману сотенному устивицкому Ивану Чутовскому подачу посылающихся от них в Малороссийскую коллегияу доношений учинить и резолюции просить.

Полковник миргородский Остроградский в присланном в Малороссийскую коллегияу доношении показывал присланное к нему от полковника Лубенского Кулябки требование о явке его по повеленному ему, полковнику Кулябке, указом Малороссийской коллегии следствию противу доношений бригадирши Витковичевой, капитана Григория [тут слід: Георгия – А.Р.] Игнатьева, абшитованных войсковых товарищей Иосифа и Василя Зарудных, порутчиков князей Давида Гурамова, Павла

Сологова, Давида Шаликова, наместника Иоанна Християновича, священников миргородских и протчих духовных мирских чинов о произшедших якобы де от него, полковника, при выборе // [Арк.29] в судьи земского кандидатов, в государевом доме при зерцале ссорах и других непристойностях к оправданию. Почему он, полковник, за явкою у оного полковника Кулябки, понеже де в том требовании о подписавшихся на доносе поименно не прописано, просил его дачи справочного списка, но он, полковник Кулябка, отвечал письменно, что по оному доношению привмещена жалоба брегадирши Витковичевой о поношении чести ея, а доносного дела ничего не простирается, от него ж, полковника Остроградского, прошения, а от поверенного его доношения яко де с поносительными словами, не принял, требуя, чтоб того брегадирши доношения доносом он, полковник Остроградский, не именовал. Оное ж де доношение единственно за донос почитать надлежит, ибо де если б оно и принадлежало до партикулярной обиды, то велено б от Малороссийской коллегии разведаться судом по порядку. При чем просил он, полковник Остроградский, о скорейшем произвождении следствия, не делая ему волокиты. В коей следственной комиссии явились только четыре человека: капитан Игнатьев, наместник Християнович и попов два, Ганжевич и Кременецкий, а протчие де все не явились, объявляя, что они к доказательству за донос не вступают, а просили только о своей обиде, и хотя де те за недоказательство штрафованы быть должны, но он, полковник Кулябка, отказал, что того следствия начинать не будет. // [Арк.29 зв.] А что полковник Кулябка вышеписанное доношение именовал доносом, в данной от него нарочному козаку инструкции, кою при том доношении сообщил, с чего он признал себе за обиду и, прилагая при том сказанной ным против оной брегадирши и протчих доносу ответ, просит об оштрафовании доносителей за опишквалеване [тут слід: „опашквиле-ваньє”, тобто обмовляння, наклеп. – Л.Р.] его, полковника Остроградского, издевательскими и укорительными терминами, в Малороссийской коллегии рассмотрения.

(ЦДІАУК. – Ф.54. – Оп.1. – Спр. 425. – Арк. 29 – 30. Оригінал).

ДОКУМЕНТ № 6.

[КНИГА ОКЛАДНАЯ

комиссарства Миргородского для збору в казну Ея Императорского Величества на консистенские дачи следующего 1770-го генваря с 1.6 по 1-е.6. 1771 годов со всякой хаты из окладу написанной по рублю да на комиссарские расходы по две копейки, а по кварталам году с хаты по дватцати пяти копеек ошадных да расходных по денежки. Да из Малороссийской коллегии комиссару земскому миргородскому хоружому полковому Данилевскому 1769 года декабря.]

Комиссарства Миргородского
Посполитские
на 770 год

Сотни первой полковой в городе Миргороде
Хаты

Ранговых сотницства полкового миргородского	27
Сотника миргородского Забилы	35
Удовствующей сотниковой Анны Павелковой	8
Бунчукового товарища Павла Ломиковского	1
Бунчукового товарища Максима Соханского	1
Войскового товарища Трофима Михайлова	9
Войскового товарища Данила Леонтиева	2
Мгарского Лубенского монастыря	17
Грузинского полку порутчика Давида Гурамова	
// [Арк. 19 зв.] 33	
Гусарского полку порутчика Одошоледжского	17
Порутчика Давида Ратиева	41
Гусарского полку вахмистра Кацуры Инасаридзыва	19
Гусарского полку вахмистра Кобиева	12
Гусарского полку капрала Егора Чхаридзева	16
Порутчика Семена Хархаулидзева	16
Умершого вахмистра Гусарского полку сынов Николая, Семена и Петра Бежановых	9
Гусарского полку князей Егора и Николая Ратиевых	27
Грузинского князя вахмистра Шермадина Сологова	11
Грузинского полку отставного вахмистра Шенгелидзева	8
Грузинского дворянина Николая Хадчапуридзева дочерей Анны и Елисаветы //	
[Арк. 20 зв.]	16

[.....]

В селе Зубовке

Судьи полкового Федора Козачковского	6
Грузинского порутчика князя Давида Гурамова	22
Писара сотенного миргородского Жураковского	1
Попа беловского Пантелеймона Тищенко	1
При хуторе удовствующей попади Марии Кременской	2
Козачих посполитых	8
Посполитых свободных	10
Вдова // [Арк. 28 зв.]	1
(ДАПО. – Ф.858. – Оп.1. – Спр.1. – Арк. 19зв. – 21, 28 зв. – 29. Оригинал.).	

ДОКУМЕНТ № 7.

ВЕРЧОЙ ОТКРОВЕННОЙ ЛИСТ *

(* Документ дуже поганої збереженості: частина аркуша зітліла. В прямих дужках подаємо ймовірний текст, реконструйований нами з урахуванням відомостей попередніх аркушів цієї справи. – Л.Р.).

[...] подписавшихся капитанша Елисавета [Николае]вна Грекова мужу своему Московского ле-
[гиона к]апитану Ивану Антоновичу Грекову, сестра ее
[вах]мистерша грузинская дворянка Анна Ни-
[колаевна] Тухарелова и муж ее, Грузинского гусарского
[полку ва]хмистр Николай Тухарелов, из нас, поелику
[...] сестры по измертвии отца нашего, грузин-
[ского дв]орянина Николая Хачапуридзева в городе
[Миргороде] и оставшимся его подданным и всем доб-
[рам его] наследницы, об отшедшему с числа оных
[... вл]адений нашего подданному жителю мирго-
[родскому] Ивану Шелюгу со всем его семейством по
[решению] суда генерального в козаки, составленное озна-
[ченным] сем капитаном Грековым и вахмис-
[тром Т]ухареловым по согласным нашим, (яко
[...] жены есми) к поднесению в Малороссий-
[скую] коллегію доношение, подать оное и по оному ис-

[просит]ь резолюцию в согласие права малороссийского
 [...]елу 4 артикула 65 изверили: от коего в том
 [...] с поверений учинено будет, мы прекословить
 [н]е станем; и для того сей откровенной верчой лист
 [з]а подписом при печатех рук наших и упрошенных
 нами под сим во свидетельство подписавшихся дан
 от нас ему, господину капитану Грекову, 1772 году
 декабря “ ” дня.

Капитанша Елисавет Грекова М.П.

Вахмистрша Анна Тухарелова, а за ея, не знающей
 грамоты, по ея устной и рукеданной просьбе Севского
 пехотного полку прапорщик Иван Баратов подписался.

Место печати

// Арк.4

Грузинского гусарского полку вахмистр [Николай]
 Тухарелов:

М.П.

К сему откровенному верчому листу [...] предписанных верителей приложенных [...] во свидетельство подписались:

Капитан Георгий Гангеблев

Место печати

Порутчик князь Давид Гурамов

М.П.

(ЦДІАУК. – Ф.54. – Оп.1. – Спр. 1577. – Арк. 4 – 4 зв. Копія).

ДОКУМЕНТ № 8.

**ПО УКАЗУ НОВОРОССИЙСКОЙ ГУБЕРНСКОЙ
 КАНЦЕЛЯРИИ О УЧИНЕНИИ ПУБЛИКАЦИИ О ПОБЕГЕ
 ОТ ОСТАВНОГО ПОРУТЧИКА КНЯЗЯ ГУРАМОВА
 ПОЖАЛОВАННЫХ ЕМУ ПО ИМЕННОМУ УКАЗУ ЯКОВА
 ЕВЧЕНКА, МИХАЙЛУ И ИЛИЮ ДОВЫШЕНКОВЫХ.**

Получено 28 октября 1782 году.

Указом Ея императорского величества самодержицы Всероссийской, из Новороссийской губернской канцелярии, Кременчугскому магистрату:

Сего октября 11 числа отставной порутчик князь Гурамов,

поданным в сию губернскую канцелярию доношением представил, что с числа пожалованных ему именным указом в малороссийском городе Миргороде подданных и по ревизии [1]764 году за ним записанных Яков Евченко, Михайло и Илия Довбышенки бежали и находятся жительством: 1-й, Евченко, в городе Кременчуге, последние ж, Довбышенки, – Михайло в деревне владельцев Капнистов Васильевке, а Илия в селе Песочках у козака Корнея Ламанченка [очевидно, в прізвищі писарем зроблена помилка: слід читати Ломоносенка. – А.Р.], – просил об отдаче ему, Гурамову, рассмотрения, а что они подлинно ему жалованные и по ревизии [1]764 году состоят записанными, представил из казначейства Миргородского выпись. А на посланные из сей канцелярии округи Омельницкой смотрителю капитану Ляховичу и в Кременчугтской магистрат о выправке указы (Ляховичу о Довбышенках, а магистрату о Евченке, подлинно ль они в показанных местах живут и когда зашли) рапортами донесено: от Ляховича, что Довбышенки как зашли в округу Омельницкую, следует уже более пяти годов; чин их – Михайла во владении гвардии прапорщика Петра и подпорутчиков Андрея и Василья Капнистов в селе Васильевке между подданными, а Илия в подсосудках казака Ломоноса в селе Песочках состоят. От магистрата же: Яков Евченко, названной в бывшей Сечи Запорожской Гаркуша, в малолетстве взят з города Миргорода от отца своего, Евченка, козаком // [Арк.1] запорожским по прозванию Несватом и завезен в Сечь Запорожскую, где и находился до самой оной Сечи разрушения, и по разрушении в городе Покровске по [1]780 год проживал; а того году перешел в здешний город Кременчуг и состоит приписанным в мещанех; для того по указу Ея императорского величества, Новороссийская губернская канцелярия приказали: свышеписанных просимых порутчиком Гурамовым подданных Довбышенков, как с представленных им, Гурамовым, из казначейства миргородского выпиши и подлинного жалованного билета значится, что они жалованы ему по имянному Ея императорского величества указу, да и сойшли в недавнем времени, отдать на прежнее их жилище во владение порутчика Гурамова без всякого замедления; о чем ко исполнению капитану Ляховичу указ послать. Что же при-

надлежит до Евченка, он же и Гаркуша, то как с вышеписанного значится, что он зашел с владения порутчика Гурамова в бывшую Запорожскую Сечь до разрушения оной Сечи, которого в силу главной команды повеления отдать ему, Гурамову, во владение не можно, то в прозбе его, Гурамова, об нем, Евченке, ему отказать; о чем ему и объявить, а к сведению в магистрат Кременчугской послать сей указ 1782 году октября 24 д[ня].

Емелиан (Підпис)

Секретарь (Підпис)

Регистратор Иван Щербаков

(ЦДІАУК. – Ф.955. – Оп.2. – Спр.3010. – Арк.1 – 1 зв. Оригінал).

ДОКУМЕНТ № 9.

[КУПЧАЯ ЗАПИСЬ]

Тысяча семьсот [восемьдесят] третьего году июня четырнадцатого числа. Ведомо да будет теперь и в потомные часы всякому суду и праву, что я, нижеподписавшийся, имеючи в собственном своем владении двор з двома хатами: одною рубленною, а другою мазкою, и конюшнею в городе Миргороде на форштакте, называемом Пожезском, с троих сторон поуз улицы, а с четвертой поуз жилья козаков миргородских Швачичов, и подданного отставного порутчика князя Давида Гурамова Алексея Сушка лежачий, в котором меры в длину тридцать шесть, а в ширину двадцать два треаршинных сажений, – прошлого 1782 году апреля 7 числа уступил во вечное и потомственное владение его сиятельству г[оспода]ну миргородскому городничему князю Алексею Осипову сыну Пхеидзе, ценою за сто рублей, которые деньги я от него, г[осподи]на князя Пхеидзе принявши, – позволяю оным проданным от мене двором с хатами как хотя владеть и користоваться вечно и потомственно, не узнаючи ни от кого ни малейшого в спокойном владении препятствия и помешательства, ибо я при том не оставляю никому ни под каким видом выкупного права. В случае же чией-либо к оному двору и хатам претензии должен я буду его, г[осподи]на князя, и его наследников во всяком суде заступать, для чего и сей купчий запис за подписом и печатью моею и упрощенных от мене свидетелей ему, г[осподи]ну князю Пхеидзе, дан. И для лутшей твердости

персонально в уездном // [Арк. 19] Миргородском суде сознаю.

К сему купчему запису продавец войсковый товарищ Иван Прокопович подписался (Печать); при дачи сего купчого запису были и по персональному продавца Прокоповича прошению во свидетельство с приложением печатей подписались: войсковый товарищ Антон Богмевский (Печать); войсковый товарищ Лука Пищимука (Печать).

(ЦДІАУК. – Ф.1843. – Оп.1. – Спр. 20. – Арк.19 – 19 зв. Копія).

ДОКУМЕНТ № 10.

[КУПЧАЯ КРЕПОСТЬ]

Лета тысяча семьсот восемьдесят пятого ноября в двадцать восьмой день. Секунд-майор Андрей Григорьев сын Остроградский, в роде своем не последний, продал я, Андрей, Киевского наместничества Миргородского уезда помещику коллежскому ассесору Михаиле Яковлеву сыну Трохимовскому, жене, детям, и наследникам его в вечно потомственное и безповоротное владение собственные мои доставшиеся мне по купчей в тысяча семьсот семдесят пятом году сентября в пятнадцатой день от жены порутчика князя Давида Гурамова Татьяны Васильевой дочери Аваловой уступленные ей помянутым мужем ей порутчиком князем Гурамовым с числа пожалованных ему по именному Ея Императорского Величества указу десять подданнические дворы, состоящие того ж Киевского наместничества Миргородского уезда в селе Зубовке с живущими в оных подданными, записанными в ревизии семьсот восьмидесят второго года за мною: мужеска полу пятьдесят одна да женска шестьдесят пять душ со всеми принадлежащими до них подданническими грунтами и угодиями, так как до сего во владении моем находились, в том числе и бежавшего из них Онисима Гмирченко, выключая с них одного только подданного Леонтия Панченка, женившегося на подданной моей Екатеринославского наместничества Кременчугского уезда в деревне моей Григорьевской, и детей его, и двух девиц – Агрипину и Марию Козаченковых, которые должны остаться при мне, Андрее, [во] всегдашнем моем и наследников моих владении – в означенной деревне моей Григорьевской, где з

будущего семьсот восемьдесят шестого году подушные и всякие казенные подати от меня плаченны за оного Панченка будут, а ему, Михаиле, и наследникам его до оных оставленных у меня подданных – Леонтия Панченка з женою и детьми его, и двух девиц Агриппины и Марии – никакова дела нет. А взял я, Андрей, с него, Михаила, за оные проданные ему дворы с подданными и со всеми принадлежащими к ним грунтами и угодий денег две тысячи семьсот рублей. Напред же сей купчей оные проданные мною подданные дворы с живущими // [Арк. 45] в оных людьями и принадлежащими к ним угодьями кроме сего иному никому не проданны, не заложенны ни у кого ни в каких крепостях и ни в чем не укрепленны за казенные недоимки и партикулярные иски, и ни за что не отписанны, и к отписке не следуют. А буде кто в оные проданные мною подданные дворы с людьями и принадлежащими к ним грунтами и угодьями почему-нибудь станет вступаться, то его, Михаила, жену, детей и наследников его от тех вступщиков мне, Андрею, жене, и детям, и наследникам моим во всем очищать по указам и убытков в том никаких ему, Михаиле, жене, детям и наследникам его не доставить. А естли же неочищением моим, жены, детей и наследников моих последуют ему, Михаиле, жене, детям и наследникам его какие убытки, то взять на мне, Андрею, жене, детям и наследниках моих те данные мне деньги с пошлины и убытки все сполна или тем проданным мною дворам с людьями и с принадлежащими к ним грунтами и угодьями очистку по указу. Данной же мне, Андрею, от вышепомянутой порутчицы Татьяны Аваловой на владение тем проданным мною имением купчий запис подлинником, а также и копии уступного письма и на людей билета, данных ей от мужа ей – порутчика князя Давида Гурамова – за скрепою его же, Гурамова, при сем ему, Михаиле, выдаю.

А о написании в сей купчей договорной цены без утайки указ правительствующего Сената, состоявшийся в тысяча семьсот пятьдесят втором году июля в двадесать девятый день, при сем покупщику и продавцу объявлен. К сей купчей секунд-майор Андрей Григориев сын Остроградский в том, что вышеписанные собственные мои десять подданные дворы с живу-

щими в оных подданными, со всеми принадлежащими к ним подданныческими грунтами и угодиями Киевского наместничества Миргородского уезда помещику коллежскому ассессору Михаиле Яковлеву сыну Трохимовскому на показанном основании продал и денег две тысячи семьсот рублей взял и руку приложил. // [Арк. 45 зв.]

У сей купчей свидетелем был и руку приложил коллежский советник Иван Василиев сын Тисекин. У сей купчей свидетелем был и руку приложил коллежский ассессор Максим Осипов сын Лысенков. У сей купчей свидетелем был и руку приложил титулярный советник Федор Ильин сын Занковский. У сей купчей свидетелем был и руку приложил прапорщик Андрей Петров сын Саричев. У сей купчей свидетелем был и руку приложил коллежский секретарь Андрей Алексеев сын Савицкий. У сей купчей свидетелем был и руку приложил коллежский секретарь Степан Павлов сын Мироненков. У сей купчей свидетелем был и руку приложил губернский секретарь Афанасий Трофимов сын Лемберев. У сей купчей свидетелем был и руку приложил губернский протоколист Михайло Иванов сын Слоновский. У сей купчей свидетелем был и руку приложил коллежский регистратор Игнат Васильев сын Скосаревской. У сей купчей свидетелем был и руку приложил секретарь Афанасий Игнатьев сын Сутковой.

Купчую крепость писал с ведома Екатеринославского наместничества палаты гражданского суда крепостных дел писец регистратор Иван Андриевский. Запрещения нет. 1785 года ноября 28 д. Ежели запрещения нет, совершив по указам провинциальной секретарь Семен Сребрянский. 1785 год ноября в 28 день сия купчая крепость Екатеринославского наместничества в палате гражданского суда у крепостных дел в книгу подлинником записанна. Пошлин с рубля по шести копеек сто шестьдесят два рубли, от письма два рубли семдесят копеек, от записки двадцать копеек, на расходы восемьдесят две копейки с половиною, принял и совершил надсмотрщик Григорий Гординский. В Мирго[родско]м уездном суде приказали оную купчую вписа[...] оставить на основании высочайшего учрежд[...] при оных на двогодной срок и отрапортовать в верхний земский суд. 1785 года декабря 9 дня.

Сию крепость до прошествия срока взял к себе господин Трохимовский. *

ЦДІАУК. – Ф. 1843. – Оп.1. – Спр.19. – Арк. 45 – 46. Копія.)

* (Останні два абзаци приписані до купчої канцеляристами. – Л.Р.)

ДОКУМЕНТ № 11.

[КУПЧАЯ КРЕПОСТЬ]

Лета тысяча семьсот восемьдесят шестого апреля первого дня. Отставной порутчик князь Давид Егориев сын Гурамов и жена его, Татияна Васильева дочь Гурамова ж, в роде своем не последние, продали мы господину надворному советнику Михайле Яковлеву сыну Трахимовскому, жене, детям и наследникам ево вечно // [Арк.6] и бесповоротно с числа пожалованных по именному высочайшему указу крестьянина Андрея Козаченка з сынами Гаврилом и Антоном и со всем его семейством и имуществом, кои по последней [1]782 года ревизии записаны в городе Миргороде за переводом до той ревизии з села Зубовки, состоящие в Миргородском уезде. А взяли мы, Давид Гурамов и Татияна Гурамова, с него, Михайла Трахимовского, сто рублей денег. Напред же сего те проданные крестьяни от нас иному никому не преданны и не заложены и ни у кого ни в каких крепостях не укреплены и ни за что не отписаны. А ежели кто к тем крестьянам почему ни есть станет вступаться, то мы, Давид и Татияна, и наследники наши ево, Михаила, и наследников ево от тех вступщиков очищать по указам должны и убытка в том никакова не доставить; ежели ж неочищением нашим и наследников наших почему-либо те от нас Трахимовскому проданные крестьяне от него, Михайла, и наследников его могли б отойты, то взять ему, Михайле Трохимовскому, и наследникам его с нас, Гурамовых, и наследников наших отданные сто рублей деньги с убытки все сполна. За оных же крестьян подушные деньги и всякие государственные подати с написания сей купчей платить ему, Михайле Трохимовскому, и наследникам ево, а нам до того пла-

тежа дела нет, и о исключении тех крестьян с нашего владения, а о причислении во владение Михайла Трохимовского просить ему, Михайле, где надлежит. О написании же в сей купчей договоренной цены без утайки состоявшийся и опубликованный из правительствующего Сената в тысяча семсот пятьдесят втором году июля в двадцать девятый день указ нам известен.

К сей купчей в том, что надворному советнику Михайлу Трохимовскому прописанных крестьян продали и денег сто рублей взяли, руки приложили порутчик князь Давид Гурамов, порутчица княгиня Татияна Гурамова, а за ее, неумеющей по-российску писать, подписался по ей прозби прапорщик Георгий Одишелидзев. // [Арк. 6 зв.] У сей купчей свидетелем был подполковник князь Давид Юрьев сын Ратиев и руку приложил. У сей купчей свидетелем был коллежской канцелярист Яков Марковский и руку приложил. У сей купчей свидетелем был войсковой товарищ Георгий Кременецкий и руку приложил. У сей купчей свидетелем был войсковой товарищ Иосиф Петров сын Кирпотенко и руку приложил. У сей купчей свидетелем был войсковой товарищ Андрей Алексеев сын Бутенко.

Сию купчую крепость у крепостных Миргородского уездного суда дел писал канцелярист Кирил Перекрест, 1786 года апреля в 1 день. Сия купчая крепость Киевского наместничества в Миргородском уездном суде у крепостных дел писанна и вечно под ном. 9 записанна. Пошлин с рубля по шести копеек шесть рублей, от письма пятнадцать копеек, от записки десять копеек, на расходы три копейки с половиною, да с продажи крестьян с человека по три алтина двадцать семь копеек принял и совершил надсмотрщик регистратор Осип Фесенко.
(ЦДІАУК. – Ф.1843. – Оп.1. – Спр. 20. – Арк. 6 – 7. Копія).

ДОКУМЕНТ № 12.

[КУПЧАЯ КРЕПОСТЬ]

Лета тысяча семьсот восемьдесят шестого октября второго дня порутчик князь Давид Егоров сын Гурамов, в роде своем не последний, продал я, Давид, двора Ея императорского величества унтер-штелмейстеру Василию Иванову сыну Маркову,

жене, детям и наследникам ево, вечно безповоротно, с числа пожалованных мне имений сенокосную луку в дачах уездного города Миргорода находячуюсь, в смежности и в окружности земли оного унтер-штелмейстера Маркова, прозываемую Бабенкову. А взял я, Давид, в него, Василия, денег восемьдесят рублей. Напред же сего оная моя лука от меня иному никому не продана и не заложена и ни у кого ни в каких крепостях не укреплена и ни за что не отписана. А ежели кто в оную луку почему ни есть станет вступаться, то мне, Давиду, и наследникам моим ево, Василия, и наследников ево от тех вступщиков очищать по указам и убытка в том никакова не доставить. Ежели ж неочищением моим и наследников моих по каким другим данным от меня крепостям оная лука от него, Маркова, и наследников ево вслучай отойтить могла бы, то взять ему, Василию, и наследникам ево с меня, Давида, или моих наследников те данные свои восемьдесят рублей деньги с убытки. О написании ж в сей купчей договорной цены без утайки состоявшийся и опубликованный из правительствующего Сената // [Арк. 30] в тысяча семьсот пятьдесят второго году июля в двадцать девятый день указ объявлен.

К сей купчей в том, что г[осподи]ну унтер-штелмейстеру Василию Иванову сыну прописанную луку продал и денег восемьдесят рублей взял и руку приложил, – порутчик князь Давид Гурамов. В сей купчей свидетелем был и руку приложил капитан Иван Антонов сын Греков. В сей купчей свидетелем был и руку приложил полковой асаул Кирило Григориев сын Марковский. У сей купчей свидетелем был и руку приложил тытулярной советник Яков Иванов сын Лещенко. У сей крепости свидетелем был и руку приложил секунд-майор Иван Никитин сын Тонкачев. У сей купчей свидетелем был и руку приложил войсковый товарищ Иосиф Кирпотенков. У сей крепости свидетелем был и руку приложил подпорутчик Осип Егоров сын Игнатьев.

Сию купчую писал канцелярист Григорий Устыменко. Запрещения нет. 1786 года октября 2 дня сия купчая Киевского наместничества Миргородского уездного суда у крепостных дел писана и в книгу подлинником записанна. Пошлин четыре рубля восемьдесят копеек, от письма пятнадцать копеек, от записки

пять да на расходы две копейки с половиною взято. Принял и совершил надсмотрщик регистратор Осип Фесенко.
(ЦДІАУК. – Ф. 1843. – Оп.1 – Спр. 20. – Арк. 30 – 30 зв. Копія).

ДОКУМЕНТ № 13.

Получ[ено] 29 февраля.

В Киевское наместническое правление из Миргородского нижнего земского суда.

Репорт о получении указа.

Ея императорского величества указ из Киевско[го] наместнического правления от 8 числа сего февраля под номером 1475 последовавший по сообщению [Ека]теринославского наместнического правления о объявлении помещику здешнего уезда порутчику князю Гурамову, чтобы он для взятъя содержачогосъ в Екатеринославском наместническом правлении, бежавшего его подданного сего уезда з села Зубовки жителя Кирила Близнюченка явился сам или поверенного прислал с надлежащими о принадлежности ему оного подданного доказательствами, сего февраля 12-го в Миргородском нижнем земском суде получен. 1788 года февраля 15 дня.

Земский [стряпчий] (Підпис)
Дворянский заседатель Петр [Кириянов]
Дворянский заседатель
Игнат Костенков-Гладкой
Секретарь [Иосиф Кирпотенков]

№ 522

(ЦДІАУК. – Ф.193. – Оп.1. – Спр.1035. – Арк.7. Оригінал).

ДОКУМЕНТ № 14.

В Киевское наместническое правление.

Миргородского городничего примьер-майора князь
Пхеидзе

Репорт о исполнении указа.

По Ея императорского величества указу из Киевского наместнического правления от 8 числа февраля под № 1475 в Мир-

городский нижний земский суд последовавшему, а из одного при сообщении ко мне присланному, состоявшему по сообщению Екатеринославского наместнического правления, прилагаю при том и допрос, снятой за неимение письменного вида с подданного помещика миргородского // [Арк. 8] порутчика князя Давида Гурамова Кирила Близнюченка.

Веленно: помянутому помещику порутчику князю Гурамову с подпискою объявить, чтобы он для взять[я] реченного подданного своего сам с надлежащими о принадлежности ему одного доказательствами в Екатеринославском наместническом правлении явился или с таковыми и указною доверенностию прислал поверенного, и по тому Ея императорского величества указу по жительству упоминаемого порутчика князя // [Арк. 8 зв.] Гурамова в сем городе Миргороде о вышепрописанном от мене объявлено за подпискою, которая при сем в он[ое] наместническое правление и посылается марта 11 дня [178]8 года.

Майор городничей князь Алексей Пхеидзе. // [Арк.10]*
(ЦДІАУК. – Ф. 193. – Оп.1. – Спр. 1035. – Арк. 8 – 10).

* Між аркушами 8 зв. і 10 у справі підшиті інші аркуші, які не стосуються даного документа.

ДОКУМЕНТ № 15.

СВИДЕТЕЛЬСТВО

Тысяча семьсот девятьдесят четвертого года генваря четвертого числа, я, нижеподписавшаяся, Киевского наместнического жительствующая в уездном городе Миргороде умершего грузинского князя Давида Гурамова жена Татяна Васильева дочь Гурамова, всходство данной мне от одного моего мужа прошлого 1789 года мая 7 числа на людей его и все движимые и недвижимые имения уступки и предоставленной по ней воле и распоряжения, дала сие отпускное свидетельство подданным моим, живущим в уездном городе Миргороде и в моем единственном владении находящимся, Андрею, Карпу, Константину и Григорию Бабенкам с их женами и семействами в том, что за особливое оказанные тому умершему мужу моему, а по смерти его и мне от них, Бабенков, службы и усердие, отныне навсегда увольняю

от всех принадлежащих мне подданических повинностей и отпускаю их совсем на волю з дозволением им с их семействами жить, где они пожелают, и какой хотя себе род жизни избрав, в том и быть. Равно и все имеющиеся // [Арк.23 зв.] в них, Бабенков, движимыя и недвижимыя имения должны оставаться при них вечно. Родственникам же моим и умершего моего мужа, близким и далеким, оными Бабенками з их женами, семействами и имением движимым и недвижимым владеть и себе притязывать и малейшего права не оставляю. И сие отпускное письмо им, Бабенкам, за подписом моим и печатью при нижеподписавшихся свидетелях, мною к тому упрощенных, дала году и дня вышеписанных, которое для надлежащего истверждения сама в уездный Миргородский суд и представить имею.

На подлинном тако на грузинском диалекте княгиня Татьяна Гурамова (Печать). При сем был и во свидетельство подписался секунд-майор Илия Адешелидзе (Печать). При дачи сего отпускного письма были и по персональному прошению с приложением печатей подписались: секунд-майор Демьян Гавришев (Печать); капитан Иван Греков (Печать).
(ЦДІАУК. – Ф. 1843. – Оп. 1. – Спр. 46. – Арк. 23 зв. – 24. Копія).

ДОКУМЕНТ № 16.

[КУПЧАЯ КРЕПОСТЬ]

Лета тысяща семьсот девяносто четвертого июля в третьей день Киевского наместничества Миргородского уезда помещица порутчица княгиня Татьяна Васильева дочь Гурамова, в роде своем не последняя, продала я, Татьяна, секунд-майору Антону Павлову сыну Богмевскому, жене, детям и наследникам его вечно и безповоротно собственное мое имение, по уличному праву от умершего мужа моего порутчика князя Давыда Гурамова и по уступному письму от племянника его и моего князя Матвея Макарьева сына Гурамова мне доставшееся, Киевского наместничества Миргородского уезда в городе Миргороде состоящее, яко то: жилой мой двор с хатами и со всем в нем находящимся строением да крестьян моих, за умершим мужем моим по последней семьсот восемьдесят второго года ревизии в городе

Миргороде записанных и подушным окладом обложенных, с их женами, детьми и родственниками, всего мужеска пола восем-десят восемь, а женска семдесят две души, со всем движимым и недвижимым тепер у них имеющимся имением. Именно: Семе-на Динисенка, у него мужеска пола три, а женска одна душа. Андрея Довбыша, у него мужеска пола две души, женска пять, в них по одному двору с огородами, поля пахатного дванадцять нив: первая и вторая в Мескивских могилах; третья, четвертая, пя-тая, шестая в Королевого озера; седьмая, восьмая на Богачках; девятая в Неижкового озера, десятая в Сушка, одиннадцатая в Густых могилок, дванадцатая на Устивицкой. Данила Овсеен-ка, у него мужеска пола пять, женска шесть душ, двор с огоро-дом, поля пахатного шесть нив: первая за Неижковым озером, вторая в бурт, третья за Куценковым хутором, пятая в Почапс-кого озера, шестая за Гаражиною могилою. Мойсея Овсеенка, у него мужеска пола пять и женска пять душ и двор с огородом. Матвея Красюченка, в него мужеска пола пять и женска пять душ и двор с огородом. // [Арк. 40 зв.] Андрея Плужниченка, в него мужеска пола три, женска две души, двор с огородом, поля пахатного четырнадцать нив: первая в Оропянского шляху, вто-рая в Кременецкого гребли, третья в Глевтяцкого озера, четвер-тая в Лебердихи, пятая в Неижкового озера, шестая там же, седь-мая за Ропянской цариною, осьмая в Довгого озера, девятая [у] Влоговатой могилы, десятая, одиннадцатая и дванадцатая на Ус-тивицкой, тринадцатая на Барановском шляху и четырнадцатая в Глевтяцкого озера. Вдову Анну Черкашину, у нее мужеска по-ла одна, женска три души, двор с огородом, поля пахатного две нивы: первая за Оропянским шляхом, вторая на Бакаловой до-лине. Ивана Тымченка, у него мужеска пола пять, женска три души и двор с огородом. Герасима Зубенка, у него мужеска по-ла две, женска три души, двор с огородом, поля пахатного нив девять: первая над Королевым озером, вторая в бурт, третья в Неижковой могилы, четвертая в Мескивских могилах, пятая на Ба-каловой долине, шестая в Вовкового колодязя, седьмая на Бо-гачках, осьмая за Глевтяком, девятая в Свиного озера и лес дровяной под селом Кибинцами. Трохима Ивка, у него мужеска пола пять, женска две души, двор с огородом, поля пахатного

нив десять: первая на Богачках, вторая в Сидоренкового озера, третья в бурт, четвертая за Рудкою, пятая там же, шестая на Сокирной, седьмая в Комаревого хутора, осьмая близ Святой горы, девятая в Оропянского шляху, десятая в Лебердихи да лес под селом Кибинцами. Ничипора Шарченка, у него мужеска пола три, женска две души, двор с огородом, поля пахатного три нивы, все на Святой горе. Трофима Смагляя, у него мужеска пола четыре, женска две души, двор с огородом, поля пахатного четыре нивы: первая в Герасимовой могилы, а три на Богачках. Андрея Линниченка, у него мужеска пола одна душа, двор с огородом, поля пахатного четыре нивы: первая за Ксёнзевою могилою, // [Арк. 41] вторая в Исевои криницы, третья в Сушковой могилы, четвертая в Панасенкового окопу. Панаса Кириенка, у него мужеска пола четыре, женска две души и двор с огородом. Карпа Куличенка, у него мужеска пола одна, женска две души, двор с огородом, поля пахатного семь нив: первая за Зарудного греблею, вторая в Вовкокого колодезя, третья, четвертая и пятая на Устивицкой, шестая в Мискивских могилах, седьмая за Исевою греблею и лес форостельной за селом Кибинцами. Лазаря, Антона, Ивана, Ивана и Федора Пороушенков, в них мужеска пола пять, а женска две души, двор жилой, поля пахатного шесть нив: первая в Гаражиной могилы, вторая в Ксёнзевои могилы, третья и четвертая в Мискевских могилах, пятая за Портянскою цариною и шестая против Резниковой могилы. Григория Довбышенка, в него двор с огородом; Трофима Горбенка; Кирила Близнюченка; Ивана Коваля, в него мужеска пять, женска две души; Якова Ковтуненка, в него мужеска пола две, женска одна душа; Тыта Красюченка, в него мужеска пола три, женска две души; Романа Свиденка с братом; Федора Горпинченка с братом и Якимом Терещенка, в них мужеска пола пять, женска десять душ, двор с огородом и садком, поля пахатного две нивы: одна в Резниковой, а другая в Гаражиной могилах. Зиновия Бабенка с невесткою, в них мужеска пола две и женска две души, двор с огородом, поля пахатного четыре нивы: первая на Поповском шляху, вторая на Сорочинской царине, третья в Глевтяцкого озера, четвертая в Рудки. Михаила Довбышенка, в бегах находящогося, жену, в нее мужеска пола две души. Гордея

Солошенка; Корнея Сасенка, в него женска пола две души; братьев его Матвея и Остапа, сестер их Марину, Катерину, в них двор с огородом и пустой плец; двоюродного оного Корнея брат. Родиона Леонтиева Сасенка, его жену Дарию Евстафиевну, в них сын Сергей; братьев его Павла Леонтиева, Семена Леонтиева, сестру их Евфросинию, в них двор с огородом и садком, во всех их поля пахатного десять нив: // [Арк. 41 зв.] первая у Королевого озера, вторая за Свиным озером, третья в Мискивских могилах, четвертая и пятая за Влоговатою могилою, шестая и седьмая в Глевцяцкого озера, осьмая в Рудой могилы, девятая на Поповском шляху, десятая за Влоговатою могилою, сенокос в Савином Куте; лесов два: первой дубовой за селом Биликами, а другой форостяной в Ореховщины.

А взяла я, Татьяна, у его, покупщика Богмевского, за оное свое имение и крестьян денег четыре тысячи рублей сполна. Наперед же сего оное имение с крестьяни от меня иному никому не продано и не заложено и ни у кого ни в каких крепостях не укреплено и ни за что не отписанно. А буди кто в оное имение и крестьян почему ни есть станет вступаться, то мне, Татьяне, и наследникам моим его, покупщика Богмевского, жену, детей и наследников его от тех вступщиков и от всяких крепостей очищать по указам и убытка в том никакова ему, покупщику Богмевскому, жене, детям и наследникам его не доставить. Буди же неочищением моим и наследников моих оное проданное мною имение с крестьяни от него, покупщика Богмевского, жены, детей и наследников его отойдет и чрез то учинятся какие ему, покупщику Богмевскому, жене, детям и наследникам его убытки, то как оные убытки и данные свои четыре тысячи рублей деньги взять ему, покупщику Богмевскому, жене, детям и наследникам его с меня, Татьяны, и наследников моих все сполна. За оных де проданных мною крестьян подушные деньги и всякие государственные подати с написания сей купчей платить ему, покупщику Богмевскому, жене, детям и наследникам его, а мне, Татьяне, и наследникам моим до того платежа дела нет. О написании же в сей купчей договорной цены без утайки состоявшийся и опубликованный из правительствующего Сената в тысяща семьсот пять-

десять втором году июля в двадцать девятой день указ при сем объявлен.

К сей купчей по изверению Киевского наместничества Миргородского уезда помещицы // [Арк.42] порутчицы княгини Татьяны Васильевой дочери Гурамовой в том, что она вышеписанное свое имение и крестьян секунд-майору Антону Павлову сыну Богмевскому продала и денег четыре тысячи рублей сполна получила, капитан Иван Антонов сын Греков руку приложил. Что ж сего листа первой страницы сверху в двадцатой строке переправлено „озера“, в том верить.

У сей купчей свидетелем был и руку приложил секунд-майор Димитрий Климентиев сын Пищанский. У сей купчей свидетелем был и руку приложил порутчик Федор Мартынов сын Гаркавенко. У сей купчей был и руку приложил коллежский регистратор Данило Дмитриев сын Новакович. У сей купчей свидетелем был и руку приложил губернский секретарь Михаила Зиновьев сын Бакалов. У сей купчей свидетелем был и руку приложил секунд-майор Матвей Юриев сын Арабажин. У сей купчей свидетелем был и руку приложил порутчик Георгий Елисеев сын Кременецкий. У сей купчей свидетелем был и руку приложил порутчик Павел Степанов сын Богаевской.

Сию купчую писал коллежский канцелярист Фома Тычина. Запрещению нет. 1794 года июля 3 дня сию купчую Киевского наместничества в палате гражданского суда у крепостных дел писана и в книгу подлинником записана. Пошлин двести рублей, от письма четыре рубли, от записки двадцать копеек, на расход один рубль три копейки, итого двести пять рублей двадцать три копейки взято. Принял и совершил надсмотрщик Иван Соколовский.

(ЦДІАУК. – Ф.1843. – Оп. 1. – Спр.46. – Арк. 40 зв. – 42 зв. Копія).

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

А

- Абакелія Тамара 289
Абашідзе 189
Абашідзе Вахушті 189
Абашідзе Давид 189
Абашідзе Симон Кайхосрович 95, 189
Абашідзе-Горленко 189
Абашідзе-Горленко Ніна 189
Абашідзе-Горленко Ганна 189
Аббас, шах 251
Абзіанідзе Г. 302, 376
Абрамшвілі А.З. 19, 329, 331, 359, 361, 369
Аваліані Іван 271
Аваліані Михайло 271
Авалішвілі 58
Авалішвілі Георгій 131, 132
Авалішвілі Георгій Іванович 270, 271
Авалішвілі Євлогій 270
Авалішвілі Заал 270
Авалішвілі Іван 270
Авалішвілі Мамука 270
Авалішвілі Марія (Маріам) 271
Авалішвілі Соломон 271
Авалішвілі (Авалова) Тетяна (Тінатін) Василівна (див. також Гурамшвілі) 7, 132, 269 – 276, 284, 423, 424
Авалови 270, 271
Авалов Гіві 271
Авалов Зураб Давидович 271
Авалов Йосип 271
Авалов Олександр Семенович 271
Аввакови 229
Автандил 51
Агіянов Данило 398
Адабаш Микола 86
Адвент Валентина Йосипівна 68, 77, 338
Адешелідзе Антон Якович 212
Адешелідзе Ганна Йосипівна 211
Адешелідзе Георгій 211
Адешелідзе Іван 211
Адешелідзе Микола 211
Адешелідзе Олена 211
Адешелідзе Семен Михайлович 211
Адешелідзе Тетяна Іванівна 211, 212
Адешелідзе Федір Михайлович 212
Адешелідзе Юрій Семенович 211
Адешелідзе Юрій Юрійович 211
Адешелідзев Іван Антонович 212
Адешелідзев Ілля, 210, 431
Адешелідзев Михайло 211
Адешелідзев Яків 276
Александрович 89

Алексієв-Месхієв Давид 295, 298
Амілахварі 51, 189, 190
Амілахварі Анна 190
Амілахварі Афанасій 202
Амілахварі Василь 189
Амілахварі Вахтанг 169
Амілахварі Георгій 189, 190, 206
Амілахварі Елісе 190
Амілахварі Євгеній 189, 190, 206
Амілахварі Олександр 59
Амілахорови 51
Амірані 10
Анатолій, єпископ полтавський 115
Андрієвський Іван 425
Андронікашвілі 36, 208
Андронікашвілі Б. 21, 330, 346, 358
Андроніков 36
Андроніков Єгор 393
Андроніков Іраклій 291, 373
Андропова Марія Іванівна 91
Анна Іоаннівна, імператриця, 34, 51, 68, 258399, 402
Анна Кайхосрівна, царівна 36, 384
Антелав І. 21, 330, 340, 361
Антоній, царевич 56, 58
Антоній, патріарх Грузії 45

Антоній II, католикос 58
Анука, донька Вахтанга VI 189
Апостол Данило 96, 299
Апостол Уляна 92
Арабажин Матвій Юрійович 435
Арагвіс-Еріставі Анна Георгіївна 152
Аракчеєв 71
Арандаренко М. 24
Арбелов (Арбелієв) Дмитрій 113
Аргуз, князь 151
Арданас, царевич 36, 383
Арешідзе Габрієл 56
Арнольдів Лев Іванович 184
Арубанов Павло 387
Арчил II, цар 32, 50, 130, 169, 218, 223, 254, 255
Асатіані А. 20
Асихмовані Дарія 191
Асихмовані Іван 191
Асихмовані Єгор 191
Асихмовані Йотам 191, 397
Асихмовані Луарсаб 191
Асихмовані Олександр 191
Асламов Ростом 394
Астряб М.Г. 24, 341, 342, 359
Ахвердян Р. 19, 366
Ахшарумов (Ахшатуров) Данило 388, 392

Б

Бабенко Андрій 275, 430
Бабенко Григорій 275, 431

Бабенко Зіновій 433
Бабенко Карпо 275, 430

- Бабенко Костянтин 275, 430
Багалій Д. 25
Баграт, царевич 162
Багратиди 137, 152, 292
Багратіони 179, 271
Багратіон Атанасе 190
Багратіон Варвара
Олександрівна 137
Багратіон Дмитро Георгійович 271
Багратіон Дмитро Петрович 137
Багратіон Єлизавета Дмитрівна 271
Багратіон Петро Олександрович 137
Багратіон Петро Романович 146
Багратіон Реваз (Роман) Іванович 146
Багратіоні 7, 36
Багратіоні Вахтанг (див. Вахтанг VI)
Багратіоні Вахушті 7, 33, 36, 169, 179, 215, 237, 291, 373
Багратіоні Давид, царевич 137
Багратіоні Дареджан 255
Багратіоні (Батонішвілі) Дмитро 285, 286
Багратіоні Іоанн 166
Багратіоні Марія 384
Багратіоні Марія Вахтангівна 189
(Багратіоні) Олександр
Георгійович, царевич 181
Багратіоні Симон (Свимон) 159, 179
Багратіоні Теймураз 296
Бажан М. 249, 300, 357
Базилевські 40
Базилевська Наталя Петрівна 178
Бакали 288
Бакалов Михайло Зіновійович 435
Баканідзе О. 19, 346, 351, 376
Бакар, царевич 36, 63, 80, 82, 112, 128, 133, 152, 206, 263, 381
Бальмен де Яків Петрович 9, 96 – 100
Барамідзе Олександр 19, 20, 290, 300, 346, 375, 377
Баратаєви 63
Баратаєв Іван 277
Бараташвілі 7, 21, 27, 33, 41, 51, 56, 63 – 79, 133, 206
Бараташвілі Автандил 64
Бараташвілі Анастасія 63
Бараташвілі Бежан 63
Бараташвілі Гайоз 57, 60, 79
Бараташвілі Гіві (Георгій, Юрій) 64, 66, 68, 390, 391
Бараташвілі Едишер 63
Бараташвілі (Баратова) Єлизавета Сергіївна 184
Бараташвілі Заал 63
Бараташвілі Заза 64
Бараташвілі Зураб 63
Бараташвілі Іван 65, 390, 420
Бараташвілі Іесе 63
Бараташвілі Мамука 7, 63, 77, 237

Бараташвілі Ніколез 63
Бараташвілі Нодар 63, 68, 113,
239, 387, 391
Бараташвілі Марія 78
Бараташвілі Сергій 53, 65, 66, 391,
407
Бараташвілі Фома 33, 63, 64, 237
Баратови 64
Баратов 51, 63, 405
Баратов Василь 384, 390
Баратов Василь Васильович 67, 71
Баратов Василь Іванович 77, 95
Баратов Віктор Вікторович 74
Баратов Віктор Павлович 74
Баратов Володимир 77
Баратов Григорій Олександрович
69 – 70, 77
Баратов Давид 69, 387, 391
Баратов Євген 74
Баратов Заза 40, 41, 392, 404, 407,
Баратов Іван 384
Баратов Іван Овсійович 78
Баратов Костянтин 70
Баратов Леонід 74
Баратов Микола Осипович 78
Баратов Михайло 70, 77
Баратов Олександр 68
Баратов Олександр Вікторович
75
Баратов Олександр Григорович
77
Баратов Павло Олександрович 69
– 70

Баратов Реваз 68, 69, 387, 391
Баратов Ростом 69, 391
Баратов Сергій 181
Баратов Стефан Сергійович 65,
66
Баратов Федір 68, 70
Баратова Анна 65, 67, 69
Баратова Євгенія Олександрівна
75, 77
Баратова Єлизавета Сергіївна 65,
67
Баратова Любов 77
Баратова Марія Андріївна 77
Баратова Надія 77
Баратова Надія Олександрівна 68
Баратова Феодосія 77
Барвінський В. 24
Батій Костянтин 279
Батій Тихін 279
Батонішвілі Міріан 286, 289
Башмаков, генерал 74
Бедаурі (Бедауров) Іван 191, 192,
398
Бедаурі Михайло 192, 398
Бедауров 16
Бедіанідзе Д. 20
Бежанашвілі Автандил 192
Бежанашвілі Давид 192
Бежанашвілі Заал 192
Бежанашвілі (Бежанов) Папуна
192, 276, 395, 409, 414
Бежанов 16
Бежанов Микола 192, 418

- Бежанов Петро 192, 418
Бежанов Семен 192, 418
Бежанов Харитон 192
Беліашвілі Акакій 166
Бердзенішвілі Н. 368
Бердзенов Ніколог 299
Бесікі 56, 57
Бець-Харченко С.С. 363
Белкова Тамара 319
Белов Юрій 224
Биховський С. 171
Бібіков І.І. 38
Бібілурі Адам 405
Бібілурі (Бібілюрев) Андрій 193, 204, 393
Бібілурі Лашкар (Лазар) Григорович 204
Бібілурі Сергій Лазарович 204
Бігунець Тимко 408
Бідненко Зінко 408
Білевич А.І. 172
Білиба Василь 268
Білиба Яків 268
Білокінь С. 342
Білоус, писар 413
Білоус Микола Антонович 304
Біляшівський М.Ф. 362
Близнюченко Кирило Якович 287, 429, 430, 433
Блієв М. 337, 359
Богаєвський Павло Степанович 435
Богданович Григорій 207
Богмевський Антон Павлович 215, 275, 280, 285, 423, 431, 434, 435
Боголюбов А.Н. 376
Богоявленська Ганна Іванівна 124
Бодянський Максим Гаврилович 54, 115
Бодянський Осип Максимович 54, 115
Бойко Василь 408
Бонапарте 88
Бонгескул 182
Боровиківський (Боровиковський) Володимир 8, 58, 175, 204, 288
Бородій М.К. 332
Борсук 363
Бразолі 121, 122
Брежинські 299
Брежинська Поліксена 92
Брежинський Андрій Богданович 299
Брикулець В. 274
Брокгауз Ф. 368
Броссе Марі 291, 296, 302
Булатнікова Галина Георгіївна (див. також Орбеліані) – 124
Бутенки 288
Бутенко Андрій Олексійович 423
Бутков П.Г. 26, 354, 358, 371
Бутович Наталя Іванівна 93
Бухе А. 26, 356
Буцькі 76
Буцька Єфросинія Павлівна 74

В

Вандаловський В. 249
Вассерман 67
Вахтанг V (Шах-Наваз) 111
Вахтанг VI (Багратіоні) 5, 13, 24,
31 – 34, 54, 59, 63, 68, 80, 111, 112,
151, 169, 195, 207, 213, 218, 223,
237, 254, 255, 258, 271
Вахушті, царевич – 179, 223, 263,
383
Величко С. 297
Велігура 141
Вернадський В.І. 23
Веспертинський Гаврило 397
Вінграновський М. 5
Вітковичева 416, 417
Владедч (?) Афанасій, дворянин
410
Владимиров М.М. 348
Вовк Олексій Федотович 306, 307,
354

Вовченко Роман 408
Вовченко Семен 408
Войцехівський Андрій Іванович
137
Волков Павло 405, 410
Волконська, княжна 183
Володьковська Ірина Яківна 173
– 174
Волчанська Олена Костянтинівна
123, 124
Вольтер 271
Ворожченко Остап 109
Воскобійник Іван 408
Вульфєрт Катерина Костянт-
инівна 100, 102
Вядро Ш. 20
В'ялик М. 338
В'яземський 184

Г

Габаєв Г. 361
Габашвілі Бесаріон 56
Габашвілі Заза 58
Габашвілі Захарій 57
Габашвілі Катерина 313
Габашвілі Семен 58
Гавриш Борис Хомич 303
Гавриш (Гавришев) Дем'ян 133,
431
Гавриш Єлизавета Миколаївна
133
Гавриш Катерина 133

Гайдаєнко Євгенія 281
Гайдаєнко Лук'ян 281
Гайоз, архімандрит 56
ґалаґан Павло 101, 120
Гамалія Микола Олексійович 116
Гамкрелідзе 41, 229
Гампельн К. 224
Ган (Фадєєва) Олена Андріївна
141, 142
Гангелідзе (Гангелови) 138 –
143
Гангелідзе Андрій 138

- Гангелідзе (Гангелов) Георгій Христофорович 138 – 140, 420
Гангелідзе Христофор 138
Гангелідзе (Гангелов) Шіуш 138, 385, 386, 389, 390
Гангелов Єгор 392
Гангелова Марія Савівна 139
Гангелов Олександр Семенович 26, 139 – 143, 157, 240, 330, 348
Гангелов Семен Георгійович 139, 141, 142, 157, 239
Гангелов Семен Спиридонович 140, 141
Гангелов Спиридон 142
Гангелов, дворянин Балтського повіту 182
Ганжевич, піп 417
Гараканідзе Тітатін 269
Гарелі Г. 18
Гаркавенки 288
Гаркавенко Федір Мартинович 435
Гаркуша 421, 422
Гарсеванішвілі (Герсеванови) 21, 143 – 148, 206
Гарсеванішвілі Габріел Ісайович (Гаврило Євсейович) 143, 147, 239
Гарсеванішвілі Георгій Гаврилович 48, 143 – 146, 159, 280
Гарсеванішвілі Єлизавета 143
Гарсеванішвілі Єфрем 143
Гарсеванішвілі Онисиме 143
Гарсеванішвілі Симон 143
Гаско М. 432
Гаспекян Заїра 319
Гаупт Карл Леман 313
Гвінчідзе О. 20, 356
Гедеванішвілі-Мровелі Іона 60, 78, 85, 133, 208
Гейкін Григорій Іванович 85
Геловані 88, 185
Геловані Габріел 33, 237
Георгій, цар Грузії 54
Георгій XI, цар 112
Георгій XII, цар 137, 270
Георгій, царевич 36
Герсеванов Борис Єгорович 145, 226
Герсеванов Г. 45
Герсеванов Єгор Петрович 147
Герсеванов Іван 147
Герсеванов М. 26
Герсеванова Марія Михайлівна 148
Герсеванов Микола Борисович 145, 146
Герсеванов Микола Михайлович 148
Герсеванов Микола Олександрович 147
Герсеванов Микола Петрович 148
Герсеванов Михайло Миколайович 147, 148, 330, 349
Герсеванов Михайло Петрович 148, 241
Герсеванов Петро Олександрович 148
Гіржев 44

- Глінка В.М. 341
Глуржідзе 405
Глуржідзе Георгій (Глузідзе Єгор) 149, 392
Гогешавілі Яків 302, 313
Гогібешавілі 41
Гогібешавілі Бідзіна 193
Гогібешавілі Отар 193
Гогібешавілі Папуна (Павло) 398
Гогібешавілі Спиридон 193, 385, 390
Гогітідзе М. 21, 361
Гогоберідзе Ш. 20, 376
Гоголі-Яновські 8, 175, 176, 288
Гоголь-Яновська Марія Іванівна 201
Гоголь-Яновський Панас Дем'янович 109
Гоголь-Яновська Тетяна Семенівна 150
Гоголь Микола 26, 27, 42, 109, 150, 162, 184, 201, 357, 361
Голенищев-Кутузов Логвин Іванович 175
Голобуцький В. 25, 339, 362
Гончар Прокіп 408
Горбенко Трохим 433
Горгідзе М. Ф. 19, 227, 335, 349, 350, 357
Гординський Григорій 426
Горленки 26, 78, 92, 94, 95
Горленко, полковник 82
Горленко Василь Петрович 26, 96, 105 168, 335, 342, 355
Горленко Аделаїда Семенівна 95, 189
Горленко Андрій Дмитрович 96, 171
Горленко Варвара Давидівна 77, 95, 96
Горленко Давид Семенович 96
Горленко Дмитро Лазарович 96
Горленко Іван Андрійович 96
Горленко Іван Григорович 95
Горленко Йоасаф 93
Горленко Лазар 95, 96
Горленко Любов Давидівна 9, 94, 96
Горленко Марія 94
Горленко Марія Давидівна 96
Горленко Наталя Давидівна 96
Горленко Парасковія Андріївна 96
Горленко Петро Іванович 96
Горленко Семен Давидович 95, 96, 189
Горленко Яким Андрійович (він же Йоасаф) 96, 101, 104
Горленко-Жевахова 9, 95
Горпинченко Федір 433
Горський П. 302
Гоцулівна Марія 43
Грб'янка Г. 297
Грамш Йоган Готфрід 265
Грамш Карл Август 265
Грамш (Грамш) 8, 265, 266
Грекові 210, 211, 223, 276, 277

- Греков Борис Дмитрович 223
Греков Василь 279
Греков Роман 274, 279
Греков Іван Антонович 221, 222, 274, 279, 281, 419, 420, 428, 431, 435
Греков Яків 279
Грекова, пані 223
Грекова Віра 279
Грекова (Хачапурідзе) Єлизавета Миколаївна 419, 420
Грибоєдов О. 271
Григолашвілі А. 20
Григор'єв Бежан 192
Грудаков Павло 391
Грузин 229
Грузин Василь 229
Грузин Іван 229, 282
Грузин Іван Дмитрович 229
Грузин Грицько 83, 229
Грузин Карпо 229
Грузин Макарій 229
Грузиненко Василь Павлович 230
Грузиненко Дмитро Павлович 230
Грузиненко Ілля 229, 281
Грузиненко Петро Павлович 230
Грузиненко Петро Симонович 230
Грузиненко Симеон 281
Грузиненко Симеон Васильович 230
Грузинець Ілля 275
Грузинець Михайло 229, 288
Грузинівна Євдокія 229
Грузинівна Серафима 281
Грузинівна Тетяна 229
Грузиненко 51
Грузинка Ксенія 229, 275, 281, 282
Грузинка Марія 229
Грузинов 229
Грузинська А.Н. 230
Грузинський, князь 137
Грузинський, полковник 230
Грузинський, протопіп 229
Грузинський Гаврило Павлович 230
Грузинський Герасим 230
Грузинський Григорій Несторович 230
Грузинський Іван Григорович 57, 202
Грузинський Матвій 230
Грузинський Олександр Павлович 230
Грузинський Олександр Сергійович 230
Грузинцев Г.О. 230
Грузинцев Леонід Павлович 230
Грушевська К. 356
Гудим-Левкович 167
Гудовичі 78
Гудович Варвара Кирилівна 77
Гулак-Артемовський Петро 148
Гуландана 59
Гумілевський Філарет 26
Гураміш 265
Гурамішвілі 9

- Гурамішвілі Георгій 251, 253
Гурамішвілі Георгій Михайлович 318, 319
Гурамішвілі Гурам 320, 321
Гурамішвілі (Гурамов) Давид Георгійович 7, 8, 17 – 21, 31, 33, 34, 39, 53, 57, 63, 65, 69, 80, 83, 108, 109, 131, 154, 164, 177 – 179, 181, 193, 197, 203, 209, 210, 212, 213, 216 – 218, 222, 237, 241 – 246, 247 – 325, 329, 388, 394, 395, 409, 413 – 416, 418 – 424, 426 – 431
Гурамішвілі Давид Іванович 320
Гурамішвілі Давид Олександрович 316, 319
Гурамішвілі Деметре 312, 321
Гурамішвілі Дурмішхан 252
Гурамішвілі Ельза Шалвівна 312, 319, 320
Гурамішвілі Заал 250
Гурамішвілі Заїра 319
Гурамішвілі Захарій 312
Гурамішвілі Кайхосро 261
Гурамішвілі Катерина 313
Гурамішвілі Кетеван 317
Гурамішвілі Луарсаб 251
Гурамішвілі Макар 253
Гурамішвілі Мамука 9, 33, 131, 237, 257, 278, 285, 286
Гурамішвілі Маріка Шалвівна 319
Гурамішвілі Матвій Макарович 253, 285, 286, 431,
Гурамішвілі Мераб 251, 252, 253
Гурамішвілі Михайло Георгійович 318, 319
Гурамішвілі Олександр 312, 321
Гурамішвілі Ольга 312
Гурамішвілі Ольга Олександрівна 314 – 317
Гурамішвілі Ольга Тадеозівна 313, 314, 315
Гурамішвілі Паремуз 250
Гурамішвілі Саїда Михайлівна 319
Гурамішвілі Тадеоз 312, 321
Гурамішвілі Тамара Георгіївна 319
Гурамішвілі (Гурамова) Тетяна Василівна (див. також Авалішвілі) 57, 164, 209, 269 – 276, 279, 285, 286, 302, 423, 426, 427, 430, 431, 434, 435
Гурамішвілі Христофор 33, 34, 53, 193, 195, 237, 253, 261 – 264
Гурамішвілі Шалва 319
Гурамішвілі Шіо 251
Гурджі 44
Гуржієнко Ганна 282
Гуржієнко Євгенія 282
Гуржієнко Матвій 282
Гуржій 6, 42, 229
Гуржій І. 25
Гурієлі Кайхосро 193, 386, 391
Гурієлі Стефан 193, 386, 391
Гурієлов Іван Степанович 193
Гур'ялова Дарія Іванівна 194
Гусейн, шах 112
Гусистий К. 25, 347
Густав Карло 49, 215
Гюрджі 44

Д

- Дабижа А. В. 26, 338, 342
Давид, імеретинський цар 56
Давид, священик 263
Давидови 51
Давидов Мамука 51
Давидов Михайло Михайлович 85
Давидова Олімпіада Ари-стархівна 297
Давидова Тетяна Аристархівна 297
Давидошвілі Гордій 42, 43
Давиташвілі 50, 297
Дадіані 146
Дадіані Іван Отієвич 148
Даллахвалодзе (Дарахвелідзе?) Єгор 391
Дамаскін Іоанн 263
Данзас Карло Карлович 147
Данзас Костянтин Карлович 147
Данилевські 201
Данилевський Г.П. 362
Данилевський, полковий хоружий 418
Данилов Кірша 175, 176
Дарахвелідзе 228
Дареджан, царівна, 169
Дарія, сирота 273
Даровські 114
Деда Анатолій 233
Деда Любов 233
Де-Лятур (Жевахова) Юзефина Станіславівна 91
Дельвіг А. 152
Демидов, генерал-майор 52
Денисенко Демид 288
Денисенко (Динисенко) Семен 288, 432
Денисенкова Васька 410
Депрерадович 93
Державін Г. 271
Дерлеменко Євген 300
Джавахішвілі (див. також Жевахови) 6, 63, 7 9, 18, 41, 63, 80 – 111, 133, 237
Джавахішвілі Автандил 80, 84
Джавахішвілі Ганна 83
Джавахішвілі Георгій (Єгор) 92
Джавахішвілі Ерасті (Герасим) 38, 80 – 85, 113, 278, 282, 396, 407
Джавахішвілі Євдокія 83
Джавахішвілі Євстафій 80
Джавахішвілі Євфимія 83
Джавахішвілі Єфросинія 83
Джавахішвілі І. 337
Джавахішвілі Іван 83, 220, 239
Джавахішвілі Ієсе 109, 393
Джавахішвілі Макара 220
Джавахішвілі Марина 85
Джавахішвілі Марія 83, 85
Джавахішвілі Мотрона 83
Джавахішвілі Ніколом 80
Джавахішвілі Паремуз 80
Джавахішвілі Петро 83
Джавахішвілі Пилип 83, 196, 239

- Джавахішвілі Семен 83, 239
Джавахішвілі Спиридон 80, 83, 85
Джавахішвілі Теймураз 80
Джавахішвілі Шіо (Шіюш) 80, 81, 82, 207, 386, 391, 398, 401
Джевахови 80
Джалеев Папуна 393
Джанашія Костянтин 303
Джанашія С. 292
Джандієрі Русудан 313
Джанеєва Марія 228
Джанелідзе Г. 19
Джанішвілі Папуна 228
Джапарідзе 41
Джапарідзе Анна Мусіївна 195
Джапарідзе Георгій 194, 395
Джапарідзе Гіві 194
Джапарідзе Гордій 194
Джапарідзе Йосип 194, 395
Джапарідзе Марія (Марфа) Родіонівна 194
Джапарідзе Ніколог 194, 195
Джапарідзе Папуна 194, 395
Джапарідзе Петро Мусійович 194, 195
Джапарідзе Семен 195
Джапарідзе Тетяна Назарівна 194
Джебраїл, царевич 312
Джевахови 80
Джевахов Герасим 282, 388
Джевахов Єгор 43, 82, 83, 109, 110
Джибладзе Г. 20
Диларгет 59
Довбиш Андрій 432
Довбишенко Григорій 433
Довбишенко Ілля 420, 421
Довбишенко Михайло 420, 421, 434
Довгий (Долгов) Йосип, сотник 201
Долгова-Трощинська Анна 201
Долгоруков П. 26
Домашинська Феодора 151
Дорошенко Іван 159
Дорошенко М. 356
Дорошенко Петро Якович 353
Доу Джордж 139
Драгоманов Михайло 315
Драгоманова Людмила 315
Дружиніна О.І. 25, 334
Дубасов Василь 398
Дуров 145
Дядиченко В. 25
Дяченко 268

Е

- Егнатшвілі 16, 41, 49, 144, 146, 149 – 151, 276 – 277
Егнатшвілі Георгій Симонович 43, 49, 149, 280
Егнатшвілі Осип 150, 214, 280
Егнатшвілі Симон (Семен, Свимон) 58, 59, 216
Егрі 213

Енікуцев Данило Костянтинович 155, 156
 Енікуцев Петро 155
 Енікуцев Федір 155
 Енікуцева Анна Йосипівна 155
 Енікуцева Євдокія Микитівна 155
 Енікуцева Марія 155
 Еннікуцови 155
 Еріставі (Ерістови) 6, 17, 39, 40 – 42, 151 – 155, 203, 206
 Еріставі Георгій 154, 313
 Еріставі Деметре 154
 Еріставі Елізбар 154
 Еріставі Єлена 313, 396
 Еріставі Йосиф 53
 Еріставі Марія 154
 Еріставі Отар Георгійович (Онуфрій Єгорович) 151, 152, 385, 389
 Еріставі Романоз 33, 154, 237
 Еріставі Симон 41
 Еріставі-Арагвські 151
 Еріставови 151

Євченко Яків 420, 421, 422
 Єгор, царевич, 382
 Єджубов (Єчубов) Реваз 385, 389
 Єнікуцеви 155
 Єнікуцов Іван 156
 Єнікуцов Микола 156
 Єнікуцов Петро Данилович 156
 Єнікуцова Любов 156

Ерістови 6
 Ерістов Давид Георгійович 151, 389
 Ерістов Дмитро Олексійович 152, 203, 240, 241
 Ерістов Іван 152, 396, 398, 405
 Ерістов Іван Семенович 153
 Ерістов Іотам 152, 390, 392, 407
 Ерістов Микола 152
 Ерістов Михайло Андрійович 154
 Ерістов Олександр Миколайович 153
 Ерістов Олексій Отарович 152, 389
 Ерістов Семен 152, 384, 390
 Ерістов Семен Осипович 153
 Ерістов Степан 152, 396, 398
 Ерістов Федір 155
 Ерістова Варвара 153
 Ерістова Надія 155
 Ерістова Олена 152
 Ерістовна 153
 Ертель О. 102

Є

Єнікуцова Марія 156
 Єнікуцова Олександра 156
 Єннікуцов Григорій 155
 Єнукідзе 49, 155, 156
 Єнукідзе Т.П. 374
 Єресови 150, 153
 Єрістови 150
 Єфрон І. 368

Ж

- Жавахі 80
Жавахі Ерасті Паремужович 80
Жаданенко Михайло 409
Жанєєва Марія 228
Жгенті Б. 346
Жевагіна В.М. 107
Жевакіни 80
Жевахови (див. також Джавахішвілі) 6, 26, 80 – 111, 160, 339
Жевахов 9, 107
Жевахов 2-й 85
Жевахов Василь Макарович 109
Жевахов Віктор Михайлович 94
Жевахов В.Д. 23
Жевахов Володимир Давидович 100, 101, 102, 103, 239
Жевахов Володимир Дмитрович 97, 100
Жевахов Давид Дмитрович 100, 101
Жевахов Дмитро Михайлович 94, 96, 97, 99, 100
Жевахов І. 107
Жевахов Іван Семенович 86, 89, 90, 91
Жевахов Макар Степанович 108, 109
Жевахов Микола 26, 80
Жевахов Микола Давидович 100, 101, 104, 105, 241, 342
Жевахов Микола Дмитрович 100
Жевахов Микола Спиридонович 93
Жевахов Михайло Спиридонович 93
Жевахов Олександр 86, 185
Жевахов Олександр Петрович 86
Жевахов Олексій Єгорович (Георгійович) 92, 299
Жевахов Петро 109
Жевахов Пилип Іванович 91
Жевахов Пилип Іванович, бібліограф 110
Жевахов Пилип Семенович 86, 87, 88, 89, 94, 185
Жевахов Семен 83
Жевахов Семен Семенович 86
Жевахов Спиридон Семенович 86, 88, 92, 93
Жевахов Шіо (Семен) 86, 87, 92, 100
Жевахова Варвара Давидівна 80, 100, 105
Жевахова Віра 86, 92
Жевахова Катерина 86
Жевахова Катерина Спиридонівна 93
Жевахова Клеопатра 86
Жевахова Ксенія Михайлівна 91
Жевахова (Горленко, див.) Любов Давидівна 97, 98 – 100, 105
Жевахова Марина Степанівна 109
Жевахова Марія 86
Жевахова Марія Іванівна 91

Жевахова Наталя Іванівна 91
 Жевахова Олександра Іванівна 91
 Жевахова Олена 80
 Жевахова Олена Карлівна 86
 Жевахова О.М. 107
 Жевахова Ольга Михайлівна 94
 Жевахова Юзефина Станіславівна 91
 Жемардідзе 228

Жендієров Єфрем 264
 Жержадзе 229
 Жорданія Т. 18
 Жуковська Єфросинія Михайлівна 129
 Жуковський 84, 184
 Жуковський Федір 398
 Жур П. 70, 341
 Журахівський Г. писар 416, 419

Заал, князь 261
 Забіли 40
 Забіла 94
 Забіла Кирило Васильович, сотник 49, 149, 413, 416, 418
 Заборовська, княгиня 181
 Заборовський Рафаїл 143
 Закаліані Георгій 299
 Заньківський (Занковський) Федір Ілліч 425
 Зарецька Тетяна Флорівна 114
 Заріцький (Зарецький) Флор 114
 Зарудна Марфа Василівна 149
 Зарудний Василь 416
 Зарудний Йосип 416

Іваненко Д.А. 351
 Іванов Григорій 40
 Івер 232
 Івко Трохим 433
 Івченки, брати 41
 Ігнатович 268

З

Звіряка (Зверака) Микита 408
 Зебеде, монах 261
 Зедазнелі Іоанн 251
 Зедгінідзе 228, 229, 250
 Зедгінідзе Парсадан 397
 Зіненко Грицько 408
 Зіненко Федір 408
 Злотницький Цеслав Сигізмундович 154
 Значко-Яворська Юлія Олександрівна 124
 Золотаревський Михайло 415
 Зубенко Герасим 432
 Зубреєв Заал 391

І

Ігнат'єви (Егнаташвілі) 149 – 151, 203
 Ігнат'єв 16
 Ігнат'єв Андрій 150
 Ігнат'єв Аполлон 151
 Ігнат'єв (Егнаташвілі) Георгій (Єгор) Семенович 43, 149, 283,

386, 390, 405, 406, 414 – 417
 Ігнат'єв Григорій 150
 Ігнат'єв Кирило 151
 Ігнат'єв Михайло 150
 Ігнат'єв Олексій 150
 Ігнат'єв Осип Георгійович 43,
 149, 214, 428
 Іесе, брат Вахтанга VI 112
 Ізмайлов Хома 393
 Ізотова Надія Василівна 183
 Ізяслав Мстиславич, князь 13
 Ілля, царевич 312
 Імерелі 44
 Імеретинські 137
 Імеретинський Костянтин 137

Йоасаф, святий, єпископ
 Білгородський (див.: Горленко
 Яким Андрійович).

Кабузан В.М. 48, 333, 334
 Кавалерідзе Іван 9
 Кавкасідзе 42
 Кавкасідзе Володимир
 Семенович 197, 240, 241, 297
 Кавкасідзе Деметре 195, 297
 Кавкасідзе Єфрем 84, 195, 297,
 397
 Кавкасідзе Єфросинія Данилівна
 197
 Кавкасідзе Іван 197
 Кавкасідзе Мелхіседек 195, 263,

Імеретинський Микола Костян-
 тинович 138
 Імеретинська Марія Кост-
 янтинівна 138
 Імеретинський Олександр 55
 Інасарідзе 40, 281
 Інасарідзе Кацура 39, 49, 276,
 283, 395, 409, 414, 415, 418
 Іосифов Г., отаман 416
 Іраклій I, цар 255
 Іраклій II, цар 56, 57, 143, 166,
 289, 290
 Іраклій, царевич 312
 Ірза Борис Кирилович 68, 76, 77,
 338
 Ічарзоєви 228
 Ічарзеєв Павло 392

Й

Йоасаф, єпископ Дмитріївський і
 Могилівський (див.: Жевахов
 Володимир Давидович).

К

297
 Кавкасідзе Микола Семенович
 197
 Кавкасідзе Семен Єфремович
 196, 297
 Кавтарадзе 200
 Кавтарія М. 20, 292, 294, 374
 Каджаія 228
 Кажайя Григорій Георгійович 228
 Каладзе Карло 212
 Калайдович Ф. 176
 Каландадзе Ц. 19, 21, 330, 361, 374

Калина Прокіп, сотник 150

Камалідзе 228

Камалісузев Йосиф 393

Каманін І. 102, 342

Канчієлі 198

Канчієлі Атанасе 198

Канчієлов Олександр Борисович
198

Канчієлов Я. 198

Канчієлі Борис 41

Канчієлі Ростом 41

Канчиялов Василь 199

Канчиялов Євген Федорович 199

Канчиялов Єгор 183, 199, 240

Канчиялов Матвій 199

Канчиялов Федір 199

Канчиялова Віра 199

Канчиялова Любов 199

Канчиялова Манефа Миколаївна
199

Канчиялова Марія 199

Капністи 141, 175, 176, 182, 421

Капніст Андрій 421

Капніст Василь Васильович 8, 27,
114, 141, 175, 182, 197, 224 – 225,
288, 421

Капніст Катерина Василівна 114

Капніст Олексій Васильович 141

Капніст Петро Васильович 174,
224, 225, 421

Капніст-Скалон Софія Василівна
141, 182, 357

Каразін Василь Назарович 205

Каргалетов (Каргалетелев)

Онуфрій 384, 390

Каргалетов (Каргалетелев) Тит
384, 390

Каргаретелі 228

Карнович Є.П. 331

Карпенко Наум 408

Карташевські 185

Карташевський Яків
Володимирович 185

Касрадзе О. 19

Катаєв Валентин 91

Катерина II 38, 44, 52, 58, 165,
175, 204, 207

Кафарови 277

Кафаров 16

Кафаров Іван 200

Кафаров Йосип 200

Кафаров Макар 39

Кафаров Микита 200

Кафарова Степанида Яківна 201

Кафоров Матвій 392

Кафтарадзе Мамука 200

Кафтарьов Йов Йосипович 200

Кафтарьов Йосип 200

Кафтарьов Кіндрат 200

Кафтарьов Федір 201

Кафтарьов (Кафаров) Яків 201

Кафтарьова Варвара 200

Кафтирьов (Кафьоров, Кафоров)
Макар 200, 394, 411

Кафтирьов Петро 200

Кафтирьова Євдокія 200

- Кафтир'ова Тетяна 200
Кафтир'ова Феодосія 200
Кахабері 258
Кахаберідзе 257, 258
Кахови 277
Кахов Іван 386
Кахов Єгор 83, 283, 386, 391
Качибадзе 63
Квабулашвілі 201
Квітка-Основ'яненко Григорій 96
Кекелідзе К. С. 20, 23, 292, 307
Керсиванов Г. 143
Кизь Іван, військовий товариш 156
Кардан Б.П. 356
Кирилюк Є.П. 351
Кирієнко Панас 433
Кирпотенки 288
Кирпотенко Йосип Петрович 427, 429
Кир'яков Петро 429
Кир'якова Ксенія Михайлівна 91
Китицин П.А. 336, 337, 359
Кичаї 228
Кікодзе Г. 20
Клаус А. 334
Климентій XI, папа римський 112
Климієв (Климнов) Микола 389
Книш Ольга Йосипівна 67
Коба 233
Кобієви 228
Кобієв 40
Кобієв Оврам (Аврам) 39, 49, 276, 283, 395, 410, 414, 415, 418
Кобулашвілі 39, 60, 201, 209
Кобулашвілі Автандил (Афанасій) 163, 202, 203, 385, 389
Кобулашвілі Георгій 202
Кобулашвілі Елісе 202, 203, 385, 389
Кобулашвілі Іоанн 203
Кобулашвілі Йосип 201, 261
Кобулашвілі Матвій Афанасійович 203, 385, 389
Кобулашвілі Онано 202
Кобулашвілі Отар 203
Кобулашвілі Тамаз 201
Кобулов Василь 389
Кобулов Т. 202
Ковалевська Любов Павлівна 156
Ковалевський Костянтин 205
Коваленко Дмитро (Косарик) 302
Коваль Іван 433
Ковтуненко Яків 433
Кожаіо 228
Козаченко Андрій 284, 426
Козаченко Антін 284, 426
Козаченко Гаврило 284, 426
Козачинський (Козачківський) Федір, полковий суддя 144, 419
Козлов В.П. 356
Комарницький М. 348
Кончиєлов Бежан (Борис) 198, 385, 390
Кончиєлов Ростом 198, 385, 390

Кончиелов Теймураз 198, 385, 390

Корабленко Данило 173

Корганашвілі 208, 209, 228

Корганашвілі (Корганов, Курганов) Паата 281, 411

Корганашвілі Іван 281

Корганови 277

Корганов 16

Косарик Д.М. 8, 18, 272, 275, 284, 301 – 304, 329, 364, 368, 371, 372, 375, 376

Костенко-Гладкий Гнат 429

Костомаров М.І. 338

Костянтин, кахетинський цар 261

Котетішвілі Василь 59

Кочлавашвілі А. 20, 370

Кочубеї 41, 92

Крамміш 8, 265

Крамміш-Ульріх 8

Крамміш-Ульріх Еріка 265

Красюченко Матвій 432

Красюченко Тит 433

Кравцов Сергій 142

Кременецький, піп 417

Кременецький Георгій Єлисейович 427, 435

Кременська Марія, попадя 419

Кримський А.Ю. 120, 345

Кубанейшвілі С. 9, 24, 81, 212, 213, 329, 330, 336, 339, 349, 353, 363, 365, 369, 370

Кудашев Данило 157

Кузьменко А. 25, 342

Куличенко Карпо 433

Кулябки 153

Кулябка, полковник 416, 417

Кулябка Катерина Павлівна 167

Кулябка Павло Якович 67

Кулябко-Корецькі 92

Кунавін О. 181

Курганов Павло (див. також: Корганашвілі) 393

Куриленко М. 342

Курінний В.П. 337

Курочка Захарій 303

Кутузов М.І. 147

Кюхельбекер В. 152

Л

Лазаревич 84

Лазаревський О. 23, 24, 344, 359

Ларадзе 229

Ларідзев Давид 393

Лашкарашвілі 204, 205

Лашкарови 88

Лашкаров Андрій Сергійович 205

Лашкаров Вадим Євгенович 206

Лашкаров Іван 185, 205

Лашкаров М.А. 205

Лашкаров Павло 185

Лашкаров Петро Олександрович 204, 205

Лашкаров Петро Сергійович 204

Лашкарьов Сергій Лазарович 205
 Левідзе 228
 Левіз Олексій 390
 Левіз Марко 390
 Легенчиха, вдова 410
 Лейст Артур 313
 Лемберєв Афанасій Трохимович 425
 Леонідзе Георгій 59, 269, 308, 335, 357, 369
 Леонтієв Данило 418
 Леонтієв М., генерал-губернатор 171
 Леонтовичі 167
 Лермонтов Михайло Юрійович 158, 184, 352
 Лещенко Яків Іванович 428
 Лизогуби 98
 Лизогуб Богдана (Феодосія) Василівна 96
 Винниченко Андрій 433
 Лисенков Максим Осипович 425
 Литвиненко М. 25, 332
 Лоладзе 228
 Лоладзев Заза 393
 Лоладзев Луарсаб 393
 Лолазеви 405

Ломиківські 176, 288, 299
 Ломиківський Василь Якович 175 – 177
 Ломиківський Павло Іванович 299, 418
 Ломоносенко Корній 421
 Ломоносов М. 271
 Лорери 182
 Лорер Дмитро Іванович 182, 183
 Лорер (Фон-Лорер) Іван Іванович 182
 Лорер Катерина 50, 183
 Лорер Микола Іванович 26, 67, 141, 182, 183, 199, 224, 225, 240, 357
 Лорер Надія Іванівна 182
 Лорер Олександр Іванович 182
 Лорер (Мазаракі) Віра Іванівна 67, 182, 184
 Лореровичка 50
 Луковський 167
 Луценко М. 20
 Людовик XIV 112
 Ляхович, капітан 421, 422
 Львов Макар 41, 385
 Львов Микола 175
 Львов Олексій 385

М

Магалашвілі Іван 41
 Маградзе Е. 368
 Мазанов П. 341, 350, 360
 Мазаракі 184
 Мазепа Іван 165, 195

Маймелови 159
 Макаревський Феодосій 22, 25, 144, 198, 330, 333, 334, 348, 362, 363
 Малами 26, 115, 153

- Малама В.В. 26, 344
Малама Віра Яківна 153
Малама Степан Захарович 115
Малама Федір Захарович 115
Малеїдзе 228
Малейзев Автандил 393
Малорашвило 51, 282
Малорашвило Степан Андрійович 233
Маляр Лідія Федорівна 306
Маляр Панас Лукич 303
Маляренко Антін 416
Мамчич Варвара Яківна 167
Мамчич Яків Іванович 167
Манвелішвілі (Манвелови) 6, 78, 133, 156 – 159, 206, 208
Манвелов Борис Іванович 158
Манвелов Віктор Борисович 158
Манвелов Іван Іванович 158
Манвелов Іван Миколайович 157, 386
Манвелов Микола Іванович 158
Манвелов Микола Миколайович 158
Манвелов Микола Спиридонович 157
Манвелов Ніколом Вахуштович 156, 386, 391
Манвелов Олександр Миколайович 158
Манвелов Сергій Борисович 158
Манвелов Спиридон 156, 157
Манвелова, княгиня 83
Манвелова Катерина
Спиридонівна 139, 157
Манвелова Олена 156
Манвелова Софія Миколаївна 157
Манжос Григорій Григорович 190
Марія Георгіївна, грузинська цариця 312
Марія, грузинка, авторка вірша 103
Марія, панна 36
Маркевич Микола Андрійович 96
Маркевич О. 26
Марков Василь Іванович 284, 428
Марр Н. 373
Масанов І.Ф. 349, 360, 371
Маяковські 288
Марковський Яків 427
Марковичі 26, 41
Маркович Дмитро Федорович 129
Маркович Іван Семенович 194
Маркович Яків 24, 137, 194, 330, 347
Мармонтель 57
Мартинова Анна 146
Мартос Іван Романович 26, 137
Махарадзе В. 21
Махатадзе Н.Г. 19, 331, 357
Махілев Роман 389
Махілови 228
Махмад-Кулі-хан 254
Мацапура М. 342
Мачабелі 206

- Мачабелі Георгій 206
Мачабелі Давид 207
Мачабелі Давид, син Алхаза 206
Мачабелов, князь 206
Мачарадзе В. 330, 355, 365, 370
Мгалоблішвілі Сопром 17, 154, 302
Мгвімелі Шіо 251
Медіоланський Амвросій 57
Медокс Роман 54
Мезько-Оглоблин О. 338, 375
Менабде Л.В. 243
Месі Ія 317, 376
Месхішвілі Давид 295
Метревелі Олена Павлівна 20, 307, 374
Мефодій, єпископ полтавський і переяславський 54, 115
Мечебила, княжна 207
Микадзе Г. 375
Микеладзе 276
Микеладзе Давид, протопіп 132, 239, 281, 287, 289
Микеладзе Іван 56, 289
Микеладзе Катерина 287
Микола I, імператор 54
Милорадовичі 41
Милорадович Г. 25, 26
Милорадович Г.О. 337, 358
Милорадович Г.П. 157
Милорадович Дмитро Григорович 157
Мирний Панас, український письменник 9, 23, 26, 27, 154, 168, 210, 211, 222, 223, 241, 279, 351, 363
Мирович В.Я. 195
Мирович Федір 195
Мироненко Степан Павлович 425
Михайлов Трохим 418
Мікадзе Г. 19
Мільтон 271
Міріан, царевич 7, 56 – 58, 268, 284, 290, 294
Мірненко Іван 409
Міцкевич Василь Прохорович 86
Міцкевич Модест 86
Могила Петро 55, 132
Модзалевський В.Л. 24, 26, 168, 337, 344, 352, 353, 354, 358
Мономах Володимир 13
Моураві 229
Моураві Антон 40
Моураві Оман 40
Моуравова Тетяна 40, 396
Мтварелідзе І. 20
Муравйови-Апостоли 8, 70, 175, 176
Муравйов-Апостол Сергій 60
Мурзин Єгор 386, 391
Мурзинови 228
Мурзинова Тетяна 83
Муртузалов (?) Єгор 406
Мусін-Пушкін О. 176
Мухселадзе Георгій Бизиневич 159

Мусхелішвілі (Мусхелови) 6, 39,
41, 42, 146, 159, 241

Мусхелішвілі Тамара 317

Мусхелов 144

Мусхелов (Мусхалов) Георгій
(Єгор) 159, 384, 390

Мусхелов Ніколож (Микола)
Єгорович 159 – 162, 390

Мусхелова, князівна 159

Мусхелова Варвара Миколаївна
159

Мушкудіані О. 20

Мякотін В. 356

Н

Назарашвілі 197, 297

Назарашвілі Габріел 296

Назарашвілі Давид 296

Назарашвілі (Назаров) Йосиф
295, 296

Назарашвілі Михайло 296

Назарашвілі Наталя 296

Назаров Степан Георгійович
(Єгорович) 197, 296

Наливайко Северин 172

Наморадзе Г. 302

Натадзе Н. 20

Натрошвілі Г. 268, 269, 370

Наулко В. 22, 331,

Невсадзе 207

Немсадзе 21

Немсадзе Адам 207

Немсадзе Іван 208

Немсадзе (Невсадзе) Матвій 83,
171, 207 – 209, 220, 241

Нестор-літописець 162

Нижниченки 215

Никифорова Надія Костянтинівна 168

Никон, патріарх 130

Ніколадзе Георгій 316, 317

Ніколадзе Ніко 313, 314 – 316

Ніколадзе Русудан 316, 319, 376

Ніколадзе Тамара 317

Нінієви 228

Нінієв Яків 385, 390

Ніношвілі 39

Новаковичі 288

Новакович Данило Дмитрович
435

Новополін Г. 142, 348

Нос О.І. 362

Нукрадзе 228

Нумієв, капітан 182

О

Обезюк 229

Обиз 229

Овсієнко Мойсій 432

Огієвський Софроній 194

Огіянов Данило 219

Огньов, генерал 74

Одишилідзе 18, 208, 211

Одишилідзе Агафія 209

- Одишилідзе Василь 209, 280
Одишилідзе Георгій 53, 208, 209,
272, 280, 406, 427
Одишилідзе Іван 210, 279
Одишилідзе Ілля 210, 279, 418
Одишилідзе Йосип 210, 279
Одишилідзе Костянтин Павлович
210
Одишилідзе Марія 209
Одишилідзе Марина 209, 280
Одишилідзе Омелян 210
Одишилідзе Павло 210
Одишилідзе Симеон Павлович
208, 209, 239
Одишилідзе Тетяна, дружина
протопопа 209
Одишилідзе Федір 210
Одишилідзе Шермазан 208
Одишилідзе Яків 209, 210, 276,
279, 395, 409, 414
Одоєвський 184
Одоєвський В. 152
Одошоледзький Ілля 210, 418
Окропир, царевич 312
Олександр, імператор 71, 175
Олександр Макарович, царевич
262
Онгровлахелі 54
Орбеліані 7, 21, 27, 40, 41, 111 –
127, 146, 239
Орбеліані Анатолій Георгійович
124
Орбеліані Андрій 114, 398
Орбеліані Андрій Олексійович
123
Орбеліані Борис Миколайович
116
Орбеліані Валер'ян Васильович
123
Орбеліані Василь Якович 117, 123
Орбеліані Вахтанг 33, 112, 113,
237, 343
Орбеліані Вахушті 112
Орбеліані Віра Еммануїлівна 124
Орбеліані Володимир 54, 115,
116, 118, 120
Орбеліані Георгій Еммануїлович
124
Орбеліані Герасим Дмитрович
114, 396
Орбеліані Деметре 33, 113, 114,
396, 397
Орбеліані Елізбар 112
Орбеліані Еммануїл Васильович
123, 124
Орбеліані Єлизавета Степанівна
123
Орбеліані Зосиме 33, 112
Орбеліані Іліодор Миколайович
116
Орбеліані Костянтин Якович 120
Орбеліані Ксенія Петрівна 117,
118
Орбеліані Людмила Яківна 120
Орбеліані Марія 112, 115
Орбеліані Марія Герасимівна 114,
297
Орбеліані Марія Миколаївна 120,
121

Орбеліані Микола Володимирович 115

Орбеліані Микола Миколайович 116, 118

Орбеліані Митрофан Якович 120

Орбеліані Ніколож 33, 112

Орбеліані Олександр Митрофанович 120

Орбеліані Олександра Миколаївна 116, 117

Орбеліані Олексій Митрофанович 120 – 123

Орбеліані Ольга Митрофанівна 120

Орбеліані Павло Володимирович 115

Орбеліані Панас Миколайович 116

Орбеліані Петро Павлович 115

Орбеліані Петро Якович 120

Орбеліані Сулхан-Саба 111, 112

Орбеліані Тамара Еммануїлівна 124, 125

Орбеліані Яків Володимирович 54, 115, 117, 118, 120, 123

Орбеліані-Булатнікова Галина

Георгіївна 7, 118, 124, 125, 127, 345

Осешвілі Іесе (Баратов Овсій) 78

Оситов Єгор 406

Осифов Василь 164

Осихмянови 191

Осихмянов Єгор 395

Осихмянов Іван 395

Осихмянов Луарсаб 395, 396

Осихмянов Отам 395

Осланов 405

Осланович Ростом 412

Остроградські 40

Остроградський, полковник 38, 416, 417

Остроградський Андрій Григорович 284, 423 – 425

Остроградський Василь Олександрович 218

Остроградський Михайло Олександрович 138

Остроградський Федір 218

Отарашвілі 228

Отарови 277

Отаров Антон 281

П

Паата, царевич 36, 383

Пааташвілі 232

Павелкова Анна 418

Павленішвілі 18, 19, 63

Павленішвілі Бєро (Борис) 212, 213, 386, 390

Павленішвілі Георгій 212, 386, 390

Павленішвілі Кація 213

Павленішвілі Отія, 7, 33, 212, 213, 237, 241, 386, 390

Павлинов (Павленішвілі), прапорщик 172

Павлинов Іван Єгорович 213

Павлинова Анастасія Петрівна 213

- Павлинські 214
Павло І, імператор 175, 219
Павловський І.Ф. 24, 26, 174, 338, 345, 351, 355, 374
Падалка А.В. 24, 364
Пайчадзе Г.Г. 21, 24, 261, 330, 334, 336, 339, 346, 350, 353, 364, 369, 374
Панас Мирний (див.: Мирний Панас)
Панасенко Дмитро 409
Панащатенко Степан 415
Панч Петро 302, 376
Панчулідзе Д. 240
Панчулідзе Олексій Олександрович 228
Патара 232
Пахомій, архімандрит, 130, 263
Пащенко 109
Пащенко, корнет 109
Пащенко Йов 109
Пединенко Федір 283, 409
Пелешенкова Уліяна 409
Перестенко Герасим 409
Перехрест Кирило 427
Петрашевич Омелян 397, 398
Петро І, імператор 5, 31, 223, 255
Пилип, священик 263
Писаревський Г. 22, 330
Пищимука Лука 423
Пірський Микола 26, 65, 66, 337, 367
Піщанські 288
Піщанський Дмитро Климентійович 435
Плохінський М. 17, 24, 43, 331, 333, 358, 372
Плужниченко Андрій 432
Плюшар 152
Подошвелєв 232
Полетики 296, 298
Полетика Анастасія Василівна 196, 197, 297
Полетика Василь Григорович 196, 297
Полетика Григорій Андрійович 196, 297
Полетика Марія Василівна 197, 296, 297
Полетика Олександр Іванович 114, 297
Полетика Петро Іванович 297
Полетика Федір Олександрович 297
Полієвктов Микола Михайлович 317
Полієвктов Михайло Олександрович 317
Полонська-Василенко Н. 342
Полоцький Симеон 55
Полуботок П. 166
Полуденський М. 54
Помарнацький А.В. 341
Попиченко Федір 215
Попови 26
Попов В.С. 153
Попов Павло Васильович 153

Порушненко Антін 433
Порушненко Іван 433
Порушненко Лазар 433
Порушненко Федір 433
Потап'єва Хазуя 163, 164
Потьє-де-ла Фромандієр Павло 194
Потьомкін Г.О. 7, 56, 58, 59, 153, 204, 268, 289, 290
Прач Іван 175
Прокопович Іван 423
Прокопович Феофан 202, 262
Пузина (Пузинков, Пузинкін) Кирило Іванович 275
Пурцхелов Захарій 45, 46
Пушкіни 147

Радіані Ш. 346
Раєвські 201
Ражба Яків 303
Райзери 184, 185
Райзер Анна Іванівна 184
Райзер Вікентій 184
Райзер Вілім Вікентійович 87, 88
Райзер Катерина Вікентіївна 88, 184
Расін Ж. 132
Ратієви (Ратішвілі) 18, 27, 49, 95, 162 – 168, 276, 277
Ратієв Анатолій Іванович 167
Ратієв Андрій Петрович 168
Ратієв Аполлон 165

Пушкін О.С. 147, 152, 182, 184
Пушцін І. 152
Пхеїдзе 49, 276
Пхеїдзе Георгій 214
Пхеїдзе Давид 49, 215, 280
Пхеїдзе Іван 214, 394
Пхеїдзе Кайхосро 214
Пхеїдзе Ніколоз 214
Пхеїдзе Олексій Осипович 214, 215, 280, 287, 393, 422, 423, 429, 430
Пхеїдзе Павло 215
Пхеїдзе Піран 214
Пхеїдзе Хосія (Осип) 214, 280, 393, 394
Пхеїзіна, княгиня – 411, 412
Пховлієв 171

Р

Ратієв Василь 385
Ратієв Іван Давидович 164, 166, 167, 168
Ратієв Іван Єгорович 165
Ратієв Іван Іванович 167, 168
Ратієв Іван Петрович 168
Ратієв Леонід Олександрович 168, 353, 355
Ратієв Микола Іванович 167, 168
Ратієв Олександр Юрійович 168
Ратієв Павло Юрійович 168
Ратієв Петро Іванович 167, 168
Ратієв Петро Єгорович 165
Ратієв Петро Давидович 164
Ратієв Юрій Петрович 168

- Ратієва Анастасія Іванівна 167
Ратієва Варвара Іванівна 167
Ратієва Євдокія 164
Ратієва Марія Давидівна 164
Ратієва Марія Дмитрівна 156
Ратієва Марія Миколаївна 164
Ратієва Марія Петрівна 168
Ратієва Олександра Іванівна 167
Ратішвілі Габріел 166, 204, 361
Ратішвілі (Ратієв) Георгій (Єгор)
Юрійович 53, 163 – 166, 203, 278,
385, 390, 418
Ратішвілі (Ратієв) Давид
Георгійович (Юрійович) 39, 49,
84, 132, 162 – 167, 203, 219, 222,
274, 278, 283, 306, 393, 394, 408,
413, 415, 418, 427
Ратішвілі Бежан 162
Ратішвілі Зураб (Юрій, Георгій)
162, 163, 164
Ратішвілі Кайхосро 162
Ратішвілі (Ратієв) Ніколог
(Микола) Юрійович 163, 165, 166,
203, 210, 278, 385, 390, 418
Ратішвілі Яссе 162
Р-ва Зенеїда 142
Ревазішвілі (Ревазови) 215
Ревазішвілі Деметре 215, 386, 390
Ревазішвілі Піран 215
Ревазішвілі Росеп 215
Ревазішвілі Спиридон
Васильович 215, 216, 283, 386, 390,
415
Ревазов Василь 216
Ревазов Георгій 216
Ревазов Єгор Степанович 216
Ревазов Іван 216
Ревазов Павло Афанасійович 216
Ревазова Ганна 216
Ревазова Катерина 216
Ревазова Марія 216
Ревазова Олександра 216
Ректор Давид 292, 295
Рєпнін М.Г. 70
Ржевський Петро Іванович 89
Різник Лаврін 283, 409
Рогава А. 20, 335, 370
Родзянки 40
Родзянко Єлизавета Павлівна 137
Розмадзев Петро 395
Розсоха (Россоха) Л.О. 6 – 10,
334, 337, 338, 343, 345, 348, 350,
353, 362, 363, 366, 367, 487
Розумовський Кирило 23, 38, 39,
41, 82, 207, 240, 399, 401
Романівські 201
Романов Іамвліх, іконописець 130
Романов Олексій Михайлович,
цар 130
Россет-Смирнова О.О. (див.
Смирнова-Россет)
Рот, генерал-лейтенант 88
Ротач Петро 375
Рубан В.В. 341
Рубець Надія Іванівна 138
Руденко Прокіп 409
Русинська Євгенія 355

Рудченки 211

Рудченко Панас Якович (див. також: Мирний Панас) 211, 222

Рум'янцев-Задунайський П., граф 160, 227

Руссов А.А. 25, 337, 367

Руставелі Шота 33, 313

Русудан, царівна 13

Русудан, цариця 36, 63, 68, 112, 143, 380

Рухадзе Т. 19

Ручка Семен 408

С

Саакадзе 41, 49, 127 – 134, 233

Саакадзе Автандил Мерабович 128

Саакадзе Бандур 128

Саакадзе Георгій 127

Саакадзе Георгій (Єгор) 128

Саакадзе Дмитро Васильович, поет 9, 33, 84, 131 – 133, 156, 163, 237, 241, 278, 285

Саакадзе Єлизавета Дмитрівна 132, 133, 278

Саакадзе Іван 128

Саакадзе Марина Миколаївна 84, 278

Саакадзе Марія Дмитрівна 132, 163, 278

Саакадзе Ніколом 84, 128, 133

Саакадзе Олексій Миколайович 128, 129, 131

Саакадзе Ростом 133, 134, 388, 392, 407

Сааков Йованез 128

Сабо Володимир 228

Сабо Марія Володимирівна 228
Савицький Андрій Олексійович 425

Савицький Семен Олексійович 190

Савичі 78

Сагінадзе 217, 277

Сагінадзе Зураб 217

Сагінадзе Іван 217, 281

Сагінадзе Йосип Єгорович 217

Сагінадзе Леонтій 217

Сагінадзе Михайло 217

Сагінадзе Отар 217

Сагінадзе Тамаз 217

Сагінадзе 6

Сагінашвілі 217

Сагінев Іван Ісайович 217, 281

Сагінов Григорій 218

Сагінов Павло 218

Сак Корній 283, 409

Саков Яків 134

Салагови (див.: Сологашвілі)

Салагов Василь 219

Салагов Іван 219

Салагов Лев 219

Салагов Семен Іванович 219

Салагова Марфа 219

Салагова Мотрона 219

Салимівський Прокіп 210

- Самебелі Йосиф 33, 34, 195, 201, 202, 237, 261, 262
Самсонов, поміщик 142
Самуїл, митрополит 60
Сарбей В. 345
Саричев Андрій Петрович 425
Сасенко Корній 434
Сасенко Матвій 434
Сасенко Остап 434
Сасенко Павло Леонтійович 434
Сасенко Родіон Леонтійович 434
Сасенко Семен 434
Сасенко Сергій 434
Сахно-Устимович Валеріан Іванович 120
Сахно-Устимович Василь Іванович 120
Сахно-Устимович Іван Васильович 120
Свиденко Роман 433
Свічка Микола 91
Свічка П. 195
Святополк-Мирський Дмитро 123
Себастіяннович Іван Андрійович 114
Себастіяннович Матвій 114
Себастіяннович Текля 115
Сегенадзе 217
Сегенадзе Семен Васильович 232
Сегеназ 217
Сегенази 6
Семенов Павло, сотник 69
Сеназ Давид 218
Серафим, митрополит 58
Сєдов Георгій 75
Сигинадз Григорій Якович 217
Сидамонов Прокофій 68
Симон (Симеон, Свимон), царевич 36, 223, 382
Симоненко І. 342
Сипченко Грицько 409
Сірадзе Р. 20
Сіхарулідзе П. 19, 362, 375
Січиокненко Григорій 275
Скалони 141
Скалон Василь Антонович 141
Скалон Олександр Антонович 141
Скальковський А. 22, 47, 330, 334, 337, 348
Скаржинська Катерина Миколаївна 88, 184, 185, 240
Сковорода Григорій 9, 27
Сковорода, дійсний статський радник 167
Скоропадський П., гетьман 102
Скосаревський Гнат Васильович 425
Слоновський Михайло Іванович 425
Смаглій Трохим 433
Смирнова-Россет Олександра Осипівна (Йосипівна) 26, 50, 140, 181, 183, 241, 335
Соколов П., художник 183
Соколовський 167

Соколовський Іван 435
 Соловійов С.М. 358
 Сологашвілі (Сологови, див. також Салагови) 21, 40, 218, 219, 281
 Сологашвілі Анна 163, 219
 Сологашвілі Баграт 218
 Сологашвілі Лев 215, 218
 Сологашвілі (Сологов) Папуна (Павло) 164, 218, 392, 393, 412, 416
 Сологашвілі Шермадин 218, 392, 393, 394, 411, 413, 418
 Сологов 16
 Соломон II, імеретинський цар 189
 Солошенко Гордій 434
 Соханський Максим 418
 Сребрянський Семен 425
 Степанов 16
 Степанов Годерзі 397
 Столповський 190
 Стороженки 26, 105, 160343

Стороженко Андрій Володимирович 106
 Стороженко Григорій Андрійович 160
 Стороженко Микола Володимирович 105, 106
 Стороженко Микола Петрович 160, 161
 Стороженко Олекса (Олексій Петрович), письменник 27, 42, 160 – 162, 241
 Стороженко Олександр 115
 Стороженко Петро Данилович 159
 Стоянови 93
 Стоянов Михайло Іванович 92
 Стоянова Уляна Михайлівна 92, 94
 Сумароков О. 270
 Сумбеєв Заал 387
 Сутковий Афанасій Гнатович 425
 Сушко Олексій 287, 422
 Сушкова Любов Іванівна 74, 75

Т

Табарідзе 219
 Табарідзе Бєро (Борис) 219, 220, 388, 392
 Табарідзе Тамаз 219, 220, 388, 392
 Табарадзе 220
 Табарадзе Георгій 220
 Табатадзе (Табатазєв) Іван 49, 220
 Табатізов Єгор 405
 Табідзе Галактіон 317

Такайшвілі Євктиме 18, 213, 295, 329, 335, 336, 360, 363, 374
 Таліашвілі Г. 19
 Тамар, грузинська цариця 316
 Тапатадза 220
 Тарахолідзе Єгор 387
 Тарновські 41
 Тарсаїдзе Н.Г. 336, 347, 350, 352 – 354, 357, 362
 Татішвілі В.І. 359, 365, 368

- Теймураз, грузинський цар 55
Теймураз II, грузинський цар
170, 218, 270
Текеллі, генерал 166
Терещенко Яким 433
Тимченко Іван 432
Тисекін Іван Васильович 425
Тичина Павло 302
Тичина Фома 435
Тищенко Пантелеймон, піп 419
Тінатін, ігуменя 384
Токмаков І.Ф. 357, 371
Толочанов Никифор 55
Томазови 228
Томара Василь 59
Томара Іван Павлович 94
Томара Степан 59
Тонкачов Іван Микитович 428
Тотлебен, генерал 165, 166, 296
Транквіліон Кирило 55
Трохимовський Василь Якович
156
Трохимовський Михайло Якович
284, 423 – 426, 427
Трощинські 288
Трощинська Анастасія Андріївна
165
Трощинський Дмитро Про-
копович 174, 175, 201, 240
Трощинський Степан 165
Трутовський В.Ф. 175
Тукалевський Йосип 220
Тукалевський Панас
Герасимович 220
Тулаєв Ерасті (Тулов Герасим)
228, 392
Тулаєв Іонатан 228, 392
Тулаов 405
Тулов (Тулашвілі) 16, 54
Туманішвілі 16, 229
Туманішвілі Алхаз 298
Туманішвілі Біртвел 298
Туманішвілі (Туманов) Георгій
Іванович 292, 295, 298, 299
Туманішвілі Гіві 298
Туманішвілі Давид 298
Туманішвілі Деметре 298
Туманішвілі Егнате 298
Туманішвілі Заал 298
Туманішвілі Іване 298
Туманішвілі Йосиф 298
Туманішвілі Кайхосро 298
Туманішвілі (Гурамішвілі)
Кетеван 313
Туманішвілі Мірвел 298, 299
Туманішвілі Отар 298
Туманішвілі Реваз 313
Туманішвілі Саам 298
Туманішвілі Сулхан 56, 298
Туманови 298
Туманов 16
Туманов Давид 277
Туманов Мирвел 277
Туманова Єлизавета Василівна
298
Туркистанішвілі 41, 169 – 172

Туркистанішвілі Бандур (Борис) 169

Туркистанішвілі Вахтанг 169

Туркистанішвілі Годерзі 169

Туркистанішвілі Давид 169, 171, 172, 384, 390

Туркистанішвілі Ерасті 33, 169, 237

Туркистанішвілі Єгор 169, 172

Туркистанішвілі Іван 169, 170, 392, 407

Туркистанішвілі Ілля 169

Туркистанішвілі Луарсаб 169

Туркистанішвілі Михайло 169

Туркистанішвілі Петро 169, 384, 390

Туркистанішвілі Прангистан 43,

82, 110, 169 – 172, 207, 239, 388, 390, 392, 407

Туркистанішвілі Тамаз 170

Туркистанов 110, 405

Тухарелі 208, 220, 221

Тухарелі Ніколоз (Тухарелов Микола) 65, 220, 221, 419, 420, 421

Тухарелов Іван 220, 221

Тухарелов Семен 220

Тухарелова (Хачапурідзе) Анна Миколаївна 419, 420

Тухарелова Глафіра 220

Тухарелова Любов 220

Тушманов Костянтин 395

Тушманов Павло 394

Тхавадзе 228

Тхавадзе Хоссій 387, 391

У

Улізько Григорій 151

Улітов Симон 144

Ульріх Еріка 265, 266

Умікашвілі Петре 292, 299

Уордроп Марджорі 313

Успенський Г. 167

Устименко Григорій 428

Устихнелови 229

Устхнелов Єгор 396

Ф

Фабулов Єлисей 203

Фадєєва (Ган) Олена Андріївна 141, 142

Федоровський П. 17

Фесенко Осип 427, 429

Флавіан, митрополит Київський 101

Флоріан 271

Фобулова, княгиня 203

Фролов-Багреєв О. 185, 240

Х

Харадзе 228

Харебови 228

Харебов Павло 397

Харитонов Давид 281

Харідзев 40, 276 (Див. також:
Чхарідзе)
Хартчашнелі Григорій 59
Хаханов А.С. 369
Хачапурідзе 9, 210, 211, 223, 241,
281
Хачапурідзе Анна 220, 221, 222,
419
Хачапурідзе Єлизавета 221, 222,
279, 419
Хачапурідзе Марія 221
Хачапурідзе Ніколом 39, 221, 276,
395, 409, 414, 418
Хачатран, дворянин 409
Хвабулов 39
Хвабулов Матвій 203
Хведелідзе Р. 20
Хеладзе 299
Херасков М. 271
Херхеулідзе 41, 223 – 225
Херхеулідзе Заал 39, 183, 223,
276, 280, 283, 394, 408, 410, 411,
413

Херхеулідзе Захар Семенович
224, 225, 240
Херхеулідзе Клеопатра 224
Херхеулідзе Леван 225
Херхеулідзе Олександра 224
Херхеулідзе Симон (Семен)
Заалович (Захарович) 49, 144,
180, 224, 393, 418
Херхеулідзе Теміра 224
Хмаладзе 228
Хмаладзе Афанасій 281, 412
Хмаладзе Йосип 281, 412
Хмаладзе Павло 281
Хмельницький Богдан 177
Хоба 233
Хорват 93
Хорідзев (Харідзев) 276
Хорідзев (див. також: Чхарідзе)
Давид 394, 414
Християнович Іоанн 416, 417
Христофор, грецький купець 207
Хуцішвілі Филип 59

Ц

Цавкелов (?) Єгор 406
Цагарелі А. 26, 291, 335, 361, 368
Цаїшвілі Саргіс 20, 307, 375
Церетелі (Цертелеви) 173 – 178
Церетелі Автандил 173, 394
Церетелі Акакій 178, 303, 313, 315
Церетелі Андрій 173
Церетелі Анна 173
Церетелі Георгій 299

Церетелі Давид, син Давида 173,
394
Церетелі Давид, син Матвія 173
Церетелі Леван 173
Церетелі Олексій Акакійович 178
Цертелеви 26
Цертелев Дмитро Миколайович
177
Цертелев Микола Андрійович 20,
26, 54, 174 – 177, 241, 356

Цертелєв Микола Миколайович
177

Цертелєв Олексій Миколайович
177

Цертелєв Павло Петрович 178

Цертелєв Петро Миколайович
177

Ціціанови 88

Ціціанов Дмитро 396

Ціціанов Дмитро Євсейович 181 -
184

Ціціанов Дмитро Олексійович 88,
184

Ціціанов Дмитро Павлович 179,
180

Ціціанов Зураб (Юрій, Єгор)
Павлович 179, 180

Ціціанова 140

Ціціанова Марія Павлівна 179

Ціціанова Марія Папунова 396

Ціціанова Ніна 185

Ціціанова Тамара Георгіївна 179

Ціцїєв Іван 388

Ціцїшвілі 40, 67, 88, 179 – 185, 270

Ціцїшвілі Адам 179, 392, 407

Ціцїшвілі Амінгабар 179

Ціцїшвілі Євстафій 179

Ціцїшвілі Єгор Олексійович 184

Ціцїшвілі Заал 179

Ціцїшвілі Ієсе (Євсей) 65, 140, 179
– 181, 203, 385, 389

Ціцїшвілі Кетеван (Ціцїшвілі-
Лорер Катерина Євсеївна) 50, 67,
182, 184

Ціцїшвілі Меланія Євсеївна 182

Ціцїшвілі Мотрона 181

Ціцїшвілі Павло Дмитрович 180

Ціцїшвілі (Ціцїанов) Павло
Захарович 179

Ціцїшвілі Папуна 179

Ціцїшвілі Тетяна Євсеївна 182

Цнаріов Шермазан 41

Цоцхалов Іван 406

Ч

Чабалін Петро Іванович 126

Чабан Микола 125

Чавакови 80

Чавахіни 80

Чавахови 80

Чавчавадзе Гарсєван 56, 57, 271

Чавчавадзе Ілля 302, 313, 314, 315

Чавчавадзе Марія Іванівна 57

Чавчавадзе Ніна Олександрівна
271

Чаговець В.Н. 350

Чаладзеєв Павло 412

Чалєєв (Челєєв) Герасим 387, 391

Чарзеєви 223

Чарниш Василь Іванович 165

Чахрухадзе 57

Чедія Шалва 303

Чепелевський Ілля Іванович 182

Черкащина Анна 432

Чертков, генерал-лейтенант 145

Чефарідзєв (Джапарідзе) Семен
195

Чечен 70
Чиваков 107
Чиквоїдзе 41, 228, 277
Чиквоїдзе Герасим 144
Чилакаев Петро 277
Чилакієв Семен 398
Чихладзе Ніно 376
Чичинадзе Закарія 300
Чичинадзе Р. 20, 329
Чіковані М. 19
Чіковані Симон 269, 370, 373
Чілачава Рауль 10, 20, 246, 300, 370, 374
Чолокашвілі 41, 229
Чорби 157

Чоха 233
Чубинашвілі (Чубинов) Давид 57, 291, 295, 299
Чулков М.Д. 176
Чушкова Варвара 176
Чхарідзе 40
Чхарідзе (Чхарідзев) Георгій (Єгор) Петрович 149, 164, 283, 405, 406, 418, 414, 415
Чхарідзе (Чхарідзев, див. також: Хорідзев, Харідзе) Давид Петрович 39, 276, 283, 405, 409, 414
Чхеїдзе 228
Чхеїдзе Сехнія 213

Ш

Шабліовський Є.С. 351
Шавва 232
Шадур 232
Шадурі В. 19
Шалва 51
Шалікадзе 225
Шалікашвілі 37, 40, 203, 225
Шалікашвілі Анука 225
Шалікашвілі Давид 225, 226, 396, 416
Шалікашвілі Деметре 225, 226, 227, 385, 390
Шалікашвілі Едишер 225
Шаліков Єгор 405
Шаліков Іван Дмитрович 226
Шаліков Михайло Якович 227
Шаліков Петро Іванович 20, 145,

203, 226, 227, 241, 329
Шалуташвілі Н. 19
Шаповал Іван 25, 107
Шарко Іван 409
Шарченко Іван 283, 409
Шарченко Ничипір 433
Шарчиха Ганна 409
Шаула Матвій 172
Шаула Мусій Андрійович 172
Шафонський Опанас 24, 330, 334
Шафрановський Роман 302
Шахандареви 228
Шахандаров 386
Шахандаров Христофор 390
Швачичі, козаки 422
Швець Василь 410

Шевич 93

Шевченко Тарас Григорович 9, 96
– 99, 145

Шевченко Ф.П. 21, 337, 365, 366

Шелюги 223

Шелюг (Шелюженко) Іван 221 –
223, 409, 419

Шелюгівна Марія 223

Шелюженчишин Омелько 408

Шенгелідзе 18, 42, 227, 276

Шенгелідзе Данило Осипович 227

Шенгелідзе Іван Іванович 227

Шенгелідзе Реваз 393

Шенгелідзе Хоссія (Осип,
Йосиф) 42, 394, 414, 418

Шенрок В.І. 26

Шермазан 44

Шидловський Костянтин
Степанович 138

Шинаєви 16, 228, 277

Шинаєв Гіві 215, 392, 393

Шинаєв Григорій 209

Шинаєв Єгор 209, 413

Шинаєв Іван 209

Шинаєв Пилип 209

Шипкало Іван 410

Шиян Омелян, полковник 206

Шіошвілі Георгій 251

Шіошвілі Луарсаб 251

Шіошвілі Мераб 251

Шкляревич (Шклоревська,
Баратова) Єлизавета Сергіївна
67, 184

Шлейфер Г. 98

Шмаров Дмитро Дмитрович 182

Штакельберг фон 94

Шубравський В.Є. 351

Щ

Щербаков Іван 422

Щербаков Максим Андрійович
195

Щусь, завідувач архіву 142

Щучка Степан 281

Щучка Стефанида 281

Ю

Юренко Олесь 307

Я

Яворницький Дмитро Іванович
23, 25, 107, 108, 121, 159, 357, 362

Явелі 228

Ягік, грузин 48

Язиков, капітан 272

Якубович А. 176

Яценко М. 20

Ячні 288

Географічний покажчик

А

- Австерліц 85
 Авчала, с. 313, 316, 321
 Азов, м. 165
 Азовська губернія 44, 45, 52, 144, 145, 157, 213, 218
 Азовське море 44
 Андріївка, с. 173, 178
 Арагві, р. 250, 266
 Араповичі, с. 382
 Астрахань 5, 36, 46, 48, 51, 212, 256, 258
 Афон, Афонська гора 130

Б

- Бабайківка, с. 111
 Баварія 85
 Багата, р. 144
 Багацька сотня 220
 Багачанська волость 223
 Багачка, м-ко 35, 64, 144, 215, 220, 221, 224, 225 393, 405, 410
 Базавлук, р. 155, 206
 Базавлук-Єристівка, с. 155
 Бакалова долина 286
 Бакинська фортеця 180
 Баклан, м-ко 381
 Бакланська сотня 36, 382
 Бакумівка, с., Хорольської сотні 163, 394
 Балитин, м-ко 381
 Балта, м. 140
 Балтський повіт 182
 Баранівка, с. 35, 225, 227, 276, 394, 405
 Баранівська волость 211
 Баратівка, с. 6, 47, 65, 67, 70, 79, 184
 Баратівський хутір 79
 Баратова, князя, село 79
 Баратчине, с. 79
 Барвінківський район 206
 Барі, м. 105
 Бауцен 139
 Бахмутський повіт 45, 92
 Бахчисарай, м. 44
 Белз, м. 71
 Бельгія 123
 Бендери, м. 91
 Берлін, м. - 277
 Білики, м-ко 35, 74, 80, 83, 86 – 92, 156, 157, 193, 207, 221, 434229, 386, 390, 399, 406
 Біловод, о. 65
 Білосток, м. 157
 Білоцерківка, м-ко 35, 215, 227, 228, 277, 281, 392, 405, 412
 Білоцерківська сотня 109, 393, 405
 Бірки, с. 37, 109, 393
 Бобрак, с. 383

Боброве, урочище 69
Богемія 85
Богодарівка, с. 139 – 142, 157
Болгарія 168, 177
Борзенський повіт 77, 85, 117, 160
Бородіно, с. 88, 193

Валехани, с. 381
Валки, с. 382
Варачине, с. 79
Варва, м-ко 36, 54, 114, 115
Варламівка, с. 231
Варшава, м. 173
Варшавське герцогство 88
Василівка, м-ко 153
Василівка, с. 421
Василівський повіт 231
Василівський район 153
Везлівка, с. 381
Веймар, м. 86
Велика Діброва, с. 381
Велика Кара-Коба 44
Велика Круча, с. 105, 106
Велика Обухівка, с. 232
Великий Хутір, с. 42
Великі Будища, м-ко 35, 41, 65,
152, 157, 160, 161, 162, 170, 193,
390
Великі Сорочинці, м-ко 49
Венслави, с. 83, 396
Вергуни, с. 67

Гадяцький полк 165

Брагинці, с. 114, 115
Броварки, с. 138
Брянська область 36
Будища, м-ко 37, 190, 384
Бучки, с. 382

В

Верхньодніпровськ, м. 140, 157
Верхньодніпровський повіт 47,
79141, 146, 155, 157, 158, 231
Весела, р. 148
Веселогірськ, м. 205
Висачки, с. 121, 125
Вишневе, с. 79
Візантія 129
Вісла, р. 88
Власова, с. 384
Влоговата могила 286
Водяна балка 79
Водяне, с. 50, 182, 183
Волга, р. 290
Волинка, с. 381
Волинська губернія 138
Волинська сотня 36, 380
Ворскла, р. 35, 65, 66
Всесвятське, с. 34, 60, 112, 180,
195, 201, 255, 257, 261, 297
В'язнівка, с. 77
В'язівка, с. 382
В'язьма, м. 193

Г

Гадяцький район 232

- Галине, с. 67
 Галичина 85, 91
 Гапувківка, с. 380
 Гариця, с. 383
 Гаряжина могила 286
 Гезлев, м. 44
 Гейльсберг 71
 Генеральське, с. 141
 Георгіївськ, м. 58
 Герсеванівка, с. 47, 148
 Герсеванівський, полустанок 148
 Герсеванове, с. 148
 Герсиванівка-Андріївка, с. 148
 Глевтяцьке озеро 286
 Глинськ, м-ко 35, 84, 191, 195, 198, 397
 Глинський повіт 85
 Глобинський район 219
 Глухів, м. 36, 37, 46, 218
 Глухівщина 233
 Глягау, фортеця 88
 Говтва, м-ко 35, 37, 38, 200, 218, 219, 392
 Говтв'янська сотня 138
 Говтв'янський повіт 214, 219
 Гожули (Гужули), с. 36, 383
 Гомельщина 194
 Горі, м. 298
 Горіс-Убані 321
 Городечна 85
 Городища, с. 380
 Городище, с. 383
 Городня, м. 116
 Горшково, с. 320
 Грабинівка, с. 36, 383
 Грамаклія, с. 182
 Гранівка, с. 383
 Греківщина, х. 223
 Грекової хутір 223
 Грекопавлівка, с. 217
 Греція 129
 Гросс-Егерсдорф, с. 259
 Грузини, район у Москві 180, 257
 Грузини, с. 231
 Грузинів хутір 231
 Грузинівка, с. 6, 47, 158, 231
 Грузинівський хутір 231
 Грузинівські хутори 231
 Грузинівщина, х. 231
 Грузинська РСР 23
 Грузинська слобода 6
 Грузія 5, 7 – 10, 13, 15, 20, 26, 31 – 33, 44, 50, 56, 58, 63, 68, 74, 78, 80, 98, 111, 127, 152, 153, 156, 162, 166, 170, 189, 218, 237, 238, 243 – 246, 250, 252, 258, 261, 272, 292, 295, 298, 299, 312, 316, 320
 Гуляйпільська волость 158
 Гурамівщина, село (?), урочище 268, 269
 Гурбинці, с. 100
 Гурджі, с. 231
 Густі могили 286

Давидівка, с. 100
Дагестан 128
Дар-Надежда, с. 75
Дашенки, с. 115
Дербент, м. 299
Деркачі, с. 163
Дернівка, с. 383
Дніпро, р. 5, 36, 55, 65, 170
Дніпропетровськ, м. 7, 107, 123, 127

Еристівка, с. 47, 153, 155

Європа 112
Єлисаветград 59

Ждани, с. 117 – 120, 125
Жеважиха (Жевачиха), урочище 111
Жевахівський хутір 111
Жевахівщина, хутір 111

Заїзд, с. 189
Закавказзя 56, 154
Замістя, с. 104, 233
Замостя, фортеця 88
Запорізька область 14, 153, 155
Запорізька Січ 13, 21, 27, 35, 43, 46, 48, 52, 65
Зедавельська рівнина 254

Д

Дніпропетровська область 14, 79, 107, 161
Довге Озеро 286
Донецьк, м. 123, 124
Донецька область 14, 22, 44
Донецький повіт 45
Дрезден, м. 265
Дробишів, с. 382
Дубоссари, м. 85
Дягове, с. 381

Е

Є

Єлисаветградська провінція 45
Єристівка, с. 155

Ж

Жевахова гора 91, 111
Жемчужне, с. 161
Журавка, м-ко 192, 219, 230
Журавлеве, с. 382

З

Зіньківський повіт 93, 159, 160, 199
Зіньківщина 160
Зміївський повіт 231
Зубані, с. 220
Зубівка, с. 35, 212, 260, 266 – 269, 273, 274, 276, 284, 287, 302, 305, 308, 395, 414, 419, 423, 426, 429

І

Іванівка, с. 208, 214
Івашки, с. 36, 383
Іверія 129
Іверське, с. 6, 45, 206, 231
Івончинці, с. 384
Ігнатіївка, с. 22, 44 – 46
Ізюмський повіт 123, 124
Імеретинська земля 55
Імеретія 54

Інгерманляндія 51
Інгул, р. 67
Іркліївська сотня 79
Іртозі, гора 256
Ісачки, с. 121, 122, 123
Італія 105
Ічня, м-ко 36, 38, 83, 84, 117, 128, 159, 228

К

Кавказ 9, 17, 26, 53, 68, 90, 98, 99, 139, 193, 256
Калантаївка, с. 75
Кальміуська паланка 44
Кам'янець-Подільський, м. 74
Кам'янка, р. 79
Канада 123
Канчиєлівка, с. 47, 195
Карасубазар 44
Карелія 259
Картлі 5, 31, 56, 142, 251, 254
Катеринослав, м. 25, 26, 59, 107, 123, 124, 141, 144, 205, 208, 228, 230
Катеринославська губернія 25, 45, 47, 48, 79, 107, 111, 138, 140, 143, 145, 153, 161, 205, 208, 213
Катеринославське намісництво 55, 66, 145, 160
Катеринославський повіт 44, 46
Катеринославщина 148, 157, 158, 198, 240
Катунки, с. 181

Кафа, м. 44
Кахеті, Кахетія 31, 56, 250, 251, 254
Келеберда, м-ко 35, 37, 40, 64, 133, 134, 152, 170, 172, 179, 189, 219, 388, 391, 407
Керч, м. 225
Кибинці, с. 151, 174, 175, 286, 433
Кизляр, м. 46, 52, 68, 113, 128, 165, 170, 216
Київ, м. 10, 19, 20, 22, 26, 46, 58, 70, 74, 95, 100 – 106, 110, 120, 157, 217, 218, 223, 246, 281, 300
Київська губернія 168, 283
Київська Русь 5, 13
Київське намісництво 219
Київський полк 172
Київщина 231
Килія, м. 85
Киселівська сотня 380
Кишенька (Кишеньки), с. 35, 37, 64 – 66, 83, 282, 388, 391, 407
Кільчень, р. 144

Кіровоградська область 14

Клепачі, с. 67

Кліщинці, с. 35

Княжа, село, слобода 79, 161

Княжий хутір 119

Князівка, с. 219

Кобеляки, м-ко 26, 35, 37, 68, 69,
74, 208, 233, 387, 391

Кобеляцька волость 155

Кобеляцький повіт 69, 80, 155,
158, 168, 216, 230

Кобеляцький район 86, 90

Коби, с. 217, 233

Кобина Гора, х. 233

Кобівщина, с. 233

Ковалеве, с. 381

Ковалі, підварок 191

Кожем'яки, с. 382

Козляничі, с. 189

Колгоспівка, с. 412

Колхідське узбережжя 13

Комендантівка, с. 171, 172

Коман, с. 381

Комишня, с. 111

Конятин, с. 380

Коржі, с. 384

Коростелеве, с. 381

Косичі, с. 381

Костянтиноградський повіт 155

Крамарка, р. 148

Красна Гірка, х. 123

Краснокутськ, м. 227

Кременчук, м. 7, 28, 37, 55 – 60,
74, 79, 132, 151, 170, 184, 272, 284,
289, 290, 421

Кременчуцький повіт 155, 424

Кременчуцький район 232

Криворотчишина Балка, х. 160

Крим 42, 44, 48, 49, 68, 105, 145,
171, 207, 208, 217

Кримська область 281

Криничанський район 231

Кролевець, м. 230

Кронштадт 226

Ксанська ущелина 256

Ксьонзева могила 286

Кубань 166

Кунерсдорф, с. 259

Купичі, с. 380

Кура, р. 85, 246, 250

Курове, с. 383

Курськ, м. 103, 168

Курська область 103

Курчичі, с. 381

Кюстрин, м. 8, 259

Л

Ламіскана, с. 256, 269, 324

Лاپине, с. 382

Лашкарівка, с. 205

Ленінград, м. 68, 77

Линовиця, с. 93, 94, 96, 97, 100,
101, 111

Лисконоги, с. 382

Лисогори, с. 117, 160, 161

Литв'яки, с. 121, 122, 125
 Лівобережна Україна,
 Лівобережжя України 22, 24, 35,
 37, 41, 42, 45, 46, 52, 172, 195
 Ліснячки хутір 67
 Лісок, район у Миргороді 277
 Ліфляндія 51
 Лозівський район 148
 Лозоватка, с. 91
 Лозоватка-Жеваховий, х. 111
 Лозове, с. 190, 206, 226
 Лохвиця, м. 35, 40, 83, 125, 191,
 396
 Лохвицька сотня 83, 396
 Лохвицький повіт 85, 114 – 123

Лохвицький район 125, 126
 Лохвичина 233
 Лошкарівка, с. 47
 Лубенський повіт 100, 121, 122
 Лубенський полк 6, 14, 35, 36, 45,
 67, 83, 84, 113, 152, 191, 195, 216,
 226, 228, 395
 Лубенський район 125
 Лубенщина 167
 Лубни, м. 49, 182, 211, 220, 307
 Луки, с. 383
 Лутайка, с. 94, 100
 Любівщина, с. 156
 Лютенська, с. 232
 Львівська область 71

М

Магдалинівський район 208
 Магдебург, м. 259, 265
 Магдебурзька фортеця 8
 Макошин, с. 380
 Мала Аннівка, с. 67
 Мала Тернівка, р. 44, 144, 157
 Малетинський хутір 231
 Малі Сорочинці, с. 266
 Малоросія 5, 17, 39, 44, 225, 226
 Мамаївка, с. 93, 94, 100
 Манвелівка, с. 47, 208
 Маріупольський повіт 198, 231
 Марковської село 382
 Марсель, м. 320
 Мар'янівка, с. 106
 Мар'янівка-Баратова, с. 79

Мар'янівська волость 158
 Мачибелівка, слобода 206
 Мачухи (Мачохи), с. 36, 170, 172,
 383
 Мглин, м. 381
 Мглинська сотня 36
 Мглинський повіт 86
 Медведі, с. 77
 Мени, м-ко 380
 Менський повіт 299
 Мечебилівка, с. 47, 206
 Мечебилове, с. 206
 Миколаїв, м. 67
 Миколаївка, с. 191, 197
 Миколаївська область 65, 67, 70,
 75, 184

Миргород, м. 8, 18, 22, 23, 35, 39, 41, 57, 58, 43, 49, 53, 65, 95, 108, 111, 132, 133, 144, 149, 150, 155, 156, 163 – 168, 174, 175, 177, 192, 203, 209, 210 – 224, 227, 232, 241, 253, 260, 264, 267, 268, 276 – 288, 301 – 303, 305, 308, 311, 320, 322, 394, 408, 413, 414, 418, 421, 422, 426, 428, 430 – 432

Миргородський повіт 167, 175, 185, 197, 200, 210, 214Ю 283, 423, 426, 431, 435

Миргородський полк 6, 13, 35, 38, 45, 64, 79, 84, 109, 149, 163, 172, 173, 200, 203, 207, 221, 225, 228, 119, 283, 392, 395, 416

Миргородський район 282

Миргородщина 42, 149, 167, 176, 177, 197, 228, 260

Міськівські могили 286

Моздок, м. 166

Молдова 160, 204

Молоткове, с. 381

Монастирище, м-ко 36, 49, 128, 131, 159

Монастирищенська волость 231

Монмартр 193

Мормизівка, с. 114, 115

Москва, м. 19, 21, 26, 32, 33, 36, 51, 54, 58, 63, 64, 68, 112, 130, 138, 143, 152, 153, 159, 163, 165, 166, 169, 182, 183, 190, 192, 194, 203, 215, 226, 253, 255, 257, 262, 285, 286

Московія 129

Московська область 320

Мошни, с. 230

Мурави, с. 383

Мухелівка, с. 6, 47, 161

Мцхета, м. 250

Мюнхен, м. 105, 316

Н

Нелжичі, с. 381

Нельсон, м. 123

Немсадзівка, с. 6, 47, 208

Нескучний, х. 231

Нетягівка, с. 381

Нефедівка, с. 382

Нехвороща, м-ко 150

Нивне, с. 381

Нижегородська губернія 181

Никонівка, с. 36, 384

Ніжин, м. 42, 201, 230

Ніжинський повіт 85, 231

Нікополь, с., Харківської губернії 147

Нікопольський район 206

Німеччина, Німецька Демократична Республіка 8, 265, 266

Німки, с. 194

Нове Дрокове, с. 381

Нове Замостя, фортеця 88

Новгород, м. 202

Новгород-Сіверський район 36

Новгородська сотня 36, 382

Новий Кавказ 45

Нові Санжари, м-ко 35, 69, 138, 149, 202, 203, 212, 213, 216, 225, 226, 389

Новобузький район 65, 67, 70, 75, 79

Новозибківський повіт 77

Новоіверське, с. 45

Новомосковськ, м. 208

Новомосковський повіт 46, 92, 145, 160, 208

Новопавлівка, с. 147

Новоросійська губернія 52, 55, 59, 65, 78, 134, 157

Новоросійський край 14, 43, 46, 52, 79, 159

Новоросія 45, 46, 47, 69, 149

Новосанжарський район 68, 75, 77, 214, 217

Новоселівка, с. 106

О

Овчинець, с. 381

Одеса, м. 74, 91, 92, 111, 168

Одеська область 23, 140, 182

Олександрівка, с. 123, 380

Олександрійський повіт 45

Олексополь, м. 78, 158

Ольвіопольський повіт 78

Ольшане, с. 381

Омельник, м-ко 35, 149, 392, 405

Ордовасилівська волость 158

Оренбург, м. 203

Орлиця, м-ко 230

Оріль, р. 79, 144, 205

Оріхівщина, с. 286

Орчик, м-ко 69

Осетія 193, 263, 264

Осколо, с. 256

Остап'є, м-ко 35, 138, 139, 157, 172, 228, 276, 392, 405

Острівна 193

Охтирка, м-ко 203

Охтирська провінція 227

Охтирський повіт 121, 219

Очаків, м. 86, 90

П

Павленки, с. 36, 154, 383

Павлинівка, с., слобода 47, 214

Павлиш, с. 170

Павлова Долина, х. 173

Павлоград, м. 144

Павлоградський повіт 46, 92, 138, 161

Павлоградський район 161

Панасівка, с. 197, 297

Панський Колодязь, х. 231

Париж, м. 316

Переволочна, м-ко 230

Перекопська лінія 86

Перемога, с. 148

Переяслав, м. 205

Переяславський полк 42

Персія 64

Перська держава 114

Перше Травня, с. 141

Першотравенське, с. 141

Петербург 19, 33, 40, 56, 58 – 51, 113, 120, 131, 137, 139, 152, 153, 157, 166, 174, 182, 183, 197, 203, 219, 224, 262, 270, 271, 280, 285, 290, 291, 315

Петергоф 112

Петрівка, с. 77

Петрівці, с. 232, 304

Пирогівка, с. 382

Пирятин, м-ко 35, 194, 395

Пирятинський повіт 94, 96, 100, 101, 106

Пирятинщина 96, 105, 120, 195

Південь України 24, 44 – 48, 52, 55, 65, 134, 144, 157, 208

Північне Причорномор'я 46

Пісочки, с. 421

Плевна, с. 382

Плоске, с. 217

Поволжя 182

Погар, м. 382

Погарська сотня 36

Пожежа, форштадт у Миргороді 214

Покровськ, м. 421

Полив'яний, х. 211, 212

Пологи-Низ, с. 217

Полтава, м. 17, 26, 58, 43, 46, 68, 69, 74 – 77, 82, 88, 107, 109, 110, 148, 154, 170, 181, 183, 199, 207, 211, 225, 230, 314

Полтавська губернія 5, 23, 70, 77, 113, 138, 143, 158, 159

Полтавська область 14, 23, 25, 35

Полтавський повіт 46, 154

Полтавський полк 6, 13, 35, 36, 41, 45, 64, 68, 69, 82, 83, 133, 137, 143, 156, 179, 228, 282, 383, 384, 389, 402, 404

Полтавщина 18, 23, 24, 54, 43, 46 – 48, 50, 68, 77, 108, 118, 132, 156, 165, 170, 171, 172, 174, 175, 178, 184, 207, 241, 271

Польща 91, 160, 163

Попівка, с. 150, 215

Посуличі, с. 383

Почапське озеро 284

Правобережна Україна 171, 172

Пресня 180

Прилуки, м-ко 94, 104, 230, 233

Прилуцький повіт 77, 93, 96, 189, 230

Прилуцький полк 6, 14, 35, 36, 45, 83, 95, 114, 128, 137, 192, 219, 229, 278, 282, 298, 384

Прилуччина 96, 128

Прирубки, с. 382

Пришиб, с. 155

Пруссія 86, 91, 265

Псел (Псло), р. 35, 215

Пукасіне, с. 382

Путивльський повіт 197

Р

Радянський Союз 7

Ратіївщина, урочище 277

Ревазівка, с., х. 216, 217

Ревазівка, вулиця 217

Ревазівське болото 217
Реймс, м. 193
Рейн, р. 88
Решетилівка, с. 230
Решетилівський район 217
Риги, с. 152, 396
Різникова могила 286
Рогачівський повіт 194
Рожни, с. 382
Роменська сотня 113, 190, 206, 396
Роменський повіт 196, 233, 297
Роменщина 196
Ромни (Ромен), м. 35, 40, 113, 114,

152, 179, 225, 226, 396, 397
Росія 5, 7, 15, 16, 17, 20, 21, 25, 32, 39, 45, 50, 56, 63, 64, 68, 80, 111, 128, 151, 152, 159, 162, 169, 190, 213, 238, 259, 270, 292
Російська імперія 24, 33, 44, 52, 69
Руда, р. 268
Руда, с. 116
Руда могила 286
Рудка, р. 163
Рудка, урочище 286
Рудницьке, с. 384
Рудня, с. 382
Ручки, с. 165

С

Савинці, с. 185, 232
Сага, р. 268
Сагурамо, с. 251, 253, 254, 266, 313, 314, 321
Сакартвело 6
Саксонія 91
Салагова хутір 219
Самара, р. 144
Самарська паланка 206
Санжари, м-ко 37, 48, 181
Санкт-Петербург 71, 158
Санники, с. 381
Сапичі, с. 383
Саратов, м. 74
Сахнівщина, с. 75
Сварків, с. 137
Свята Гора 286

Святої Єлизавети фортеця 59, 224
Севастополь, м. 145, 225
Седнів, м. 98
Сезенків, с. 384
Секретарівка, с. 148
Семенівка, с. 120, 141
Сенча, с. 125, 126, 230
Сибір 165, 166
Сиваш 87
Синявка, с. 380
Синявська сотня 36, 380
Сквирський повіт 168
Слобідсько-Українська губернія 219, 227
Слов'яносербський повіт 205
Слов'янськ, м. 123
Слов'янська провінція 157

Слущівка, с. 383
 Смоленськ, м. 193
 Снігурівський район 79
 Сокілка, с. 35, 37, 230, 387, 391
 Соکیلська сотня 68
 Сорочинська сотня 227, 394
 Сорочинці, м-ко 150, 151, 215
 Сосниця, м-ко 380
 Сосницька сотня 36, 380
 Сосницький повіт 189
 Софіївка, с. 138, 158, 231
 Софіївський район 79, 205, 206
 Софія, м. 168
 Срібне, м-ко 36, 83, 84, 114, 152, 192, 193, 298
 Срібнянська сотня 36, 84, 192, 384, 398
 Сталіно (Донецьк), м. 124
 Старівщина, с. 106

Таврійська губернія 145, 153
 Таганрозький повіт 198
 Татищево, с. 381
 Тахтаулове, с. 36, 383
 Тбілісі, м. 19 – 21, 33, 53, 59, 95, 109, 110, 134, 140, 180, 263, 265, 299, 300, 312, 313, 314, 318
 Тверська-Ямська слобода 286
 Терек, р. 113, 256
 Тернівка, с. 48

Угроїди, с. 219
 Удай, р. 129

Старі Санжари, м-ко 35, 138, 151, 181, 182, 202, 203, 385, 389
 Старогнатівка, с. 22, 44
 Стародубський полк 216
 Стацівка, с. 182
 Столенська сотня 36, 380
 Стольне, с. 380
 Стороженкове, с. 161
 Суворів, с. 383
 Сула, р. 35
 Сулак, фортеця 256
 Сулище, с. 383
 Суми, м. 206
 Сумська область 14, 79, 233
 Сумський район 79
 Сумщина 219
 Суражичі, с. 381
 Суразький повіт 77
 Східний Сибір 103

Т

Тифліс, м. 54, 139, 166
 Тобольське намісництво 165
 Трубайці, с. 182, 224, 225
 Трудолюб, х. 299
 Турбаї, с. 35, 277
 Туреччина, Турецька держава 5, 42 – 46, 56, 85, 114, 204
 Туркистанівка, с. 170
 Тух, р. 220
 Тюмень, м. 165

У

Україна 5 – 13, 15, 19 – 21, 25, 27, 36, 43, 45, 46, 50, 55, 63, 68, 78, 85,

111, 127, 129, 132, 138, 154, 156,
159, 162, 169, 176, 178, 183, 190,
196, 202, 216, 217, 228, 229, 238,
239, 242, 243, 244, 246, 280, 281,
320, 322, 328

Українська губернія 47

Українська РСР 26

Федірки, с. 134, 170, 172

Федорівка, с. 219

Хаджибейський лиман 91

Ханделіївка, с. 66

Харитонівка, с. 36, 384

Харків, м. 26, 123, 148, 178, 230

Харківка, район у Миргороді 49,
277

Харківська губернія 121, 143, 147,
227

Харківська область 23, 25, 206,
207

Харківщина 78, 138, 147, 148

Херсонес 205

Унцукуль, с. 256

Усколкове, с. 381

Устивиця, м-ко 35, 163, 167, 193,
209, 214, 215, 218, 220, 276, 280,
281, 393, 405, 412

Усть-Самарський форпост 110

Ф

Франція 110, 319

Х

Херсонська губернія 25, 45, 47,
50, 67, 140, 182

Херсонська область 14

Херсонський повіт 46

Хомутець, с. 70, 269

Хорол, м. 35, 173, 193, 394, 405,
412

Хорол, р. 35, 163, 268, 284

Хорольська сотня 163, 394

Хорольський повіт 66, 120, 137,
198, 214, 220

Хотин, м. 259, 299

Хрипівка, с. 381

Ц

Царичанський повіт 49, 157, 218

Царичанський район 214

Царське Село 42

Цицамури, с. 250

Цорндорф, с. 259

Цхнети, с. 42

Цшортау, с. 265

Ч

Часниківка, с. 121

Чауси, с. 383

Червона Балка, х. 75

Черкащина 230

Чернігів, м. 26, 228

Чернігівська губернія 5, 70, 77, 86,
95, 113, 116, 117

Чернігівська область 14, 23, 25, 35

Чернігівський полк 36, 137, 380

Чернігівщина 9, 46, 48, 54, 84, 92,
152, 154, 159, 228, 241

Чечня 167

Шахворостівка, с. 299

Швабія 85

Швеція 138, 212

Шемаха, м. 299

Щотокове, с. 382

Югославія 106

Юзівка, м. 317

Якличі, с. 380

Ялта, м. 117

Яновщина, с. 201

Яреськи, м-ко 35, 108, 109, 144,
151, 200, 201, 214, 215, 218, 219,
223, 224, 229, 276, 280, 281, 394,
411

Чигама 182

Чорнухи, м-ко 35, 191, 395, 396,
397

Чубарове, с. 383

Ш

Шершевичі, с. 382

Широке, с. 153

Шняки, с. 382

Шуморове, с. 381

Щ

Ю

Юріївка, с., слобода 144, 161

Я

Яресківська сотня 109, 201, 220

Ярмаки, с. 233

Яролинці, с. 113, 396

Ярошівка, с. 96

Ясси, м. 180

Умовні скорочення та аббревіатури.

Арк. – аркуш

бл. – близько

БФ – бібліотечний фонд

ДАПО – Державний архів
Полтавської області

зв. – зворот

К. – Київ

м. – місто

м-ко – містечко

МКМ – Миргородський
краєзнавчий музей

нар. – народився, народження

НБУВ НАНУ. ІР. – Національна
Бібліотека України ім.
В.І.Вернадського. Інститут
рукопису.

о. – острів

Оп. – опис	СПб. – Санкт-Петербург
Отд. (рос.) – отдел	Спр. – справа
ОФ – основний фонд	Ф. – фонд
ПУАК (рос.) – Полтавська Вчена	х. – хутір
Архівна Комісія	ЦДІАУК – Центральний
р. – річка	Державний історичний архів
С., с. – село; сторінка	України в м. Києві
	Ч. – число (номер); частина.

ПРО АВТОРА

Людмила Олександрівна Розсоха (за паспортом – Россоха, з дому Боровок) народилася 21 жовтня 1947 року в селі Козаччі Зміївського району Харківської області в родині сільських інтелігентів. 1970 року закінчила філологічний факультет Харківського державного університету. Від 1972 року живе й працює в Миргороді: з 1973 року – на посаді наукового працівника Миргородського літературно-меморіального музею Давида Гурамішвілі, з 1997 року донині – на посаді заступника директора з наукової роботи Миргородського краєзнавчого музею.

Людмила Розсоха – автор брошури «Миргородський музей Давида Гурамішвілі» (1977), книжки «Миргородська старовина» (2002), понад 300 статей і досліджень, опублікованих у енциклопедичних виданнях «Полтавщина» (1992), «Києво-Могилянська академія в іменах XVII – XVIII ст.» (2001), у наукових збірниках Миргородського краєзнавчого музею «Сторінки історії Миргородщини» (2000, 2001, 2002), у збірниках «Література рідного краю» (1999), «Полтавська Петлюріана» (2001, 2003), «Миргородська міська бібліотека імені Д. Гурамішвілі» (2001), «Гетьман Данило Апостол» (2005) та інших, у часописах «Київська старовина», «Литературная Грузия», «Розбудова держави», «Народна творчість та етнографія», «Полтавські єпархіальні відомості», у численних регіональних та місцевих періодичних виданнях.

Людмила Розсоха – громадська діячка Миргородщини, один із зачинателів національно-демократичного руху в краї.

Розсоха Л.О.

Р 65 Грузини в Україні. Шляхами Давида Гурамішвілі:
Монографічне дослідження. — В двох книгах. - Миргород:
Миргород, 2005. - 488 с: іл.
ISBN 966-96557-3-0
ББК 63.3 (4Укр - 4Гр)+83.3 (4Укр - 4Гр)

Наукове видання

Людмила Олександрівна Розсоха

Грузини в Україні. Шляхами Давида Гурамішвілі

Монографічне дослідження.
В двох книгах.

*Видання здійснене за сприяння й благодійної допомоги
директора дочірнього підприємства
«Миргороднафтогазрозвідка» НАК «Надра України»
Станіслава Хаскеловича Діасамідзе*

Технічний редактор О. Гринь
Комп'ютерна верстка та дизайн О. Гриня

Підписано до друку 07.09.05. Формат 60х84/16.
Папір офсетний. Гарнітура «MyslC».
Друк офсетний. Ум.-друк. арк. 30,5.
Зам. 1950. Наклад 500.

Віддруковано у друкарні видавництва «Миргород»
тел./факс (05355) 54759
е-пошта: m_druk@ukr.net

